

પાટીદાર

વૃત્તિપ્રેત જાગ્રત પ્રાપ્ય વરાત્રિવોધત ।

શ્રુતસ્ય ધારા નિશિતા દુસ્ત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૨૦૦૦
વર્ષ ૨૨

આણંદ

માગસર
અંક ૨

૭૫૬
જા. ૨૧

સ્વયંવધૂ

‘સ્વયંવધૂ’ શબ્દ વાંચી ‘સ્વયંવર’નો ખ્યાલ આવે એ સ્વાભાવિક છે. જેવી રીતે ‘સ્વયંવર’ શબ્દ થઈ શકે છે તેવી રીતે ‘સ્વયંવધૂ’ પણ થઈ શકે. આંખાંબનાં પ્રાચીનકાળે ‘સ્વયંવર’ શબ્દ સર્વને ઇબને ટેરવે હશે, પણ આધુનિક સમયમાં કદાચ જુદી પણ જવાયો છે એમ કહીએ તો કંઈ અતિશયોક્તિ કરી નહિ ગણાય. ‘સ્વયંવર’નું સ્થાન આધુનિક સમયમાં ‘સ્વયંવધૂ’એ લીધું છે. આ તો થયો મહાન ફેરફાર! પણ ફેરફાર તો વિશ્વનો સર્વસાધારણ નિયમ છે.

પ્રાચીન કાળ એટલે ઋષિમુનિઓનો કાળ. તે સમયે હવેના થતાં, ત્યારે ‘સ્વયંવર’ રચનામાં આવના. સીનાછ રામને પરણ્યાં ત્યારે ‘સ્વયંવર’ રચનામાં આવ્યો હતો. તેમાં દેશદેશના રાગજોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. પણ એ ‘સ્વયંવર’માં આદર્શ ઘણા જ ઉચ્ચ હતા. અત્યારની માફક ખાલી રૂપરીક્ષા કરવામાં આવતી નહિ. પરંતુ અમુક આદર્શની સિદ્ધિ કરનારને કન્યાઓ વરતી. જનકપુત્રી સીતાના સ્વયંવરમાં પણ ઉચ્ચ આદર્શ હતો અને તે પીરતવનો હતો. શંકરે આપેલા ધનુષ્યને જે કાંઈ ઉપાડી બાણ ચલાવે તેને જ સીતા વરે એવો આદર્શ – પીરતવની કસોટીનો આદર્શ – હતો. અને તે આદર્શની સિદ્ધિ રામે કરી અને સીતા રામને વધો.

ખીજો મહાભારતમાં જાણીતો સ્વયંવર તે ‘દ્રૌપદી સ્વયંવર’ તેમાં પણ દેશદેશના નૃપતિઓને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. તેમાં પણ એક કસોટી મૂકવામાં આવી હતી. અને જે કાંઈ એ કસોટીમાંથી પાર જિતે તેને દ્રૌપદી વરે એમ હતું એક કુડમાં સ્તંભ રૂપવામાં આવ્યો હતો અને એ સ્તંભ

ઉપર ફરતો મચ્છ રાખવામાં આવ્યો હતો. અને પાણીમાં પડતા નેના પ્રતિબિંબને નિહાળી જે કાષ્ઠ બાણાવળી મચ્છવેધન કરે તેને દ્રૌપદી વરે એમ હતું. તે મચ્છવેધન અર્જુને કર્યું અને દ્રૌપદી અર્જુનને વરી.

મધ્યકાળમાં પણ સ્વયંવરોની પદ્ધતિ હતી એમ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. સંયુક્તાનો 'સ્વયંવર' એ જાણીતો દાખલો છે.

પરંતુ 'સ્વયંવર'ની પદ્ધતિને સ્થાને 'સ્વયંવધૂ'ની પદ્ધતિ ક્યારે દાખલ થઇ એ કહી શકાતું નથી. શું પાટીદારોએ તો એ દાખલ નહિ કરી હોય? આ મહાન ફેરફારમાં આદર્શો પણ ફેરફાર થયો. આર્યાવર્તના જિંઆ આદર્શો વિલીન થયા.

'સ્વયંવધૂ'ની પદ્ધતિ દાખલ તો થઇ, પણ તેમાં ઘણો જ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. 'સ્વયંવર'માં જેમ દેશદેશના રાગઓને આમંત્રણ આપવામાં આવતું, તેવી રીતે 'સ્વયંવધૂ'માં દેશદેશની કાકીનાઓને - નવયૌવનાઓને - આમંત્રણ આપવામાં આવતું નથી. આમાં તો યુવક યુવતીને ઘેર જાય અને તે પસંદ પડે તો તેને વરે, નાપસંદ પડે તો બીજી યુવતીને ઘેર જાય અને તે નાપસંદ પડે તો ત્રીજીને ઘેર જાય, એવી રીતે અનેક પરંપરાઓ ચાલે. પરંતુ 'સ્વયંવર'માં જે જિંઆ આદર્શો હતા તેને પણ ટપે એવા આદર્શો 'સ્વયંવધૂ'માં અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે જાણી આનંદ પામજો! પ્રથમ આદર્શ સૌન્દર્યનો છે, એટલે પ્રથમ સૌન્દર્ય જોવામાં આવે છે. પોતે જ કાળા પહાણુ જેવા હોય તો ચાલે, પણ પરણનાર યુવતી તો શરદ્વનમની. ચંદ્રિકાને શરમાવે એવી હોવી જોઇએ! કેવો લગ્ન આદર્શ! પછી પાકશાસ્ત્ર સંબંધે પ્રશ્નો પુછાવ. જાણે પોતે પાકશાસ્ત્રમાં નીપુણ હોય તેમ, દૂધપાકમાં ફેટલી ખાંડ નંખાય? બાસુદીમાં શેર ફેટતું મીઠું નંખાય? પાકશાસ્ત્રના લેખકોને પણ ઘડીભર બૂલબૂલામણીમાં નાખી દે એવા એવા પ્રશ્નો આધુનિક યુવકો પૂછે છે! જાણે સર્વદા દૂધપાકનાં તે બાસુદીનાં જ જમણો જમતા ન હોય! જેઓને શારિ કેમ બનાવવો એનું પણ જ્ઞાન નથી હોતું એટલે કે પાકશાસ્ત્રનો કકો પણ નથી જાણતા, એવા યુવકો આવા ગહન પ્રશ્નો એ બીનઅનુભવી બાળાને પૂછી શકે છે તે જાણી ધણો જ આનંદ ચાવ છે!

હે સમાજ! આ 'સ્વયંવધૂ'ની પદ્ધતિમાં પણ ફેરફાર કરવાની અપેક્ષા છે અને તે તારે જ કરવાનો છે. તું નહિ કરે તો કાણુ, બીજું કાણુ કરશે?

આવલી કાલનો અપાણો પાટીદાર સમાજ

આપનો આપણા પાટીદાર સમાજનો પાછળનો ઇતિહાસ તપાસીએ તો આપણે દિનપ્રતિદિન આગળ ને આગળ પ્રગતિ કરીને ફેટલી દદ સુધી આવ્યા છીએ તે જોઈને આપણને આશ્ચર્ય થશે, અને એ બેતાં ભવિષ્યમાં ફેટલી દદ સુધી જઈશું તેનો આપણને સદજો ખ્યાલ આવી શકે. આ પરિણામ આપણા આધુનિક શિક્ષણનું છે. અત્યારે આપણે જે શિક્ષણ લેઈ રહ્યાં છીએ તેનાથી આપણને આપણી સ્વતંત્રતાનું ભાન થાય છે, આપણા સમાજમાં કંઈ કંઈ ખામીઓ છે તેનો ખ્યાલ આવે છે, અને આપણે તે ખામીઓ દૂર કરવા આતુર બનીએ છીએ. આપણાં રૂઢિચઢંતો, અંધ ધર્મશ્રદ્ધા, વગેરે આપણને જકડી રહ્યાં છે તેને જોડેસપાટે તોડીને ફેંકી દેવાનો જુરસો શિક્ષણ વડે આપણામાં પ્રકટ થાય છે, અને કાંઈ નવી જ દિશામાં પ્રગતિ કરવાની મહત્વાકાંક્ષાઓ થાય છે. આધુનિક શિક્ષણની અસરથી તો ગારમું, કાણમોકાણ, વગેરે રિવાજોને બિનજરૂરી માની એનાથી શતા ગેરલાભો સમજીને એ રિવાજો તદ્દન બંધ કરવાની અને કરાવવાની વૃત્તિ આપણામાં જાગી છે. જેમ જેમ આપણે જગતથી લેતાં ગયાં તેમ તેમ આપણને આપણા પાટીદાર સમાજનાં લગ્નોની ખામીઓ જણાઈ અને એમાં પણ સુધારા કરવાની આપણી વૃત્તિ જાગત ચઢે. શિક્ષણથી સ્ત્રીઓની અધમ સ્થિતિ અને વિધવાઓની દુર્દશા પ્રત્યે આપણું લક્ષ દોરાયું અને આપણા સમાજમાં એ બંનેનું સ્થાન ક્યાં અને કેવું છે તે સમજવાને આપણે ચક્રિતમાન થયાં. એમની એ સ્થિતિમાંથી મુક્ત કરીને એમને કાંઈ અનોખું સ્થાન આપવાનાં સ્વપ્ન આપણે સેવવા માંડ્યાં. આ ઉપરથી આપણને જણાય છે કે પહેલાં આપણે આપણા અજ્ઞાન-રૂપી અધિકારમાં રહીને જોઈએ કરતાં હતાં. શિક્ષણથી આપણે એ અજ્ઞાનનો અધિકાર દૂર થયો અને આપણે જાગૃત બન્યાં.

અત્યારે ગારમું તો ફેટલી જે જગ્યાએ બંધ થઈ ગયું છે, મગલક્રિયાઓ તો જગલે જ જોવામાં આવે છે, અને દરે પછી એક સમય એવો આવશે, ત્યારે તેનું નામનિશાન પણ નહિ રહે. કાણમોકાણ જેવા દુષ્ટ રિવાજો નીકળી જવાથી મુસાફરીમાં ભોગવવી પડતી હેરાનગતિ બંધ થશે, અને એ નિમિત્તે કરવો પડતો ખર્ચ પણ બચી જશે.

લગ્ન જેવી જાગૃતિમાં તો તદ્દન ફેર પડી જશે. પરકણ અને માટલી જેવા રિવાજો તદ્દન નીકળી જશે. પરકણ એક જાતનો સોદો છે, તેને અનુસરતી બીજી ધાર્મિક વિધિઓ અને ધામધૂમ બધું જ બંધ થશે અને લગ્ન

તદન સાદાઈથી થશે. વળી લગ્નસમયે થતી લેવડદેવડ પણ નીકળી જશે. પછી વહેંચણીની તો વાતજ ક્યાં રહી? આ રીતે લગ્ન તદન સાદાઈથી થશે. તેમ થવાથી તે પ્રસંગે જનસમૂહને આનંદ મેળવવાનો પ્રસંગ પણ બંધ થશે. તે નિમિત્તે એકબીજાને મળીને, સુંદર કપડાં અને ઘરેણાં પહેરીને, જે ઉદ્ધાસ અને આનંદ મેળવતાં હતાં તે બંધ થશે. અત્યારે માતાપિતાની સંમતિથી ઘણાંખરાં લગ્નો થાય છે કાંઈક પસંદગીથી થાય છે, જે લગ્નો ફક્ત માતા-પિતાની ઇચ્છાથી જ થાય છે તેમાં પુત્રપુત્રીની તો સંમતિ પણ લેવામાં આવતી નથી; પરંતુ ભવિષ્યમાં આ રિયુતિને બદલે વરકન્યા પોતાની મેળે જ એકબીજાની પસંદગી કરી લેશે, માતાપિતાની સંમતિની પણ ગ્રાહ્ય જોશે નહિ. પરંતુ એમની શુદ્ધિ કાચી હોય છે; જુવાનીના જુસ્સામાં ઉતાવળથી એકબીજાની પસંદગી કરી નાખે, કાંઈની પણ સલાહ લે નહિ, અને પાછળથી એકબીજા સાથે સહેજ વિખવાદ થતાં, વિચારોમાં મતભેદ પડતાં, એકબીજાનો ત્યાગ કરવા તૈયાર થાય અને આવાં લગ્નોને પરિણામે ઘણાંના જીવન દુઃખી થવાનો સંભવ છે. નહિ ફાવતાં તેઓ છૂટાછેડા લેશે અને આ રીતે ભવિષ્યમાં પુનર્લગ્ન અને છૂટાછેડાનું પ્રમાણ વધશે.

આપણામાં લગ્ન વખતે વાળંદને અને પ્યાલણુને, ખાસ મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે. દરેક કાર્યમાં વાળંદને આગળ ધરવામાં આવે છે. લગ્નવિધિ પણ પ્યાલણુ સિવાય ચંદ્ર શકે નહિ અને પ્યાલણુની હાજરી વિનાની ક્રિયાને કાયદેસર લગ્ન ગણવામાં આવતું નથી, પરંતુ હવે પછી પ્યાલણુની ને વાળંદની પણ જરૂર રહેશે નહિ. હાલ પણ ‘રજિસ્ટર્ડ મેરેજ’ કરવામાં આવે છે. હવે પછી એક સમય એવો આવશે, ત્યારે પ્યાલણુ કે વાળંદની તો શું, પરંતુ માતાપિતાની હાજરીની પણ જરૂર રહેશે નહિ.

આપણા સમાજમાં ધીરે ધીરે સ્ત્રીઓનું માન વધતું જાય છે. અને ભવિષ્યમાં આપણા સમાજમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન કંઈ અનેરું જ હશે. તેઓ અત્યારે પુરુષોથી દળાઓલી રહે છે અને ખસ્તંત્ર દશા જોતી રહી છે, તેને બદલે તે સમાજમાં છૂટથી હરીફરી શકશે, દરેક પ્રવૃત્તિમાં મનગમતો ભાગ લેઈ શકશે અને આજનું બંધન રહેશે નહિ. એ જમાનામાં ‘વહુનું ખૂન’ શબ્દનું તો નામનિશાન પણ રહેશે નહિ. તેઓ પુરુષોની સાથે સમાન હક્કો ભોગવશે, પરંતુ એ વખત આવતાં વર્ષો લાગશે. કારણ કે પુરુષો સ્ત્રીઓ ઉપરનો પોતાનો અધિકાર (ઉપરીપણું) જવા દે એમ નથી, અને ન્યાં સુધી એમના હાથમાં સત્તા છે ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓનું સ્થાન એમનાથી નીચું રહેશે.

પરંતુ ધીરે ધીરે કાયદાકાનુને ઘડાશે અને સ્ત્રીઓ પુરુષથી ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે. કેટલીક એવી સ્ત્રીઓ પ્રાકશે, જેઓ પુરુષો ન કરી શકે એવાં સાહસિક કાર્યો કરી ગતાવશે. ઘણા પુરુષો તેમને દેવી તરીકે પૂજશે. આજના સામુદાયના ઝગડાનું નામનિશાન પણ નહિ મળે. વહુઓ ઉપર ગુન્નરાતા જુલમને બદલે તેઓ ગૃહિણી તરીકે પુનઃશે.

વિધવાઓની કરુણ અવસ્થાનું ભાન થતાં આપણે ધ્રુવ જીડીએ. એક તો પોતાનો જીવનસાથી પોતાને સદાને માટે છોડીને ચાલ્યો ગયો હોય તેની અસહ્ય વેદના એ ભોગવતી હોય, તેમાં વળી ઘરનાં તેમજ બહારનાં તમામ, જાણે એ વિધવા બની, તેમાં એણે જ મોટો ગુનો કર્યો હોય એમ એને અપશુકનિયાળ ગણી ગમે તેવા શબ્દોથી નવાજતાં હોય, વળી ઘરનો અસહ્ય બોલો એને માથે હોવા છતાં બધાં જ એને હાડછેડ કરતાં જ હોય, અને કેટલીયે વાર જોડા આરોપો એના ઉપર મૂકવામાં આવતા હોય. આવી સ્થિતિમાં કેટલીયે વિધવાઓ દુઃખી જીવન વિનાવતી હશે અને જીવન અસહ્ય થઈ પડતાં પોતાના જીવનનો કરુણ અંત લાવતી હશે. પરંતુ હવે પછી વિધવાઓની આ સ્થિતિ રહેશે નહિ. હાલ પણ મોટે ભાગે વિધવાઓની સ્થિતિ સુધરી છે અને દિનપ્રતિદિન સુધરતી જાય છે. ભવિષ્યમાં એક સમયે આ સ્થિતિને બદલે વિધવાઓ પુરુષના હક્કો ભોગવતી હશે, તેઓ વિધવાવિવાહ કરી શકશે, અને ગમે ત્યાં ફરીફરી શકશે. પુરુષ ને વિધુર બને તો તેને ફરી લગ્ન કરવાનો હક્ક અને સ્ત્રી વિધવા બને તો તેને ઘરની ચાર દિવાલ વચ્ચે બેસીને આખું જીવન રડતાં જ વિતાવવાનું! એ કૂર સમાજ, આટલો બધો પક્ષપાત! આટલી બધી તારી અધમના! પુરુષો પણ યાદ રાખે કે સ્ત્રીઓને આવી દુઃખી સ્થિતિમાં રાખી તેઓ સુખી નહિ જ થઈ શકે. ન્યારે સ્ત્રીઓ તમારાથી ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે, ત્યારે તમારે રડવાનો વખત આવશે. પરંતુ સ્ત્રીઓનું હૃદય હમેશાં કામજા હોય છે, તે તમારા જેવી નિષ્કુરતા કદી પણ બતાવશે નહિ. ભવિષ્યમાં એક સમય એવો આવશે, ન્યારે વિધુર વિધવા સાથે જ લગ્ન કરી શકશે, દરેક વિધવાને પુનર્લગ્ન કરવાની છૂટ મળશે. ને દરેક વિધવાને પુનર્લગ્ન કરવાની છૂટ મળે તો હું નથી ધારતી કે અવિધુરો તેને પ્રદણ કરવાને તૈયાર થાય, અને ને કાંઈ તૈયાર થાય તો એને લાયક ન હોય એવા તૈયાર થશે. પરંતુ ને આને બદલે વિધુર વિધવા સાથે જ લગ્ન કરે એમ બને તો તો વિધવાઓની સ્થિતિ તદ્દન બદલાઈ જાય એમાં જરા પણ શંકા નથી.

અરવિંદનો નિર્ણય

એ રાત્રે અરવિંદને ગિલકુલ ઊંઘ ન આવી. સુરેન્દ્રની દૃષ્ટિએ તેણે આખો ય પ્રશ્ન વિચારી જોયો. પોતે યહુલો મોડો પરણવાનો છે તે તો નક્કી. કાકા જીડીને પોતે વીસ વર્ષનો પદવીધર યુવક ગણાશે, એટલે વિચાર કરવાની શક્તિ કે જ્ઞાન નથી એમ પણ નહિ. ના પાડવાથી કંઈ એ પાંચ વરસનો ગાળો નીકળી જાય તેમજ ન હતું. પિતાનો નકાર એ તો વેપારના ભાવિ લાભના સોદા જેવો હતો. વળી ભવિષ્યમાં બુદ્ધિનાં દારૂ વધુ ખુલાં થાય, તોય લગ્નજીવનનો અનુભવ તો મેળવ્યા વગર તે સર્વાનુભવ ઉપરથી જ માપવાનો છે ને? અને પિતાએ મનમાન્યો સોદો પતતાં કંઈ ગોઠવી દીધું તો? માટે અત્યારે બુદ્ધિની અને અનુભવની જે મૂડી છે તેટલે જ ઉદ્દલ લાગ્યે છૂટકા.

સુરેન્દ્રની દૃષ્ટિ પ્રમાણે એને જે રીતે એ પ્રશ્ન તપાસવાનો હતો. પત્નીની પસંદગી અને પોતાના જીવનનું ધ્યેય.

માધ્યમિક શિક્ષણ પૂર્ણ કરી એ કોલેજના વાતાવરણમાં આવ્યો ત્યારે એ પરીજોના પ્રદેશમાં આવ્યો હોય તેમ એને અવનવાં સ્વપ્નાં આવતાં. ગામડાની નિર્દોષ, સક્રાંત અને સાદી કન્યાઓને જાહેલે અહીં સૌન્દર્યની દરિયાઈ કરતી કોલેજયુવતીઓ ભાતીગર પતંગિયાની માફક ઊડાઊડ કરી દરેકનું મન પોતા તરફ આકર્ષતી. દરેક યુવક સ્વપ્નાં સેવે છે તેમ અરવિંદનેય સંસ્કારી યુવતી સાથેના સહજીવનનાં સ્વપ્નાં આવતાં.

પણ નવલકથાના એ જીવનનાં સ્વપ્ન કોલેજજીવન સ્થાયી થયું તેમ તેમ ઝોસરતાં ગયાં. જિજ્ઞાસુ શિક્ષણના અભ્યાસક્રમેથી તો નહિ, પણ અહારને વાતાવરણે એના જીવનમાં નવી દૃષ્ટિ રેડી. ગઈ કાલનો કોલેજજીવન જેમ સિવિલિયન યવાનાં સ્વપ્નાં સેવતો, તેમ આજના કોલેજજીવનમાં એવી ધણી પળો આવે છે, ત્યારે ભાગ્યેજ એનું હૈયું દેશસેવક થવા ન તલસ્થું હોય. એ સ્વપ્નાં આવે છે તે જાય છે. સ્વપ્નાં મોટે ભાગે સાચાં પડતાં નથી, તેમ યુવકો 'ધર' લેખને પોતપોતાના ધંધામાં પડી જાય છે. કોઈક સ્વપ્ન સાચુંય પડે છે. અરવિંદના જીવનમાંય એના એળા પડવા માંડ્યા. જીવનનું ધ્યેય, કળવણીનો ઉદ્દેશ, સેવાનો આદર્શ, એવા એવા પ્રશ્નો ઉદ્ભવતા ગયા તેમ તેમ એની રહેણીકરણી બદલાતી ગઈ. કોલેજજીવનો એનું વિલાસી જીવન હુપ્ત થયું, ચાન્પાણી ને પાન-સોપારી જેવી પ્રાથમિક ચીજો પણ દૂર થતી ચાલી. સાદાઈનું વાતાવરણ દૂર થયું. ત્રિડિયાળના દરેક દરેક ટક્ક ટક્કો સદૃશ્ય થવા લાગ્યો. હોસ્પિટલમાં રેડિયોને

પંચરાવનાર એ જ પ્રથમ હતો. એની સાદાઈ ઇંદરતું પરિણામ મહેર થતાં દીપી ગિરી. એનું નામ પ્રથમ નોંધને વેદિયે કહેનાર ય. એનાં વખાણ કરવા લાગ્યા.

ઉમાને એ યુવક અત્યાર સુધી જુદો લાગતો હતો, એમાંથી માન ઉત્પન્ન થયું. થોડીક આકર્ષાઈ પણ ખરી. એણે ધીમે ધીમે અરવિંદનો પરિચય સાધવા માંડ્યો ત્યારે એમાં આકર્ષણ કેટલું હતું, તેનો એને પોતાને ય પૂરો ખાલ ન હતો. મળે એ પરિચયને મૈત્રીમાં ફેરવવા માગતી હોય તેમ એણે એક દિવસ પોતાનો શુભાની સ્વભાવ ઓગાળી દેઈ વિનંતી કરી : “મી. પટેલ, એક માગણી સ્વીકારશો?”

“ખુશીથી.” અરવિંદે હમેશને આનંદિત અહેરે તરત કહ્યું.

“વેડે તો નહિ માનો ને?” અરવિંદને બાંધવા પ્રયત્ન કરતી હોય તેમ કમળ-દોડલા શા હાથને સાડીના પાલવમાં સંતાડવાનો બર્થ પ્રયત્ન કરતાં ઉમાએ કહ્યું.

“એવું લાગે છે?” એને જ મેંએ જવાબ કઢાવવા અરવિંદે પૂછ્યું.

“લાગતું તો નથી. પણ.....”

“નહોમ નય છે, ખરું?”

“ના.”

“ત્યારે?”

“આ તો ‘નમાઝ પડતાં મસીદ કાટે વળગે’ એવું થયું લાગે છે.”

“એ મારે જોવાનું છે.”

“તો રાજનો અર્ધા કલાક આપો.”

આશ્ચર્ય તો થયું, પણ પોતાનો ભાવ દાખી રાખતાં અરવિંદે પૂછ્યું : “શું કરશો?”

લાડ કરતી હોય તેમ કમરને ને ડાકને વળાંક આપી એ બોલી : “મારે તપશે તે કરીશ. એક વખત હા પાડે ત્યારે ને?”

“મંજો, આપો.”

“બોલો ક્યાં ફાવશે - આપની રૂમ ઉપર કે મારે બગેલે?”

“પણ કામ કહો ત્યારે સમજ પડે ને?”

“તમારા પરિચયમાં આવ્યા પછી લાગ્યે જ કાંઈ એને વેડી નાખવા માગે.”

“કહેવામાં કંઈ વાંધો છે?”

“કંઈ નહિ. બે મહિનાના સંસ્કૃતના અભ્યાસને પહેાંચી વળવું છે.”

“એ વસ્તુ હું આપી શકીશ?”

“એ મારે જોવાનું છે.”

“તો તો તમારે ઘેર જ રાખો.”

“સારું.”

આમ કોલેજયુવતીઓને દૂરથી જોવાના પ્રસંગમાંથી ઉમા દ્વારા એમના ગૃહજીવનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો. જે યુવતીઓ આજે કોલેજની કેળવણી લે છે તેમનું ગૃહજીવન શારીરિક પરિશ્રમથી પર હોય છે. એમાં એમનો જ દોષ કાઢી શકાય તેમ પણ નથી. આજનો ભણેલો યુવક શારીરિક શ્રમ તરફ તિરસ્કાર દર્શાવે છે, તો એ જ કેળવણી પામેલી યુવતી ક્યાંથી તે પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવે? ઉમાને ઘેર સ્ત્રીવર્ગમાં માતા, બે ભાભીઓ અને એ ત્રણ બેનો મળી છત્રી સંખ્યા હતી, છતાં રસોડાની ગેરહાજરી વખતે રસોડું પણ સીધું ચાલતું નહિ. અને આજનાં ભણેલાંના પત્રોના, માસિકોના ને નવલકથાઓના વાચન-વ્યવસાય અને હરવા ફરવાના જહાઝના જીવન આગળ ધરતી ખીજ પ્રવૃત્તિ-ઓમાં સમયનો દુરુપયોગ (!) કરવાનો અવકાશ જ એમને ક્યાં હોય છે!

‘ખભે જૂંસફ તે મારું જૂંસફ ક્યાં?’ એ અશીષીની જૂની ઉંક્તિ આજે લુપ્ત થઈ છે એમ નહિ, પણ એણે નવો અવતાર લીધો છે એટલું જ. પુરુષને એનું પાટલું, ટાઇ ને ખૂટ શોધી આપવા પડે છે. સ્ત્રીને એનું રસોડું ને ઘર ગ્રહાવી આપવા ઉપરાંત એકરૂં પણ ઉઠેરી આપવા પડે છે.

અને એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ અર્ચવિદને ઉમાને બંગલે થયો. લાંબ પૂછતાઃ “મારો ધોખીને ત્યાંથી આવેલો સુટ ક્યાં મૂક્યો છે?”

ભાભીજવાબમાં નોકરને જૂમ પાડતી : “રાના, સાહેબનો સુટ ક્યાં મૂક્યો?” બંગલામાં રહેના પુરુષમાં પતિ, દિયેર, જેઠ, સસરા, એવી જૂની સગાઇ હોતી નથી, ત્યાં તો બધા ય ‘સાહેબ’!

બાબાએ કહ્યું : “મોટી બેન, કોટ પહેરાવો ને.” માતા બેન્યા છતાં ‘મોટી બેન’નું સંબોધન રાખી મા-બાપ ટાળતી યુવતી સજીવ સૃષ્ટિ મંડી, નવલકથાની નિર્હવ સૃષ્ટિમાં એટલી તલીન થઈ ગઈ હતી કે પુત્રને કોટ પહેરાવવાનો એને અવકાશ ન હતો. માએ કહ્યું : “જા, રાનો પહેરાવે.”

જોડેની ક્રમમાંથી જોઈ રહેલા અર્ચવિદથી આ સ્થિતિ ન સહેવાઈ. બહાર નીકળતા બાગકતે એણે જૂમ પાડી : “કશ્વપ! લાવ પહેરાવું.” કપડાંની ફેશન માફક નામની પણ ફેશન ક્યાં બેઠેને અંટકશે?

અરવિંદના લાંબા થગોડા હાથને પાછા ફેલતાં ઉમાએ કહ્યું : “ જાઓ જાઓ, તમે તે શું પરેરાવતા હતા ? ”

કસ્યપ નચક આગ્યો એટલે એના કોટને એક બાજુએથી ઉમાએ પકડ્યો અને બીજી બાજુએથી અરવિંદે ખેંચ્યો. કામ કરવાની અંતરની ઊર્મિથી નહિ, પણ સભ્યતા ખાતર ઉમાએ કહ્યું : “ તમારું તે આ કંઈ કામ છે ? ”

માર્મિક કટાક્ષ કરતાં અરવિંદ બોલ્યો : “ તમે ય ત્યારે આવું કામ ક્યારે કર્યું છે ? ”

હાસ્યથી જવાબ વાળતાં ઉમાએ કહ્યું : “ ખરું, તમને મારા કરતાં વધારે અનુભવ ! ”

ગંભીરતાથી અરવિંદે કહ્યું : “ એમક, વધારે તો નહિ, પણ બે છોકરાં ઉછેરના તો અનુભવ ખરો ને. ”

“ જોહ માઇ લોડ ! ” જાણે હાસ્યનું કુંકું ફાટી જતાં એમને ફેલાયું.

એ સ્થિતિનો લાલ લેઇ અરવિંદે કસ્યપના કોટનાં બટન બીડી દીધાં. અને પોતાનો અનુભવ જણાવતાં અરવિંદે કહ્યું : “ તમને જાણીને નવાઇ લાગેજ કે ફૂંવારો હોવા છતાં મેં છોકરાં ક્યાંથી ઉછેર્યાં ? પણ તમારા છવનમાં માતા થયા છતાં બાળઉછેરનો પ્રશ્ન નથી, ત્યારે અમારા છવનમાં મા ને પાપ પણ બનવું પડે, મોટાં ભાઇબેનને મા પણ બનવું પડે. ધરના કામકાજમાં મા એકલી ન પહોંચી વળતી, ત્યારે નાનાં ભાઇબેનની હું ય માતા બન્યો છું. પણ અહીં તમારે તો તમારી જાતને ય બીજો સંભાળે, ત્યાં એ સ્થિતિ શી રીતે સમજાય ? ”

અરવિંદે જોકે સ્વાભાવિક રીતે વાત કરી હતી, પણ ઉમાને લાગ્યું કે પોતે હસીને એનું અપમાન કર્યું હતું. એટલે એણે નમ્ર થઇ જતાં કહ્યું : “ માફ કરજો મિ. પટેલ, મને એનો ખ્યાલ જ ન આવ્યો. ”

એટલે જ શાન્ત ભાવે અરવિંદે કહ્યું : “ એમાં માફ કરવાનું છે જ નહિ. આ સાંલગીમાં તમને એ ખ્યાલ ન જ આવે. ”

પ્રસંગે મળ્યો એટલે ઉમાએ વાત લગાવી : “ તમને અમારી રહેણીકરણી પસંદ નથી, ખરું ને ? ”

“ મારે તમારું છવન ન પસંદ કરવાનું શું કારણ ? ” અરવિંદે જવાબ દેવાને બદલે સામો પ્રશ્ન કર્યો.

અને એ સિવાય ઘણા ઘણા પ્રશ્નો બાજત બાજતે અવારનવાર ચર્ચા

ચાલી હતી. લગ્નના સિદ્ધાન્ત ઉપર, પ્રેમના પાયા ઉપર, મોહના ઉભરા ઉપર ચર્ચા ચાલી હતી; એમાં લગ્નને સાંકળતા સવાલો પણ બાકી રહ્યાં ન હતા. એમાંથી બંનેએ પોતપોતાની મર્યાદાઓ નક્કી કરી લીધી હતી. બંનેને એકબીજા પ્રત્યે આકર્ષણ થયું હતું, છતાં એ લગ્નને માટે હિતાવહ નથી એમ તો દરેકનું હૃદય કમૂલ કરતું હતું. ઉમામાં અરવિંદને લીધે સાદાઈ આવી, જીવનની કંઈક ગંભીરતા સમજાઈ; મૈત્રી બંધાઈ, પણ કોલેજની ગેલેરીમાં એમને વિશે જે ચર્ચાઓ થતી, એની સાથે એમને કંઈ લેવાદેવા ન હતી.

એટલે ચંપાનો પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે કોલેજની એક્રમ યુવતી એની સમ્મુખ ન હતી. એ કેળવણી તો માગતો જ હતો, પણ સ્વાશ્રય તરફ તિરસ્કાર હોય એની નહિ. સૌન્દર્ય તરફ એની દષ્ટિ હતી, પણ સીમાબદ્ધ. રત્નેહની સાથે ફરજને એ સાંકળતો હતો.

એ બધો વિચાર કરતાં ચંપા માટે એને કાંઈ નકારનું કારણ જણાતું નહિ. ભવિષ્ય તો જે કહેતાં કહે તે ખરું, પણ અત્યારે તો એ લગ્નથી પોતાને પશ્ચાત્તાપનો વખત નહિ આવે એમ એનું હૃદય સાક્ષી પૂરતું હતું.

હવે બીજો પ્રશ્ન, જીવનનું ધ્યેય, એરણ ઉપર આવ્યો.

એ જે આદર્શ જીવનમાં ઉતારવા માગે છે તે તો સમાજનાં અનિષ્ટ બંધનોથી જઠરાવાનું કદી કમૂલ ન જ કરે. જે ચંપા સાથે લગ્ન કરવામાં એને હૃદયથી કંઈ વધી ન હોય તો ફક્ત પિતાજીની અનિષ્ટ મહેત્તજા સંતોષવા ખાતર રૂઢિનાં બંધન સ્વીકાર્યા પડે એ નૈતિક પાપ જ ગણાય. આદર્શોના માર્ગ ફૂલની શમ્યા હોય ત્યારે તો બંધાય મનુષ્યો ગુણાબી બિંધ લેવા પોતી ગય. પણ કર્તવ્યની અસિધારા સમી ફેડી ઉપર ચાલવું એ જ કસોટીનો સાચો રાહ છે.

જો એ રૂઢિને તાણે થવા ન જ માગતો હોય તો એને આ પ્રશ્ન ભવિષ્યમાં પણ આગળ આવવાનો છે જ પિતાનો સ્વભાવ આમ તો ઉગ્ર અને ક્રોધી, પણ એના ઊંડાણમાં વાતસલ્યનું ઝરણું તો વહે છે જ. ખરી રીતે એમના ઉપર જે અર્ધપોણી સદીના સરકાર પડ્યા છે તેમાં એ બીજી કંઈ ભાવના સેવે? માતા વિચારીને તો કંકુ ને કન્યા લેવાની વાત ગળે ઝીતવતી જ નથી. પોતે દીકરીઓના લગ્નમાં ખરચ કરીને મરી ગયાં છે, તો હવે પોતાનો વારો કેમ જવા દેવાય? એણે તો મોટી મોટી મહોલાતો પુત્ર ઉપર ચણી છે. એને કાંઈ દલીલ લાગ્યે જ સમજાવી શકે કે લગ્નમાં લેવડદેવડ રૂપી લાંચ નીચમાં નીચ વૃત્તિ છે.

પણ એમ લાગણી દુલાવવાની જીક હોય તો નાચ તરી રહ્યું! ઉંચક
ગોતાની મક્કમ સ્થિતિ દર્શાવતો પત્ર પિતાજી ઉપર લખવા અરવિંદ પદ્મગમાંથી
ઊઠ્યો ત્યારે અલીનો ટોકારો પડ્યાને પાંચ મિનિટ મધ હતી :

“કોલેજ હોસ્ટેલ,

“વડોદરા, તા. : : ૪૩

“પૂજ્ય પિતાશ્રી,

“નાને મોઝે આજ મોટી વાત કર્યા એસું છું તો માફ કરશો. વેક-
શનમાં હું ઘેર ન હતો ત્યારે દિનેશલાલ સાથે નરેન્દ્રકુમાર આવ્યા હતા અને
આપે ના પાડી હતી, એ બંધી વાત જવણા સમજ્યા છતાં એ જ પ્રશ્ન
ફરીથી લખું છું તો માફ દિગ્દર્શિત સમજી લેવા કૃપા કરશો.

“તમને એમ લાગતું હશે કે ‘લગ્ન જેવી ગંભીર જાગતમાં તમને
જાણવાર વાતચીત કરવાનું કોણે ક્યું? અંદરની ઊંડી વ્યાવહારિક જાગતોમાં
તમને શી ખબર? બહારની વાતો ઉપરથી સાચું માની તમે ઊજળું એટલું
દેખ દેખો, પણ અંદરના ગુણ ક્યાંથી જાણો?’

“એ બંધી આપની વાત હું સીકારું છું. મેં મારી કંઈ વિચારસરણીથી
નિર્ણય કર્યો તે આપ આપોઆપ જ સમજી ગયા હશે. કુશ્મિનાં અનિષ્ટ
બંધનને ગુલામની માફક તાળે ચલાવું હું માનતો નથી. હું પોતે જયતિને
ઘેર ગયો ત્યારે અને ગિરીરાના લગ્ન વખતે, એમ બે વખત એ ઘરના પરિચયમાં
આગ્યો છું, એટલે મારી પસંદગી જે એક વખત તમે આર્થિક દષ્ટિએ નકારી
છે તે જાણ્યો રાખી. જો એ જાગતમાં આપને સલાહ આપવાની જરૂર જણાય
તો કહી શકી, તે જ આ પત્રનો ઉદ્દેશ છે.

“હું બંધાઈ ગયો નથી. જોકે મારા મનથી તો હું સહમત થયો છું,
છતાં નરેન્દ્રકુમારને મેં પંદર દિવસમાં જે તે નિર્ણય લખી જણાવવાનું કહ્યું
છે. અને તે અવકાશ રાખવાનું મુખ્ય કારણ તો આપનો વિચાર સ્પષ્ટ થઈ
ગયો હોવા છતાં એક વખત ફરીથી સાંભળી લેવા માટેજ.

“તમે તમારા લેવડદેવડના વિચારને ઘડીભર મૂકી દેઈ માફ એવ મારી
રીતે શામાં છે, હું મારી રીતે સુખી થઈશ કે નહિ, એ જાગત આપ વિચાર
કરી જણાવશો એવી આશા છે. પૈસો એજ શું જીવનનું બ્યેય છે? પારકા
ઉપર જીવવાથી જ માણસ સુખી થાય છે? અને એ જાગતની ચર્ચા તો
આપણી વચ્ચે થયી ચલાઈ ગઈ છે એટલે અહીં ફરી ચિતરીગયા નથી શકતો.

“જોકે આ ગંધો બોધ આપવાને હું લાયક નથી. માતૃશ્રીને મારા વિચારો જણાવશો.

“આશા તો અમર છે, કાણે મૂકી છે? આપ મને નિરાશ નહિ કરો. અકવાડિયામાં પત્રો જવાગ નહિ મળે તો આપની સંમતિ મળી છે એમ માની લેઇશ.

“આપના આશીર્વાદ ઇચ્છતા

“અરવિંદના પ્રણામ.”

સહિયાદ, તા. ૩૨જુલૈ

ઈશ્વર પંટલીકર

પસંદગીનાં ધોરણ

પસંદગીનું સર્વમાન્ય ધોરણ વરકન્યા સુખી થાય એ છે, પછી ભલે વડીલો પસંદગી કરે કે વરકન્યા અરસપરસ પસંદગી કરી લે. જગતમાં કાણ સુખની શોધમાં નથી? સંતાનપ્રેમ પ્રકૃતિજનિત છે અને સંતાનનું ભક્તિ ઇચ્છું, એમને સુખી જોવાં, એ માગાપની અંતરની અભિલાષા હોય છે.

આમ છતાં સમાજમાં આટલી ગંધો વિષમતાઓ શાને? લગ્નસંસ્થાની આવી દુર્દશા શાને? શું એ આકર્ષિતકરું? અથવા વિધિના લેખ છે? કે પછી નશીળતી જલિદારી છે? અથવા ઈશ્વરની જેવી ઇચ્છા?

સંસારની ગમે તેવી આપત્તિઓમાં અને લગ્નજીવનની ગમે તેવી વિષમતાઓમાં વિધિના લેખના અથવા ઈશ્વરની ઇચ્છાના આધારથી આપણે આપણાં દુઃખને ભૂલવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ અને જેવી હોય તેવી આપણી સ્થિતિને નિભાવી લેઇએ છીએ. એથી સહિષ્ણુતા જરૂર કેળવાય છે, પરંતુ દુઃખના મૂળમાં દોષ ક્યાં છે તે શોધી તેની સામે ઝઘડવાની વૃત્તિ આપણે બોધ બેસીએ છીએ. અલગત જેમાં માનવીનું કંઈ વળે એમ ન હોય એવાં આકર્ષિતક દુઃખોમાં આવી ધારણા એજ એક આધાર અને આશ્વાસન પામર માનવી માટે રહે છે. પરંતુ એવું આશ્વાસન હાથે કરીને બિનાં કરેલી પીડામાં પણ લેવાય ત્યારે એ ભ્રમ થઇ પડે છે. દા. ત. જાણવા છતાં રોગી કે વૃદ્ધ સાથે દીકરીનાં લગ્ન કરવાં અને છતાં દીકરીના અસહ્ય દુઃખમાં, આપઘાતમાં અથવા તો આગર જાય એવા કૃત્યમાં ઈશ્વરની ઇચ્છાનો આધાર શોધવો એ નરી અધમતા છે.

લગ્નજીવનની વિષમતાઓના મૂળમાં પસંદગીનાં ધોરણ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. આપણે ત્યાં અનેક ત્રાપિઓ છે અને તેમાંયે અનેક પેટાત્રાપિઓ છે. પેટાત્રાપિઓમાં પણ નાનાં નાનાં જુથ અથવા ગોળ હોય છે અને તેમાં

હાંગનીચની રીડી હોય છે. રાટીચવહારનો અંતરાય મુખ્ય જ્ઞાતિઓ વચ્ચે જ હોય છે, પણ બેટીચવહારનો અંતરાય તો ઉપર જણાવેલા બધા ગોળ વચ્ચે પણ હોય છે. પસંદગીનાં આકરાં ધોરણને આવાં દૃષ્ટાં ક્ષેત્રમાં પહોંચવાનું હોય છે. પસંદગીનાં ધોરણનો વિચાર કરતી વખતે લગ્નક્ષેત્રની આ અતિશય દૃષ્ટી મર્યાદા બૂલી જવી ન લેખે. ધડીલર માની લેખે કે વડીલોએ કરાવેલાં પસંદગીનાં ધોરણ સારાં છે, પ્રગ્નનાજ લાભનાં છે. છતાં ક્ષેત્રની મર્યાદા બેતાં એ ધોરણો સાચવવાં કેટલાં મુશ્કેલ છે તે દરેક કહેવાતો કુલીન સારી રીતે અનુભવે છે. એ ધોરણો સાચવવા છતાં સારાથે જીવનનું સત્ત્વ અને સ્વત્ત્વ તે બોધ બેસે છે અને સંતાનોને વારસામાં કરજના બોધ આપે છે.

પસંદગીનાં ધોરણ બધી જ્ઞાતિના કહેવાતા કુલીનોમાં એક સરખાં હોય છે. કહેવાતા કુળહીનોએ એમનાં જ ધોરણોને અનુસરવું પડે છે. જે જ્ઞાતિઓમાં વિધવાવિવાહની અને ફારગતીની (છટાછેડા) છટ હોય છે તેમાં પસંદગીનાં ધોરણ જરા જુદાં હોય છે. કહેવાતા કુળવાનો વરવિક્ષ કરે છે, ત્યારે કહેવાતા કુળહીનો કન્યાવિક્ષ કરે છે. આ વિક્ષમાં પણ વરના કે કન્યાના મુખ તરફ લાગ્યેજ ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે. જેઓ વધારે લોભમાં પડી કેવળ પૈસાનો જ વિચાર કરે છે, તેઓ 'મુખદુઃખ તો નશીળના બેસ છે' એમ મનને મનાવી વધુ પૈસા મળે ત્યાં પુત્રને કે પુત્રીને પરણાવે છે. આમ વરવિક્ષ કરી કન્યાને ઉકરડામાંથી પણ લાવવામાં બાધ નથી ગણાતો અને એથી ઉલટું કન્યાવિક્ષ કરી ગમે તેવી અગ્નણી જંગાએથી, બોડવાળો, રોગી કે વૃદ્ધ વર લાવતાં પણ ગાળાપ અચકાતાં નથી!

એસકે, પ્રચલિત પસંદગીનાં ધોરણ આથી જુદાં છે. આપણી લગ્નસંસ્થાની દુર્દશા બતાવનારી ચિત્રની આ એક જાજુ છે. એ ચિત્રને બીજી બાજુ પણ છે એમાં ખાનદાની, ઈજ્જત અથવા આગર એ મુખ્ય છે. પોતાના સમોવડા અથવા વધુ ખાનદાન માણસનેજ કન્યા અપાય એ પસંદગીનું પ્રથમ સૂત્ર છે. દરેક જ્ઞાતિમાં અને તેના જૂથમાં ખાનદાન ગણાતાં કુટુંબ હોય છે. દુઃખ એટલું છે કે આ ખાનદાની વંશપરંપરાગત ચાલી આવેલી હોય છે. અને કન્યાની પસંદગીનાં ધોરણો સચવાય તો, એટલે કે સામાજિક પ્રતિષ્ઠાનાં ધોરણ સચવાય તો, જસ મનાય છે. બીજી રીતે જીવન ગમે તેટલાં હલકાં હોય તો તેથી એમાં બાજુપ આવતી મનાતી નથી. આવા પ્રકારની ખાનદાનીને માપવાનાં ચોક્કસ માપ હોય છે, એ માપ આ પ્રમાણે છે: કુટુંબમાં કોંઈએ વિધવાવિવાહ (નાતર) ન કર્યો હોય, ફારગતી અથવા છટાછેડાનો સ્વપ્નેય ખ્યાલ કરવામાં આવ્યો ન હોય, કન્યાના પૈસા લીધા ન હોય તેમ પરંજી આપવી ન પડી

હોય, પણ કપડાં, દાગીના, અને જાતિભોજનમાં ફીક ખર્ચ કર્યો હોય, કુટુંબના છોકરા કૂંવારા ન રહી જવા જોઈએ એટલું જ નહિ પણ સાટું, ત્રેપડું કે નાતડું ન કર્યું હોય. આ કુટુંબને ખાનદાન ગણવાનો રિવાજ છે. એ જ કુટુંબમાં પુત્રીને દૂધપીતી કરી હોય, સ્ત્રીને મારી નાખી હોય વા તેને આપઘાત કરવો પડ્યો હોય, એવા ધરની જુવાન વિધવાઓ અથવા છુટ્ટા વિધુરો વ્યભિચાર કરતા હોય, કમાણી માટે ગમે તેવા ધંધા કરતા હોય, તોપણ એમની કુલીનતામાં જરાયે આંચ આવતી નથી. આવા માણસના દીકરાને કન્યા આપવા માટે પડાપડી થાય છે. સાટું એટલે જેન આપવાને સાટે થનાર બનેલીની બેઠને પરણવું તે. આવું કરનારા કુલહીન ગણાય છે. ઉપર કહેલી પહેલી બાબત જોઈ લીધા પછી બીજી બાબતો ગૌણ ગ્હે છે, છતાં બીજી બાબતો પણ આજકાલ ફીક પ્રમાણમાં જોવાય છે. બીજી બાબતોમાં વરની મોખ્ખતા અને તેના કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ મુખ્ય છે. આજકાલના કુટુંબમાં આ બીજી બાબતોની થોડી ઊણપો હોય તો તે નિભાવી લેવાય છે. પરંતુ ઉપર કરેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે આજકાલ ન હોય તો એકલી વરની લાયકાત કે પૈસા એ વેવિશાળ ગોઠવવામાં કશા ખપમાં આવતાં નથી. ગરીબ પણ ઉપરનાં ધોરણે ખાનદાન કન્યાપિતા પણ તેને કન્યા આપતો નથી. એને માટે એ આપઘાત-સમાન છે.

આ ધોરણ વિચિત્ર છે, ઘણા ઉપગ્રવે તેવું છે, છતાં તેમાંથી ચસકવાની તાકાત ભાગ્યેજ કોઈ ધરાવે છે. ગમે તેવાં ક્રાન્તિકાર, બી. એ., એમ. એ., કે વિલાયત જઈ આવેલાં યુવકયુવતી હોય, પણ ધાર્સ્તવ જીવનમાં પ્રસંગ આવ્યે તે જરાયે છટકા શક્તાં નથી. એમની સામે તીખાં ભાષણો, પ્રહારાત્મક લેખો અને હૃદયને હચમચાવી મૂક તેવી વાર્તાઓ અનેક લખાય છે. જોકે અનેક માળાપ પણ હવે તો ક્ષેત્રસંકોચથી મૂંઝાય છે, છતાં સરખે-સરખામાંથી ઊતરતા દરજ્જામાં પોતાની કન્યાને પરણાવવાની હિંમત તેઓ નથી કરી શકતાં. તેનું રહસ્ય પણ સમજવા જેવું છે. એમાં કુળાકુળનો પ્રશ્ન તો છે જ, ઉપરાંત દીકરી નિરાધાર થાય, વિધવા થાય, એને કંઈક દુઃખ આવી પડે તો એની દયા શી? આવા પ્રકારની તેમની મૂંઝવણ હોય છે. વળી કુળની દૃષ્ટિએ નીચા ઊતરવાથી પછીના પ્રસંગોમાં શોષણ પડે છે, મહેણાં-ટાણાં અને કટાક્ષ સાંભળવાં પડે છે. એ તો જોને ચીતી હોય તે જ જાણે. મનુષ્ય સામાજિક પ્રાણી છે. સમાજને લાત મા વાનું કહેવું સહેલું છે, પણ કરવું મુશ્કેલ છે. માનવરવણાવની દુર્જનતા કહો કે બીજું કંઈક કહો, પણ સામાન્ય રીતે માનવી પોતાના સમાજથી જુદો પડી શકતો નથી.

પતન બહાર દેશમાં અને પરદેશમાં આપણો વસવાટ વધી ગયો છે.

પોતાની જાતિના પણ દૂરના વતનના માણસો સાથે નિકટતા અનુભવવાના અને ઘોડીઘણી મિત્રતા જાંધવાના પ્રસંગ મળે છે, પણ પરસ્પર બેટીઝવહાર માટે આ સંબંધ જરાયે ઉપયોગી થઈ પડતો નથી. દીકરાદીકરીના વેવિરાળ માટે તો વતનમાં જઈને પાછી અનેક ખટપટો કરવી પડે છે. અહીં આફ્રિકામાં પણ પાટીદારોનાં (અથવા બોટી રીતે 'પટેલો'નાં) બ્રાતૃત્વમંડળો છે. અરેતર, કાનમ, વાકળ, વગેરે પ્રદેશોના પાટીદારોમાં પરસ્પર ગાઢ મૈત્રિના દાખલા પણ અનેક છે. છતાં પુત્રીના લગ્ન માટે વતનના પોતાના જૂથમાં જ જવું પડે છે. જૂથ બહારના પોતાના મિત્રના પુત્રને પોતાની કન્યા આપવાનો વિચાર પણ પાગલતાની નિશાની જેવો છે. એ કલ્પના પણ અહીં લાગે છે, ખરેખર ગાનવી સામાજિક પ્રાણી છે, તે સમાજથી જુદો રહી શકતો નથી.

આટલે સુધી તો આજની સ્થિતિનો વિચાર કર્યો. ત્યારે હવે પસંદગીનું આદર્શ ધોરણ કયું? અથવા આજના સંજોગોમાં શક્ય હોય એવું સાદું ધોરણ કયું?

ભિન્ન ભિન્ન જાતિઓના જુદા જુદા રિવાજો અને પસંદગીનું અતિશય મર્યાદિત ક્ષેત્ર જોતાં કાંઈ નવા શક્ય ધોરણનો નિર્દેશ કરવો મુશ્કેલ છે. છતાં હવે બીડ એવી અસહ્ય થઈ પડી છે કે ઉપદ્રા થરના એટલે કહેવાતા કુળવાનોને જ દાથે ગોળની દીવાલો વૂટવાની છે. એટલે હાલ તો વ્યક્તિઓ માટે આદર્શ અને શક્ય ધોરણ એ છે કે કશુંયે છુપાવ્યા સિવાય તેમ જ અતિશયોક્તિ વિના અને પક્ષનાં માન્યપોષે વરના અથવા કન્યાના ગુણદોષનો અને સ્વભાવનો પરિચય આપવો. સંવનન થવાનું હોય તો તેમાં પણ એમ જ વર્તવું. વય, કળવણી, વગેરે જાણતોનો પણ વિચાર કરી લેવો અને વર-કન્યાની સંમતિ (અથવા વરકન્યાએ આ બધું કયું હોય તો વડીલોની સંમતિ) માગવી. આ રીતે નિખાલસતાથી સુપાત્રનો યોગ સુપાત્ર સાથે થયો હશે તો પરસ્પર વફાદારી, કળ્યાણકંઠામાં સદિખણતા, સુખદુઃખમાં સહલાગ અને અકસ્માતમાં વડીલોની સહાયતા જરૂર મળી રહેશે.

દારેસલામ (પૂર્વ આફ્રિકા)

ડાહ્યાલાઈ મનોરલાઈ પટેલ

દીકરીઓના બાપને મૂંઝવતો પ્રશ્ન

'પાટીદાર'ના આવણ માસના અંકમાં 'સ્વમાન કેળવો' વિષેના લેખમાં લેખક ભાઈ ચિમનલાલ અમીન ઉલ્લેખ કરે છે : 'બધાય પૈસા આપવાનું બંધ કરે તો શું થાય? પાટીદારનો દીકરો પાટીદારને ત્યાં નહિ પરણે તો ક્યાં પરણશે? જે પૈસા પરણણ આપવા માટે વાપરો છે તે પૈસા દીકરીઓની કેળવણી પાછળ ખરચો, એટલે તેને વગર પૈસે પરણનાર મળી રહેશે.'

ગામડાના એક લાઇને આ સત્તાહ અપાય છે. પરંતુ ચરેતરના કુળવાન મનાતા પાટીદાર વર્ગને પણ આ પ્રશ્ન સરળી રીતે વિચારણીય છે.

વાત સાચી હોવા છતાંય સરળ તો નથી જ. મને તો તેમાં દીકરીઓના બાપના સ્વમાનનો રસ્તો અશક્ય જ લાગે છે. ગામડાના લાઇઓ જેમ ચરેતરમાં, તેમ ચરેતરના લાઇઓ પણ પોતાનાથી વધુ કુળવાન ગણાતા કુટુંબમાં દીકરી પરણાવવાનું ચોક્કસ વલણ ધરાવે છે. વસ્તુસ્થિતિએ દીકરીના બાપને તો સ્વમાન દ્વારે મૂકીને પરકણુ જળ મારીનેજ આપવી પડે છે. અને સમાજના વધારે ભાગના રાગગ્રસ્ત માનસને સુધારવાના 'ઇન્જેક્શન'ની દવા ન શોધાય ત્યાં સુધી આમર્શને પરકણુ તો જળ મારીનેય આપવી પડશે જ. કેમ કે છોકરો પરણાવવાને દુન્યાની લાયકાતમાં કેળવણી સાથે રૂપગુણ સિવાય પણ સમાજને કંઈક વિશેષ જોઈએ છે, અને તે પોતાની મનાતી પ્રતિજ્ઞાને અનુસરતું અને માનમોલાવાળું કુટુંબ, સારી આર્થિક સ્થિતિ, લાગવગ, તે ઉપરાંત મનાતી પ્રતિજ્ઞા મુજબની પરકણુ અને અન્ય દાખા, વગેરે.

ગૌણુ લાવે કેળવણીની કિંમત પણ અવશ્ય થાય છે જ, અને લગ્નના બજારમાં દીકરીને દેકાણે પાડવા કેળવણીની આવશ્યકતા પણ માગાર્પ સમજતાં થયાં છે, ત્યાં પણ કેળવણીની કદર નહિ થવાની અને યોગ્ય કેળવણી પામેલો વર નહિ મળવાની આશંકાઓ દીકરીના બાપને મૂંઝાવું જ પડે છે. જો તેમ ન હોય તો, જે પૈસા પરકણુ આપવા માટે વાપરવા પડે તે પૈસા દીકરીઓની કેળવણી પાછળ ખરચે તેને વગર પૈસે પરણુનાર મળી રહે, તો આવો સરળ અને મુલત્ત રસ્તો હરકાઇ માગાપની મૂંઝવણનો સહેલાઈથી અંત લાવી શકે.

આજથી પચાસ વર્ષ પૂર્વે જે જ્ઞાતિ કેળવણીમાં પછાત મનાતી તે આજે આગળ પડતી મનાય, એટલો કેળવણીનો પ્રચાર પણ રૂઢિચુસ્ત સમાજના માનસમાં કંઈ ખાસ સુધારો કરી શક્યો નથી, એજ જ્ઞાતિનું દુર્ભાગ્ય! સમજ-શક્તિનો અને કેળવણીનો ઉપયોગ તો ફક્ત વાતો કરવામાંજ થાય છે, વર્તણૂકમાં તો નહિ જ. એવાં વાતોનાં વડાંથી કંઈ વળતું હોત નો 'પાટીદાર' ૨૦ વર્ષ થયાં ખૂબો પાડ્યે રાખે છે; પરંતુ વેપાં. નાસ્તિ સ્વયં પ્રજ્ઞા શાસ્ત્રં તેષામ્ કરોતિ કિમ્.

ત્યારે તો 'સમગ્રુને સાન અને ગધેડાને ડફણું'ની જેમ કાયદાદ્રષ્ટી ડફણું સિવાય આપણે ભણેલો પણ સાન વગરનો પાટીદાર સમાજ જલદી નહિ જ માનવાનો, ના નહિ જ માનવાનો, એ નિર્વિવાદ છે.

પરકણુ ન.આપવી એના કરતાં પરકણુ ન લેવાની ઝુબેશ ઉઠાવવી એ આવશ્યક છે. અને એમ કરવાને આખા સમાજનો માનસખંડો થવો જોઈએ. ભણેલા

ગણેલા યુવકોએ તો આશા ઉપર પાણી ફેંટી વાળ્યું છે. હવે ભણેલી ગણેલી યુવતીઓનો વારો આવે છે અને મને તો લાગે છે, કે થવાનો હોય તો, સમાજનો સડો યુવાન બેનોતી દિગત, સંયમ અને ત્યાગની ભાવનાએ વહેલો મોડો થશેજ. એ કાર્યમાં સમગ્ર સંસ્કારી પુરુષવર્ગ પણ મદદ કરે એ ઇચ્છાવ્યોમ્ય છે. બેનો હજી તો આજસ મરડે છે. તેમની સંપૂર્ણ જાગૃતિએ આ અધારો તો ચોકસ ઉઘેચાઈ જવાનાં. પુરુષવર્ગ અને ખાસ કરીને અત્યારની કેળવણીએ રંગાએલા ઊજળા પણ દમ વગરના, ધગશ વગરના, યુવકો કંઈ ઉકાળવાના નથીજ, ના નથીજ. દરેક બેન પરકણ માગનારને નહિ પરણવાનો દંડ સંકલ્પ કરે તો પછી, 'પાટીદારનો દીકરો પાટીદારને ત્યાં નહિ પરણે તો ક્યાં પરણશે?' અને સ્ત્રીવર્ગને, અત્યારે અનેક વિધવા બેનોને શક્ય છે તેમ, સંયમ વધુ મુલ્ય છે; પણ પુરુષવર્ગને પરણ્યા સિવાય તો ઝોણું જ ચાલવાનું છે?

પરકણ લેતી કે ન લેતી, દેતી કે ન દેતી, એ આપણા સમાજમાં અત્યારે વ્યક્તિગત પ્રશ્ન છે, એટલે સમાજને સર્વમાન્ય કોઈ ચોકસ બંધારણની જરૂર છે. સમાજનો અગ્રગણ્ય વર્ગ આ વિષે ઉદાસિન છે. ત્યારે સમાજના નવા સુધારક વિચારના યુવકવર્ગ માટે માત્ર કાન્તિનો રસ્તો બાકી છે. અત્યારની ચળવળમાં લાગ લેતો એવો વર્ગ સમાજને માટે અમુક ચોકસ બંધારણ નક્કી કરી તે મુજબ વર્તવાને અને અન્ય સૌ કોઈને વર્તવાથી દૂર પાડવાને માટે પોતાની સર્વ શક્તિ વાપરી સમાજના સડાને સાફ કરવા પ્રયત્નશીલ બને ત્યારે ખરો!

મોખાસા

રણછોડભાઈ મોતીલાલ દેસાઈ

કુળનો મોહ

અલગ ત મને તો છે જ કુળનો મોહ, પરંતુ આપણા આપદાદાને જે જાતનો અને જે દષ્ટિએ હતો, તેથી કંઈયે ઊંચી જાતનો અને જુદો જ દષ્ટિએ. અને એ દરેકને અવશ્ય હોવો જ નોંધ્યો, કારણ કે એમાં જ દેશોત્થતિ છે અને દેશની સંસ્કૃતિ, માન અને આત્મ ત્યારે જ વધશે એમ લાગે છે. વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ પણ એ ઇચ્છાવ્યોમ્ય છે, એમ આ લેખ વાંચ્યા બાદ સહેલાઈથી સમજી શકાશે અને દરેક મનુષ્યે જાતિએદ રાખ્યા સિવાય એ દષ્ટિગિહ સ્વીકારવું નોંધ્યો.

સૌ પહેલાં તો હું કુળ કોને કહું છું એ જાણવું ખાસ જરૂરી છે. ઊંચું કુળ એટલે કુટુંબના ઊંચા આચારવિચાર, શિક્ષણ, સંસ્કાર અને શારીરિક સંપત્તિ. ને કોઈ કુટુંબના પૂર્વજોમાં પણ આ સંસ્કાર હોય તો તે કુટુંબને કુળવાન ગણવું

નેહએ નહિ કે જેઓ હાલમાં બાપદાદાની આજ્ઞ ઉપર અથવા પૈસાને ભેરે કુળવાન થયા છે, તેમને. અલગત એમાં ય ઘણા સારા અને સંસ્કારી માણસો હોય છે, પરંતુ એકંદરે બેતાં ખોટી કુળવાનશાહી પચાતી પડનારની વસતિ વધારે છે અને તેઓ કુળવાનશાહીનો મિલકુલ દુરુપયોગ કરે છે. એ વિષે આ માસિકમાં કેટલીય ટીકા પ્રસંગકયામાં આવી ગઈ. એ વિષે વધુ લખવું ઉચિત લાગતું નથી. આવી ખોટી કુળવાનશાહી નાબૂદ કરવી એ પ્રત્યેક યુવકની ફરજ છે.

હું સાચી કુળનો મોહ રાખું છું તે નીચેના દાખલાથી જરૂર સમજાઈ જશે : એક ગાય ટાંકે ૧૦ શેર દૂધ આપે છે અને બીજી ગાય ટાંકે ૨૦ શેર દૂધ આપે છે. ટાંકે ૧૫ શેર દૂધ આપતી ગાયના આખલાને બે એ બંને ગાયો સાથે મૂકવામાં આવે તો તેમની પ્રજામાં ઘણો ફરક માલમ પડશે. અને તે એ કે પહેલી ગાયની વાછરડી ન્યારે મોટી ચતાં વિયાશે ત્યારે ટાંકે લગભગ ૧૨ શેર કે તેથી વધુ દૂધ આપશે, એટલે કે તેની મા કરતાં વધુ. અને બીજી ગાયની વાછરડી ટાંકે ૧૭થી ૧૮ શેર દૂધ આપશે, એટલે કે તેની મા કરતાં ઓછું આપશે. આનો અર્થ એ થયો કે પહેલી ગાયની બાળતમાં વાછરડી તેની મા કરતાં સારી થઈ, ન્યારે બીજી ગાયની બાળતમાં વાછરડી તેની મા કરતાં ઉતરતા દરજ્જાની થઈ. આમ બંને ગાય ઉપર આખલાનો પ્રભાવ પડ્યો.

એવો જ બીજો દાખલો : આપણે અનાજ વાવીએ છીએ. તેમાંથી કેવું અને કેટલું ઉત્પન્ન થશે એ તો બીજ ઉપર આધાર રાખે છે. સાફ બીજ વાવીશું તો સારો પાક આવશે એ નિર્વિવાદ વાત છે. અને એ તો સાફ, અને પ્રત્યેકથી અનુભવાય એવું છે. છતાં ય જેને શંકા જતી હોય તે થોડાંક સડેલાં બીજ એક બાબુ વાવે અને બીજાં થોડાંક ચળકતાં અને ભરાવદાર બીજ બીજી બાબુ વાવે. હમેશાં બંને ઉપર નજર નાખતા રહે અને બંનેમાં શો ફેરફાર જણાય છે તેની નોંધ કરતા રહે અને છેવટે શું પરિણામ આવે છે તે નોંધી રાખે. બંનેની નોંધ સરખાવતાં તરત જ સમજાશે કે સારા બીજમાંથી ફૂટેલા છોડ પહેલેથી છેલ્લે સુધી તંદુરસ્ત હોતા અને ઉત્પન્ન પણ સાફ હોય. એથી ઊલટું જ સડેલાં બીજની બાળતમાં જણાશે. ઘણી વખત તો સડેલાં બીજ ઊગતાં જ નથી.

અને તેથી જ હું એમ માનું છું, દરેક માનવું જ નેહશે, કે ઉચ્ચ અને સંસ્કારી કુટુંબોના સંબંધીથી જરૂર લવિષ્યની પ્રજા ચઢીઆતી હશે અને પોતાની પ્રજા ચઢીઆતી થાય એમ કરવું એ દરેક વ્યક્તિની ફરજ છે. એ ફરજ દરેક અદા કરવી જ નેહએ.

દેશના યુવકો અને યુવતીઓ ઉચ્ચ, સરકારી અને તંદુરસ્ત હશે તો શિક્ષણ પણ સાફ મેળવી શકશે અને શુદ્ધિ પણ તેવી જ રીતે દીધી જીકશે.

પરંતુ હાલમાં જે રીતે કુળવાનશાહી પોષાય છે તે રીત અને કુળવાનશાહી તો નાશુદ્ધ થતી ઘટે. એ આપણા સમાજનું કલંક છે. એ કલંક તુરત જ દૂર થવું ઘટે. તો જ આપણી પ્રગતિમાં કાંઈક નવીન બુદ્ધિ આવશે. દેશની આગાહી ત્યારે જ થશે.

અહીં એક વસ્તુની ચોખવટ કરવી જરૂરી લાગે છે અને તે એ કે ઉપરની દૃષ્ટિએ જે કુળવાન ગણાય એને કંઈ પરકણ લેવાનો હક્ક નથી મળતો અને એ ઉદ્દેશથી આ લેખ નથી લખાયો. પરકણ લેનાર અને દેનાર બીનસરકારી કરે છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. મતલબ કે પરકણ લેનાર અને દેનાર કુળવાન ન ગણાય, બદલે નીચ ગણાવા જોઈએ.

આ લેખની ચર્ચા આગળ વધે એમ ઇચ્છું છું અને તેથી તેના ઉપર પ્રશ્નો પુછાય તો વધારે સાફ. સ્વતંત્ર રીતે આ લેખ વિશેષ ચર્ચાએ એ એથી પણ વધુ ઇચ્છવાજોગ છે.

સાકરવાડી

મધુ દેસાઈ

સમાજ તારી આંખે

ચાંદનીથી અને ચમકભરી રોશનીથી કર્ણપુરનો ગામ શોભી રહ્યો હતો. રાજનીગંધાનાં પુષ્પોનો સુવાસ આખા ગે વાતાવરણમાં પ્રસરી રહ્યો હતો. પંખીઓનો કંતરવ અને રંગબેરંગી પુષ્પો જાગતી શોભામાં વધારો કરતાં હતાં. પાસેજ એક નદી કીરે પ્રવાહે જાળખળ અવાજે વહી રહી હતી અને મંદ મંદ પવનની હાલરીઓ જાણે દુઃખી દિલના દર્દને જતણી લેવા પ્રયત્ન કરતી હોય તેમ વહી રહી હતી.

આપા સુશોભિત જાગતા એક શાન્ત ખૂણામાં અર્ધભાન જૂલેલો દિનેશ એડેલો બેઠો હતો. સફેદ અને સ્વચ્છ ખાદીનાં વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલો દિનેશ વિચારવમળમાં ગોથું ખાઇ ગયો હોય, એવું દરેક જોનાર અકિતને લાગતું. ગાગના છેલ્લગટાઉ યુગનો તેને ગિલવવાના ધરાયથી મરકરી કરતા હતા, પરંતુ હમેશનો શાન્ત અને સુશીલ દિનેશ આવી મરકરીઓને ગણુકારતો નહિ અને તેથી ચોખીલા પરેલ છેલ્લગટાઉ દરમિયાન ત્યાંથી ચાલ્યા જતા.

દિનેશ શાન્ત, સુશીલ અને શિક્ષિત પાટીદાર યુવક હતો. અપરિણીત

હતો અને સમાજનો સાચો સેવક હતો. દુઃખીઓનાં દર્દને જાણી તેમનાં દુઃખ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરતો. તે પોતાના એક મિત્રના દૂક સમય ઉપર યજ્ઞેલા લગ્ન વિષે વિચારતો હતો. સુરેશ દિનેશનો સાચો મિત્ર હતો. સુરેશની વૃત્તિ દિનેશની મૈત્રીથી સમાજસેવા કરવા તરફ દોડતી હતી. તેની જ જ્ઞાતિની સુધા નામની યુવતી સમાજની લગ્નરૂઢિથી કંટાળી ગઈ હતી. અને આ રૂઢિઓને સુધારવા માગતી સુધાની સાથે સુરેશનો અચાનક પરિચય થયો. છેવટે વધુ નિકટતા થતાં તેમણે લગ્નગાંઠથી બંધાવા પ્રતિજ્ઞા લીધી અને લગ્ન કરી સમાજસેવા કરવામાં જોડેલા અને તેટલો વધારે ભોગ આપવો એવા નિશ્ચય કર્યો. સુધા સમાજસેવિકા હતી, પરંતુ ધનવાન ન હતી. અને આ જ કારણે સુરેશના પિતાએ એવા લગ્નની રમ્મ તેને ન આપી, પરંતુ તેનાં લગ્ન, તેની મરજી વિરૂદ્ધ, સાધારણ ભણેલી શાન્તા નામની યુવતી સાથે થયાં. પરંતુ સુરેશ પિતાના દબાણથી લગ્ન કરી ચૂક્યો હતો, પરંતુ આ લગ્નને તેણે હૃદયમાં સ્થાન આપ્યું ન હતું. શાન્તા સાથે લગ્ન ન કરવા માટે સુરેશ પોતાના પિતાને જાહુ જ સમજાવ્યા હતા, પરંતુ સર્વ નિરર્થક ગયું હતું. આ લગ્નથી સુરેશ માની ચૂક્યો હતો કે પોતાનું જીવન ગમડયું છે અને તેને માટે ફક્ત સમાજ જ જવાબદાર છે. તેના અને દિનેશના દિલમાં પ્રશ્ન થયો હતો કે કોઈની જિંદગી જરૂર આદ કરવાનો સમાજને શો અધિકાર છે? પરંતુ તેમના પ્રતિભા જવાબ આપવાની સમાજને કુરસદ ન હતી. સુરેશની પછોતર શાન્તા ધરદમ સારી રીતે જાણતી હતી, પરંતુ જહારની પ્રવૃત્તિઓથી અચ્છાત હતી. અને આથી સુરેશના દિલમાં સંશય ગ્રહેતો કે તે સમાજસેવાના ધ્યેયને પહોંચી શકશે કે કેમ? સુરેશ આ લગ્નથી અત્યંત દુઃખી થયો હતો. સમાજની આંખે સુરેશનું લગ્ન થયું હતું, પરંતુ દિનેશની આંખે સુરેશ દુઃખના યત્નમાં હોગાઈ ગયો હતો. સમાજની આંખે સુરેશ પ્રભુતામાં પગલાં માંડ્યાં હતાં, પણ દિનેશની આંખે સુરેશ પરવશતાની ખેડીથી જકડાઈ ચૂક્યો હતો. સમાજ સુધાને અને સુરેશને સુધારવા માગતો હતો, પરંતુ એ જેને સુધારવા જતાં સમાજે ત્રણની જિંદગી જરૂર આદ કરી હતી, અને આ ત્રણ તે સુરેશ, સુધા અને શાન્તા. કારણ કે સુરેશ સુધાને ચાહતો હતો, પરંતુ તેને નિષ્ફળતા મળતાં તે દુઃખી બન્યો, સુધા સમાજની કૂર દૃષ્ટિથી દૂર થવા ક્યાંક જતી રહી અને શાન્તાને પત્ની તરીકે સુરેશના હૃદયમાં સ્થાન ન મળ્યું. આથી ત્રણે જીવન જરૂર આદ થયાં.

સુરેશનું લગ્ન સુધા સાથે નહિ પણ શાન્તા સાથે થયું, તેનું મુખ્ય કારણ

ઉપર જાણાવ્યું તેથી સુધાની આર્થિક સ્થિતિ હતી અને શાન્તા ધનવાન પિતાની પુત્રી હતી. સુરેશના પિતાએ પાંચ હજારની પરકલુ લેઈ સુરેશની જિંદગીનું વેચાણ કર્યું હતું. વળી લાંછ વગરની શાન્તાના પિતા તરફથી સુરેશને વારસો મળ્યો એ લોકોથી લોકોમાં, પુત્રને સુખી બનાવવાની ઇચ્છાથી, તેના પિતાએ સુરેશનું શાન્તા સાથે લગ્ન કર્યું. પરંતુ ધનના તેજથી અને જલ્દીના જલ્દીકારથી અંતઃક ગમેતા પિતા એટલું ન સમજ્યા કે કેવળ પૈસા જિંદગીમાં સુખ નથી આપી શકે. સમાજની માન્યતા મુજબ લગ્નની મહત્તા કેવળ પૈસામાં જ સમાજોલી છે અને તેથી વધારે પરકલુની શોધમાં રહે છે. પરંતુ મૂઢ સમાજની આ ભૂલ છે, કારણ કે પૈસાના દગ મેળવી કેટલાં નવદંપતીઓ સુખી થયાં છે, તેનું સરવૈયું સમાજે કાઢ્યું નથી. ગમે તેટલા પૈસા ખર્ચી બનાવેલા સુંદર રથનાં બે ચક્કાં સમાનતા ન હોય તો તે રથ શી રીતે આગળ ચાલી શકે? અગર તે રથની ઉપયોગિતા શી? આવીજ ભૂલ સુરેશના જીવનરથને ઘડવામાં થઈ હતી. તેના જીવનરથનાં બે ચક્કો-પતિ અને પત્ની-સરખાં ન હતાં. આવા જીવનરથો ગમે તેટલા પૈસા ખર્ચી ઘડ્યા હોય તોયે તે શા કામના? અને દિનેશ એજ વિચારતો હતો કે શા માટે સમાજ આવા મેળ વગરના અંજલિ ડોસા કરી યુવાનોની જિંદગી ધૂળમાં મેળવતો હશે? શા માટે પોતાના જીવનસાથીની પસંદગી યુવકોને પોતાનેજ તે કરવા દેતો નથી? સમાજે ક્યું લગ્ન યુગલોનું હિત સમજીને ક્યું છે? સમાજ ક્રમ એકજ વસ્તુ માને છે અને તે એ કે વધારે પરકલુ જે લગ્નમાં મળે તેજ લગ્ન સુખી અને સફળ! શું સમાજનું આ પરકલુ ધ્યેય યોગ્ય છે?

આવા વિચારવનગોથી અકળાએલો દિનેશ રાત્રિ નજીક આવતી હોવાથી ઘેર ગયો. સૂતો, પરંતુ નિદ્રાદેવીનો પ્રેમ ન મેળવી શક્યો. આખી રાત્રી વિચારમાં ગઈ. તેનો આત્મા તેને સમાજની રૂઢિઓને દૂર કરવા માટે કહેતો હતો. બીજે દિવસે દિનેશ “સમાજ તારી આંખે આવાં લગ્નો શું યોગ્ય છે?” એ મથાળા નીચે એક લાંબુ લખાણ એક માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા મોકલી આપ્યું અને તેમાં પાટીદાર સમાજનાં શિક્ષિત યુવકયુવતીઓને સમાજની દુષ્ટ રૂઢિઓ દૂર કરવા વિનંતી કરી. અને મારી પણ આશા છે કે પાટીદાર યુવકો અને યુવતીઓ આ દૂર રૂઢિઓને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરી સમાજસુધારા કરશે તો કેષ્ટક યુગલો (આપણા વાતોનાયકો જેવાં) આત્માસન પામશે. આવા સુધારા થતાં જ આજે ગણ્યો ‘પરકલુ’ સમાજ’ આવતી કાલે ‘આદર્શ સમાજ’માં પગલાશે અને કીર્તિ મેળવશે. અસ્તુ!

જાણવાળેગ

૧. 'પાટીદાર'ની ખોટ ખાતે મદદ :

૧. નાઠરોખીથી ભાષ અંદુભાષ અંબાલાલ પટેલે ત્યાંના નીચેના ભાષઓ પાસેથી મેળવીને મોકલ્યા છે :

ક (૧) ડાહ્યાભાષ ઝવેરભાષ પટેલ, (૨) લીખાભાષ વાઘડભાષ પટેલ, દરેકના શિ. ૨૫ = શિ. ૫૦

લ અંબાલાલ દાહભાષ પટેલ શિ. ૧૫

ગ (૧) બેન સવિનાબેન મણિભાષ ગોવિંદભાષ પટેલ, (૨) ગોરધનભાષ મૂળાભાષ પટેલ, (૩) નરોત્તમદાસ બી. પટેલ, (૪) મગનભાષ જેઠાભાષ પટેલ, દરેકના શિ. ૧૧ = શિ. ૪૪

ઘ (૧) એક સદ્ગૃહસ્થ, (૨) ઈશ્વરભાષ દેસાઈભાષ પટેલ, (૩) ઉમેદભાષ સી. પટેલ, (૪) સી. જે. પટેલ, (૫) હોટાભાષ લક્ષુભાષ પટેલ, (૬) જશભાષ બાવાડભાષ પટેલ, (૭) ડી. જી. પટેલ એન્ડ કંપની, (૮) ડી. ડી. પટેલ એન્ડ કંપની, (૯) ડાહ્યાભાષ વી. પટેલ, (૧૦) પરશુરામ ચતુરભાષ પટેલ, (૧૧) હાર્યાભાષ દાસભાષ પટેલ, દરેકના શિ. ૧૦ = શિ. ૧૧૦

ઙ (૧) ફકીરભાષ અંબાલાલ પટેલ, (૨) મગનભાષ ઈશ્વરભાષ દેસાઈ, (૩) રમણભાષ ચતુરભાષ પટેલ, દરેકના શિ. ૭-૫૦ = શિ. ૨૨-૫૦

ચ (૧) એક સદ્ગૃહસ્થ, (૨) અંબાલાલ કે. પટેલ, (૩) અંબાલાલ ગોરધનભાષ પટેલ, (૪) અંબાલાલ ચતુરભાષ પટેલ, (૫) અંબાલાલ એમ. પટેલ, (૬) આચાભાષ કે. પટેલ, (૭) ઈશ્વરભાષ નાયાભાષ પટેલ, મલાતજી, (૮) ઈશ્વરભાષ નાયાભાષ પટેલ, વઘાસી, (૯) ઈશ્વરભાષ મોતીભાષ પટેલ, (૧૦) ઈશ્વરભાષ સામળભાષ પટેલ, (૧૧) કર્શીભાષ દરમાનભાષ પટેલ (૧૨) દાનિદલાલ જેઠાભાષ પટેલ, (૧૩) ગોરધનભાષ પી. પટેલ, (૧૪) ગોરધનભાષ લક્ષુભાષ પટેલ, (૧૫) ગોરધનભાષ શંકરભાષ પટેલ, (૧૬) ચંદુભાષ અંબાલાલ પટેલ, (૧૭) ચંદુભાષ શંકરભાષ પટેલ, (૧૮) ચિમનભાષ જી. પટેલ, (૧૯) ચિમનભાષ આર. પટેલ, (૨૦) ચુનીભાષ લીખાભાષ પટેલ, (૨૧) ચુનીભાષ લાલાડભાષ પટેલ, (૨૨) ચુનીભાષ સોમાભાષ પટેલ,

(૨૩) હોટાભાઈ સી. પટેલ, (૨૪) હોટાભાઈ ટી. પટેલ,
(૨૫) હોટાભાઈ મંગળભાઈ પટેલ, (૨૬) હોટાભાઈ રણુહોડભાઈ
પટેલ, (૨૭) હોટાભાઈ રેવનદાસ પટેલ, (૨૮) જયન્તિલાલ
એ. પટેલ, (૨૯) જયન્તિલાલ ડી. પટેલ, (૩૦) જયભાઈ
ભાઈલાલભાઈ પટેલ, (૩૧) ઝવેરભાઈ એસ. પટેલ, (૩૨) ડાહ્યા-
ભાઈ હાથીભાઈ પટેલ, (૩૩) ત્રિભુવનદાસ નાથાભાઈ પટેલ,
(૩૪) એન. એમ. મોસાઈ, (૩૫) નારાયણભાઈ દેવીદાસ પટેલ,
(૩૬) ખનુ પટેલ, (૩૭) પુનમભાઈ પુરુષોત્તમદાસ પટેલ,
(૩૮) પુરુષોત્તમ ડી. પટેલ, (૩૯) પુરુષોત્તમ નાથાભાઈ પટેલ,
(૪૦) પુરુષોત્તમ રણુહોડભાઈ પટેલ, (૪૧) ફરીદભાઈ હાથીભાઈ
પટેલ, (૪૨) કુલાભાઈ આશાભાઈ પટેલ, (૪૩) ભાઈલાલભાઈ
કે. પટેલ, (૪૪) ભાઈલાલભાઈ દાજીભાઈ પટેલ, (૪૫) એમ.
ડી. પટેલ, (૪૬) મણિભાઈ પટેલ, (૪૭) મણિભાઈ ગોવિંદભાઈ
પટેલ, (૪૮) મણિભાઈ જોશાભાઈ પટેલ, (૪૯) મણિભાઈ
શિવાભાઈ પટેલ, (૫૦) મનુભાઈ એમ. પટેલ, (૫૧) મોતીભાઈ
એલ. પટેલ, (૫૨) રણુહોડભાઈ એમ. પટેલ, (૫૩) રણુહોડભાઈ
શિવાભાઈ પટેલ, (૫૪) રમણુભાઈ સોમાભાઈ પટેલ,
(૫૫) રાવજીભાઈ યુ. પટેલ, (૫૬) ડો. રાવજીભાઈ પી. પટેલ,
(૫૭) રાવજીભાઈ લક્ષુભાઈ પટેલ, (૫૮) રાવજીભાઈ હરિભાઈ
પટેલ, (૫૯) રાંઠરભાઈ એમ. પટેલ, (૬૦) શાન્તિભાઈ
આશાભાઈ પટેલ, (૬૧) શાન્તિભાઈ રણુહોડભાઈ પટેલ,
(૬૨) સોમાભાઈ દાજીભાઈ પટેલ,

દરેકના શિ. ૫ = શિ. ૩૧૦

કુલ શિ. ૫૫૧-૫૦

= રૂ. ૩૬૯-૧-૦

૨. ટાંગાથી ભાઈ મનુભાઈ મોતીભાઈ પટેલે ત્યાંના નીચેના
ભાઈઓ પાસેથી મેળવીને મોકલ્યા છે :

ક હોટાભાઈ તુલસીભાઈ પટેલ

= શિ. ૫૧

સ નાગજીભાઈ જીવાભાઈ અમીન

= શિ. ૨૫

ગ ચતુરભાઈ હરિભાઈ પટેલ

= શિ. ૧૧

૫ (૧) અંબાલાલ દારદાદાસ પટેલ, (૨) આશાભાઈ મહી-

જલાઈ શાહ, (૩) ગોરધનભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ, (૪) ગોરધન-ભાઈ ચુનીભાઈ પટેલ, (૫) ચુનીભાઈ લલુભાઈ પટેલ, (૬) ડાહ્યાભાઈ આદિયભાઈ પટેલ, (૭) નાથાભાઈ મયુરભાઈ પટેલ, (૮) મણિભાઈ મોતીભાઈ પટેલ, (૯) મનુભાઈ મોતીભાઈ પટેલ, (૧૦) મનુભાઈ શંકરભાઈ દેસાઈ, (૧૧) મૂળજીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ, (૧૨) રાવજીભાઈ હાથીભાઈ પટેલ, દરેકના શિ. ૧૦. = શિ. ૧૨૦

ક (૧) અંબાલાલ શંકરભાઈ પટેલ, (૨) ચંદુભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ, (૩) ચંદુભાઈ હાથીભાઈ પટેલ, (૪) છોટાભાઈ તુળશીભાઈ પટેલ, (૫) છોટાભાઈ ધોરીભાઈ પટેલ, (૬) ડાહ્યાભાઈ મગનભાઈ પટેલ, (૭) પુરુષોત્તમ ભુલાભાઈ પટેલ, (૮) મણિભાઈ વાઘજીભાઈ પટેલ, (૯) મહીજીભાઈ કાળિદાસ પટેલ, (૧૦) મૂળજીભાઈ મણિલાલ મુતરિયા, (૧૧) રાવજીભાઈ નરસિંહભાઈ પટેલ, (૧૨) રાવજીભાઈ ભાઈલાલભાઈ અમીન, (૧૩) યનાભાઈ બીખાભાઈ પટેલ, (૧૪) હરિલાલ આપાભાઈ અમીન, (૧૫) હરમાનભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ,

દરેકના શિ. ૫ = શિ. ૭૫

કુલ શિ. ૨૮૨

આદ શ્રાદ્ધ ઉપર રોમ્પ અને પોસ્ટેજ = શિ. ૨

આકી કુલ ૨૮૦

= રૂ. ૧૮૫-૧-૦

૩. નકુચ્ચી ભાઈ શંકરલાલ એસ. પટેલે નીચેના ભાઈઓ પાસેથી મેળવીને મોકલ્યા છે :

ક (૧) અંબાલાલ નરહરભાઈ પટેલ, મુહોરોની, (૨) ઇશ્વરભાઈ એમ. પટેલ, લુમ્બ્યા, (૩) મગનભાઈ પી. પટેલ, મિયાની, (૪) રમણલાલ ઇશ્વરભાઈ પટેલ, લુમ્બ્યા, દરેકના શિ. ૨૫ = શિ. ૧૦૦

ચ (૧) મગનભાઈ એસ. પટેલ, એલમેણ્ટેટા, (૨) શંકરભાઈ ડી. પટેલ, માઉ સમીટ, દરેકના શિ. ૧૫ = શિ. ૩૦

ગ (૧) આશાભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ, કાંચીગોરી, (૨) આશાભાઈ બી. પટેલ, કાંચીગોરી, (૩) ડાહ્યાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ, કાંચીગોરી, (૪) રાવજીભાઈ એમ. પટેલ, કાંચીગોરી, (૫) વિદુલભાઈ આશાભાઈ પટેલ, લોંડીઆની, દરેકના શિ. ૧૦ = શિ. ૫૦

૧ (૧) અંબાલાલ બી. દેસાઈ, કિલ્લુ, (૨) ગોરધનભાઈ
સી. પટેલ, એડવોકેટ, (૩) મણિભાઈ કે. પટેલ, દરેકના શિ. ૫ = શિ. ૧૫
કુલ શિ. ૧૬૫
= રૂ. ૧૩૦-૦-૦

આપ્રીની યાદી આવતા અંકમાં ઉપરના સર્વે લાઇઓનો ઉપકાર માનું છું.

પ્રસંગકથા

લોહડ જ્યોત્સ્નું વૃદ્ધલગ્ન

જાપામાં સમાચાર પ્રકટ થયા છે કે ઇંગ્લેન્ડના માછ પ્રધાન લોહડ જ્યોત્સ્ને ૮૦ વર્ષની ઉમરે પોતાની ખાનગી સેક્રેટરી, જે સ્ત્રી ૫૫ વર્ષની ઉમરની છે, તેની સાથે લગ્ન કર્યું. પાંચેક જ વર્ષ ઉપર એ વૃદ્ધ પુરુષે પોતાના જીવનનો સુવર્ણમહેાસવ ઊજમ્યો હતો અને ત્યાર પછી ત્રણેક વર્ષે તેમનાં એ પત્ની ગુજરી ગયેલાં. એ દંપતીએ ૫૦ વર્ષ ઉપરાન્ત પોતાનું લગ્નજીવન સુખી રીતે ગાળેલું. અને વિધુર થયા પછી થોડા જ દિવસમાં એ વૃદ્ધ પુરુષે પુનઃલગ્ન કર્યું, એ સમાચારથી આપણા લોકને આશ્ચર્ય થાય, એવું લગ્ન દીકાને પણ પાત્ર થાય. પણ યુરોપમાં તો એ સાધારણ ઘટના છે. આપણા લોકને મતે તો સંતતિ માટે જ લગ્ન થાય, સ્ત્રીને સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાનું પાત્ર જ આપણે તો માનીએ છીએ. અને તેથી તો ૮૦ વર્ષનો વૃદ્ધ ૧૬ વર્ષની કુમારિકા સાથે લગ્ન કરે, એમાં આપણને કશુંય અનુગતું કે તિરસ્કારપાત્ર લાગતું નથી! પણ જે પુરુષે પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા સુધી સ્ત્રી સીનો સ્નેહ જોયો છે, તેના તરફથી જીવનની અંધી સગવડો મળી છે, પોતાના સુખદુઃખમાં ભાગ ઉઠાવનારી અને ગૃહજીવનનો અધો ભાર પોતાને માથે ઉપાડી લેનારી સ્ત્રી સાથે જીવન ગાળ્યું છે, તે સ્ત્રી મરી જતાં તે કેવો અપંગ થઈ જાય, તેના જીવનસાથી વિના તેને કેટલું દુઃખ પડે, તે તો અનુભવી જ જાણે. યુરોપની ભાવનામાં આ જિંદુ મને તો સાફ જ લાગે છે. આપણી ભાવનામાં એની જાણપ છે એમ મને લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

જર્મન પાદરીની કથા

એવી જ એક બીજી ભાવનાનું એક ઉદાહરણ હું જાણું છું: એક જર્મન પાદરી પોતાની ૨૦ વર્ષની ઉમરે જર્મન પૂર્વ આફ્રિકામાં (કાલના

ટાંગાનાઈકામાં) જ્યોત્સો. ત્યાં ૪૦ વર્ષ સુધી ધાર્મિક સેવા કર્યા પછી તે બિચારો આંધળો થઈ ગયો. એ પ્રદેશમાં એની સેવાશુશ્રૂષા સારી રીતે નહિ થઈ શકે, એમ લાગ્યાથી ત્યાંની સરકારે તેને જર્મની મોકલી દીધો. એ પાદરીને એને પોતાના કુટુંબનો તો કરોડ વાળો રહ્યો જ નહોતો, તેથી જર્મન સરકારે એને જર્લિનના એક આશ્રમમાં મૂક્યો. અનેક સેવાભગિનીઓ એ આશ્રમમાં ત્યાંનાં અપંગોની સેવા કરવા જતી એક એટલી જ ઉંમરની વિધવા સેવાભગિનીઓ એ અંધ પાદરીને જોયો અને એને લાગ્યું કે એની પોતાની પત્ની વિના એની સેવાશુશ્રૂષા સારી રીતે કાઢ કરી શકશે નહિ. અને એને પોતાની પત્ની તો હતી જ નહિ. એથી આખરે એ સેવાભગિનીઓ અનેક વિચાર કર્યા પછી એ અંધજનની સાથે લગ્ન કરવાનો અને એમ કરીને એની સેવાશુશ્રૂષા કરવામાં પોતાનું જીવન ખર્ચી નાખવાનો નિર્ણય કર્યો. 'એ નિર્ણય પ્રમાણે એણે એની સાથે લગ્ન કર્યું', એણે એને પોતાને ઘેર આણ્યો અને જેણે ૪૦ વર્ષ સુધી જન્મતની સેવા કરી હતી તે અંધ પાદરીની મરણ સુધી સેવાશુશ્રૂષા કરી. કેવી ઉન્નત ભાવના! આપણા દેશમાં પણ એવાં વૃદ્ધલગ્નની ભાવના જીવનમાં ખરે જ ઉતારવા જેવી છે.

આપણાં યુવકયુવતીઓ

દરેક દેશમાં સમાજને ઉન્નતિને શિખરે લેઈ જનાર યુવકયુવતીઓ જ છે. આપણા સમાજના પણ ઉન્નતિને શિખરે લેઈ જવાનો ધર્મ આપણાં યુવક-યુવતીઓનો છે. તે માટે તો પ્રથમ તેમને સુંદર શૃદ્ધકેળવણીની જરૂર છે અને પછી શાળાપાઠશાળામાં ઉન્નત કેળવણીની પણ જરૂર છે. પણ તે બંનેની આપણા દેશમાં આજે તો ઊણપ છે. પરિણામ એ આવ્યું છે કે આપણાં યુવકયુવતીઓ બેજવાળદાર બની ગયાં છે. શરીરશ્રમથી તેઓ જાણે અભાડાતાં હાય એમ એથી દૂર ભાગે છે. નવલકથાઓ અને બીજાં પુસ્તકો વાંચવામાં તેઓ મશગુલ રહે છે, જાણે એમને આન્યિક (અંધનો) સન્નિપાત લાગ્યો હોય. તેઓ કોલેજમાં પરસ્પર બાહ્ય રૂપથી ને મોહવાચાલવાની છટાથી મોહી જઈને પ્રેમલગ્ન કરવાનાં સ્વપ્ન સેવે છે. અને એવાં લગ્નથી એમનો શૃદ્ધ-સંસાર પણ રગશિયા ગાડાની પેઠે આચકા ખાઈ ખાઈને જેમ તેમ ચાલે છે. પછી બે વચ્ચે મતબદ્દ પડતાં તેમનામાં વિખવાદ બોલો થાય છે અને પરિણામે તેઓ લગ્નવિચ્છેદ - છૂટાછેડા - કરે છે. ત્યાં આ સ્થિતિ છે ત્યાં પરસ્પરની કે સમાજની સેવા કરવાનો તો પ્રશ્ન જ ક્યાંથી હોય? ત્યારે આપણાં યુવકયુવતીઓનો ધર્મ રહ્યો કે ઉચ્ચ ભાવનાઓ સેવી પોતાના લગ્ન-

અવનતે અને સમાજને હિત બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. યુવાન ભાઈઓ અને બેનો, આ તમે નહિ કરો તો પછી એમ કરવાની આશા ક્યાં રાખવી?

આપણા સમાજની અધોગતિ

આપણે સમાજ આજ તો ઉત્તરિની દિશાએ જવાને બદલે અવનતિની દિશાએ જ ગતિ કરી રહ્યો છે. આપણે દોઢસેઝોક વર્ષથી અંગ્રેજોની ગુલામીમાં આવી પડ્યા છીએ, એ પણ આપણી અવનતિનું એક કારણ છે. પણ એ ગુલામીમાં શાથી આવી પડ્યા તેનાં પણ કારણો શોધી કાઢીને સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરવાને માર્ગે આપણે વળવું ધટે. આપણે પ્રાચીન સંસ્કૃતિ અને પ્રાચીન ભાવના ભૂંડ્યા તેને જ પરિણામે આપણે ઐક્ય ગુમાવ્યું, શરીરમળ અને મનોમળ ગુમાવ્યું, આપણી સુંદર સંસારભાવના ગુમાવી, સ્ત્રીઓને અને અંત્યજો તથા એવા હલકા ગણાતા ભાઈઓને ગુલામ કરી રાખ્યા અને પરિણામે આપણે જાતે જ ગુલામ થઈ પડ્યા. જેમ આપણે તેમને લાતો મારીએ છીએ તેમ આપણે અંગ્રેજોની અને બીજાઓની લાતો ખાવી પડે છે. ત્યારે આપણે સમજવું જોઈએ કે સમાજનાં સર્વજન સુખી થાય એવી રીતે જનસેવા કરવી ધટે. સ્ત્રીઓને અને હલકા ગણાતા ભાઈઓને સ્વતંત્રતા આપી તેમને ઉત્તર કરવાં ધટે. એમ એ સૌને ઉત્તર કરવામાં આપણી સૌતી-સમસ્ત સમાજની-ઉત્તરિ છે એમ આપણે સમજવું ધટે અને તે પ્રમાણે આચરવું ધટે.

લગ્ન વિષયમાં અધોગતિ

હિંદુ સમાજમાં અનેક રીતિઓ છે, દરેક રીતિમાં વળી અનેક વાડા અને અનેક ગોળ છે, દરેક વાડામાં વળી કુલીનકુળહીનનાં અનેક પગથિયાં છે. પરિણામે લગ્નક્ષેત્ર અતિશય સંકોચાઈ ગયું છે અને તેથી કન્યા માટે વર મળવામાં બહુ જ મુશ્કેલી પડે છે, કન્યાપિતાને એથી પુષ્કળ મૂંઝવણ પેદા થાય છે. આમ હીકરીને માટે સારો ભણેલો વર મળશે કે કેમ, એ મૂંઝવણમાં અનેક કન્યાપિતાઓ પોતાની કન્યાને ઊંચી રજાવણી આપવા પણ ઇચ્છતા નથી. પરિણામે આપણે સ્ત્રીચર્ચ કાગળણીથી વંચિત રહ્યા કરે છે. આનો એક જ ઉપાય છે. પાટીદાર યુવકે પ્રતિજ્ઞા લેવી ધટે કે હું લગ્નપ્રસંગે કાંઈ પરકંણી કે બીજી રીતે કાંઈ પૈસાપ્રાપ્તિની અપેક્ષા નહિ જ રાખું. અને પાટીદાર ભણેલીભણેલી યુવતીએ પણ પ્રતિજ્ઞા લેવી ધટે કે પરકંણી કે બીજી રીતે કાંઈ પૈસાપ્રાપ્તિની અપેક્ષા રાખતા યુવકની સાથે લગ્નનો વિચાર સુધ્ધાં નહિ કરું. યુવકયુવતીઓ આવી પ્રતિજ્ઞાઓ કરી ઉત્તર માર્ગે ચાલશે તો લગ્નવિષયમાં યની આપણી અવનતિ કંઈક તો અટકશે જ. અને બીજી મુશ્કેલીઓ પણ

આપણાં યુવકયુવતીઓ પોતાના પ્રયત્નથી—સમાજસુધારાના પ્રયત્નથી—ટાળી શકશે. ત્યારે સમાજનાં યુવકયુવતીઓ, આપણા સમાજની ઉન્નતિનો અમે આધાર તમારા ઉપર છે, માટે ઊંડો, જાગ્રો, આગણી ઉન્નતિને માટે પ્રયત્ન પ્રયત્ન આદરો. તે વિના ઉન્નતિ નથી, ઉદ્ધાર નથી, ના નથી જ. લગ્નવિષયમાં એવી પ્રતિષ્ઠા કરનારને, એવી પ્રતિષ્ઠા જાહેર કરનારને, તે પ્રમાણે આચરનારને અને એમ કરી સમાજસેવાને પથે પળનારને મારા અતેજાનેક નમસ્કાર છે!

“સુધારક લગ્ન”

અમદાવાદમાં “દરીઆપુર વાડીગામ આડવાળી પોળના રહીશ દેસાઈભાઈ ભગવાનદાસ પટેલ અને શારદાબેન શિવાભાઈ પટેલ, જાને સોમવારે બપોરના ઘીકાંટા રોડ આર્થવીર દલમાં પં. ત્રિકમલાલજીને હસ્તે વૈદિક વિધિથી લગ્નગ્રંથીથી જોડાયાં છે. આ લગ્ન ગોળની અને વાડાઓની સંકુચિત ભાવનાને ઉગ્રેદીને કરવામાં આવ્યાં છે” (‘ગુજરાત સમાચાર,’ તા. ૨૦:૧૦:૪૩). ભાઈ દેસાઈભાઈ અને બેન શારદાબેન, એ બંનેને ધન્યવાદ! એ બે કયા ગોળનાં છે, કયા ગામનાં છે, તેની મને ખબર નથી. જે ભાઈબેનને એ ખબર હોય તે તેમના પિતાના નામ સાથે વીગતવાર હકીકત લખી મોકલશે એવી આશા છે.

અનસકર અને ભૂખમરો

અન્નસંકટને પરિણામે બંગાળામાં ભખંકર ભૂખમરો આવી રહ્યો છે એ વાત તો હવે દેશપરદેશમાં જાણીતી ચાલ ગઈ છે. ભૂખમરોને લીધે ત્યાં અનેક માણસો ભૂખથી તરફડીને રસ્તા ઉપર મરી જાય છે અને તેમનાં મુડદાંને સરકાર અને લોકસેવકો ઉપાડીને વગે કરે છે. આ પરિસ્થિતિ મોટે ભાગે સરકારે જાણી કરી છે. પ્રથમ તો દિલ્લી ઇચ્છા વગરજ તેને યુરોપિયન વિમલમાં સંડોવ્યો છે. શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત જણાવે છે કે આવી “પરિસ્થિતિની સાચી કસોટી તો એ હકીકતમાં છે. અત્યારની આ યાતનાઓ મોટે ભાગે ટાળી શકાઈ હોત, કેમ કે આ છોકરી આવી પડી તેના અગાઉ મહિનાઓ ઉપર એ સારી રીતે જાણીતી વાત હતી કે બંગાળને અનાજની તંગી પડવાની દરેક શક્યતા હતી. દેશવરોમાંથી અનાજ આપાત કરવાનાં અગર તો લશ્કરી ઉપયોગ માટે પ્રાન્તમાં સંગ્રહી રાખવામાં આવેલો જથ્થો છૂટો કરવાનાં કોઈ પગલાં લેવામાં આવ્યાં નહોતાં—અરે ખોરાકની તંગી જણાવા લાગી તે પછી પણ ચોખ્ખાની નિકાસ ચાલુ રહી હતી” (‘ગુજરાત સમાચાર,’ તા. ૬:૧૧:૧૯૪૩). તા. ૧૬:૧૧:૪૩ની દિલ્લીની વડી ધારાસભામાં ડૉ. દેશમુખે જણાવ્યું હતું કે “આ ચોખ્ખાની પાછળ કિનાબેરી છે, જેણે

આ દુષ્કાળ ઊભો કર્યો છે. આ યુદ્ધે બતાવી આપ્યું છે કે ૧૫૦ વર્ષના ક્રાંતિ તથા નિર્માણના પછી પણ હિંદીઓ બહાદુર છે અને એની સામેની કિતાબોરીની ભાવનાપૂર્વકજ આ દુષ્કાળ ઊભો કરવામાં આવ્યો છે” (‘ગુજરાત સમાચાર,’ તા. ૧૭ : ૧૧ : ૧૯૪૩).

સંઘર્ષોનો ખેડૂતોની તો નથી જ

અનાજની પુષ્કળ નિકાસ પરદેશ ખાતે થઈ અને તેથી અનાજના ભાવ ઘટી ગયા, એટલે લોભી અને સ્વાર્થી વેપારીઓએ હાથ આવ્યું એટલું અનાજ કુળજે કરી તેનો સંગ્રહ કરી કાળાં બજાર ઊભાં કર્યાં. પરિણામે બજારમાંથી અનાજ અદસ્ય થઈ ગયું અને છતે પૈસે પણ અનાજ મળવું અશક્ય થઈ ગયું. આ સ્થિતિમાં વચલા વર્ગની અને ગરીબની બહુ માફી દશા થઈ પડી! ખેડૂતને તો સરકારનું ને ચાલુકારનું લહેલું ટાળા કાઢી ઊભું હોય છે, એટલે તે પતવ્યા પછી એની પાસે તો ખાવા જેટલો પ દાણો રહેતો નથી, ત્યારે એ સંગ્રહજોરી કરી જ શી રીતે શકે? શ્રીમતી પિંગવાલદેવી પંડિત જણાવે છે, કે : “અત્યારે પ્રવર્તી રહેલી સ્થિતિનું મુખ્ય કારણ સંગ્રહજોરી હોવાનું બહેર કરવામાં આવ્યું છે અને આ દોષનો ટોપલો નાના ખેડૂતોને આંગણે ઠાલવવામાં આવ્યો છે. પરંતુ અંગત રીતે હું એમ માનું છું કે આ સંગ્રહજોરીના સિદ્ધાન્તને જે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તે મોટે ભાગે સાચી વાતથી લોકોનું ધ્યાન ખીંજે વાળવાની અને જગતની દૃષ્ટિમાં હિંદીઓને બીનસામાજિક પ્રાણી તરીકે દેખાડી આપવાની ક્રંપનાને લીધે છે. જે વિશાળ દૃષ્ટિએ જ્ઞેતાં સંગ્રહજોરી થવા પામી છે તો તેને માટે બેશક ગરીબ લોકો તો જવાબદાર નથી જ. પરંતુ સૌથી વધારે મોટો બોલો તો ખેડૂતને જ માથે પડ્યો છે. સૌથી વધુ નબળાં ગામમાંથી હજારોની સંખ્યામાં જોરાકંઠૂંદતા આજ ગરીબ લોકોનાં ટોળે ટોળાં ઊભરાઈ રહ્યાં છે” (‘ગુજરાત સમાચાર,’ તા. ૬ : ૧૧ : ૪૩). બંગાળીની જે વલે, તે જ વલે આખા દેશની!

જે દશા આજે બંગાળમાં પ્રવર્તે છે, એ જ દશા દેશના બીજા પ્રદેશોમાં શરૂ થવા લાગી છે. અને એની બીક તો બહુ વહેલેથી જ લાગી હતી ગુજરાતની પણ એ જ વલે વહેલી મોડી થવાની એમ બીક લાગ્યે જાય છે. ગુજરાત આખા દેશનો અન્નગાર છે, એ પુષ્કળ અનાજ પકવતો પ્રદેશ છે. પણ આ સાલ છેવટનો અઢાળે વરસાદ વરસ્યાથી તેણે ગુજરાતના અનેક ભાગનો પાક વણસાડી મૂક્યો છે, તેમાં વળી ઉંદરનો અને જીવાતનો હિપ્પવ આવ્યો છે અને તેણે ડાંગર, ખાજરી, વગેરેના પાકોને કેટલેક અંશે નાશ કર્યો છે. આથી ગુજરાતમાં પણ અન્નસંકટના ભયકારા વાગવા શરૂ થવા છે. અમદાવાદમાં અનાજ મેળવવા

દુકાનો ઉપર લોકને શી હાડમારી ભોગવવી પડે છે એ તો ત્યાંનાં દૈનિક વર્તમાનપત્રોના ઉકળાટથી અને કક્ળાટથી જ જણાઈ આવે છે. ખારડોલી તાલુકામાં, નવસારીમાં, મહેસાણામાં અને ખૂદ વડોદરામાં પણ ભૂખથી માણસો મર્યાના સમાચાર છાપડાંમાં આવ્યા છે. અને તેથી બીક લાગે છે કે આખો ગુજરાત ભૂખમરાથી થોડાક વખતમાં રિખાશે. જગતનો તાત ગણાતો ખેડૂત અને ગરીબ લોક ભૂખમરાના સપાટામાં પહેલા સપડાશે. હા! મહાઅવદશા!

ચોરી અને ઘાડા

અને ભૂખ્યો માણસ કયું પાપ નાં કરે? સૌને જીવવાની વૃત્તિ સ્વાભાવિક હોય છે. બીજા ખાય પીએ ને જીવે ત્યારે અમારે જ શા માટે ભૂખે મરવું, અમારે પણ ખાઈ પીને કેમ ના જીવવું એવી વૃત્તિ ભૂખ્યા લોકને થાય એ સહજ સ્વાભાવિક છે. પણ પાસે અનાજ તો છે નહિ, ત્યારે એમણે શું ખાઈને જીવવું? સંપ્રહભાર સ્વાર્થી વેપારીઓ અનાજ સંતાડી દેઈ કાળાં ખજાર ઊભાં કરે છે, એટલે પાસે પૈસો હોય તોય અનાજ મળતું નથી. અને એ લોકો પાસે તો પૈસોય છે નહિ. ત્યારે એમણે શું ખાઈ જીવવું? એટલે એમને એક જ રસ્તો જડે છે: ચોરી કરવી કે ઘાડ પાડવી. ત્યારે એ રસ્તો પકડવાની ફરજ એમને સમાજે જ પાડી છે, એ સ્પષ્ટ જ છે. એવાઓને માટે સસ્તા અનાજની દુકાનો કાઢવી કે કલકત્તામાં જેમ હાલ થયું છે તેમજ મફત રસોડાં ઉઘાડવાં અથવા તેમને મજૂરી આપી કામે લગાડવા, એ ધનના ધણી ધર્મ તમારો!

સાબ્યાશ, ખહાદુર ગામડિયાઓ!

પણ એવા ચોર લૂંટાડોળી નિર્દોષ પ્રજાએ તો પોતાનું રક્ષણ કરવું જ રહ્યું. ગામના યુવકોએ સેવામંડળ નિર્ધારણ નંદ્રણે અને એમ કરીને ગામનું રક્ષણ કરવું નંદ્રણે. એવાં સેવામંડળ ન હોય ત્યાં ગામલોકોએ આત્મરક્ષણ માટે તત્પર રહેવું નંદ્રણે. “નડિયાદ, તા. ૨૩. કપડવંજ તાલુકામાં તોરણા ગામેથી ગામની બહાદુરીના સમાચાર મળે છે. એમ જણાયું છે કે ગામના શ્રી. ઝવેર-ભાઈના ઘરમાં કેટલાક હથિયારજથ્થા ખાતરપાડુઓ ધુર્યા હતા અને ચોરી કરી ભાગતા હતા. એ દરગિયાન ગામના લોકને ખજાર પડતાં, તેઓ તેમની પાછળ પડ્યા હતા. ગામના લોકોએ બહાદુરીથી હથિયારજથ્થા બે ખાતરપાડુઓને સકંજમાં લીધા હતા, ત્યારે એક જણ ભાગી ગયો હતો. પકડાયેલા ખાતર-પાડુઓ પાસેથી બહુશ ગામના લોકોએ કળજે કરી હતી” (‘ગુજરાત સમાચાર,’ તા ૨૪:૧૦:૪૩). સાબ્યાશ, તોરણા ગામના બહાદુર લોકો, તમને! ગામમાં અંદરેઅંદર ઝઘડા કરવામાં બહાદુરી દેખાડવા કરતાં બહારના શત્રુઓની

સામે થઈ તેમને નસાડવામાં જ સાચી બહાદુરી છે એમ આપણાં ગામોના લોકોએ સમજવું ઘટે.

સહકારી ભંડારો

વળી ગામના લોકોને ફીક ફીક કિંમતે અનાજ અને છવનની વસ્તુઓ મળે તે માટે ગામેગામ સહકારી મંડળો સ્થપાય અને તે મંડળો ગામમાં દુકાનો કાઢી ગંધાને એ દુકાનમાંથી એ બધી વસ્તુઓ ફીક બાવે મળે એવી વ્યવસ્થા કરે. સરકાર પણ તેમને જોઈતું અનાજ, કાપડ, વગેરે મળે એવી વ્યવસ્થા કરે. પરિણામે સંગ્રહખોર અને સ્વાર્થી વેપારીઓ પણ ઠેકાણે આવશે. ગામને જોઈએ એટલું અનાજ તો ગામમાં રહે જ, તેમાંથી એક દાણો પણ કાંઈ સ્વાર્થને કારણે બહાર મોકલી ન દે તે વિષે પણ વ્યવસ્થા કરવી ઘટે. ખેડા જિલ્લામાં અનેક કસબાઓમાં આવાં સહકારી મંડળોની દુકાનો સમાજસેવકોએ ઉઘાડી છે. તેવી જ દુકાનો બધા જિલ્લામાં અને જિલ્લાનાં બધાં ગામમાં ઉઘાડવી જોઈશે. તે સિવાય હવે છવનું કંકણ છે.

‘પાટીદાર’ને ખોટ વિષેના ખુલાસા

કાંઈ કાંઈ લાઘવને સ્વાભાવિક જ શંકા થાય અને કેટલાક લાઘવોને એવી શંકા થવાનું જાણ્યું પણ છે, કે ‘પાટીદાર’ને ખોટ આવ્યાની ખૂબી પાડવામાં આવે છે, ત્યારે પ્રથમથી આજ સુધીનો દિસાગ બહાર પાડવામાં કેમ આવતો નથી, જેથી જાણી શકાય કે કઈ રીતે ખોટ આવે છે? ખુલાસામાં જણાવવાનું કે પહેલાંનાં વર્ષોમાં સો બસો રૂપિયાની ખોટ આવતી તો તે વખતે હું સહન કરી લેતો અને તેથી તેની ખોટ જાહેર કરવાની જરૂર નહોતી લાગતી, જોકે વારંવાર એમ તો કહાજ કરતો કે આફ્રિકાનાં અનેક લવાજમ ન આવ્યાથી અમુક શિલિંગનું નુકશાન ભોગવવું પડ્યું છે. સં. ૧૯૯૭ સુધી તો કાગળો બહુ મોંઘા નહોતા થયા, દરેક અંકમાં તેનો ખર્ચ રૂ. ૩૫. ૩૫ને આશરે આવતો. પણ ૧૯૯૮થી કાગળોની મોંઘવારી થઈ અને દરેક અંકે તેનું ખર્ચ લગભગ રૂ. ૬૦ થવા લાગ્યું અને તેથી ખોટ આવવા લાગી, અને ગયા આવણુ માસમાં કાગળ એટલા મોંઘા આવ્યા કે આસો માસના અંકમાં સફેદ કાગળોનો જ ખર્ચ રૂ. ૧૭૦-૦-૦ આવ્યો છે. આવી સ્થિતિમાં ખોટ ના જાય તો ચાંચ શું? અને મુરોપનો આ વિગ્રહ પૂરે નહિ થાય ત્યાં સુધી એ મોંઘવારી નડવાની જ છે અને તેથી ‘પાટીદાર’ને ખોટ વધતી જવાની જ છે. દરેક અંકમાં ૪૮ પૃષ્ઠ આવતાં તેનાં પ્રથમ ઘટાડીને ૪૦ અને પછી ઘટાડીને હાલ પ્રમાણે ૩૨ પૃષ્ઠ કર્યાં છે, તોય ખોટ આવે છે. કેટલાક લાઘવોએ એ સ્થિતિમાં લવાજમ વધારવાની સૂચના કરેલી, પણ તેમ

કરવાનું મને રુચતું નથી. હાલજ ધણું લવાજમ-ખાસ કરીને આફ્રિકાનાં લવાજમ-પતતાં નથી, તે લવાજમ વધાવવાથી સાડું પરિણામ આવવાની આશા નથી. પણ એજ આફ્રિકાના લાખજોએ 'પાટીદાર'ની ખોટ ભાગવાને માટે રાદતનો પ્રવાહ વહેતો કર્યો, એટલે એટલું મને આશ્વાસન મળ્યું છે અને તે માટે એ લાખજોનો હું ઉપકાર માનું છું. આટલો ખુલાસો બસ થશે એવી આશા રાખું છું.

સુંદર ફોટા પાડનાર

રા ઇ જિંગ આર્ટ સ્ટુડીઓ

(ફોટોગ્રાફર એન્ડ ડીસર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ

ફોટોગ્રાફર : નરવરલાલ ખટેલ

ભઈશાળ, મારું કહું માનો—

અ પ વા સ

દ્વારા આરોગ્ય—

ની એક પ્રત ઘરમાં રાખો.

બાળબચ્ચાંને દવાના રગડાડી આરામાંથી બચાવો :

આર્ય અને અમેરિકન બંને પદ્ધતિઓ

રજુ કરનારું એક જ ગુજરાતી પુસ્તક

કિમ્મત રૂપિયા અઢી. ટ. ખ. ગાન

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર :: સુરત

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

કુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૨૦૦૦

વર્ષ ૨૧

આણંદ

પૃષ્ઠ

અંક ૩

છેલ્લો શિકાર

લક્ષ્મી દાસના ઝડપથી આગમતા જતા હવનમાં અરવિંદના લગ્નનો સોદો એ છેલ્લો શિકાર હતો. જોકે નાના એ પુત્રો શિકારમાં હતા, પરંતુ ત્યાં મુખી જોગનો ખુજાતો હવનદીપ જલતો રહે કે કેમ, એ સંશય હતો. અને રહે તોય સમય ઉપરનો આવતો કાણુ તે દિવસે કેટલો પકડમાં રહી શકે, એનીય શી ખાતરી! એટલે જોગત્રે આ વખતનું નિશાન એનું તાકવા ધાયું હતું કે આખી જિંદગીની મૂખ લાગી ગય. એમના પંજમાં કેટલાં પતંગિયાં ફસાવા આવી ચૂક્યાં હતાં. પરંતુ સિદ્ધ જેમ બિચારાં સામાન્ય પશુઓ તરફ દૃષ્ટિ પણ નાખતો નથી, તેમ એ પોતે એવા નહવા શિકારને પકડવા તૈયાર ન હતા.

જેનટ એમની આંખમાં સમાય તેવો શિકારેય આવી પહોંચ્યો. ‘ના, ના’ કહીને ખીંગ શિકાર જતા કરતા હતા, તેને બદલે આજે એમણે કહ્યું: “સારું, ખનશે ત્યાં મુઠી તો નક્કી જ માનો ને! પણ જરા કીધાંની સત્તાદ લેઈ લેવા દો.” જોકે એમને મને તો નિર્ણય કરી લીધો હતો કે આંખો મોખ જના દે ને પાકો ગધેડો લેાય!

લાક્ષ્મીદાસને જોકે અરવિંદે કાંઈ વખત અસંતોષનું કારણ આપ્યું ન હતું, પરંતુ ખીંગ હોકરાઓના બનવા બનાવો ઉપરથી જોમના મનમાં યસયસો હતો કે કદાચ એ વાંધો નાખે. તેમ છતાં હમણાં જ એની ગિત્ર ગિરીશ અનિચ્છાએ ખીંગઓના દયાણુથી પરણી ગયો હતો એટલે એક વખત એ ના પાડી દે, છતાં એને સહેજ વધારે કહેવામાં આવે તો એ કંઈ સાવ ખીંગ ઉદ્ધત હોકરાઓ જેવો નથી કે છેલ્લે પાટલે બેસે. અને છેવટે પોતે સહેજ

હોયે સાદે જોને ત્યારે તો દૂધમાં પડવાનું હોય, છતાંયે એ આનાકાની ન કરે, એવો લક્ષ્મીદાસને પાછો વિશ્વાસ હતો.

છતાં એમના મનમાં શંકા, વળીવળીને હોંટ્ટી ઢાટ્યા છતાં, પાછી નહેર કુતરાની પેઠે ભરાતી હતી. અત્યારનાં ઊંઘરાંનું કંઈ કહેવાય નહિ. શાન્ત દેખાતો હોય તે વળી ‘મોણું દહીં દાંત પાડી નાખે’ એવોય નીકળે. વાડી-લાલના સુમન્તને કોણ કહે કે એના મોં ઉપરથી માખેય ઉડતી હશે? છતાં કહેલો વિવાદ બાપને જળ માટીને ફેંક કરવો પછો અને ગમે તેટલો વિરોધ કર્યા છતાં એ આપમેળે મુંબઈ પરણી ગયો!

વળી પાછું મન આત્મચંતોષ માનતું: “ના, ના, એટલી હદે એ જાય એવો ક્યાં છે? બીજાઓ તો કોલેજમાં જાય છે, એટલે મોટા સાહેબ બની બેસે છે એટલે એમને ગામડાની કન્યા ગિચારી ટાપટીપ વગરની હોય તે શાની ગમે? પણ આને તો એવી વરણાગી ક્યાં છે? એની માએ એને કેટલાય વખત ટાક્યો હશે કે આવાં વનેવનેનાં કપડાં પહેરવાનાં થયાં છે ને આવાં જડાં ધોડા ક્યાંથી શોધી લાવે છે? તે દિવસે એણે કેવી દલીલ કરી હતી: ‘બા! તું ગમે તેવી હોઠશ પણ તનેજ મા કહેવાશે. કાંઈ સુંદર, ગમે એવી હોય, માટે એને કંઈ મા કહેવાવાનું છે? એમ એ લૂગડાં ગમે તેટલાં સારાં હોય, લલકાવાળાં હોય, છતાં એ ગરીબને ચૂસીને રંગાએનાં છે. એને પહેર્યે તો દેહ અભ્યાસ; અને આ જડાં ને ખરખરડાં દેખાતાં હશે, પણ ધરનાં છે.’ એટલે આટલા ઉચ્ચ વિચારવાળો એ બીજાં ઊંઘરાંની માફક કંઈ આડાં કરશે એવું તો એાછું જ છે?”

વળી જે બાળકમાં એ વિરોધ કરે એવું તે જાણતા હતા તેમાં તો એમણે સરસ રરતો કાઢ્યો હતો. લેવડદેવડની જે આજનાં જુવાનિયાને મોટી મૂગ છે, તેમાં તો તે જંગમગન બની ગયા હતા. આખી મિલકત જ મળવાની હતી એટલે તે વખતે કાંઈ જાતની ઘાલમેલ કરવાની જરૂર જ શી? અને છેકરીનો બાપેય જાણે છે કે મારે છેવટેય એમને જ આપવાની છે, એટલે લગ્ન વખતે જ શા માટે ચાલ તટલો દેખાડો કરી શોભા ન લેવી? અને રાજપુત્રીથી પિતા પુત્રીને આપે તેમાં તો ક્યાં કાંઈનેય વાંધો છે? એમ એક કાંકરે નહિ, પણ વગર કાંકરે એ પક્ષી મારવાની યોજના આગળ સિદ્ધાંત-વાદી પુત્ર પણ કેવી રીતે વિરોધ કરવાનો હતો?

અને છતાં એવો કંઈ પ્રસંગ, ન કરે નારાયણ ને, આવીને ઊભો રહ્યો તો યે એ પહોંચી વળે એવા તો હતા, છતાં ‘ચેતતા નર સદા મુખી’ માની

તેમણે પિત્રાધિજોની સંભળિ લેઈ કામ કર્યું હોય તેવા દેખાવો કરવા અને જરૂર પડે તો તેમનું દબાણ લાવવા તેમને કાનેવાત નાખી મૂકવાનું ઉચિત ધાર્યું.

લક્ષ્મીદાસ : “આપણા અરવિંદની વાત સ્તો! જેને હોઈએ તેને ના પાડીએ છીએ, એટલે બધાને એમ લાગે છે કે આ મોટો જગરો થઈ ગયો તે જેને હોય તેને ના પાડે છે. પણ મારો વિચાર તો તમે જાણો છો ને કે બી. એ. થયા વગર એનું લગ્ન ન કરવું. એનો વિચારેય એવો છે. એ તો લોકો પૂરો વિચાર કરતા નથી, નહિ તો હવે પૂરું એક વરમેય ક્યાં આપી છે?”

મગનભાઈ : “એ તો આપણા લોકો પારકાની જૂઠી કાઢવા તૈયાર. નહિ તો જે હોય તે પાત કરે છે ત્યારે શું બોલે છે? છોકરો બહુતો હોય ત્યાં સુધી પરણાવવો ન લેઈએ.”

શંકરભાઈ : “હાથીના દાંત બતાવવાનાય જુદા ને ચાવવાનાય જુદા! પોતાના છોકરા માટે એ મૂંઝવણ, પણ પોતાની છાંડી માટે તો કાંઈના છોકરાને જાતિ કરવાની જ વાત!”

લક્ષ્મીદાસ : “મારો સ્વભાવ તો તમે જાણો છો. લોકનિંદા ધાય એ કામ ન કરવું. એટલે મેં અરવિંદને રમણો પૂરી થઈ રહી ત્યારે પૂછી પણ નેધું હતું કે લગ્ન તો તું હાથે ત્યારે કરીશું; પણ ભાઈ, હવે આક દસ મહિના જ આડા છે, તો વિવાહ કરી મૂકીએ તેમાં તને વાંધો છે! લોકો અમરતા વાતો કરતા મટે. અરવિંદ તો તમે જાણો છો કે માફ વેણ ઉઠાપે એવો નથી. એનું મન હશે કે નહિ, પણ મેં કહ્યું એટલે શું બોલે? કહેતો ગયો કે તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરજો.”

શંકરભાઈ : “એ તો રતન છે રતન! બહુવામાં પડેનો છે, પણ કેટલી સાદાઈ! કાંઈ કહે કે એ કોલેજમાં બહુતો હશે?”

રેવાભાઈ : “એ તો અધૂરો ઘડો છત્રકાષ, કંઈ ભરેલો છત્રકાતો હશે?”

લક્ષ્મીદાસ : “આ તો પરમ દહાડે ગાડીમાં આણુંદ રોશને વેરીભાઈ ભેગા થઈ ગયા ત્યારે વાત થઈ.”

રેવાભાઈ : “ક્યા વેરીભાઈ?”

લક્ષ્મીદાસ : “રંગાલાવાળા”

શંકરભાઈ : “ગામની ભાભોએ જેમની વાડી ને પંપ છે તે જ ને?”

રેવાભાઈ : “ઓળખ્યા, ઓળખ્યા! એટલી એકની એક છાંડી છે તે ને?”

પોતાના મૂળ હાર્દમાંજ લક્ષ્મીદાસે તત્ત્વજ્ઞાન ઉચ્ચાર્યું : “એક એ તો

હીક છે ! એ તો પ્રભુની માયા છે ! લાગ્યમાં હોય તો એકનાં એકીએ થાય ને લાગ્યમાં ન હોય તો હોય તે થ નં રહે. ”

મૂળ હેતું સમજી ગયા પછી નકામી ચૂંચાચૂંચ ન કરવાની વૃત્તિવાળા મગનલાઇ બોલ્યા : “ એક એની આપણે શી પંચાત ? પાંચ દશે તોય આપણે તો એકની જ જરૂર છે ને ? ”

એ વસ્તુને દાગી દેતાં લક્ષ્મીદાસે કહ્યું : “ મૂળે માણસ તો તમે જાણો છો ને ? ”

શંકરલાઇ : “ એમાં કહેવું પડે ? ”

લક્ષ્મીદાસ : “ મને મળતાં જ એમણે કહ્યું : ‘ મારે તમારે ત્યાં આવવાનો કેટલાય વખતથી વિચાર હતો, પણ લેકોની વાત સાંભળી પગ પાછા પડતા હતા. મારે સ્વભાવ તો જાણો છો ને ? પૂરો વિચાર કર્યા વગર કોઇના આગળ મોં ના ખોલું ’ ”

વચ્ચે ટેકા આપતાં શંકરલાઇ બોલ્યા : “ એ તો માણસના સ્વભાવ ઉપર આધાર છે. કોઇ નકરો હોય તો તમે ‘ ના, ના, ’ કહ્યા કરો તોય ઉમરો ખોદી નાખે અને કોઇ તેજ હોય તો સફળ મન ઊંચું દેખે તો સામી ધાર ના મારે. ”

મગનલાઇ : “ સાચા માણસને તો લાગે જ ને. ”

લક્ષ્મીદાસ : “ ત્યારે તેમનું ય એ જ કહેવું હતું ને ? ‘ હું આવું ખરે, પણ માફ માન ન રહે તો આગ્નિનો શો અર્થ રહે ? ’ પણ આપણે કંઈ માણસને ઝોળખતા નથી ? ઘડે ને ગવાર કંઈ સાથે ઝોરાય છે ? મેં કહ્યું : ‘ તમારા જેવા વેણ નાખે તે કંઈ વિચાર કર્યા વગર ઝોણું નાખે ? ’ એનો સ્વીકાર કરતાં એમણે જવાબ આપ્યો : ‘ આપણા જૂના માણસોના વિચાર તો હું કંઈ નથી સમજતો ? તમારો સ્વભાવ તો મારા જેવો ચોકળો, એ માફ કર્યા અનુવૃત્તિ છે ? પણ જાણો છો ને આજકાલનાં છોકરાં આપણો વૃત્ત્યવહાર સમજે નહિ, અને જેવા કરવાનો લવાડો કરીને ના પાડે ત્યારે મારે તો મરવા વખત આવે. ’ ”

રેવાલાઇ : “ સમજે એને તો એ ઝોણું નથી. આપણા વાઘડલાઇની જશોદાને એક જણે નોંધને ના પાડી, તેથી તેને પરણાવતાં પરણાવતાં ઝોળા લહાયલેખા થયા છે ? એક ના કહી એટલે ખીજો નાજ પાડવાનો. છેવટ નેવા કરવાની પંચાત મૂકીને વાત કરી ત્યારે કેકાણું પડ્યું. ”

લક્ષ્મીદાસ : “એમનું ત્યારે એજ કહેવું છે ને? પાછળથી લવાડો થાય જો શા કામનો!”

આટલું બધું સત્ત્વ વિનાનું લાંબુ વિવેચન સાંભળવાથી ધીરજ ખૂટી હોય તેમ મગનલાઇએ કહ્યું : “પછી શી વાત થઈ?”

લક્ષ્મીદાસ : “એજ કહું છું ને? કન્યા પંદર સોળ વર્ષની છે. આપણે જોઈ તો નથી, પણ મારા લાઇ, સારી તો હશે જ”

રેવાલાઇ : “લણેલી”

લક્ષ્મીદાસ “લણુતર તો ફીક! આજનાં છોકરાને એ એક જાતનો ખોટો મોહ વળગ્યો છે! જમાના પ્રમાણે સાધારણ લખતાં વાંચતાં આવડતું જોઈએ. અને એમ સમુજાયું અલગ તો અત્યારે હવે કાણ રહેવા દે છે? ચાર પાંચ ગુજરાતી કંઈ જોઈયું છે?”

મગનલાઇ મૂળ વસ્તુ પામી ગયા હતા, એટલે એમને તો એ બધી લખમાં પડ્યા વગર સીધી જ વાત સાંભળી લેવી હતી એટલે એમણે પૂછ્યું : “પછી તમે શો જવાબ આપ્યો?”

લક્ષ્મીદાસ : “એમ ચાલતાં ચાલતાં કંઈ આવી જાગત નક્કી થાય છે?”

મગનલાઇ : “ત્યારે અહીં જ તેડી લાવવા હતા ને?”

મનમાં તો જોઈએ સો ટકા લાવ હતો, છતાં ઉપરથી તટસ્થતા જતાવતા લક્ષ્મીદાસ જોડ્યા : “હજુ આપણે વિચાર કર્યો ન હોય તે પહેલાં આગ્રહ કરવો શા કામનો?”

શંકરલાઇ : “પણ તમે મનથી તો વિચાર કર્યો હશે ને?”

માથે મોટો મોડ મૂકતાં લક્ષ્મીદાસે કહ્યું : “તે માટે તો તમને વાત કંઈ છું. પોણું રાખ્યું છે એટલે જે તે જવાબ તો આપવો પડશે જ ને?”

રેવાલાઇ : “તમે અમારા કરતાં ક્યાં જોછા અનુભવી છો? ચોગ્ય લાગે તે કહેવાનું.”

લક્ષ્મીદાસ : “અનુભવી કાણ નથી હોતું? પણ તોય સલાહ લીધા વગર કંઈ ચાલે છે?”

મનનો મર્મ લેવા માટે મગનલાઇ જોડ્યા : “એક વખત બધાઈ ગયા હોઈએ તો સારું તો ખરું સ્તો! લેકો હવે જાતા મટ.”

લક્ષ્મીદાસ : “મારું ત્યારે એજ કહેવું છે ને! લગ્ન તો ક્યાં વગર છૂટકો નથી, તો નામ પાડી મૂકવામાં શું ગય છે?”

મગનલાઇ : “ત્યારે એસી જવાનું, ખીજું શું?”

લક્ષ્મીદાસ : “માણસ લાખ રૂપિયાનો, ઘરમાં કંઈ જોવાનું નહિ, ફળમાં કંઈ ખોટું નહિ. પણ આજનાં ડોકરોં જાણો છો ને, નર્મી લલકારે મોઢે એટલે માફ મન જરા”

રેવાલાઇ : “તે તમે કંઈ કરશો તો અરવિંદ ના પાડે એવો નથી.”

લક્ષ્મીદાસ : “ના તો ના પાડે, પણ ચાલુ જમાનો છે”

મગનલાઇ : “સૌ કરતાં એની પાસે જ પડેલી હા પડાવો ને એટલે નિરાંત!”

લક્ષ્મીદાસના હૃદયમાં ત્યાં જ ફડફડાટ થતો હતો ને કે શુકનમાં જ એ ના પાડી એસે, તેના કરતાં એને આંધીરૂંધીને જ ધકેલી ધાલ્યો હોય તો શું ખોટું? એને આવો લવની ભૂખ લાગે એવો શિકાર ખીજે ક્યાં મળવાનો હતો? એટલે મગનલાઇની દરખાસ્તનો અરસીકાર કરતાં એ બોલ્યા : “સાત કરો તોય એ બધું જુવાનિયું વાગ્યું. એમને માણસના આગળ પાછળના વ્યવહારની, વટની કે સંબંધની ગતાગમ નહિ. એમને તો મેં ના કહ્યું, લલકારું જ લાન! રૂપ એ તો લગવાનના ધરની વાત છે. કાષ્ટનામાં થોડું જોણુંવતું હોય, અને નર્મી રૂપને જોડવાનું કે પાથરવાનું?”

લક્ષ્મીદાસના મનનો દૂરો સમજી જતાં મગનલાઇએ સલાહ આપી : “ત્યારે એમ કરો. આડીઅવળી લાંબગડ ક્યાં વગર એક વખત બધું નક્કી કરી નાખો. આગળ બધું સૌ જોયું જશે.”

લક્ષ્મીદાસ : “આવા કામમાં મારા કરતાં તમે બધા દાખીને કડો, એટલે વધુ અસર થાય. આ તાળે દાખલો ના જોયો? એના જ લાઇનમાં ગિરીશે આપનું કહ્યું ના ગાન્યું, પણ ગીતજોએ દગાણુ કર્યું ત્યારે એ રાગે આગ્યો.”

શંકરલાઇ : “એ તો તમે એક વખત બધું નક્કી કરી દો ત્યારે અમારા જોવાને કહેતાં ફાવે કે આપે નક્કી કર્યું ને તું હવે ના પાડે તો એમને મરવા વેળા આવે.”

લક્ષ્મીદાસે પેટ છૂટી વાત કરી : “પણ એણે મને ચોકખું કહ્યું છે કે મને પૂછ્યા વગર કોઇ જગાએ નક્કી ના કરશો.”

વચ્ચે રરતો કાઢતાં મગનલાઇ બોલ્યા : “તો તો એમ કરો. નક્કીનું નક્કી ને છૂટાનું છૂટું. એક વખત એનાં આને જોઇ આવવા દો. પછી એટલી આરી રાખજો કે અરવિંદને પત્ર લખી તમને જોતું હશે તેવું જણાવી દેઇયું. આ બાગુ અરવિંદને તો લખી જ નાખતું કે અમે ચોક્કસ કર્યું છે. તારાં

આ મુદ્દાં જોઈ આવ્યાં છે, એટલે તારે એમાં વાંધો લેવા જેવો નથી.”

શંકરભાઈ : “આવતી ધાડે વખ ખાવાની શી જરૂર છે? બધું નક્કી તો કરો. કંઈ ગંધાતું એ અપમાન કરશે એમ માનો છો?”

મગનભાઈ : “આપણા અધા કરતાં એનાં બા જો બરાબર પકડી રાખે તો એ છેવટ, નહિ મન હોય તોય, ના નહિ પાડે.”

લક્ષ્મીદાસને પણ એ વિચારમાં ભરેંગો હતો એટલે વધુ ચાવાચીવી ક્યાં વગર એનાં માને એક વખત કન્યા જોઈ આવના દેવાં એજ વધુ દિતાવડ લાગ્યું. અને તે પ્રમાણે તેમણે વેરીલાઈને પત્ર પણ લખી દીધો.

સશ્વિયાદ, તા. કર્જણ

ઇશ્વર પેટલીકર

બાળવિધવા કે બાળકન્યા

“એ રાંડ, કુળળ, તું ત્યાં જ ઉભી રહેજે, આગળ એક ડગલું ૫ ભરીશ નહિ. તને દેખાતું નથી? રાંડ, બ્યાં ફાવે ત્યાં સવારમાં રખડતી ફરે છે!” આખનાં ભવાં ચઢાવીને એક વૃદ્ધ બોલ્યા. આ વખતે હું તેમની નજદીક જોતો હતો. આ કદુ વચનો સાંભળીને હું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. આ બિચારી બાળાને આવું શા માટે આ વૃદ્ધે કહ્યું હશે? એ બિચારી બાળા હજુ તો નિર્દોષ છે, પૂરી પંદર વર્ષની પણ ચંદ્ર નથી, પણ સમાજ જ્યારે અને બ્યાં જુએ ત્યારે અને ત્યાં તેને તિરસ્કારે!

વૈશાખ મહિનો હતો. ગરમી સખત પડતી હતી. તે વખતે આ બાળાનાં લગ્ન ધામધૂમથી ઉજવાયાં હતાં. એને બાપે એનું દિત ધર્યોને એનું લગ્ન કરેલું, પણ એનું લગ્ન થયાને પૂરા ત્રણ માસ તો ચીત્યા નથી, ત્યાં તો એ વિધવા બની! એ બાળા હમેશના કાર્યક્રમ પ્રમાણે શિવમંદિરે જતી. એ બાળા, આ વૃદ્ધના બોલવા ઉપર કંઈ ધ્યાન આપ્યા સિવાય, પોતાના ઘર તરફ એકદમ ધસી. એ એમની અટકાવી અટકી નહિ.

વૃદ્ધે કહ્યું : “અધ્યા રાણિયા, જો ને આ રાંડ, શું એના ભગવાન જતા રહેવાના છે? સવારના પહોરમાં કોઈને ક્યાંય જતું હોય અને એ તો સામેજ ગમે! એ તો મને રાજ દિશાએ જતી વખતે મળે છે.”

મેં કહ્યું : “કમ કાકા? એ માણસ છે, આપણે પણ માણસ છીએ. એને શા માટે ધિક્કારવી જોઈએ?”

“અરે ગાંડા, તું હજુ શું સમજે? બાપ, વિધવાના અપશુકન થાય અને આપણને કાંઈ ને કાંઈ વિધ્ન આવે.”

“કાકા, આપણા ઘરમાં કાંઈ વિધવા હોય તો? તેને ઘરમાં રાખતાંય અપશુકન થાય ખરા કે નહિ?”

“ના, રે ના. ઘરના માણસનું કાંઈ નહિ, પણ બીજાના તો અપશુકન થાય.”

“કાકા, મને તો ત્યારે વિધવા મળે ત્યારે હું તેને પ્રેમની દૃષ્ટિએ નિહાળું છું અને દર્શન કરું છું. પરમેશ્વર પાસે યોગી પ્રાર્થના કરું છું કે કાંઈ વિધવા ન બને. વિધવાઓએ આપણા સમાજમાં શો ગુનો કર્યો છે? એ બાળા તો ગિયારી નિર્દોષ છે. એણે સંસારના મુખનો હજુ લાહવો લીધો નથી. હું વિધવાને માન આપું છું, વિધુરને વિધવા જેટલું માન આપતો નથી. પુરુષ તો પોતાની કામવાસનાઓ કબજે રાખી શકતો નથી અને ફરી લગ્ન કરે છે. વિધવા તો વૈધવ્યજીવન ગાળે છે. વિધવા બાળાઓ માટે આપણા યાત્રીઓમાં પણ કહ્યું છે:

“૧. કાંઈ બાળાનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો હોય અને તે બાળા સંસારમુખથી અધિષ્ઠિત રહી હોય તો તે વિધવા નથી, પણ કુમારિકા છે.

“૨. કાંઈ બાળાએ વિધવ્યસેવન ન કર્યું હોય તો તેને ફરીથી લગ્ન કરવાનો અધિકાર હોય છે.

“૩. બાળાનો પતિ મરણ પામે, તે પતિગૃહે વસી ન હોય અને તેણે બ્રહ્મચર્યનો લગ્ન કર્યો ન હોય તો તે બાળા કુમારિકા છે.

“૪. આપત્તિકાળમાં પતિસેવનથી વંચિત રહેલી બાળા કુમારિકા જ છે.

“૫. જો કાંઈ બાળા ૧૦થી ૧૫ વર્ષ સુધીમાં વિધવા અને તો તે વિધવા નથી, પણ કુમારિકાનો અધિકાર ભોગવે છે.

“હજુ આ બાળાના લગ્ન થયે પૂરા ત્રણ માસ થયા નથી અને હજુ એણે પતિગૃહનો લાહવો લીધો નથી, ત્યારે આપણાથી અને આપણા સમાજથી એ વિધવા કેમ ગણાય? એ કુમારિકાએ ફરી લગ્ન કરવું જોઈએ.”

વૃદ્ધો તો જૂના અને સમાજને અનુસરીને આગનારા, એ કેમ માને? સમાજ વિધવા માટે કંઈ કરશે?

એક સખીને

બેન સરસા,

હું તારે ત્યાંથી તીકળી સુખરૂપ પહોંચી ગઈ છું. તારો દેહેલ, તારી માયા બૂલ્યાં બુલાવે તેમ નથી. તારા પતિનો અગ્નિમિત્ર લાવ મારા હૃદયમાં સદાની યાદગી માટે વાસ કરી રહેશે. તને પત્ર લખવાનો આશય માત્ર એક જ છે કે શહેરમાં જે ઉપરદપકી રોશનીથી અંતઃક અને ગાંભીર્યનું સુખી અને નિરાશ જીવન ત્યજી તું અને તારા પતિ જે મંદા અને અસ્વીકૃત જીવનમાં રસ માનો છે તે મારી દૃષ્ટિએ તમારા ઘરનું મેં નિહાળેલું એક નાનકડું ચિત્ર રજૂ કરવાનો માત્ર ઇરાદો છે.

ત્યારે ત્યારે તું રંગજોમાં આવતી ત્યારે ત્યારે મને દહેલી: 'બેન, આ સંસારી જીવનમાંથી મુક્ત બની. એથી મને તો આનંદ થાય છે. કારણ કે અહીં તો મારી સામુન્યુદ્ધનો મહેલો સડન કર્યા પડતાં અને ઇચ્છા વિરુદ્ધનું કાર્ય કરવું પડતું. સવારે વહેલાં ઊડતાથી તે સાંજના સૂતા લગી પરતંત્રતામય જીવનમાં રહેતી, પણ ત્યારથી અમે આ માર્ગડાને ઊંડીને સામુસસરાને ત્યજી નોકરીમય જીવનમાં પડ્યાં ત્યારથી અમારા જીવનમાં આનંદની સીમા પ્રવર્તી રહી છે.' આ તોરા શબ્દો મને યાદ આવે છે. હરવખતે તું મને આગ્રહ કરતી કે તું મારે ત્યાં જઈ આવજો, આથી હું તારા સ્વર્ગમય જીવનને નિહાળવા માટે તારે ત્યાં આવી.

હા, તારું જીવન સ્વતંત્ર બન્યું ખરું, પણ એ જીવનમાં તે તારા આખા જીવનને કચરી માથું છે. ખરું કહું તો તને ખોટું તો નહિ લાગે ને? ખરેખર! તું એલી બની ગઈ છે. સવારમાં મોડું ઊઠવું, નજેથી પાણી ભરી લાવી એ જાણવું ખાણું પકાવી પછી જોવારના ઊંચવું, પછી સાંજે ઊડી ખાવાનું કરી પછી જમીને ફરવા જવું; રીંગોમા બેવાં, લાન લાનનાં કપડાં પહેરવાં, ઉપર-ટપકો લપકો કરવો. એને શું જીવન કહે છે તું? આ સ્વતંત્ર જીવનમાં તને માત્ર શાન્તિ કદાચ દેખાતી હશે, પણ એને તું ખરી જીવનશાન્તિ માને છે? પણ વહાલી બેન, એ શાન્તિ એક દિન પ્રલયકાળની માફક અગ્નિસમ કળ-લગશે. એ તો મૃગજળસમ શાન્તિ છે. એને છંપડે ન જા!

હા, ત્યાં સામુન્યુદ્ધનો ધોંસ-જરાડા નહિ હોય, પણ જાણે છે બેન, કે...

'મીહું મીહું' આસરિયું મોહાય, મોહાગી નારને મજે.

માતાની માયા છે સામુને જોળે, પિતા સમ હોયથી સસરા મોલે.

મીડી વહાલમહની અંધ, સુખાગી નારને મજે?'

એટલે કે તું જાણે છે? બલે ઉપરથી એ ગમે તેવી માણસાઈ ન બતાવતાં હોય, પણ ગમે તેમ છતાંય એ માણસ છે. આપણી બૂલોં માટે આપણને શિખામણ દેનાર કોણ છે? આપણાં વહાલાં માથાપ સમ તેઓ જ ને! તો પછી ગાંડી, તું એને પરતંત્રતા કહે છે, ખરું ને? વળી તું જો દુઃખ સહન કરતી હોય તો એક, બે, ત્રણ વખત પણ તે કપકો આપે, ગુસ્સો કરે, પણ છેવટે તો માનવતા તેમનામાં જરૂર આવશે.

જુદી રહેવાની આટલી નાનકડી વાત કહી, આગળ વધું તો તે તારા પતિને પણ પરણી દગો જ કર્યો કહેવાય ને! કારણ કે તું કહીશ કે એમાં એમણે શા માટે વિચાર ન કર્યો? પણ બેન, આજનો ઊગતો યુવક એટલે જાણે છે? સ્વતંત્રતાની ઘેલછાવાળો, ભોમી, અને ઊંચા આકાશમાં આંખોનો દરિયાત કરે. પણ પ્રથમ પગલું ક્યાં મૂકવું એનુંય પણ જ્ઞાન ન હોય તેવો. વળી તારી ટોકણીથી તે ધરતા કંકાશગય જીવન ત્યજવા માટે પણ તૈયાર થયો હોય, તોપણ ના નહિ. પણ તેં ખરેખર! ગિયારાના જીવનને, ઉચ્ચ કેળવણીને, એના આદર્શને કચરી માર્યાં છે. તેં પરણી એને પિતા, માતા, ભગિની, ભાઈથી વિખૂટો પાડ્યો છે. વળી તારા સુખ સાથે તેં એને ચંત્રવત્ જીવનમાં ધકેલવા પ્રયાસ કર્યો છે.

શહેરમાં જઈ કાઠ તને પૂછે તો તું શું કહીશ? તને સુખ છે, એમ ને! સવારથી સાંજ લગી એ ગિયારો નોકરી કરે અને મહિને દહાડે ત્રીસ રૂપિયા લાવે, તેમાં ભવિષ્ય માટે તું શું ગચાવી શકે? દશ જાય ભાડામાં, ગાદીમાંથી તને ખગરજ હશે કે આ મોંઘવારીમાં શું જાયે? હું આવી ત્યારે તું ઘીજ વેછોગલ અને મગફળીના તેલનું લાવી હતી, એ શું બતાવે છે? જ્યારે ગામડામાં ચોકળી વસ્તુ, ચોકળી હવા, જંધુંય મળે છે અને આટલું જંધું ખર્ચ પણ નહિ. તેમાંય આખો દહાડો નવરા જોવો લાગે છે, જ્યારે ત્યાં તો એક કલાક પણ તે તારી સાથે વાત કરવા પુરસદ મેળવતો નથી. અને તું તો આઠે પહોર નવરીજ હોય છે. આ નવરા ગાળામાં તું શું કરે છે? કાંતવું, ભરતકામ? ઘરકામ પણ ત્યાં તું વેચાતું કરાવે ત્યાં એવું તો તારાથી અને જ શાનું!

ખરેખર મને તો અફસોસ થાય છે મારી બેન, કે આખાંય ભારતવર્ષની બેનો પણ કોણ જાણે અંગ્રેજ કેળવણી થયા પછી શહેરના ચંત્રવત્ ગંદા જીવનને કેમ પસંદ કરે છે? ઉપરટપકી રોશનીથી શા માટે અંતઃક્રમ જાય છે? સમજણ નથી પડતી કે ગામડાના યુવકો પણ શહેરનો ખોટો મોહ કેમ ઊંડતા નથી? શહેરમાં સુખ પણ શું છે એ પણ સમજ પડતી નથી.

મારી દૃષ્ટિએ તો કમાવું અને ખાવું એ જ જીવનનો ધ્યેય તને હોય એમ સમજાય છે. પણ ભવિષ્યમાં તમારી માંદગી, બાળકોની કળવણી અને બીજા ઘણા ખર્ચ આવશે, તો પછી તે વળતે શું તમે ઘેર ઘેર માગવા જશો? તું નવરા ગાળામાં કંઈ પણ કામ કરતી હોય તો? અરે! ભૂલી, કામ ન કરવા માટે તો જુદી રહી, ખર્ચ ને! પણ જુદાં રહીનેય બે ઘરનો ખર્ચ વધાર્યો, એટલું તને નથી લાગતું, બેન?

ખાવું, કરવું અને મુઠ રહેવું. ધણી કમાય અને આપણે આમ બેસી રહેવું, એ તને મોઝ લાગે છે? એદો સમ જીવન બન્યા પછી કાર્ય થશે ખર્ચ? એ તો 'પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી?' જેવી દશા થશે, મોળાનું ગળ્યું ફરાય, પણ ગળ્યાનું મોળું કરતાં વાર લાગે. માટે જેવી ટેવ પાડીએ તેવી પડે. તો શા માટે આપણું જીવન ઉચ્ચ, સરકારી, ઉદ્યોગી ન બનાવીએ. માટે બેન, તું તારા પતિને સમજાવી એને તારા સસરા પાસે પાછા લેઈ જજે તે બિચારાને શાન્તિ આપી ગામડાનું સાદું, ઉચ્ચ જીવન જીવવા તક આપજે. અગર તો શહેરમાં ચાર ફૂટની બોલકીમાં ગંધાળી આબોહવામાં જેને તું સ્વતંત્રતા માની રહી છે, તેમાંથી બચાવજે. અને એ શહેરના મૃગગળા સમ સુખને તણ દેજે. તો જરૂર તારું જીવન સાર્થક થયું મનાશે.

શ્રિ. નારી ભગિની ...

વજીહરા, તા. પાદરા

મંગળદાસ હીરાચંદ શાહ

હજીયે સમજો

પ્રત્યેક સરેયા અમુક પ્રકારના નિયમોથી હમેશાં બદ્ધ હોય છે, અને એ ઘણી વાર લાલકાથી પણ નીવડે છે. પરંતુ જેમ જૂના બેનરમાં અવારનવાર નવું બેઝાણ કરવાની જરૂર પડે છે, તેમ સંસ્થાની ઉત્તતિની ખાતર અવારનવાર નિયમો ફેરવવા કરવા આવશ્યક કરે છે. કાકાસાહેબ કાલેકરે ચોખ્ખા જ કર્યું છે, કે ત્યારે ત્યારે માણસ અધરપરને ફેંકી દેછ નાના મોટા દરેક પદાર્થને કંઈક સિં તસ્મિન્નથિ કિં વોર્મ? એવો સવાલ પૂછવાની હિંમત કરે છે ત્યારે પ્રગતમાં નવું બળ આવે છે અને સમાજ સંસ્કરણ પામે છે.

હિન્દુ સમાજના વિભાગો પહેલાં વર્ણને નામે જોળખાતા. આજના નાના નાના વિભાગ નાતને અને જોળને નામે જોળખાય છે. આ સંસ્થા પણ આજકાલની નથી; એણે પણ અનેક વર્ષો નોંધાં છે અને સમાજજીવનમાં

તે જડ ધાલી બેઠી છે. આ રીતે જીંચતીચતો ભેદ દાખલ થતાં સમાજ છિન્નભિન્ન થઈ ગયો છે, અને મિથ્યાશ્રિમાની વર્ગોએ સમાજના વધુ ને વધુ કંકડા પાડ્યા છે. ચરોતરમાં મોટાં ગણાતાં છ ગામનો ગોળ પણ એ મિથ્યાત્વને આભારી હોય એમ લાગે છે. એ ગોળની ગહાર કન્યાઓ આપવી એ આજકાલ ગુનો ગણાય છે.

ગોળની આવા પ્રકારની વ્યવસ્થા શરૂઆતમાં કદાચ લાલદાપી નીવડી હશે. પરંતુ એની પાછળ રહેલે સંકુચિત માનસે અને સ્વાર્થદષ્ટિએ હવે પોતાનું પોત પૂરેપૂરું પ્રકાશ્યું છે. ગોળની ગહાર કન્યા ન આપી શકાય, પણ વર ગમે તે ગામના પારીદારની કન્ય પરણી શકે, એવી વ્યવસ્થા દેખીતીજ બેદુદી અને આત્મઘાતક છે. અને એની પ્રતીતિ જીંડે જીંડે પ્રત્યેકને થયા વિના નહિ રહી હોય. આપણે જાણીએ છીએ, કે આપણે હાથેજ આપણા પગ ઉપર આપણે કુદાડો મારી રહ્યા છીએ, છતાં પણ આપણે જીંદગી સરખો પણ ભરતા નથી, એ વસ્તુસ્થિતિ આપણી પોતાની બૂલો સ્વીકારી એનો પ્રતિકાર કરવા જેટલી નિખાલસતાનો અને બળનો અભાવ સૂચવે છે.

જૂનાને વળગી રહેવાની આપણા માનસની જડતાને લીધે અત્યાર સુધી આપણે ઘણું સહન કર્યું છે, અને હજીયે સહન કરી રહ્યા છીએ. કન્યાઓના વંધતા જતા કાલને લીધે અને ગોળની ગહારથી ખૂબ પરણી લેખને કન્યા લાવવાની આપણી વૃત્તિને પરિણામે આપણી કેટલીયે કન્યાઓ વરને અભાવે રવડે છે કે બીજાવરને પનારે પડે છે. અમુકજ નાના સમૂહમાં કન્યા દેવાની હોવાથી યોગ્ય વરને અભાવે પોતાની પુત્રીનું વિશ્વલ અટકાવી તેની અભિલાષાઓ દાખવી પડે છે, અને શારીરિક યાં માનસિક કન્નેડાં બાંધવાની દુરજ પડે છે. આમ ગોળની આપણી આવી સંકુચિત વ્યવસ્થા આજે નિરર્થક જ નહિ, પણ હાનિજનક બની ગઈ છે.

છ ગામમાં જિંડાં મૂળ ધાલી બેઠેલી પરણીની ગદી પણ ઉપર જણાવેલી ખામી ભરેલી વ્યવસ્થાનું જ પરિણામ છે; અને જીંડા વિચાર કરતાં, આફ્રિકાવાસીઓ એમાં વધારે દોષપાત્ર માલમ પડે છે. માંડ માંડ છ મહિનાની રજા લેઈ પરદેશથી આવેલા પિતાઓ પોતાની પુત્રીઓને કેકાણે પાડવા માગતા હોય છે; અને તેથી મોં માગી પરણી આપતાં તેઓ અચકાતા નથી. તેઓ પોતાનો સ્વાર્થ તો સાધે છે, પણ તેમ કરતાં બીજાઓને પણ અનિચ્છાએ એજ ખાડામાં પડવાની દુરજ પાડે છે, એનો તેઓ વિચાર

મુંઢાં પણ કરતા નથી! ખીજાં પાંચ ગામમાં પરણતી બહીનું નેર અત્યંત ઓછા પ્રમાણમાં છે એ ખરેખર નોંધપાત્ર છે.

આપણે આવી પ્રાણુઘાતક પરિસ્થિતિને ક્યાં સુધી નિભાવીશું? આપણે આપણને જે સુધરેલા, સંસ્કારી અને પ્રગતિશીલ તરીકે ઓળખાવવા માગતા હોઈએ તો આપણે રૂઢિનાં જુગજુગનાં બંધનો શિથિલ કરવા તૈયાર થવું જોઈએ. ૭ ગામના ગોળને સમૂળગો વિખેરી નાખવાની વાત ફેટલાકને કદાચ પધુ પડતી લાગવા સંભવ છે, તોપણ પહેલાં હતાં તેમ જાર ગામને એકત્ર કરવાની અનિવાર્યતાનો અસ્વીકાર તો કોઈ પણ સાનદાર આદમી નહિ જ કરે. આમ કરવાથી જે લાભ થશે : થોડીધણી સંકુચિતતા દૂર થતાં ખેડીવ્યવહાર વિશાળ બનશે અને આપણો પૂર્વજપ્રમાણિત જૂનો સંબંધ તાજો થશે.

૭ ગામનાં લાઈએતો, હજી મોડું નથી થયું તે પહેલાં આપણી આંખો ઉંઘાડવાની જરૂર છે. આલ ફોરે ત્યારે થીંગડું દેવા જવાતું નથી. માટે સરેજા આપણી જૂઠો સમજ લેઈને જે કંઈ થોમ હોય તે કરવું ઘટે છે.

ધર્મજ

જરાભાઈ કા. પટેલ

નીમુનો પત્ર

વહાલી ભગિનો,

નનથી તંદુરસ્ત છું, પરંતુ મનથી મૂંઝાએલી છું.

તને વિચાર આવશે કે નિર્મળા ક્ષમ માનસિક મૂંઝવણ અનુભવની હશે. પરંતુ તને મારી એ માનસિક ગડમથલનો—અરે પ્રત્યક્ષ અનુભવનો—સ્વપ્ને વખ્યાત નહિ હોય. મારી ઇચ્છાજ તને આ બધું જાણવા દેવાની ન હતી. પરંતુ જો, તું એ તો જાણેજ છે કે હૃદયમાં દુમો ભરાય છે, ત્યારે બધું વ કાલવી દેવાની તાકાવેલી યષ જાય છે અને હૃદયની તે વ્યથા કાલવીનેજ ક્ષણિક શાન્તિ પ્રાપ્ત કરાવ છે.

આજ પ્રમાણે વિચારોની તરંગમાળા દોડાએ જતાં હૈયામાં અગ્નિ પ્રગટતાં દિલ વસોવાઈ જાય છે, આત્મા કકળી ઊઠે છે, હૈયાની ઊર્મિઓના ચૂરચૂરા થઈ જાય છે અને હૃદયનો ભાર વધતો જાય છે. આવું બધું થાય છે ત્યારે એ ભારને હલકો કરવા કોઈ નિકટનું મળતાં દિલ જોલી નાખીને હાથ મેળવાય છે. મારી આવી પરિસ્થિતિમાં મારું દિલ તને નિકટનું સમું ગણવા સ્વીકાર કરે છે

અને તેથી જ મારી મનોવ્યથા તારી સમક્ષ ઉઠાડે ઝેગે—ઠાંક્યે પત્રે—રજુ કરેં છું.

આપણા સહવાસમાં—એટલે કે ત્યારે આપણે અને ચોથા ધોરણમાં લાણતાં હતાં ત્યારે તું મને સુખી દેખતી, મારા સુખ માટે તું ગૌરવ લેતી. પણ ત્યારે મારી કમનસીબી મેં તને જણાવેલી નહિ, તેમ જાણવા દીધેલી પણ નહિ. આજે એ બધું તારી સમક્ષ બહાર દરવાની ત્વરિત ઇચ્છા થયાથી હૈયું ફલકું કરેં છું. ત્યારે ખૂબ ગમ્મતમાં આવી જઈને ભાવિ ગૃહસંસારની કલ્પનામાં આપણે અને જણ વિચારતાં, ત્યારે મારું વેવિરાળ થઈ ગયું છે એમ મેં તને જણાવેલું અને મારા ભાવિ પતિ વિષેનું મારું સુંદર સ્વપ્ન તને કહેલું ત્યારથી તે આજ સુધી તું તો એમજ જાણે છે કે હું પરણી નથી—વિવાહ જ થઈ ગયેલ છે. અને અપકાશે લગ્નપ્રત્યેથી જોડાવાની છું. પણ જેન મારા એ જુઠાણા માટે આજે તારી મારી માગું છું.

હું નાનપણમાં એટલે કે બારેક વર્ષની વયે પરણી ચૂકી છું. મારા પતિનું નામ નિરંજન છે. હાલ તેઓ બી. એ.માં અભ્યાસ કરે છે અને રાષ્ટ્રની લડતમાં કારાવાસી બની ચૂક્યા છે. આજે હું મેટ્રીકમાં અભ્યાસ કરેં છું અને મેટ્રીક પાસ કરીને તુરંત જ રીતસરના ગૃહસંસારથી જોડાવા ઇચ્છું રાખું છું. અરે! 'રાખું છું' એના કરતાં 'રાખતી હતી' એમ લખવું ઠીક માનું છું. મારી આવી મુશ્કેલી ત્યારે ચૂરેચૂરા ધાન ત્યારે મારું મન શી રીતે સ્થિરતા અનુભવે! અલગત તારા હૃદયમાં પણ વલોપાત થાય એ સ્વાભાવિક છે.

હું દેખાવે કંઈ છું? તને તો હું ખૂબ સુંદર લાગતી. આ બધું સૌંદર્ય મને ભાવિ જીવન માટે આનંદ આપતું હતું. પણ આજે એ બધી આશાઓ કડકડ બૂસ કરીને તૂટી પડતી નિહાળું છું જેન આવો વિચાર માત્ર આવતાંજ કમકમિયાં આવે છે, આંખમાં આંસુ આવે છે અને આગળ લખતાં હાથ ઝેપડતો નથી. જતાં નિશ્ચયપૂર્વક પત્ર લખવા જેડી છે, તેથી હૈયાને હળવું કરેં છું.

નિરંજનને ચારેક વખત રંગ મળી છું. તે એમ કહે છે કે 'તું મને ગમતી નથી.' મારું હૃદય લડકે બળે છે, વિચારો ગતિમાન બને છે, તરંગોની હારમાળા આવે છે. વિચાર આવે છે કે: 'મારામાં સૌંદર્ય છે, શરીરની પુષ્ટતા છે, જરૂરી અગ્રેજી કેળવણી લેઈ છું, તો પછી હું એમને શા માટે નથી ગમતી?' પણ, આજ પ્રશ્ન મંડે છે.

નિરંજન ત્યારે મને છે ત્યારે છૂટાછેડા લેઈ લેવાની તકાર કરે છે. તે ચોક્કસ શબ્દોમાં મારો પત્ની તરીકેનો ઇન્કાર કરે છે. પણ, એકજ સૂચન, કે 'છૂટાછેડા'! સમાજનાં બંધનો સ્ત્રીઓ માટે બંધનકર્તા છે તેટલાં જ પુરુષો

માટે હીંચાં છે. સમાજ ફરીથી પરજીવાનો મારો હક્ક છીનવી લે છે. આવી યધી વિકટ પરિસ્થિતિમાં હું ખૂબ બ્રમિત બનું છું.

હૃદયમાં ઝંઘેણારી વાગે છે, હૃદયની વીણા હીલી પડે છે અને આશાના તારો તૂટી પડે છે. મગજ પીસ હોર્સ પાવરની ગતિએ ચક્રર મારે છે. ક્યાં ગઈ એમની કેળવણી, ક્યાં ગયું એમનું જી. એ. સુધીનું ભણતર! એક નારીની હત્યા કરવા જેટલું પાપ કરતાં એમને કેમ કોઈ પણ પ્રકારનો આચંદ્ર લાગતો નથી! શું એમને હૃદયની જગ્યાએ પાપાણુ હશે કે?

બી. એ.ની પરીક્ષા આપવા મુંઝવે ગવા. ત્યારે ત્યાં એક મોહમયી માનવીના મોહમાં લપટાયા. અવગત મોહાન્ધ બન્યા. પોતાની પત્ની વિશે ગિમકુલ ખ્યાલ ન કર્યો અને એના મોહમાં અંધ થઈ ઝુકાવું. ખત્રાસ! મોહનો ટ્રીડો એમના મગજને કોતર્યો ગય છે, નશાગાજ જેવા મોહમાં એમનું મગજ કશેય વિચાર કરતું નથી. એમને તો એક જ ધૂન લાગી છે કે 'નિર્મળા સાથે છૂટાછેડા'!

બેન, પરણ્યા છતાં વૈધવ્ય અનુભવવાની પળ આવી છે. મારે શિરે પિત્તળી ત્રાટકે છે. એક બાતુથી છૂટાછેડા સિવાય બીજી કોઈ સ્ત્રીએ એમને માન્ય નથી, ત્યારે બીજી તરફ હૃદયની ગડબાજ પડ્યા મારે છે સૂડી વચ્ચે સોપારી! મારે શું કરવું? એ તો એમ જ સમજે છે કે મારામાં રૂપ નથી, લાવણ્ય નથી, જ્ઞાન નથી, ચારિત્ર્ય નથી, ટૂંકમાં કંઈયે નથી આ તેથી જ હું નથી ગમતા! આ બધું એમનું જ્ઞાન સાચું! બી. એ. સુધી ભણ્યા અને તેના સારાંશનો અમલ આ રીતે!

નિરંજન ક્રાંતિવાદમાં માને છે. અવગત, સમાજવાદી તરીકે પણ પોતાને ઝાળખાવે છે. ત્યારે મને પ્રશ્ન એ થાય છે કે એક નિર્દોષ યુવતી સાથે આવી રીનતી ક્રાંતિમાં એમનો સ્વાર્થી ક્રાંતિવાદ સમાધ જતો હશે? સમાજવાદી તરીકે જડ સમાજના સગવડીઆ કાનુનોમાં ફીક ફાવતે પહે એસ્ટીને જ સમાજવાદ સચવાતો હશે? શું આઝાદ ભેળ! 'વર મરો, કન્યા મરો, પણ ગોર મકાગજનું તરલાણું ભરો,' 'એ ન્યાયે સાક્ષવામાં યુવકો પોતાની પ્રતિષ્ઠા સમજતા હશે કે શું? વગેરે લિલ્લ લિલ્લ તરેહના વિચારોથી મારું મગજના પોપડાઓ હલમલી ઉડે છે.

મેટ્રીક પાસ કરીને ક્યો માર્ગ લેઉં? એજોશી તો પોતાના ગંતવ્યમાં મક્કમ છે. મારે શું કરવું? પરણીને ફૂંવારી રહી છું, અરે! રહેવાની ફરજ પડી છે અને તે પણ મોંમાં દુસો મારીને ફરજિયાત! શું કરવું? શું કરવું?

વિચારે આવે છે. સમાજ સામે જળવો કરું તો ‘ખાનદાની’ લાગે છે, ઘટાઠેડા લેઉં છું તો ‘કેળવણી’ લાગે છે અને આપઘાત કરું તો ધરતી ‘આખર’ લાગે છે. ત્યારે કરવું શું? મારા જેવી નિર્દોષ જાળાઓ માટે તો ખાનદાની, કેળવણી, અને આખર એ સૌ ઉભયગુણ રહ્યું!

ત્યારે આ સમાજમાં ઓ એટલે ત્રણ પૈસાનું પતાકડું, એમજ થયું ને? બેન, તારાથી બને તો માર્ગ બતાવજો. મારું હૃદય તારી સમક્ષ કાલવીને દેવાનો ભાર હળવો કરું છું, તો તું મારા આખા ઇશ્વરનો ભાર ગોઠો કરવામાં શાન્તિ આપીશ ને? પ્રત્યુત્તર લખજો, બેન!

લિ.

તારી દુઃખી બેન નિમુનાં એહરમરણ

ભાદરણ. (હાલ પાસા)

ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ

નાશ થવો જોઈએ

સંસ્કારી જગતમાં આજના લાજેલા અને અગણ્ય પાટીદારની તુલના નકામી છે, કારણ કે ખોટાં ખર્ચ કરવામાં, સમાજનાં સરોતાં અંગે પોષવામાં અને ધરતર સમાજને અહિત કરનારાં તત્ત્વો પોષવામાં બંનેનો ફાળો લગભગ સરખો જ છે. બારમા વખતે કે લગ્ન વખતે કરવાના ખર્ચમાં બંનેની મારેલી છત્તંગ નાનીમૂની નથી હોતી! આવી છત્તંગ મારનાર પાટીદારની નાટકી વાહવાદ બે દિનને માટે લાગે બોલાતી હોય અને અરૂપ સમયને માટે દેડકાના ગૌરવથી એ લાગે પ્રજ્ઞાતો હોય, પરંતુ ભવિષ્યમાં એજ પાટીદારનો પાછલો ફાલ જ્યારે ભૂખે મરતો હશે, ત્યારે એના કુળદીપક એ પ્રતિષ્ઠિત(!) પિતા ઉપર શાપ વર્ષાવના હશે!

લગ્નપ્રસંગોએ જમણુવારો કરવામાં કે એવસ બીજાં દિવસો (આરમુ' પણ એક દિવસ જ ને?) ઉજવવામાં પાટીદારોનો આડંબર મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. પરંતુ આપવા લેવામાં અને માટલીના ચાલમાં રહેલી પાટીદારોની દૃષ્ટ વૃત્તિ, કોષ્ટક દિવસ આ સમાજનો નાશ કરી નાખશે. પરંતુ આમ થાય તે પહેલાં પાટીદાર સમાજને નાશને માર્ગ દેરતા સમાજના દિતશ્ચરુઓનો, પહેલી તક સામનો કરવાની યુવકીએ તૈયારી કરવાની છે સમાજની પુનઃરચના માટે સામ્રજીક ક્રાન્તિની જરૂર છે અને આવી ક્રાન્તિ તો, ઇનિહાસ કહે છે નેમ,

યુવકો ન કરી શકે; પણ આપી કાન્તિ કરી શકે એવા યુવકો પાટીદાર સમાજમાં છે કે કેમ તે જોઈએ.

પાટીદાર યુવકોનો જોને અનુભવ છે અને જોણે એમની વચ્ચે કાર્ય કર્યું છે તે એકદમ ઠીક દેશે કે ના, સામાજિક કાન્તિ કરી શકે એવા યુવકો આજે ખમીરહીન થઈ ગયા છે, આજે સમાજની પુનર્વ્યવસ્થાને માટે પાટીદાર યુવક સાવ નિષ્ક્રિય થઈ ગયા છે. સામાજિક જાદોઓનો સામનો તો બાબુઓ રહ્યો, પરંતુ રૂઢિચુસ્તોના રૂઢિપોષક તત્ત્વમાં પણ, પડદા પાછળ રહીને, યુવકો સજ્જ રીતે સાથ આપી રહ્યા છે ત્યારે યુવકોની યુવાની આજે ચાલી ગઈ છે, એમ લાગ્યા વિના રહેવું નથી. અને અનુભવ પણ એમ જ કહે છે.

એક મુરતીઆની શોધમાં ફરતાં, પરંપરાની અમર્યાદિત માગણી અને એની જ બીજી નાની મોટી માગણીઓ જે રૂપમાં અને જે અર્થમાં સામે પડેથી દર્શાવાય છે તે જોતાં ધડીભર એમ થઈ જાય છે, કે આવા શુંકાઓનો નાશ થાય એ જ યોગ્ય છે. પરંતુ વધારે દિલગીરી તો યુવકોની નબળાઈ અને સ્વાર્થસાધક વૃત્તિ તેમ જ એમની કેળવણી નેત્રને થાય છે. કેટલાક ભણેલા (પણ કેળવાયેલા નહિ) યુવકોથી મોટે માગણી ન થાય, ત્યારે તેઓ સુધારકનો ભુરજો ઝોલીને, મામા કે મામાની જેનની મારફતે એમ કહેવરાવે છે કે “હું પરંપરા લેવાની બાબતમાં તદ્દન વિરૂદ્ધ છું, પણ માને કે બાપને દુલવવાં મને પસંદ નથી. એમને તમે ખુશ કરજો!” અને આમ કુરૂદિઓના નાશમાં પણ માબાપની ધમ્મજાને આધીન રહેનારા સ્વાર્થ યુવકો પોતાના ગામનું, નાતનું કે દેશનું શું ભંડું કરી શકવાના છે? સામાજિક કાન્તિ વળતે પણ શું ઉકાળવાના છે? આવા યુવકો પ્રત્યે નફરત અને ઘૃણાની દૃષ્ટિથી કાંઈ પણ જુઓ, એમાં દોષ કોનો?

સમાજનું આર્થિક અધઃપતન તો વર્ગોથી થતું આવ્યું છે, પણ હમણાં હમણાં સમાજનું નૈતિક પતન પણ શરૂ થઈ ચૂક્યું છે, અને જોને માટે આજના મોટરાઓ અને એમને પગલે ચાલતો આજનો પાછલો ફાલ જ જવાબદાર છે. પાટીદારો—મુખ્યત્વે ચરોતર, વાકળ અને કાનમના—આ જાદોને સવિશેષ અપનાવી રહ્યા છે. મહાપાન એ સારું નથી એ જાણવા છતાં, પાટીદાર સમાજનો કેટલોક ભાગ આ વ્યસનના પંખમાં પડ્યો છે, એ દુઃખદ અને ઘૃણાજનક વાત છે. યાદવાસ્થળી જમાવનારી આ ચીજ પાટીદારોમાં આવીને કદાચ, ભવિષ્યમાં ઉચ્છલપાયલા મચાવે તો ના ન કહેવાય. અરે, કેટલાંક તો એવાં કુટુંબો છે, ત્યાં દીકરો બાપને દારૂની પ્યાલી ભરી આપે છે,

અને પછી તો દીકરો પણ...! એટલું જ નહિ, જનોમાં પણ, જે જનની ઝડતી લેવામાં આવે તો, મઘના બાટલા નીકળ્યા વિના રહે નહિ! જનોમાં જઈને પરગામમાં ચક્રવૃત્ત ચઢીને, એકામ રીતે વિહરતા ઘણાના ઘાખલા મોજુદ છે! અને આમ ભવિષ્યના નાગરિકોની આ બદી ઉપર વધતી જતી હમદર્દી એમને નૈતિક અને શારીરિક (સાથે આર્થિક પણ) અધોગતિ તરફ દોરી જાય છે. સમાજના સમગ્ર અને ડાહ્યાઓએ આ પ્રત્યે પણ ધ્યાન દેવું જ ઘટે.

ભૂતમાં થઈ ગયેલા શ્રીમંત નખીરાઓએ બારમા-તેમ જ લગન-પ્રસંગે મોટા જમણુવાર વગેરે કરીને, સમાજનાં હિતોને મોટો ઘેરો લગાડ્યો છે. અને મરનારની પાછળની આ શ્રીમંત નખીરાઓની મહેરીલોનું અંધ અનુકરણ કરીને સમાજના ખીજ માનવોએ આ બદીઓને સનાતન કુટુંબોમાં ફેરવી નાખી. વળી હજી પણ નવા દિવાળે વધતા જ જાય છે! અરે, ગયે જ વર્ષે ચરોતરમાં બાકરોલના એક ભાઈએ પોતાના પુત્રના ચાંદા વખતે મોડું જમણુ કરેલું! આ સદીમાં, જે સમાજમાં ડાહ્યા અને સમગ્ર માણસો ન હોત તો ચાંદા વખતે પણ જમણુવાર કરવાનો ચાલ પાટીદારને માથે ઠોકાઈ પડત! શ્યામણ સમાજ માટે આવા ભાઈઓ કલંકરૂપ છે.

વળી લગ્નોમાં બતાવાતી રાક્ષસવૃત્તિ, શોષણવૃત્તિ અને લગ્નોત્સવ પછીના કાળમાં ગૃહલક્ષ્મી (!) ઉપર શુભરતા સિતમો એ પાટીદાર સમાજની વિશિષ્ટતા છે. અને આ સિતમો મુદકમચકુર છે. આમ ન બને તો એ પાટીદાર સમાજ શાનો! જગતના તાત બનવાને જલ્દે કુટુંબોના શુભામ બનનાર બિચારા પાટીદારની દયા ખાવી જોઈએ, પણ પાટીદાર સમાજ દયાને પાત્ર નથી. રાક્ષસોની સત્તાથી સંચાલિત જે સમાજ સ્ત્રીઓ ઉપર, મરીમો ઉપર જુદાં કરતાં અચકાતો નથી, એવા નરાધમ સમાજની દયા ખાવાનો કાંઈનેય હક નથી, ના, નથી જ. અને આવા અનેક સિતમગારોથી ભરપૂર એવા આ સમાજનો નાશ થાય (અલગત, પુર્નરચના માટે), તો કાંઈને જરા પણ રંજ થવો જોઈએ નહિ.

કરબાડી (પાદરા)

ગોરંધ્રનભાઈ હા. પટેલ

ધર્મજના ભાષ્યોને

સાંભળવા પ્રમાણે ધર્મજમાં 'કુળવણી મંડળ' સ્થપાયું છે. એને અંગે મોટી જગાવર રકમ ફંડમાં એકઠી કરવાના પ્રયાસો શરૂ થયા છે. વળી, એમાં અમુક લવાજમ ભરી સભાસદ થવાનું હોય છે. સભાસદ એ મંડળમાં પોતાનો મત આપી શકે. આ જાતની પણ પ્રવૃત્તિ જિબી થઈ. સભાસદ માટે ઉમેદવારો પણ જિલા થયા. પોતાને મત મળે એ માટે રાતોરાતના અખંડ ઉચ્ચગરા કરીને જોળખાણુ પિંજણવાળાને ત્યાં દોડાદોડ કરી, અનેક જાતના શ્રમ વેડી પોતાનાં નામ નોંધાવ્યાં. અને છેવટની ચૂંટણીમાં એમાંના કેટલાયે ભાષ્યો સફળ પણ થયા હશે. પરંતુ, એવી ધમાલ મચાવી સભાસદ થયેલા ભાષ્યોમાંથી હાર્દિક લાગણીથી મંડળની સેવા કરનાર ભાષ્યો કેટલા હશે તે તો નીપજ્યે વખાણુ! એમની જાહેર સેવા પ્રકાશમાં આવ્યે એમની કિંમત અંકાય.

બાકી, મારા જેવાં એ ભાષ્યોને આજે એટલું તો ચોક્કસ વિનવશે કે તમે મહાપરિશ્રમ વેડીને મંડળ જીતું કર્યું, એની પાછળ મોટી રકમ ફંડમાં એકઠી કરી. એનો ઉપયોગ તમે ક્યાં ક્યાં કરશો? આ પ્રશ્ન મારા હૃદય સાથે જોડો થાય છે, છતાંયે કંઈક આશા છે કે ઉપયોગ તો જરૂર જ સારો થવાનો છે. પણ, ત્યારે સાથે સાથે એટલું ય કરજો કે આપણા જ ગામમાં બેનોને માટે પ્રસૂતિગૃહ (સુવાવડખાનું) છે, એ જરા તપાસી એનાં સાધનોને અભાવે જે દુર્દશા છે એ જાગત નામદાર સરકારને અરજ કરીને, અથવા બીજી રીતે એ ગૃહને સહાયતા માટે રકમ મેળવી આપવી.

એ પ્રસૂતિગૃહ મેં જોયું છે. એક માસ ઉપર હું ધર્મજ હતી. એ અરસામાં મારાં એક સગાં બેનની ખજર બેવા એ પ્રસૂતિગૃહમાં એક બેનની સાથે ગઈ. સંજનો સમય હતો. પ્રસૂતિગૃહમાં ચાર ખાટલા રાખવામાં આવે છે દિવસમાં એક વાર દાકતર, અને બેએક વાર નર્સ દર્દીની મુલાકાત લે છે. બાકી પછી દર્દીને શી પીડા છે, શી તકલીફ છે, એ પૂછનાર બીજું કોઈ નહિ! વળી સાધનોની અછત દર્શાવતું એક ઉદાહરણુ આપું: એક બેનના ખાટલા પાસે બે ખાટલા વચ્ચે સહિયારા એક ખુદા નાના ટેબલ ઉપર ઘેરથી આવેલા ખાણુમાંથી કંઈક (હતી તો પૂરી) ખુલ્લું પડેલું. ઉપર માખો ગણુગણુની હતી. દવાખાનાના સિદ્ધાન્તથી આ વાત જરૂર જ વિરુદ્ધ ગણાય. પછી બીજી વાત સારવાર માટે: પ્રસૂતિ પછી વૈદ્ય દષ્ટિએ પાંચ કે છ દિવસે ખાટલામાંથી જહાર પગ મૂકવાની રજા દાકતર

આપે, ત્યારે અહીં તો કુદરતી હાજત તુર્તમાં જણાય તો ય ઊડીને જાનુમાં આવેલી એક નાહણીમાં (જે ગંદકીથી ભરેલી નજરે પડી) જવાનું. ત્યારે આ દશામાં આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમો કેવાંક જળવાતા હશે? ત્યારે દહીંને આરામ મળવો જોઈએ એ વાતનું પાલન કેવી રીતે થતું હશે? ન મળે કુદરતી હાજત માટેનાં સાધનો (જેડ પેન, વગેરે), ન મળે ખીજાં જરૂરી સાધનો! અરે, દવા પીવાની પ્યાલી, એ પણ અધાં વચ્ચે એક જ સહિયારી! આ સ્થિતિ પ્રસૂતિગૃહમાં જનાર બેનને માટે! હવે ચોકખાઈ માટે : ખંડમાં કચરો ન્યાં ત્યાં દિસતો હતો. એક જાનુ દહીં બેનનાં કપડાં ધોવાઈને મુકાયાં હતાં, પણ તે કપડાં ઉપરનો ઉગસ જોતાં ધોયાં ના ધોયાં જોવાં જ લાગતાં હતાં. આ દશા મુધરેલાં ગણાતાં પ્રસૂતિગૃહોમાં જો થતી હોય તો પછી ઘેર જ પ્રસૂતિ થાય તો ય શું ખોટું? ઊંચે કંઈ નહિ, તો સ્વજનોની માયાળુ હાંકે તો મળે જ!

આ પછી પ્રસૂતિગૃહનાં નર્સ બેનને અમે મળ્યાં. આ સંયધે અમારે વાતો થઈ. સાધનો તેમ જ સારી રકમનો પગાર ન દેવાને અભાવે માણસ વગેરેની પૂરતી સગવડ થતી ના હોય, ત્યાં એ પણ લાચાર!

આપણું આ પ્રસૂતિગૃહ જોયા પછી પ્રસંગોપાત્તવળી મારે ભાદરણુજવાનું થયું. ત્યારે પણ પેલાં જ બેન સાથે હતાં. એમણે મને સાથે ફરીને ભાદરણુની અનેક જાહેર સંસ્થાઓ જતાવી. ત્યાંનું પ્રસૂતિગૃહ પણ દેખાણું. આપણા (ધર્મજના) અને ત્યાંના પ્રસૂતિગૃહ વચ્ચે જલુ ફેર જોયો. ઊંચાઈ પર સુંદર રીતે આધિક્ષા દવાખાનાની જાનુમાં આવેલા એ પ્રસૂતિગૃહને જોઈ મારું હૈયું આનંદે નાચી ઊડ્યું, ત્યારે આપણા (ધર્મજના) પ્રસૂતિગૃહને જોઈ એની કરુણ દશા ઉપર અંતર કંકળી ઊઠ્યું! આ લેખ એટલા પૂરતો સર્જાયો છે. બેશક, જાણું છું કે મારો અવાજ યોગ્ય કાને પહોંચવાનો નથી, 'રણુશિંગડામાં તલૂડી વાગ્યા' જેવું જ ચનાર છે, છતાં યે આખે જોએલા સત્ય તરફ ધર્મજના વતની લાઘ્યોનું ધ્યાન ખેંચવામાં મારો ધર્મ સમજીને જ કંઈક લખું છું. સેવાત્રેમી લાઘ્યોનેને વિનંતિ કરું છું કે વહેલી તકે પ્રસૂતિગૃહની દીન દશા દૂર કરવા માટે ઉપર જણાવેલાં ઉપયોગી સાધનો વસાવી તેમ જ ખીજાં જે જે જામી હોય તે તે દૂર કરી બેનોની આશિષો લો.

આ ઉપરાંત ધર્મજમાં ખાલમંદિર છે, એના તરફ પણ ધ્યાન દેઈ યથા-યોગ્ય રીતે ખીલવવું એ પણ તમારો ધર્મ છે. વળી સ્ટેશનથી ગામમાં આવતાં ઉનાળાના તાપમાં કંઈક રાહત મળે એવું કોઈ સ્થળ નથી, તો એવો કોઈ

ગાગનગીચો ધાય અને પાણીની પરબો મંડાય, તો કેટલાયે પરિવારોને આશીર્વાદરૂપ બને! વળી લોકસેવાનાં આ પણુ ધામ છે. છેવટમાં ગમે એમ, પણ 'કેળવણી મંડળ' માત્ર શોભાનાં ગાંઠીઆની માફક બની ના રહેતાં પ્રગતિશીલ તેમ જ સેવામય બને, એમ સહજ ભાવે, નમ્ર ભાવે ધન્ય છું.

આ મંડળની પાછળ રસ લેઇ રહેલ ભાઈઓ, આ મારું સાંભળશો ?

'પાટીદાર' મંદિર, આણંદ સૌ. વિમળાબેન અં. પટેલ

જાણવાબેગ

૨. 'પાટીદાર'ને જતી ખોટમાં મદદ:

૧. કેરીઓથી ભાઈ આશાભાઈ જે. પટેલે ત્યાંના તીચેના

ભાઈઓ પાસેથી મેળવીને મોકલ્યા છે:

ક અંબાલાલ કે. પટેલ,

શિ. ૨૫

છ ઊંઠાભાઈ એસ. પટેલ,

શિ. ૧૦-૬૦

ગ આશાભાઈ જે. પટેલ,

શિ. ૧૦

ઘ (૧) ગોરધનભાઈ જે. પટેલ, (૨) ગોરધનભાઈ એમ. અમીન,
(૩) ચતુરભાઈ ભાઈલાલભાઈ એસ. ડા. (૪) ઊંઠાભાઈ
એમ. પટેલ, (૫) જશભાઈ ડી. પટેલ, (૬) જમખુવન
છ. પટેલ, (૭) ડાલાભાઈ એચ. પટેલ, (૮) ડાલાભાઈ
એમ. પટેલ, (૯) પુરુષોત્તમ પી. પટેલ, (૧૦) પુરુષોત્તમ
બી. પટેલ, (૧૧) પુરુષોત્તમ બી. પટેલ, (૧૨) પુરુષોત્તમ
વી. પટેલ, (૧૩) ભાઈલાલભાઈ બી. પટેલ, (૧૪) મંગળ-
ભાઈ યુ. પટેલ, (૧૫) મણિભાઈ કે. પટેલ, (૧૬) મણિ-
ભાઈ એમ. પટેલ, (૧૭) મણિભાઈ એસ. પટેલ, (૧૮)
મોતીભાઈ એમ. પટેલ, (૧૯) રણુએડભાઈ છ. પટેલ,
(૨૦) રામભાઈ સી. પટેલ, (૨૧) રામભાઈ એન. પટેલ,
(૨૨) રાવજીભાઈ ટી. પટેલ.

દરેકના શિ. ૫ = ૧૧૦

કુલ શિ. ૧૫૫-૬૦

મની ઓર્ડરથી મળ્યા = રૂ. ૯૬-૬-૦

૨. બ્રોકન હીલ (રોડશિયા): ભાઈ રાવજીભાઈ ડી. પટેલ, શિ. ૧૨

= રૂ. ૮

૩. કંપાસા: ભાઈ મણિભાઈ શિવાભાઈ પટેલ ૩૧. ૫
 ૪. મલાતજ: ભાઈ દેસાઈભાઈ આઈ. પટેલ ૩૧. ૨
 ૫. કોરા: ભાઈ શંકરલાલ ગોવર્ધનદાસ પટેલ ૩૧. ૨
 ઉપરના સૌ ભાઈઓનો ઉપકાર માનું છું.

૩. અનાજનો વ્યય થતો અટકાવવા લગ્નમાં મિઠાઈ મિષ્ટાન્ન કમી કરો.

હિંદુસ્થાનમાં બ્રૂખમરો આજે ઠેર ઠેર ધુરડી રહ્યો છે, બંગાળ અને બિહાર તેના જડ્યામાં છે, કાલે ગુજરાતમાં બ્રૂખમરો આવે તો નવાઈ નહિ !

ઘર સમાલીને તો સૌ કોઈ ચાલશે; પરંતુ લગ્ન જેવો પ્રસંગ આવે, ત્યારે મિઠાઈ મિષ્ટાન્ન કમી કરવાની હિંમત એકલદોકલ વ્યક્તિની ચાલતી નથી. પૈસાનો ધુમાડો કરવા છતાં મોટાં જમણુવારને લગતી જરૂરી ચીજો મેળવવાની મુશ્કેલીમાંથી કાળાં બગરો પણ કોઈને નહિ બચાવી શકે.

માણસ સમૂહમાં ખેંચાય છે; માટે સમાજનો પ્રવાહ જલ્દાય તો જ સાધારણ માણસ આબરૂબેર જીતો રહી શકશે. સમાજને જાગ્રત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ દરેક સમજદાર વ્યક્તિની ફરજ છે. ચાલતા આવેલા રૂઢિ-રિવાજોમાં નીચે જણાવેલા ફેરફાર આ આપત્તિમાળમાં અવશ્ય થવા જોઈએ:

(૧) કન્યાપદ્મે પોતાના કુટુંબીઓને એક જ દિવસ અને બે તેટલા ચોખ્ખા સમુદાયને જમાડવો.

(૨) વરપદ્મે માટલાં, મિઠાઈ, વગેરે લેવાની ના પાડવી; જનમાં પચીસ કરતાં વધુ જાનૈયાને લેઈ ન જવા અને એક કરતાં વધુ દિવસ ન રોકાવું.

(૩) દરેક વ્યક્તિએ ન ચાહેજ જનમાં જવું અને એક કરતાં વધુ દિવસ રોકાવું નહિ.

દરેક યુવક ઉપરના વિચારોનો બને તેટલો પ્રચાર કરે, પોતે વર્તનમાં મૂકે અને સ્નેહી, સંબંધીઓ અને સ્વજનો પાસે બનતા પ્રયાસે અમલ કરાવે. ગામે ગામનાં યુવકમંડળો આ પ્રચારને ઉપાડી લેશે અને વહીવટવર્ગ તેમને મદદ કરશે તો તે આખા સમાજને ગૌરવરૂપ ગણાશે.

મુ. વડોદરા

તા. ૯ : ૧૨ : '૪૩

આપાણ આવાણ અમીન
 ચિમનભાઈ મુ. અમીન
 નટવરલાલ મીઠાભાઈ પટેલ
 નટવરભાઈ મગનભાઈ અમીન

અંત્યપરિચય.

૧. અહિંસાની તાલીમ [રીચર્ડ ઝેગનું A Discipline for Non-violence]: અનુવાદક - ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; પ્રસ્તાવના - મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; પૃષ્ઠ ૬૨, કિંમત ૭ આના. વિશ્વયુદ્ધની ઝાણ આજે હિંદુ-રથાનને પણ દગ્ગાડી રહી છે; હજી યુદ્ધ હિંદની ભૂમિ ઉપર આવ્યું નથી તે પહેલાં યુદ્ધની અસર હિંદ ઉપર ફરી વળી છે અને યુદ્ધની કંધક ઝાંખી આપે છે. શું જગતમાં આવાં યુદ્ધોનો અંત નહિ જ હોય? શું ચિરસ્થાયી શાન્તિ થવી શક્ય નથી? આ યુદ્ધનાં મૂળને જડમૂળમાંથી કાઢી નાખવા શા શા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ? વગેરે અનેકવિધ પ્રશ્નો યુદ્ધને લીધે ગૂંચળાતાં કરોડો દેવામાં જોડતા હશે. તેવે સમયે આ પુસ્તક માર્ગદર્શન કરાવવામાં યોગ્ય ફાળો આપશે એ નિઃસંશય છે. પૂ. ગાંધીજી અને તેમના અનુયાયીઓ અરખાપ્રવૃત્તિ અને સર્વે આમોઘોગો ઉપર જે ભાર મૂકી રહ્યા છે તેના રહસ્યનું દિગ્દર્શન કરાવવાનો જાણે આ પુસ્તકના લેખકે, રીચર્ડ ઝેગે પ્રયત્ન ન કર્યો હોય એમ લાગે છે. જગતની ચિરસ્થાયી શાન્તિ કયે રસ્તે રચાવી શકાશે? જગતની શાન્તિને નામે લગતાં આવાં લખકર યુદ્ધોથી કે પૂ. ગાંધીજીએ દર્શાવેલે અહિંસાને માર્ગેથી? જો અહિંસાથી શક્ય હોય તો તે રસ્તે પ્રાપ્ત કરવા જે જાતનું ધડતર જોઈએ અને જે જાતની કેળવણી જોઈએ તે બતાવવાનો આ પુસ્તકમાં પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્યત્વે હાથકામ અને અહિંસાનો સંબંધ દર્શાવ્યો છે. હાથકામથી આરાપાલન, સ્વમાન, સ્વાત્મ્ય, સંયમ, સંકલ્પજળ, ઐક્યભાવ, સહકારની ભાવના, કાર્યશક્તિ, સમાજરક્ષા, હિંમત, શાન્તિ, સમત્વ, ધીરજ, નમ્રતા, સત્યનિષ્ઠા, મનુષ્યસ્વભાવ વિશે ત્રિશ્વાસ, વગેરે અનેક ગુણો ખીલે છે એવું પ્રતિપાદન કરવાનો લેખકે પ્રયાસ કર્યો છે. તે ઉપરાંત સમૂહજ્ઞાન, લોકનૃત્ય, સામુદાયિક અને વ્યાકૃતજ્ઞાન પ્થાન, કયાવ્રજા, વિચારો દ્વારા ઉત્સાહ-વૃદ્ધિ, વગેરે પણ અહિંસાની તાલીમમાં યોગ્ય ફાળો આપી શકે એમ લેખકનું માનવું છે. વળી હાથકામમાં હાથકાંતણ અને હાથવણાટ અત્યારના સંયોગોમાં ઉત્તમ છે તે યોગ્ય કારણો દર્શાવી જણાવ્યું છે. આમ આ આખું પુસ્તક ગૃહઉદ્યોગો અને આમોઘોગો અહિંસાની તાલીમમાં કેટલો બધો ભાગ ભજવે છે તે બતાવે છે. અનુવાદને અંતે પરિશિષ્ટમાં જર્મન વિચારક ઓસ્વાલ્ડ ર્પેન્સરના ‘મનુષ્ય અને વંત્રશાસ્ત્ર’ નામના પુસ્તકમાંથી ‘હાથ અને ઝોગર’ વિશેના મનનીય ભાગ ઉતાર્યો છે, તેથી આ પુસ્તકની ઉપયો-

ગિતામાં વધારે થાય છે. આમ આ પુસ્તક અહિંસાના વિષય ઉપરનાં પુસ્તકોમાં અમૂલ્ય ઉમેરો કરે છે. ૨૧.

૨. સ્મરણયાત્રા (નાનપણનાં કેટલાંક સંસ્મરણો), ચોથી આવૃત્તિ: લેખક-દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર; પૃષ્ઠ ૧૪ + ૩૩૦, લેખકની છબિ, કિંમત એ રૂપિયા. લેખકે પોતાના નાનપણના, ઇ. સ. ૧૮૯૨થી ૧૯૦૩ સુધીના, અમુક અમુક પ્રસંગોનાં સંસ્મરણો આપીને તેમાંથી કંઈ કંઈ વિનોદ, કંઈ કંઈ તત્ત્વદર્શન તારવ્યાં છે; એ પોતે એક પ્રકારે વિનોદી છે, ચિંતક અને દર્શનશાસ્ત્રી છે. વાચકને આ સંસ્મરણો વાંચતાં જરૂર રસ પડશે અને તેમાંથી તારવેલાં તત્ત્વદર્શનમાંથી કંઈ કંઈ જાણવાનું, શીખવાનું મળશે. એ દૃષ્ટિએ જોતાં પુસ્તકનું નામ 'સ્મરણયાત્રા' રાખ્યું છે, તેના કરતાં 'સ્મરણગીતા' રાખ્યું હોત તો વધારે યોગ્ય થાત એમ મને તો લાગે છે. પુસ્તકને અંતે 'સંસ્મરણની પાર્શ્વભૂમિ'ના અધ્યાય પરિશિષ્ટ રૂપે મૂક્યો છે તે, જેમ પહેલી આવૃત્તિમાં 'બાર વર્ષની સાંકળ' રૂપે મૂક્યો છે તેમ, પુસ્તકની રાજ્યાતમાં ઉપોદ્ધાત રૂપે મૂક્યો હોત, તો તે વધારે જઈએસતો ગણાત. ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાથી આ પુસ્તકના વાચકને જરૂર લાભ થશે એમ કહેવામાં જરાય વાંધો નથી. લેખક મહારાષ્ટ્રી હોવા છતાં ગુજરાતી ભાષા ઉપર એમનો એવો હાથ બેઠો છે કે વાચકને જરાય શંકા ન આવે કે તે મહારાષ્ટ્રી હશે.

૩. ઓતરાતી હીવાસો, ચોથી આવૃત્તિ: લેખક-દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર, પૃષ્ઠ ૬ + ૮૪, કિંમત છ આના. લેખક ૧૯૨૩માં સાયરમતી જેલમાં હતા ત્યારે તેમણે ત્યાં પંખીઓ વગેરે તરફથી જે આનંદ અને યનુભવ પ્રાપ્ત કરેલો, તેનું આમાં સુંદર કલામય વર્ણન છે. સાયરમતી બાશ્રમથી જેલ ઉત્તર દિશાએ આવેલી છે તે ઉપરથી લેખકે પુસ્તકનું નામ આપ્યું છે. ભાષા સરળ સરસ છે. પુસ્તકમાં આવેલા કેટલાક વિષયનું દિપ્પણ છેલ્લાં ૧૭ પૃષ્ઠમાં આપ્યું છે.

ઉપરનાં બંને પુસ્તકની આ ચોથી આવૃત્તિ છે, તે એની લોકપ્રિયતાની સામિતી છે.

ઉપરનાં ત્રણે પુસ્તકોના પ્રકાશક-નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીનું સને ૧૯૪૨-૪૩નું નિવેદન. આશુંદ બાજ ખેડાવાળ મંડળ, આશુંદ, તૃતીય વાર્ષિક હેવાલ, સં. ૧૯૯૯.

શ્રી ધર્મજ બંધુસમાજનો અગિયારમા વર્ષનો અહેવાલ તથા હિસાબ (તા. ૧-૮-૪૨થી તા. ૩૧-૭-૪૩ સુધીનો).

આણંદ તાલુકા ઉવલપમેણ એસોસિયેશનનો ૧૫ મો વાર્ષિક હેવાલ, સને ૧૯૪૨-૪૩.

ગુજરાત રિજિન સેવકસંઘનો દશમા વર્ષનો વાર્ષિક હેવાલ, ૧૯૪૧-૪૨.

શ્રી દિલ્હી ગુજરાતી સમાજ (૨૭૫૮૬), સંવત ૧૯૯૮-૧૯૯૯નો વાર્ષિક અહેવાલ.

વાકળ ટેળવણી મંડળ : ચોથું નિવેદન (૧૯૪૨-૪૩).

—X—

પ્રસંગકથા

ભણેલાની અવદશા

આ પ્રસંગે ગયા આપદના અંકમાંની પ્રસંગકથા બાદ આપવાની જરૂર છે, તેમાં જણાવેલું કે “ધર્મજના ભાઈ યુનીભાઈ વાઘજીભાઈ પટેલ ભણવા માટે યુરોપ જઈ આવેલા છે... પ્રથમ એ ભાઈએ સોશિયાલના, પછી હાલ મુંબઈમાં રહેતા, ભાઈ મોતીલાલ મશાલાવાળાનાં ભત્રીજા બેન શારદાબેન સાથે લગ્ન કરેલાં. બેન શારદાબેન ઇંટર આર્ટ્સ સુધી ભણેલાં છે. તેમની ઉંમર ૨૩ વર્ષની છે અને તેમને એક પુત્ર છે.” ભાઈ યુનીભાઈએ અમુક કારણે એ બેનને તરછોડી ફરી લગ્ન કરવા સંકેતપ કર્યો. “અને તેમને જોખમી પત્ની મળી પછી ગઈ. વસોમાં વલ્લભભાઈની ખંડીના આફ્રિકા જઈ આવેલા ભાઈ ચંદુભાઈ દેસાઈભાઈ અમીનનાં ૨૨ વર્ષની ઉંમરનાં પુત્રી બેન પુષ્પાબેને અંગ્રેજી ચોથા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કર્યો છે. ગૃહવ્યવસ્થામાં એ પાવરમાં થઈ ગયેલાં છે. વધારામાં વળી, ગયા સત્યાગ્રહમાં માતર તાલુકામાં કાર્ય કરતાં પકડાઈને ત્રણ માસ જેલખત્રા કરી આવેલાં છે. એમને કાણુ મળે શું સંજયું” કે એક બેન ઉપર શોક થવા - ભાઈ યુનીભાઈને પોતાનો હાથ આપવા - તૈયાર થઈ ગયાં! એમણે તા. ૨૯ : ૫ : '૪૩ને રાજ લગ્ન કર્યું... બેન પુષ્પાબેને આમ એક બેન ઉપર શોક થઈને સ્વગતિશત્રુનું કામ કર્યું છે. તે ભણેલાં છે અને ભાઈ યુનીભાઈ પછી ભણેલા છે. આ આપણા ભણતરનો ઝેરી ફાલ ! ક્યારે આપણાં જુવાન ભાઈબેન સાચી દષ્ટિએ વિચારતાં અને આચરતાં થશે?”

એ પરજૂનારાં ઉપર કેસ

શ્રાવણના અંકમાંની પ્રસંગકથામાં જણાવેલું છે, કે “ધર્મજ અને વસો બંને ગામ વડોદરા રાજ્યનાં છે અને વડોદરા રાજ્યમાં અનેકપત્નીનિષેધક

કાયદો છે. તે કાયદા પ્રમાણે પતિ અથવા પત્ની જીવતાં જતાં અને તેની સાથે છૂટાછેડા કર્યા વિના પત્ની અથવા પતિ લગ્ન કરે તો તે સાત વર્ષ સુધીની કેદની અને દંડની પણ સજાને પાત્ર થાય. આ કાયદા પ્રમાણે ભાષ સુનીલાધનાં પ્રથમ પત્ની બેન શારદાબેને પોતાના પતિ સુનીલાધ ઉપર મુખ્ય અપરાધી તરીકે અને તેમનાં નવાં પત્ની બેન પુષ્પાબેન તથા એ બેનના પિતા ભાષ ચંદુભાષ ઉપર, ભાષ સુનીલાધના અપરાધમાં સહાયક (abetter) તરીકે, તા. ૫:૬:૪૩ને રોજ પેટલાદની ફાજલારી કોર્ટમાં કેસ દર્શો છે. કોર્ટ નિયમે પ્રમાણે એ ત્રણ જણ ઉપર વોરંટ કાઢેલાં અને દરેકને રૂ. ૫૦૦ના જામીન ઉપર છોડ્યાં છે.

કોર્ટનાં ચુકાદો

ઉપર જણાવેલા ભાષ સુનીલાધ વિરુદ્ધના કેસમાં પેટલાદ ફાજલારી કોર્ટ તા. ૧૦:૧૨:૪૩ને ચુકાદો આપ્યો છે, તેમાં ભાષ સુનીલાધને છ માસની સજા કેદની આ રૂ. ૩૦૦ના દંડની સજા કરી છે. એ કેસમાં કેટલોક પુરાવો એવો થયોએ કે ભાષ સુનીલાધની સ્થિતિ દયાપાત્ર થવાથી એ લગ્ન કરેલું. અને તેવા દયાપાત્ર સંબોધનો સારાસાર વિચાર કરીને કોર્ટ એાછી સજા કરી છે. બેન પુષ્પાબેન અને તેમના પિતા વિરુદ્ધ બેન શારદાબેને કોષ કારણે પુરાવો આપ્યો નથી અને તેથી તે બે જણને કોર્ટ છોડી મૂક્યાં છે. આ સજાને પરિણામે અનેક ઐરીઓને પરણીને પોતાનો શરણાર સમજનારુ અને પોતાને કુળવાન મનાવનાર પાટીદારોને ભાન આવે તો બેન શારદાબેને પોતાના પતિ ઉપર દરેલો કેસ સાર્થક છે. આપણા શિક્ષિત નવયુવકોને અને એકંદરે સમસ્ત સમાજને આવા પ્રસંગો લજ્જાસ્પદ છે. સમાજ ન સમજે. ત્યારે સમાજના સંચાલનમાં વચ્ચે પડી સરકારે કાયદા કરવા પડે અને એ કાયદાને હાથે આપણે પશુની પેઠે હંકાવું પડે, એના કરતાં આપણે જ સમજીને યોગ્ય માર્ગે ચાલીએ, એમાં જ સંસ્કૃત સમાજની યોગ્યતા છે, એમાં જ આપણી ઉન્નતિ છે, એટલું આપણે સમજવું પડે. સમજ્યા વિના છૂટકો નથી, ના નથી જ. ખરી રીતે કાયદો એવો હોવો જોઈએ કે આ પ્રકારના લગ્નમાં ખીજ વારનું લગ્ન નિર્ઘર્ષક ગણાય અને એ લગ્નથી જ પ્રથમ પત્નીને, જો તે ધણે તો, છૂટાછેડા મળી જાય. આ દુર્ગિયાદને કારણે બેન શારદાની સ્થિતિ તો સુધરવાની નથી જ. આદર્શ સમાજ

ભાષ સુનીલાધને કે ગમે તેને સજા થાય, એ આપણને ના ગમે, એમના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ થાય. પણ એમનો અપરાધ બેન શારદાબેન પ્રત્યે જ નહિ, પણ સમસ્ત સમાજ પ્રત્યે છે. અને સુનીલાધ જેવી એક વ્યક્તિ કરતાં સમાજ

અનેક ગણો મોટા છે. અને જોની વ્યક્તિઓને સમાજ પ્રત્યે કરેલા અપરાધ માટે સજા થાય એ યોગ્ય છે. આદર્શ સમાજમાં તો કોઈ વ્યક્તિ એવા અપરાધ કરેજ નહિ. સૌ જણ પોતાની વાસનાઓ અને કામનાઓ ઉપર સંયમ રાખે. એક જણને અનેક પત્નીઓ અને તેથી અનેક જણ વાંદા, એવા પ્રસંગો બનેજ નહિ. બીજા અનેકાની મહેતે ઉત્પન્ન કરેલી લક્ષ્મી થોડાક જણ ઝડપી લેઈ ધનનો દગલા ઉપર પલાકો મારીને બેસી જાય, એવા ધનાઢ્યોનાં ઘરનું દૂધ ઊકરડે રેડાય અને સેમણે જળનાવેલા દરિદ્રોનાં બાળક હાથ વિના તરકડે, ધનાઢ્યો વસ્ત્રના દગલા મારે અને દરિદ્રોનાં બાળકો વસ્ત્ર વિના ટાંઢે યરયરે, એવા પ્રસંગો આદર્શ સમાજમાં બને નહિ. ત્યાં લક્ષ્મી-નારાયણ અને દરિદ્રનારાયણ એવા બેદ હોય નહિ, સૌ પોતપોતાની જરૂરિયાતો પોતપોતાના શરીરશ્રમથી પેદા કરી લે અને તેથી કોઈને ચોરી કે લૂંટ જેવા અપરાધ કરવા પડે નહિ. અને ત્યારે એવાને સજા કરવા માટે કચેરીઓની જરૂર પડે નહિ, તેમજ પશુબળે સમાજને હાંકવા માટે રાગની કે રાજ્યની પણ જરૂર રહે નહિ. સમાજ સૌ જનને યોગ્ય કેળવણી આપે અને સૌને સમાજની ઉન્નતિને માર્ગે આલવાનું શિખવે. છતાંય, માણસમાત્ર ભૂલને પાત્ર છે અને તેથી કોઈ કોઈ પોતાના સ્વાર્થને કારણે નહિ, તો અજ્ઞાનને કારણે દોષ તો કરી બેસે. તેવે પ્રસંગે સમાજગુરુઓ તેને તેનો દોષ જણાવે અને ત્યારે જો દોષ કરનાર પ્રાયાશિત્ત કરીને ફરી એવો દોષ ન કરવાનો નિશ્ચય કરે. આનું જ નામ આદર્શ સમાજ અને એવો આદર્શ સમાજ જ પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગ ઉતારે. આપણો સમાજ એવો આદર્શમય થાય તો 'કેવું સાદું' ક્યારે થશે?

આપણા સાંકડા ગોળ

આ અંકમાં ૫૪ ૭૫ ઉપરનો ધર્મજના લાઇ જશલાઇ કા. પટેલે 'હથે સમાજ' એ વિષય ઉપર લખેલો વિવેકપૂર્ણ લેખ વાચકો વાંચે અને ગંભીરતાથી વિચારે. ખરી રીતે તો એ લેખ બહુ સંયમથી લખાયો છે. છ ગામને વિસ્તારીને પૂર્વે હતો તેજાજ, બાર ગામનો ગોળ કરવાની લેખકની હાલ તો સૂચના છે. પણ ખરી રીતે તો અમુકજ ગામોનો ગોળ શા માટે જોઈએ? જે કોઈ ગામમાં નાતનું ખાનદાન ઘર હોય ત્યાંથી કન્યા લાવવી અને ત્યાં કન્યા દેવી. એથી સાચી રીતે લગ્નક્ષેત્ર વિસ્તરે. આખરે તો હિંદુઓની બંધી નાતબદ્ધ તૂટી જોઈશે. પણ પ્રથમ તો નાતના સમગ્ર ગોળ તૂટીને આખી નાત એક થાય. પણ તે પહેલાં છ ગામને વિસ્તારીને, પૂર્વે હતો એમ, બાર ગામનો ગોળ કરવાની એ લેખકની જે સૂચના છે તે બહુ નમ્ર

ને વિવેકી છે. હાલના છ ગામના સાંકડા ગોળમાં કન્યા દેવાની બહુ મુશ્કેલી છે; બીજું કારણ લોક સ્વાર્થને વચ ચઢીને, પૈસા કમાવા ગમે ત્યાંથી કન્યાઓ લાવે છે, પણ કન્યાઓને ગોળ બહાર દેતા નથી. પરિણામે ગોળમાં કન્યાઓની છત વધી પડે છે. લાઇ જશલાઇની આ સૂચનાને જે લાઇઓ અનુકૂળ માને તેમણે એ સૂચનાનો પ્રચાર કરવો ઘટે. માત્ર પ્રચારજ નહિ, પણ આચારને માટે તેવા લાઇઓએ મંડળ બાંધવું ઘટે અને એ પ્રમાણે આચારને ઉત્તેજન આપવું ઘટે. યુવકો ધારે તો એ કામ સફળતાથી પાર ઉતારે. પણ તેમણે પ્રથમ પોતે લગ્નપ્રસંગે કંઈ પણ પરણુ વગેરેના પૈસા નહિ લેવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ.

કુમારિકા-આશ્રમ

ગોળ સાંકડા હોવાથી કન્યાને માટે અનેક પ્રસંગે યોગ્ય વર મળતા નથી અને વળી આ નવી કેળવણીના કાળમાં બહેલીગણેલી કન્યા ઇચ્છે તેવો ભાવનાશીલ બહેલોગણેલો વર પણ તેને મળતો નથી, કારણ કે પરકણ વગર પરણે એવો વર પણ મળવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આને પરિણામે અનેક બહેલીગણેલી કન્યાઓને લગ્ન કર્યા વિના જ કુમારિકા-અવસ્થામાં રહેવાના પ્રસંગ આવવા લાગ્યા છે અને એવી તો કેટલીયે કુમારિકાઓ આજે છે. પણ સમાજમાં એમનું સ્થાન ક્યાં? તે બહેલીગણેલી હોવાથી પોતાનો જીવનનિર્વાહ બહુ સહેલાઈથી કરી શકે, પણ એમણે રહેવું ક્યાં? તેમનાં માથાપ જીવતાં હોય અને લાઇઓમળઈઓ સહાય હોય તો તો તેમની સાથે નિર્ભયતાએ રહી શકે. પણ એમ ન હોય તો? એકલાં સ્વતંત્ર રહે તો આ જમાનામાં અનેક બચસ્યાનો છે. ત્યારે એવી કોઈ સંસ્થા હોય, ત્યાં સમાજની કુમારિકાઓ ઇચ્છે તો રહી શકે અને ત્યાં રહી પોતાના જીવનનિર્વાહ માટે અથવા અનુકૂળ હોય તો સમાજસેવા માટે બહાર જઈ શકે. આવા કુમારિકા-આશ્રમો સ્થાપવાની હવે જરૂર લાગી થઈ છે અને એ કામ સમાજની શક્તિશાળી બેનો ઇચ્છે તો બહુ સરળતાથી કરી શકે. કોઈ બેનો જાગશે? સાહિત્યપરિષદ અને માતૃજાતિનાં સમ્માન

વડોદરામાં બરાએલી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદને પ્રમુખપદે ગુજરાતનાં સમાજસેવિકા લેડી વિદ્યાગૌરીને ચૂંટવામાં ગુજરાતના સાહિત્યસેવકોએ માતૃજાતિની શક્તિનાં યોગ્ય સમ્માન કર્યા છે એમ કહેવામાં જરાયે અતિશયોક્તિ નથી. લેડી વિદ્યાગૌરી ગુજરાતના, ખાસ કરીને અમદાવાદના સ્ત્રીસમાજની સામાજિક, આર્થિક, ધાર્મિક, એકંદરે સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિમાં કેટલાંયે વર્ષોથી અગ્ર ભાગ લેતાં આવ્યાં છે. ત્યારે એ બેન સાહિત્યપરિષદને પ્રમુખસ્થાનેથી સાહિત્યરસિકોને સમાજોન્નતિનો સુયોગ્ય માર્ગ બતાવશે એવી આશા રાખીએ. હાલ મોટે ભાગે જે સાહિત્ય પ્રકટ થાય છે, તે સમાજને માટે-સમાજના હિતને-માટે નથી

હોતું, તે તો માત્ર વાયકના અમુક રસ પોષવાને માટે જ હોય છે. એથી વાયકને એ રસનો નશો ઉત્પન્ન થતો હશે, તેને આનંધિક સન્નિપાત થતો હશે, તેનું હિત તો નહિ જ. ત્યારે એવું સાહિત્ય સમાજને શા ઉપયોગનું? જીવનને ઉન્નત કરે એવું સાહિત્ય તેજે સાચું સાહિત્ય છે. માટે એવું જ સાહિત્ય હવે ઉત્પન્ન થાય એવી વ્યવસ્થા થવી ઘટે. સાહિત્યસેવકા કંઈ વિચારશે?

વાનપ્રસ્થાશ્રમ

ઉપર જેમ કુમારિકાશ્રમની વાત કરી, તેમ હવે વાનપ્રસ્થાશ્રમ વિષે વાત કરવાની ઇચ્છા થાય છે. હાલ આપણા સમાજમાં આધેડ ઉમરના પુરુષો પોતાના પુત્રોના અને પૌત્રોના સંયુક્ત કુટુંબમાં રહે છે. ઘણાં કુટુંબોમાં તેમને પુત્રોપૌત્રોના આચારવિચાર બહુ અનુકૂળ આવતા નથી અને પુત્રોપૌત્રોને પોતાના એ વડીલ પુરુષો ઘરમાં હબલરૂપ લાગે છે. વળી એવા પુરુષોને ઇચ્છા હોય, તોપણ એમ સંયુક્ત કુટુંબોમાં રહીને સમાજસેવા કરવાનું પણ અનુકૂળ નથી આવતું. ત્યારે જેઓ કુટુંબોમાંથી પરવારી રહ્યા હોય અને જેઓ સમાજસેવાને અર્થ કુટુંબજન્ય પુત્રપૌત્રોને સોંપી દેઈ ત્યાંથી છૂટા થવા ઇચ્છતા હોય, એવા વાનપ્રસ્થ લોકો માટે વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્થપાય તો એમને માટે રહેવાની અને સમાજસેવાની બહુ અનુકૂળતા થઈ જાય. કાંઈ શક્તિશાળી વાનપ્રસ્થ પુરુષો વિચારશે અને એવા આશ્રમ સ્થાપશે?

લગ્નમાં મિહાઈમિષ્ટાન્ત કમી કરે!

ભાઈ આપણ બાવાજી અમીન વગેરે ભાઈઓએ વડોદરાથી મોકમેલી અને આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૮૬ ઉપર પ્રકટ થયેલી સૂચના સમાજના સૌ ભાઈઓએ સમજવા જેવી છે અને આચારમાં મૂકવા જેવી છે એમાં જરાયે શંકા નથી. અણુસમજુ માણસે જમણવાર કરીને પોડળ જશ મેળવવાના જમાના હવે પીતી ગયા છે. માટે તેઓએ સમજવું જોઈએ કે આજે આખા દેશમાં ભૂખમરો ચાલી રહ્યો છે, ત્યારે ધરાએલા ભાઈઓને મિષ્ટાન્ત જમાડયાથી શો લાભ? અને જેમ અનેક લોક ભૂખથી મરે છે, તેમ કાંઈ કાંઈ લોક આવાં જમણવારથી અકરાંતિયું ખાઈને પણ મરે છે. ત્યારે થોડા લોકને અકરાંતિયું જમાડીને મારવા કરતાં દેશના ભૂખે મરતા અનેક લોકને પેટપૂરતું ખવરાવીને જિવાડવા, એ જ સાચો ધર્મ છે. એ જ વડોદરામાં

“વડોદરા, તા. ૯. રાત્રીમાં અજીત અને મોંઘવારીને લીધે ચારે પ્રાન્ત-માંથી ભૂખમરાની બૂમો આવી રહી છે. વડોદરા, પાટણ અને પેટલાદમાં તેનાં પગરણુ થવા માંડ્યાં છે. રાત્રીમાં પંચી વધુ માણસોને નહિ જમાડવાના હુકમો થયા છે, ત્યારે ખૂદ રાત્રી તરફથી સંમેલનો, ઉત્સવો ને મેળાવાડા

પાછળ હમરોના ખર્ચા થઈ રહ્યા છે. પ્રગ્નને જૂના રીતરિવાજો મુધારવાની મુશ્કિયાણી સલાહ જ્યારે દિવાન સાહેબ આપી રહ્યા છે, ત્યારે રાજ્યે શા માટે જૂના ઠકારા અને ખોટા આડંબરો નિલાવવા જોઈએ? જોકે બાજુ ભૂખમરો આવી રહ્યો છે ત્યારે બીજી બાજુ ક્રાન્ડરન્સો, સંમેલનો અને જલસાઓની સીઝન ચરૂ થઈ છે!" ('ગુજરાત સમાચાર,' તા. ૧૨:૧૨:૪૩). અને વડોદરા રાજ્યમાં પ્રગ્નહિતના અનેક કાયદા કાયદાપોથીઓને શોભાના ગાંડીઆ પેડે શોભાવી રહ્યા છે! રાજ્ય પોતેજ એ કાયદાને 'પોથીમાંનાં રીંગણાં' જેવા બનાવી રહ્યું છે, ત્યાં પ્રગ્નનું તો પૂછવું જ શું! રાજ્યે સમજવું જોઈએ કે યથા રાજા તથા પ્રજા! જેવો રાજ્ય તેવી પ્રગ્ન. ત્યારે પ્રગ્નહિતને માટે ફરેલા કાયદા રાજ્યેજ પ્રથમ પાળી જનાવી પ્રગ્નને તેના હિતનું સાચું દંડાન્ત આપવું ઘટે. ગુજરાતમાં પણ અત્તસંકટ

અંગાળા, બિહાર, ઓરિસ્સા, વગેરે પ્રાન્તો તો અત્તસંકટથી ભરખાઈ રહ્યા છે અને હવે ગુજરાત પણ એ કાળમુખમાં ફાંમાય એવાં લક્ષણ દેખાવા લાગ્યાં છે. ખેડા જિલ્લામાં અનાજની તાણ છે, એ વિશે ત્યાંના કેટલાક નેતાઓએ નિવેદન પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. મહેસાણામાં એક રેલ્વે ક્લાક જેવો મધ્યમ સ્થિતિનો માણસ અન્ન વિના ભૂખમરો વેડી મરી ગયો, એને અગ્નિદાહ દેવા માટે પણ બીજાઓએ વ્યવસ્થા કરવી પડી! સૂરત વગેરે શહેરોમાં, ગુજરાતનાં અને દાકિયાવાડનાં અનેક ગામોમાં ભૂખમરોથી લોકો મર્યાના પ્રસંગો છાપામાં આવે છે. કેટલીક જગાએ તો ભૂખનું દુઃખ સહન ન થયાથી અથવા પોતાનાં બાળકોને ભૂખે મરતાં ન જોવાયાથી અનેક લોકોના આપઘાત કરવાના પ્રસંગો ખનતા રહે છે. વસોમાં જોકે મુસલમાન બાઈ પોતાનો અને પોતાનાં બાળકોનો ભૂખમરો ટાળવા અનાજ ખરીદવા ચૌટામાં ગઈ, પણ અનાજ ના મળ્યેથી કુલે પડવા તૈયાર થઈ. પણ કેટલાક લોકોએ તેને બચાવી લીધી અને અનાજ આપી એનો અને એનાં બે બાળકોનો જીવ બચાવ્યો. લલે વડોદરામાં મિજલસો ગોડે, પણ પોતાનાજ રાજ્યમાં પ્રગ્નની શી દર્યા છે એની એને છે પરવા કંઈ?

અને વડી સરકારને છે કંઈ પરવા?

અને દેશની પ્રગ્ન ભૂખે મરે છે તેની છે કંઈ પરવા અંગ્રેજ સરકારને પણ? લોક ભૂખે તરફડી તરફડીને રસ્તા ઉપર પડી મરે છે; તેને માટે ખૂદ ઈંગ્લેન્ડમાં લોકોએ જૂમ મારવા માંડી છે. પણ સરકાર તો ઠંડે પેટે પોતાના યુદ્ધ તરફજ નજર રાખીને લોકને ભૂખે મરવા દે છે. પુષ્કળ અનાજ યુદ્ધના લશ્કરીઓને ખાવા પરદેશ ચલાવી દે છે અને હિંદમાં

આવી રહેલા લશ્કરીઓ પણ યુદ્ધ અનાજનો બગાડ કરે છે. કેનેડાએ હિંદનો ખૂખમરો જરા હળવો કરવા એક લાખ ટન ઘઉં મોકલવાની તૈયારી દેખાડી, ત્યારે અંગ્રેજ સરકારે કહ્યું કે સ્ટીમરોની ભોગવાઈ થાય એમ નથી. હિંદમાં આવી રહેલા લશ્કરીઓને ખુશ રાખવા વિસ્ત્રી મોકલવા માટે સ્ટીમરોની ભોગવાઈ થઈ શકે છે, ખૂબે મરતા લોકોને જિવાડવા દયાધર્મ કરતા કેનેડાના ઘઉં લાવવા માટે સ્ટીમરોની ભોગવાઈ નથી! આ સંકટમાંથી પ્રગ્લને ઉગારી લેવાનો શ્રેષ્ઠ માર્ગ તો એ જ છે કે જે દેશનેતાઓને સરકારે કેદખાનાની દિવાલો પાછળ બીડ્યા છે તેમને છોડી દેવા. એ સિવાય બીજો માર્ગ નથી. નહિ તો ધીરે ધીરે પ્રગ્લનું દિલ સરકાર વિરુદ્ધ ઊઠશે. પ્રગ્લ સરકારને બેવડા ચરો તો સરકારને યુદ્ધવિષયમાં હિંદમાં તો સંકટ આવશે. સરકાર આ પોતાના સ્વાર્થ સામે પણ નહિ જુઓ?

અન્નસંકટનો ચિરસ્થાયી ઉપાય

હિંદમાં અનેક જગ્યાએ અનાજની નિક્કસર્ગાધીના કાયદા થયા છે, તેવીજ રીતે હિંદમાંથી અન્નની થતી નિકાસ ઉપર પણ સખ્ત અંકુશ મૂકવો ઘટે. પણ ચિરસ્થાયી ઉપાય તો હિંદમાં ખેતીની ઉત્પત્તિ કરવી એ છે. જમીનનો કસ ધીરે ધીરે ઊતરતો ગયાથી તેમાં ભોંધએ તેટલું પાકતું નથી. એથી ખેડૂતો નિરાશ બની જઈ ખેતી છોડી દે છે અને મજૂરોના હાથમાં ખેતી જઈ પડે છે. પગિણામ શું આવે એ કલ્પવું મુશ્કેલ નથી. આ અવદશાનું નિવારણ કરવા જમીનમાં ફરી કસ આવે એવી ખીલવણી સરકારે કરવી ભોંધએ. જમીનનું ધોવણુ અટકાવવાના રસ્તા લેવા ભોંધએ, વરસાદ કમી પડતો હોય એવા પ્રદેશોને નહેરો મારફત પાણી મળે એમ કરવું ભોંધએ, સારી જાતનું ખાતર અને સારી જાતનું બીજ ખેડૂતોને આપવું ભોંધએ. ગુજરાતનો ખેડૂત એક રીતે તો ઉલોગી ખેડૂત છે, પણ ઉપર જણાવ્યું તેમ ખેતીની અવદશાથી તે નિરાશ થઈ ગયો છે. ત્યારે તેની નિરાશા દૂર કરવા અને તેની સ્થિતિ ઉત્તર કરવા સરકારે ઉપર દર્શાવેલા ઉપાય જરૂર લેવા ભોંધએ. મુંબઈ સરકારે જમીનની ખીલવણી માટે ૭૦ લાખ રૂપિયા ખર્ચવાનો નિર્ણય કર્યો છે અને તે માટેની પ્રાથમિક તૈયારીઓ માટે ૧૦ લાખ રૂપિયા મજૂર પણ કર્યા છે. પણ તે રકમ વડે ગુજરાતની ખેતીસુધારણા માટે કંઈ કરવાનું સરકાર કરે એમ હાલ દેખાતું નથી. તેની નજર તો કાંકણ તરફ વધારે છે અને ત્યાંની ખેતીસુધારણા માટે પ્રથમ પ્રયત્ન થાય એમ દેખાય છે, કારણ કે ગુજરાત કરતાં કાંકણે યુદ્ધને માટે વધારે સૈનિકો આપ્યા છે. આમ ખેતીસુધારણાના વિષયમાં પણ સરકારની દૃષ્ટિ યુદ્ધ તરફ જ છે!

ખેતી માં થી વધારે ઉત્પન્ન મેળવવા માટે ખેતરોમાં નાખવાનાં જુદી જુદી જાતનાં
અનેક ખાતરો અને તેના ગુણદોષ વગેરે સંબંધી જાણવા જેવી હકીકતોથી
મરપૂર, જેના વાચનથી ખેડૂતોને ખાસ ફાયદો થાય તેવું, ખેડૂતો અને ખેતીમાં
રસ ધરાવનાર સૌએ ખાસ વાંચવા જેવું પુસ્તક

ખાતરોની માહિતી અને ખેતીસુધારણા

૧ રૂપિયા મોકલવાથી જીકોસ્ટ દ્વારા ઘેર બેઠાં મળશે.

મંગાવવા માટે આજે જ લખો :

સોમાભાઈ કીશાભાઈ પટેલ,

સુલ્તાન, આણંદ યજ્ઞને

ભઈશાખ, માઈં કહું માનો—

અ પ વા સુ

દ્વા રા આ રો ગ્ય—

ની એક પ્રત ઘરમાં રાખો.

ખાજખચાંને દવાના રગડાઢીંચારામાંથી બચાવો :

આયર્ષ અને અમેરિકન ખંને પદ્ધતિઓ

રજી કરનાર એક જ ગુજરાતી પુસ્તક

કિંમત રૂપિયા અઢી, ટ. ખ. ૦૧૮

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર :: સુરત

સુંદર ફોટા પાડનાર

રા ઇ જિ ગ આ ટી સ્ટુડી ઓ

(ફોટોગ્રાફર એન્ડ ડીલર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ

ફોટોગ્રાફર : નટવરલાલ પટેલ

લગ્નનો આનંદ

(ગતીય દામ્પત્યજીવનની સુધારેલી કુદૃષ્ટિ વિત્રોવાળી ત્રીજી આવૃત્તિ)
કિંમત રૂ. ૩-૧૨-૦, વી. પી. આફ આના. આફ્રિકા માટે ૭ શીલીંગ

દક્ષિણમૂર્તિવાળા પ્રસિદ્ધ કેળવણીકારે અને માનસશાસ્ત્રી શ્રી. હરલાઈ ત્રિપેદીએ આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે: “આ પુસ્તક રાજના જીવનવ્યવહાર પરંપરા લાલગતી ધરે છે. વાંચનારને આ પુસ્તકથી એકંદરે લાભ થવાનો. આ વિષય છેડવાની આખૂણી આરંભની સ્થિતિમાં આ પુસ્તકને આપણો સમાજ આપકાર જ આપે. આવા પુસ્તકના વાચનથી જ પ્રગતી જ્ઞાનપિપાસા ઊપડશે.”

આ પુસ્તક માટે એનાની વિશેષ કહેવું તે સોના પર દોળ ચઢાવવા બરાબર છે. ગતીય વિજ્ઞાનને લગતાં જે પુસ્તકો છે તે યથાંમાં આ પુસ્તક અનોખું જ રજાન મેળવે છે. પુસ્તક સમજવામાં માર્ગદર્શક થાય તેવાં વિત્રો તેમાં અપાયાં છે દરેક સ્ત્રીપુરુષ અવસ્થા વાચે ને લગ્નજીવનનો ખરો આનંદ મેળવે. એની આ ત્રીજી આવૃત્તિ છે તે જ એની જરૂરિયાત અને મહત્તા બતાવે છે.

શ્રી લક્ષ્મી મહોર

કિંમત રૂ. ૧, વી. પી. ખર્ચ પાંચ આના

આફ્રિકા માટે : શીલીંગ ૨

વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦ની માહગીરી દરેક ઘરમાં જળપાછ રહે તે માટે તથા લક્ષ્મીવૃદ્ધિના ચિહ્નવાળી આ મંગલમય લાવનાયાળી મહોર જેની એક ગાજુ પર શ્રી લાલ-શુભ સહિત ગિરાજેલ લક્ષ્મીજીનું કદામય સ્વરૂપ અપાયું છે અને જેની બીજી ગાજુમાં વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦ બે હજારનું રાષ્ટ્રગૌરવ વધારે તેવું સ્વતંત્ર દિવેના પ્રતીકનું ચિત્ર અપાયોલ છે, તે ખાસ તૈયાર કરવામાં આવી છે. શ્રી પંચમાતૃની બનાવેલ આ શુકનપંતી મહોર સીલવર-લેટેડ હોવાથી કાળી પડતી નથી ને શુભ લાવનાયાળી મંગલમય સ્વરૂપે હોવાથી પૂજાર્કમાં વાપરી શકાય છે. સોડી મિત્રાને, સગાંસંબંધી-એને, વેપારી-વેપારીઓમાં લક્ષ્મીવૃદ્ધિની શુભેચ્છાના ચિહ્ન તરીકે તમે આ લક્ષ્મીસ્વરૂપી મહાર ભેટ આપી શકો છો ને સંઘરી રાકો છો માત્ર ગણતરીની જ મહોરો છે, માટે તુરંત જ મંગાવી લ્યો. ખત્રાસ થતાં મળશે નહિ.

એન. એમ. દક્ષરની કંપની : ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ-૨

જીવન સખી

[દામ્પત્યજીવનના રસકથા : ભાગ ૧-૨-૩ સાથે :

શ્રી. કનુ દેસાઈનાં દ્વય ચિત્રો-ત્રિરંગી બોક્સ]

કિંમત, રૂ. ૪-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ દસ આના

આફ્રિકા માટે : શીલીંગ દસ.

લેખક : શ્રી. ડુંગરસી ધરમસી સંપટ

‘સંદેશ’ લિમિટેડના આ પ્રથમ પ્રકાશનમાં શ્રી. ડુંગરસી સંપટ, શ્રી. કનુ દેસાઈ અને શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ, આ ત્રણેનો સહકાર મળ્યો છે. ‘જીવનસખી’ એ સ્ત્રી-પુરુષ બંને માટેનું એક સર્વાંગસુંદર પુસ્તક છે. એમાં સંસારજીવન, ગૃહવ્યવસ્થા, નૈતિક બોધ અને પતિ-પત્નીના પ્રેમને દૃઢ બનાવનારી દાખલા-દલીલો સાથેની રસમય વાતો છે. એમાંનાં સંસારચિત્રો રસિક ને આબેહૂમ અને આપણા રોજ-ગરોજના જીવનને આલેખનારાં છે. ‘રામરાત્ર્ય’ના કલાનિર્દેશક શ્રી. કનુ દેસાઈની કલાસૌરભયી આ પુસ્તકનું પ્રત્યેકનું પ્રત્યેક પાનું મહેકી રહ્યું છે. શુભ પ્રસંગે ભેટ આપી શકાય તેવા ત્રિરંગી બોક્સમાં તે આપવામાં આવ્યું છે.

ઘરની રાણી

[૨૫૧ ચિત્રો : પચરંગી મુદ્રાસ્તિત બોક્સ : ભાગ ૧, ૨, ૩, ૪, ૫ સાથે]

કિંમત : રૂ. ૬-૧૨-૦, વી. પી. ખર્ચ બાર આના.

આફ્રિકા માટે : શીલીંગ ૧૫.

લેખક : શ્રી. ડુંગરસી ધરમસી સંપટ

ઘરની રાણી એ એક ગૃહઉપયોગી મુવર્ણસર્જન છે. આજની સ્ત્રીઓને શું જોઈએ છે? તેમને શું ગમે છે? સ્ત્રીએ સુંદરતા કેવી રીતે મેળવવી? પતિનો પ્રેમ કેવી રીતે જીતવો, સંસારજીવનની સાચી સફળતા શીમાં છે તે અને રાણીપદ મેળવવા માટે સ્ત્રીએ કેવું બનવું જોઈએ? પતિ, સાસુ, સસરા, દેરાણી, જેઠાણી, નણંદ, વગેરે સાથે કેવી રીતે વર્તી તેમનાં હૃદય જીતવાં તે બધું આ ગ્રંથમાં સચિત્ર રીતે સાદી અને સરળ ભાષામાં આપવામાં આવ્યું છે. વિશેષ નવીનતા તો એ છે કે બોક્સમાંથી પુસ્તક બહાર કાઢતાં તેમાંથી સુંદર મધુર દ્વારમ આવવા માંડે છે. શ્રી. કનુ દેસાઈ અને ગુજરાત કલાસંઘના ચિત્રકારોની કલાકુશળતાના નમૂનારૂપ સુંદર બોક્સ ચિત્રોવાળું મુવાસ પ્રસરાવતું આ પુસ્તક મંગાવી લ્યો.

એન. એમ. ઠક્કરની કંપની : ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૨

સંસ્કારલક્ષ્મી

[૧૨૫ ચિત્રો : સોનેરી બોક્સ સાથે ભાગ ૧-૨]

કિંમત રૂ. ૬-૧૨-૦, વી. પી. ખર્ચ ૧૨ આના

આક્રિશ્ક માટે શીલીંગ ૧૫

લેખક : શ્રી. હુમરસી ચંદ્રમણી સંપત

આ પુસ્તક પ્રગટ થતાંની સાથેજ દરેક ઘરમાં પોતાનું સ્થાન મેળવી લીધું છે. મહિને મહિને જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ પ્રગટ થઈ છે તે પ્રસિદ્ધ પુસ્તકને માટે પ્રશંસા કરવી તે સોના પર દોળ ચલાવવા જેવું છે. ગૃહ-જીવનને સ્પર્શતા દરેક વિષયો આ ગ્રંથમાં ખીચોખીચ ભર્યા છે. એમાં કળા, હુન્નર, યુગાર, ઉપદેશ, નીતિ તથા સ્ત્રીઓને ગમે તેવા વિષયો : સાથિયા-રંગોળી, તોરણપદ્ધતિ-સીવણ-ભરતકામ, પકવાન-પાકશાસ્ત્ર, વસ્ત્ર-સગવડ વગેરે વિષયો પણ આમાં છે. પુષ્કળ ચિત્રો, આકર્ષક ગેરંગી છપાઈ, આંખને ગમી જાય એવા ભપકાદાર બોક્સવાળું અતિ પંકાવતું આ પુસ્તક તમારે ત્યાં ન હોય તો આજેજ અને સત્વર જરૂર વસાવી લ્યો.

વાત્સ્યાયન ડામસૂત્ર

કિંમત રૂ. ૬-૧૨-૦, વી. પી. ખર્ચ બારઆના. આક્રિશ્ક માટે શીલીંગ ૧૫

લેખક : શ્રી. વાસિષ્ઠ શાસ્ત્રી

ધર્મ, અર્થ અને કામનું સાચું મહત્ત્વ વર્ણવી જેમણે જગતભરના જાતીય ગ્રંથોમાં પ્રથમ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા પ્રસિદ્ધ વાત્સ્યાયન મુનિના મૂળ સંસ્કૃત ગ્રંથનો આ શુદ્ધ અને સરળ ગુજરાતી અનુવાદ છે. આ પુસ્તક પ્રકટ થતાંની સાથેજ ચપોચપ જિંઝકાઈ ગયું છે પરિણીત જીવનનો ખરો આનંદ બોગવવા માટે, સાચું સાંસારિક સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે તથા જીવનને સુખી, આનંદી અને રસમયું બનાવવા માટે આ પુસ્તક એક સાચો રાહબર છે. જાતીય વિજ્ઞાનને લગતો આખી દુનિયામાં અન્નેડ એવો આ માત્ર એક જ ગ્રંથ છે કે જેની ફ્રેન્ચ તથા અંગ્રેજી ભાષામાં લાખો નકલો વેચાઈ ગઈ છે. આવા મહાન ગ્રંથની આ ત્રીજી સુધારા-વધારા સાથેની આવૃત્તિ છે. પુસ્તક સચિત્ર બોક્સમાં આવે છે. આ અમુલ્ય ગ્રંથરત્ન આજેજ મેળવી લેવો.

આજેજ ખરીદો ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૨

આ મ્ર પા લી

(ભાગ ૧-૨ માં સંપૂર્ણ)

શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્શોના આયકાર સાથે

કિંમત રૂ. ૬, વી. પી. ખર્ચ બાર આના. આફ્રિકા માટે શીલીંગ ૧૨

લેખક : શ્રી. રામચંદ્ર ઠાકુર એમ. એ.

બૌદ્ધયુગની પ્રસિદ્ધ રાજરાજેશ્વરી નૃત્યાંગના આશ્રપાત્રી આ ઐતિહાસિક જીવનવાર્તા પાંચ વર્ષના સંશોધને તૈયાર કરાઈ છે. એકા ગેરંદેજ વાર્તા પૂરી કરવાની તમન્ના જાગે તેવા આ પુસ્તક માટે પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રી. કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી. લખે છે કે : “ આ વાર્તાનો વિષય બૌદ્ધકાલીન હોઈ મોહક છે. એમની શૈલીમાં સચોટતાના લક્ષણ છે. વાર્તા કહેવાની કલામાં શક્તિ છે અને આખું પુસ્તક રસથી વંચાયેલું છે.”

સૌન્દર્યમૂર્તિ, પ્રેમમૂર્તિ ને ત્યાગમૂર્તિ એવી આશ્રપાત્રીની આ જાન્ય કથા બારવર્ષના જૂનાકાલીન સૂત્રજ્ઞયુગનું એક સર્ગ છે. શ્રી. કનુ દેસાઈનાં મુંદર રેખાંકન ચિત્રોથી તે વંધુ સજીવ બન્યું છે. તમારાં હૈયાનં સર કરી લેતી આ નવલકથા જરૂર વાંચો ને વસાવો.

ભવિષ્યવાણી

(૮૦ ચિત્રો : ભાગ ૧-૨-૩-૪ સાથે) કિંમત રૂ. ૬-૧૨-૦

વી. પી. ખર્ચ : બાર આના. આફ્રિકા માટે : ૧૫ શીલીંગ

લેખક : શ્રી. આનંદકુમાર ભટ્ટ

સોજે સો ટકા સાચાં પડતાં આ પુસ્તકમાંનાં ભવિષ્યદર્શનનો અનેકાએ લાભ ઉઠાવ્યો છે. તમારી જ નહિ, પરંતુ તમારા મિત્રો, સગાંઓ અને ઘરનાં કુટુંબીઓની જન્મતારીખ પરથી તેમનું ચરિત્ર, તેમના ગુણ-અવગુણ જાણવા માટે ગુજરાતીમાં આ એક જ પુસ્તક છે. આ પુસ્તક જેટલું સાચું છે તેટલું જ તે અદ્ભુત છે. મસ્તકવિજ્ઞાન, ચહેરા પરથી માણસને પિછાનવાની કળા પણ એમાં બતાવવામાં આવી છે. લોકોને સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખવા માટે, ધંધો, વ્યાપાર, તેજમંદી તેમજ રાજ-અ-રાજ બનતા બનાવોનું ને બાર માસનું ભવિષ્યદર્શન આરમ્ભીમાં મુખ દેખાય તેમ જોવા માટે આ ગ્રન્થનો લાભ લ્યો. પુષ્કળ ચિત્રો અને વસ્ત્રોની જહેમત બાદ તૈયાર થએલો આ ગ્રંથ તમારે વસાવ્યે જ છૂટકો છે. ખલાસ થતાં ફરી મળશે નહિ.

એન. એમ. ઠાકરની કંપની ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ-૨

પાટીદાર

અતિષ્ઠત જાગત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

હુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૨૦૦૦
૧૩૪ ૨૧

આણંદ

માહ
અંક ૪

અધૂરી આશા

શરદઋતુનો એ સંધ્યાનો સમય હતો, પંક્ષીઓ પોતાના વહાલાં ગચ્છાને મળવા તલ્લસી રહ્યાં હતાં, તેવા આનંદી સમયમાં કુમુદના મનમાં ઉશ્ચાસનાં ફિરોજી ફેરાનાં હતાં. તેવામાં તેનાં વિચારગ્રાસ, મગજમાં નવો તુફો ઉદ્ભવ્યો: શું આખરે આ મારાં વહાલાં સ્વર્ગનોને તથા કોઈ અગ્નિપથે રથને અને પરાયા માણસની સાથે માફ છવનમુકાન બેઠાશે? શું હું અવિવાહિત છવન માળી શકું તેમ નથી?

આ પ્રમાણે તે પોતાના વિચારમાં મશગુલ હતી, તેવામાં તેની અ, જે કોઈ કોમળ હરતનો સ્પર્શ થતાં તેના શરીરમાં કુમ્મરી આવી ગઈ. પાછળ જોતાં પોતાની રોહાળ સખી સરોજને જોઈને આશ્ચર્ય પામી. તેણે પોતાની સખીને બેઠી પડીને પૂછ્યું: “બેન, તું ક્યારે આવી?”

“તું તો લગ્નનાં કોઈ મીઠાં સ્વપ્નો સેવતી હોઈશ, પરંતુ હું તો ક્યારની તારી હીલચાલ જોઈ રહી છું. કહે તો ખરી, તું એવા ક્યા વિચારમાં મશગુલ હતી કે મારા આગ્યાની મે તને ખબર ન પડી?”

“અરે સરોજ, આજે એક પ્રસંગે મને વિચારમાં નાખી દીધી છે, આજે મારા પિતાજી પરગામ જઈ આવ્યા છે ને કંઈક મારે માટે લગ્નની ગોઠવણ કરી આવ્યા હોય તેમ લાગે છે, પણ હું કંઈ મંજુની નથી એટલે તને શું કહું?”

“અરે એજ ને? એ તો હું તને જોળતી અહીં આવતી હતી, તેટલામાં દિવાનખાનામાં તારાં આ મને મળ્યાં, તેમણે મને કહ્યું કે ‘સરોજ, કુમુદ તો થોડા દિવસમાં તારાં વિષ્ણુડી પડી જશે. કુમુદના પિતા આજે એક લાયક માણસ જોઈ આવ્યા છે અને અમે એની સાથે કુમુદનું લગ્ન કરવાનો વિચાર

નકરી કર્યો છે. તે માણસ પૈસાપાત્ર તેમજ કુળવાન પણ છે, પણ તેના પિતાજીની મરજી એમ છે કે તેમાં જરા કુમુદની સંમતિ લીધી હોય તો સારું, જેથી પાછળથી તેનું મન કચ્ચાય નહિ. આ સાંભળી મેં કહ્યું કે ‘પણ કાકી, તે પૈસાપાત્ર તેમજ કુળવાન છે, પણ ગુણવાન છે કે નહિ તેની તો આપણને શી ખબર પડે?’ ‘પણ જોન, તું આ વાત કુમુદને પૂછી જોઈશ ને?’ ‘હા. હું જરૂરી પૂછીશ, એમં શું?’ બોલ હવે, કુમુદ, તારો શો વિચાર છે?”

“મારો વિચાર? જો પિતાજી મારા વિચાર પ્રમાણે વર્તવાના હોય તો પૈસાપાત્ર તથા કુળવાન છતાં ગુણવાન ન હોય, તેના કરતાં ગરીબ પણ સંસ્કારી યુવક પસંદ કરું છું અને જેનામાં સારા વિચારો હોય અને કંઈક રાષ્ટ્રભાવના હોય તથા જે શુદ્ધિશાળી હોય તેવા યુવકના સહચારમાં મને તેટલાં દુઃખ પડે, તોય પણ મીઠાં લાગે. પણ સરોજ, તું મારું એક કામ કર. તું એ યુવાનની ખરાબર તપાસ ન કરે?”

“વાર કુમુદ, હું તેની પૂરેપૂરી તપાસ કરીશ. અને તારા વિચારો તારા પિતાજીને જણાવીશ પણ જો તો ખરી, સામેથી તારા પિતાજી પણ આપણા તરફ આવના જણાય છે.”

“કેમ સરોજ, કુમુદ, તમારો શો વાનાંવિનોદ આવે છે?”

“ઓ તો કાકાજી, વાત એમ છે કે કુમુદના વિવાહની ગોઠવણ કરવાની હોવાથી, મને તેની સંમતિ મારે કાકીએ પૂછવાનું કહ્યું હતું, તે હું કુમુદને પૂછી હતી.”

“તો સરોજ, કુમુદનો શો વિચાર છે?”

“કાકાજી, કુમુદ તો પૈસાદાર અને કુળવાન કરતાં ગરીબ પણ સંસ્કારી યુવાન વધુ પસંદ કરે છે. પછી તો જેવી તમારી મરજી. કારણ કે આપણામાં કહેવન છે ને, કે ગાય અને દીકરી જ્યાં દોરે ત્યાં જાય.”

“હશે, તો કુમુદ, જેવી તારી મરજી, હું તારી મરજી વિરુદ્ધ કંઈ પણ કાર્ય કરવા માગતો નથી. જો તું કહે છે તે પ્રમાણે તો મારી નજરમાં એક યુવક આવે છે. તે જોકે ગરીબ છે, પણ તેને સદ્ગુણ ને સારા સંસ્કારો તથા શુદ્ધિપ્રધાન સ્વભાવ જન્મથી જ વરેલાં છે. કેમ સરોજ, તું તારી પડોશમાં રહેના મધુસુદનને જોળાવે છે ને? કેમ, તે કુમુદને લાયક છે કે નહિ?”

“વાહ, કાકાજી જો તે સંજ્ઞા જોડાય તો તો સોનામાં સુગંધ ભજે તેવું થાય. ભલે મધુસુદન જોછા કુળના તેમજ ગરીબ હોય, પણ તેના જેવો સંસ્કારી ને સદ્ગુણી યુવક હું આટલામાં તો ખીજો જોતી નથી.”

“જસ જેનો, જેસજો હું તો જઈશ.”

“કમ કુમુદ, હવે તો તને ગમતું થશે ને? પણ જેન, એક વાત પૂછું. તું અત્યારે તો લાલુવામાં વખત ગાજે છે, પણ તું લગ્ન કરીને શું કરીશ?”

“કમ વળી? મધુસુદન સાથેના સ્વધ્યાયમાં કાંઈ દેશરોવાના કે સામાજિક કાર્યમાં જોડાઈશ.”

“પણ જેન, કુમુદ, તું માનશે? જેટલી અત્યારે તું તારા પિતાને ત્યાં સ્વતંત્રતા ભોગવે છે તેટલો કદાચ, મધુસુદન તો જોડે સારા સ્વભાવના છે છતાં, તારો વિકાસ તેમના કુટુંબમાં ખીલશે કે કમ તે વિશે મને શંકા છે. પણ જેન, તેમના કુટુંબમાં ખીલું છે.” “પણ તેમનાં માતૃથી ને? જોહો એ તો જેવાં આ આ છે તેવાં તે પણ મારાં જાજ કે ને? તેમને મારા તરફથી કુળ ઉત્પન્ન થાય તેવું કારણ જ નહિ આપું, જોડે પછી શું?”

“તો તો સરસ, પણ કુમુદ, લગ્ન તારી પરીક્ષા પછી થાય તો શું જોડું? હવે વચમાં આરેક દિવસ આજી છે; પછી તો હું ત્યાં આવીશ, જોડે હું અને તું ત્યાં બેઠાં જ છીએ? જસ કુમુદ, હું તો હવે જઈશ.”

“ડીક સરોજ, આવજો હાં!”

ત્યાં પાછળથી તેની જાની ખૂબ સંલગ્નાતાં તે રસોડામાં જઈને જુઓ છે તો તેનાં જા તેને માટે જાતજાતની સાડીઓનું બહુ ડાઘતાં હતાં. તે તેની પસંદગી પૂજ્યા લાગ્યાં, પણ કુમુદનું મન તો અત્યારે આ કશામાં ન જોડતાં તેને તો સરોજ આગળ કંપેલી આરાની ધમારતો જાંધવા માટે તકલી રહ્યું હતું. તેના મનમાં થતું હતું કે આ પાર્થીદાર સમાજમાં મારી જાની આરાઓ પૂર્ણ થશે કે નહિ? આ પ્રમાણે તેનું મન તર્કવિતર્કમાં જોડા ખાતું હતું. તેવામાં તેની જાએ પૂછ્યું: “કમ જેન, ઉદાસ થઈ ગઈ? શું તને આ નથી રચતું? અગે તો તારા કહેવા પ્રમાણે ક્યું છે.” આ સાંભળી કુમુદ સમમિતી પડી ગઈ, તેના હોઠ પર કાચ પ્રસર્યું, પણ તરત જ તેના મુખ ઉપર ઉદાસીનતા જવાઈ ગઈ ને જોલી: “ના જા, એમ નથી, પણ તમને અધાંને તાજને જાજરે મારે જવું જ પડશે?”

“હશે જેન, તે સિવાય કંઈ છૂટકા છે? ત્યાં પણ તારે તારાં સામુને તારાં જા જેવાં જ માનજો. જો આ જાંચમે અમે તારા લાગનું મુહૂર્ત જોડ્યું છે.”

આજરે એ ધારેજો શુભ દિન આવી પડેજો. આજરે તો અધાંના હૃદયમાં હાં ઉમરાનો હતો. આમ આજો દિવસ આનંદમાં ક્યાં વીતી ગયો ને પણ કાંઈને જાજર પડી નહિ. તે વખતે અધાંની હાંબીની વિદાય વચ્ચે

યુવકો ધારે તો બાર ગામને એકત્ર કરવાનું કામ સફળતાથી પાર ઉતારે એવું 'પાટીદાર'ના તંત્રીશ્રીનું કથન મને સાચું મથાર્ય લાગે છે. સાંભળ્યું છે કે તાજેતરમાં 'પાંચ ગામ યુવકમંડળ'ની સ્થાપના સંજોગે કંઈક દિલચાસ શરૂ થઈ છે. છ ગામના યુવકો આમાં સાથ આપી પાંચ ગામના યુવકો સાથે હાથ મિલાવે; પરિણામે 'સમસ્ત બાર ગામ યુવકમંડળ' સ્થાપાય અને એ મંડળ ઉપર જણાવેલા કાર્યના પ્રચાર અને આચાર માટે જે કંઈ યોગ્ય હોય તે કરવાનું માથે લે, તો આ કાર્ય લાગે છે એટલું વિકટ ન રહે. આમાં યુવતીઓની સક્રિય સહાયતા જોઈએ જ, એ ભૂલવા સરખું નથી.

આવો પ્રભુલિકાભંગ કદાચ શરૂઆતમાં અગમ્યમણે થઈ પડવા સંભવ છે. આથી ઓચિંતી રેલ આવે તો તેમાં નવાઈ નહિ. પણ ભૂલતું ન જોઈએ કે દરેક નવું પૂર પોતાના પાણી સાથે જે ખૌદિક કાંપ લાવે છે તે જ ચૈતન્યના અંકુર માટે સારામાં સાફ ખાતર બને છે. અને પછી શવનાંકુર ઊગી નીકળતાં જ સત્તર આના પાક ઊતરે છે.

'બાર ગામ યુવક મંડળ'ની આપશ્યક્તા મને અનેક કારણોને લીધે જણાય છે. પોતાની નજર આગળ સમગ્ર નાત એક કરવાનો આદર્શ રાખીને એવું મંડળ પ્રવર્તે; અને સધળી બીડીઓને નીદી નાખી નાતને શુદ્ધ અને ઉચ્ચ આચાર તરફ દોરે તો એવું મંડળ જરૂર પરમોદ્ધારક અને પ્રાતઃમરણીય બની રહે.

ત્યારે છ ગામના યુવકો અને યુવતીઓ; સાંકડા ગોળકપી બિલાડીને ગળે થંટ બાંધવાનું કામ તમારે જ કરવાનું છે. માટે ઉપર જણાવ્યું તેવા મંડળની સ્થાપનાનો સમય હવે આવી લાગ્યો છે, તેને માટે જમીન તૈયાર થઈ ચૂકી છે. અને કાકા સાહેબ કહે છે તે પ્રમાણે જમીન તૈયાર થયેલી હોય તે વખતે જે નિર્ભય થઈને બીજ વાવતો નથી, અને આજ સુધી શવગતને સાચવી રાખેલું બીજ જમીનમાં વાવીએ તો કાદવમાં પડી કાઢી જશે એવી ભીતિ મનમાં રાખે છે અને તેથી જૂની શાયણને સાચવી રાખવામાં જ મોટો પુરુષાર્થ છે એમ માને છે તે આસ્તિકતાની ભાષા બોલતો હોય તો પણ વારતવિક રીતે નાસ્તિક છે, શવનદોહી છે, મડદાની સાચવણી કરી ચૈતન્યની ઉપાસના ઉપી વાળનારો છે.

જૂની, કાઢી ગયેલી કે બોખરી બનેલી ફટિતો ધર્મ નહિ, પણ ચૈતન્યનો સનાતન ધર્મ સ્વીકારે તે જ સાચો યુવાન. છ ગામના યુવાનો પોતાની યુવાની શોભાવશે કે લજ્જવશે?

ઊંડી વાતો

થ હું ની પરીક્ષામાં શું તપાસવું એ જાગતની લક્ષ્મીદાસે સૂચના આપી :
 “ભેજે, પાછી તું એટલી બધી ચીકણી ન થઈ જતી. ઘાટ, રૂપ, રંગ, તે
 કંઈ માણસના હાથની વાત નથી. ભગવાને ઘણું એમાં વળી ખોડ શી કાઢી?
 આ તો ઊંડી આંખ તમે કાઢી નાખતી પડે એટલું જ. શરીરમાં કંઈ
 ખોડખાંપણ ન હોય એટલે થયું.” અને જાણે સચોટ દષ્ટાન્ત રહી જતું હોય
 તેમ એમણે કહ્યું : “લે ને, આપણી જ વાત કર ને. તું સાડાત્રણ ફૂટ જે
 ને હું સાડાપાંચ ફૂટ છું, તોય આપણા દહાડા તો ખાડસા મુખરૂપ ગયા.”

રતનબા : “આપણા વખતમાં તે વળી ક્યારે આવી વને વનેની ખોડો
 કાઢ કાઢતું? પણ અત્યારે તો લોક ભેલામાં ક્યાં જાકી રાખે છે?
 કુબેરભાઈની જમની અમારી સાથે રમતી ત્યારે તો ખોડતાં ખોડતાં
 ખેં.....ખેં..... થઈ જતું. તે આજ જરા પરદેશ જઈ આવી એટલે
 ચીપી ચીપીને વાત કરતાં શીખી, એટલે કન્યા ભેલા ગઈ ત્યારે બીજી તો
 શી ખોડ કાઢે? પણ કંઈ છે : ‘એને ખોડવાના જ હોંસ નથી. મારો
 મીન્દ્ર એવો તો વાઘાળ છે કે ગિચાશે એ મૂગીથી અરધો થઈ જાય.’”

લક્ષ્મીદાસ : “આપણે કંઈ એવા ચાળા નથી કર્યા. ખોડું ખેલે,
 સહેજે સ્થામ હોય, જાડી કે ઊંચી કે નીચી હોય એ તે કંઈ ખોડ કહેવાય?”

રતનબા : “એ બધુંય આપણે તો સમજીએ છીએ, ધરનું કાગડાજ
 કરે ને ધરનો વટવટપહાર સાચવે એટલી આવડત હોય તો જા ભેર.”

લક્ષ્મીદાસ : “મારું ત્યારે એજ કહેવું છે ને. કે જનત હોય એટલે
 જ્યું આવી ગયું. પુનઃમ રતાંધણાની વડુ દીરા ગમે તેવી પણ કુળવાન
 કરેવાય. ગિચારીને આંધળા ભેડે વળગાડી ઘાલી, પણ કાંઈ દિવસ એના
 મોંમાંથી જળાપાતો એક રાજ્ય સાંભળ્યો છે? અને બીજી જાણુ ભેલી હોય
 તો આપણા કુબેરભાઈ મેનિફ્રેટની ઊંડી — શું નામ જાણું એવું? નામ
 મોટાં મોટાં પાણાં એમાં શું રંધાયું? પૂંજભાઈનો ઠોકરો જરા ઝોઝો
 નીકળ્યો તેમાં તો જાઈ કહે છે મારે પરણવું નથી.”

રતનબા : “એ બધી વાત ખરી, પણ આજના ઠોકરાઓને એવું
 ના એમતું હોય એટલે....”

આગળ ખોડવા દીધા પિના જ લક્ષ્મીદાસ ખોલી ઊઠ્યા : “એમને
 તો નયું” એમતું જ ભેલું હોય, પણ આપણે તો બધુંય ભેલું પડે એમને
 જો રસ્તામાં જતી ગમે તેની રૂપાળી કે ભણેલી ઊંડી ગમે એટલે પરણવાનું

મન થઈ ગયું. એથી કંઈ આપણથી એ વાત જોાછીજ કબૂલ રખાય?"

રતનયા : "એવું તો સમજીશું કાણ કહે? પણ આપણે નર્સો એક જ બાથરૂમો વિચાર કરી નક્કી કરીએ'ને અરવિંદ ના પાડે તો?"

લક્ષ્મીદાસ : "એ ના પાડે, પણ આપણે? સમજાવતાં આવડે છે ને."

રતનયા : "સમજાવતાં ના સમજે ત્યારે?"

"ના સમજે તો પરાણે સમજાવવો પડે." લક્ષ્મીદાસ ભાર દેઇને બોલ્યા.

રતનયાને આટલા બધા દયાણું કરણ હજુ સમજાયું નહોતું. એટલે એ મૂળાં રહ્યાં. લક્ષ્મીદાસ વખત વિના વાન ફાડી નાખે એવા નહોતા. એમણે પોતાની જગમાં રતનયાને હવે વીંટવા માંડ્યાં : "હજુ તને પૂરી સમજ પડી નથી. આજના ડોકરોને વ્યવહારની કે ભવિષ્યની કંઈ ગતાગમ છે? એમને તો ચંદ્રમાના ચોચિયા જેવી વહુ મળે એટલે ખાવા ય ન જોઈએ. પણ આપણે તો બધું ય જોવાનું રહ્યું. હું કંઈ એમ નથી કહેતો કે કાણી, લંગડી કે હૂંડી હોય તો ય ન જોવું. પણ સાધારણ હીકાડીક હોય, વાંચતાં લખતાં આજનાં ડોકરોને જોઈએ છે એટલે એ સાધારણ આવડતું હોય ને બીજી રીતે સારું હોય એટલે બીજું શું જોઈએ?"

રતનયાના મગજમાં એ વિચારને જરા સ્થિર થવા દેઇ લક્ષ્મીદાસ બોલ્યા : "આપણી બાંધી મૂકી તો તું જાણે છે. સગો સદ્ગર ન મળ્યો હોત તો ક્યારનું ય ઉધાડું પડી ગત. પણ મારા ભાઈ, એના પુણ્યપ્રતાપ કે બધું ખરચ નીકળી ગયું ને આજરૂં સચવાઈ. નહિ તો ઘરમાં શું હતું એ કંઈ બીજા સમજે છે?"

રતનયા આ બધી હાડી ખૂંચ સાંભળ્યે જતાં હતાં, એટલે એ પોતાના મનના જોડા મનોરથ કહે જતા હતા : "ભગવાન તે કંઈ આપે છે ત્યારે અદ્વરથી જોઈએ કે? માણસના આખા જીવનમાં એકાદ બે તક એવી આવે છે કે સમે ભણતાં આવડતું હોય તો ફાવી ગય, અને લક્ષ્મી ચાંહો કરવા આવે ત્યારે કંઈ જોવા ગય તો જોઈ એના! આ બધી હાડી ખૂંચ તું કે હું સમજીએ. આજનાં ડોકરો કે'દહાડે પૈસા કમાવા ગયાં છે તે એ સમજે?"

અને છેલ્લી પોતાના મનની સાચી વાત કરતાં એમણે જણાવ્યું : "ઉચ્છેદિયાં ય ઘણાં મળે, પણ એને બે પાંચ ડોકરીઓ હોય ત્યાં પાડો વાટે ત્યારે..., એમાં ય શી ઝરકન? આમેય ખાવા બેડા ત્યારે પેટ ભરાય નહિ તો હાથ ધાલીએ જ શુ કરવા? આટલી એક ને એક ડોકરી છે ને મિલકત... આ હાડી વાતો કંઈ બધાને કહેતા ફરાય? માટે તું ને મહાકાર જાનાંમાનાં

નેહ આવો. એમાં નેવાનું શું છે? હોડીને માંદે કાઢ બળિયાનાં ચાકાં છે, તે કંઈ આપણું ખાવા માગવાનાં છે?"

વ્યવહારમાં પૈસાની કિંમત રતનના પૂરેપૂરી સમજતાં હતાં. છતાં એનાથી લોભાયાં નહોતાં, પણ વહુની પસંદગીની ઝોગની જુનેવાણી દૃષ્ટિમાં એ ખોટા કંઈ મહાભયકર નહોતી જણાતી. પરંતુ અર્થિક તરફનો વસવસો મનમાં રહેતો હોય તેમ ઝોગણે ફરી પૂછ્યું: "એ નાદિ માને તો?"

લક્ષ્મીદાસ: "મારાથી ખનરો ત્યાં સુધી તો હું એને પહોંચી વળીશ, પણ ઉપર છેક છેલ્લે પાટલે જઈ એસે ત્યારે તારો વારો."

રતનના: "તમારું ન ચાલે તો મારું શું ચાલે?"

લક્ષ્મીદાસ: "તારું ચાલશે એવું કાંઈનું નહિ ચાલે."

રતનના: "શી રીતે?"

લક્ષ્મીદાસ: "એ નાદિ માને એવું તને લાગે છે?"

રતનના: "લાગતું તો નથી, પણ એ ના જ પાડે તો?"

લક્ષ્મીદાસ: "તો કહી દેવાનું કે હું હા કહીને આવી છું એટલે કાંઈ દિસાશે ના કહેવાય તેમ નથી."

રતનના: "એ તો આપણે બધું જ કહીએ. પણ આજના હોકરાને તમે ક્યાં નથી જાણતા? વાડીકાલના સુમતે માગ્યાપ કડગનાં રહ્યાં તો ય કાંઈનું ન માન્યુ ને એની મેળે મુંબઈ જઈ પરણી આવ્યો."

લક્ષ્મીદાસ: "સુમંતને ને અર્થિકને સરખા ગણ્યા?"

રતનના: "આજના હોકરા તો બધા સાત ગણે તો ય સરખા જ."

લક્ષ્મીદાસ: "ના, ના, એના આગળ તું ગણગણી ચકીને જોલે એટલે એનાથી ના પડાય જ નહિ. અને છેલ્લો ઉધાપ તું અજમાવે તો એના મળા ઉપર જીંદી મેડે તો ય ચૂં કે ચાં ન કરે. કહી દેવાનું કે મને પછી હવતી ના લેવી હોય લોજ ના કહેજો. એટલે પચું!"

હવુ મનને ગોઠવું ન હોય તેમ રતનનાએ નવી સૂચના મૂકી: "એના કરતાં એક વખત એને પૂછી નેહું હોય તો?"

‘ઘેરાંની જુદી પાનીએ’ એવો લાવ મનમાં અનુભવતાં લક્ષ્મીદાસે કહ્યું: મેં "એની મૂર્ખાઈ હું કરું એવો નથી તો! આજનાં હોકરાંના કાલમાં લગામ મોપીએ ત્યારે તો અર્ધા લાખને જાડે અર્ધા પાંચ પચુ મળી રહી! હોકરાં તો, નહું પંખી પાંજરામાં પુરાનાં પાંખો ફેડાવે તેમ ઉધામા મારવાનાં જ."

પણુ જો તો એમનું સાંભળ્યા વિના અંદર ધકેલી ઘાત્યાં એટલે થાકીને પ્રાંખો બંધ રાખે. આપણી આંખો આગળ નથી જોતાં કે દર વર્ષે એપાંચ છોકરા 'ના, ના' કહેતા રહે છે, છતાં પરણી ગય છે. શિકારી આગળથી જ બીક રાખે તો તો એ શિકાર કરી જ રહ્યો!"

બધો ભાર એમના ઉપર ઢોળી નાખતાં રતનજાએ કહ્યું: "હું ત્યારે ક્યાં ના કહું છું?"

લક્ષ્મીદાસ: "એમ નયું મારાં ઉપર ઢોળી પાડું તે ન ચાલે. જો તો આજના છોકરા! એવી રીતે વાત કરે કે તું બેળવાઈ ગય અને પછી કહે કે મૂકા ને ત્યારે પડતું, એને ના એમનું હોય તો રહેવા દો. તો પછી મારો તો મનજો ગય. લોકામાં હું ભૂડો દેખાઉં. મારે છેવટ સુધી પકડ્યું એટલે પકડી જ રાખવાનું."

રતનજા: "મારાથી કંઈ એની સાથે ઊંચે સાદે બોલાયું?"

લક્ષ્મીદાસ: "ઊંચે સાદે બોલનારો તો હું છું ને?"

રતનજા: "તો હું તમારી વચ્ચે નહિ આવું."

લક્ષ્મીદાસ: "જોકે આવું કર્યું થાય એમ તો મને બહુ લાગતું નથી. પણ વિચાર કરીએ ત્યારે તો છેલ્લી ગણતરી જ કરી લેવી જોઈએ. હું, મગનભાઈ, શંકરભાઈ અને રેવાભાઈ છીએ એટલે એના એકલાના શા ભાર છે? પણ છેવટ શામ, દામ, લેદ, દંડ, એ ચારેય ઉપાય નિષ્ફળ ગય ને પાંચમો અશ્રુપાતનો આશ્રય લેવાનો અવસર આવે તો તારે પૂરેપૂરું નાટક ભજવવું પડે."

એમનું એ ને એ પારાયણ સંભળીને રતનજાએ કહ્યું: "હું કંઈ મૂર્ખ છું તે સ્વાર્થ નહિ સમજતી હોઉ?"

લક્ષ્મીદાસ: "ત્યારે મારે તેથી જ ઉલટાવી ઉલટાવીને વાત કરવાની ને કે આવો શિકાર છટકી જશે તો ફરી મળવાનો નથી. અને ઉપરથી આપણી જ મૂર્ખાઈ દરશે. લોક કહેશે કે નિશાન તો મોટું તાક્યું, પણ છોકરા જ પોતાનો ન સધાયો."

પૂરેપૂરાં મક્કમ થઈ ગયાં હોય તેમ રતનજા બોલ્યાં: "હવે ગણતરી કર્યા વગર એક વખત પગલું તો ભરો."

લક્ષ્મીદાસ: "તું જોઈ આવે એટલી જ વાર."

અને લક્ષ્મીદાસ ભવિષ્યની ગણતરીમાં રોકાયા.

સણિયાદ, તા. કરજણ

ઈશ્વર પેટલીદર

પરકણનાં પાપ

ચરોતરનાં દરેક લાઇએને પોતાની બેનબેટીઓ ઉપર દયા કરી કાનમની ને વાકાગની કન્યાઓ ન લાવવી ભેદએ ચરોતરમાં કન્યાઓનો તોટા નથી; તેમને માટે વર મળતા નથી, એક ઉપર બીજી આપવી પડે છે, અથવા કાંઈ બીજાવર ડોસાને આપવી પડે છે. આપણને ઊંકરાઓની ઘણી ખોટ છે.

પરકણને લોભે આપણે કાનમમાં જઈએ છીએ, પણ તેથી આપણી કન્યાઓને જ દુઃખ છે. આપણે આપણી બેનબેટીઓના દુઃખન બનીએ છીએ. કાનમની કન્યા ચરોતરમાં આવવાથી ચરોતરની ઊંકરીઓને વર મળતા નથી, એટલે લોકોને વરની ખૂબ પરકણ આપવી પડે છે. ઊંકરાનાં માતાપિતા પણ ઊંકરાનો ખૂબ લાવ માગે છે. આ નીચતાનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે આપણે કાનમવાકાગની કન્યાઓ લાવીએ છીએ.

પાટીદાર કામમાં ચરોતરમાં જ વિધવાઓની સંખ્યા વધારે છે. એક ઉપર બીજી પણ ઘણે કેકાણે આપાય છે. ચરોતરમાં વિધુર ડોસાઓ પણ પરણતા બેવામાં આવે છે. પરણ્યા અને જલ્દીસોના મોટા મોટા સોદા થાય છે. આ શું આપણે માટે શોભારૂપ છે?

ખરી રીતે જ્ઞાતિના રિવાજોમાં ચરોતરજ સડી રહ્યું છે. ત્યાં અસંખ્ય વિધવાઓના વિશ્વાસ સંભળાય છે, ગિચારી કુમળી કન્યાઓને બીજાવર ડોસા માથે પરણાવાય છે, એક સ્ત્રી હયાત હોવા છતાં બીજી સ્ત્રી થાય છે, પૈસાના લોભમાં વહુને મારી નાખવામાં આવે છે, કન્યાના ત્રાસથી બચપણમાં જ જાળકીની હત્યા કરવામાં આવે છે, કુળના અને પરકણના મોહમાં ત્યાં કન્યોનાં ભેવામાં આવે છે. ચરોતરનું આ કુળવાનપણું?

આવી હલકી, અત્યાચારી, દુરાચારી પ્રથા આપણા ચરોતરમાં જ ખાસ કરીને ભેવામાં આવે છે. આજે વિધવાઓના વિશ્વાસ ગામડે ગામડે સંભળાઈ રહ્યા છે. ગિચારી કુમળી કળી જેવી જાલિકાઓ વિધવા બનીને સમાજના લુહમે સડન કરે છે. શું સમાજજન તેને ખરાબ રહેતે નથી દોરતો? સમાજના સોડાથી જ વિધવા બનેલ જાણ મનની વિધવા નથી હોતી તેના વિકારો વિધવા બનવાથી શમી જતા નથી, પણ સમાજથી છાની રીતે તે પોતાના વિકારોને સમાજમાં જ પોષે છે. શું સમાજ આ નથી જાણતો? જાણે છે, પણ કાંઈ દિગ્ભ્રમ કરી વિધવા સાથે પુનર્વિગ્ન નથી કરતું.

આ રીતે આપણે દુરાચારને પોષીએ છીએ. આપણે દુરાચારને પોષવા તૈયાર છીએ, પણ કુરિવાજને છોડવા તૈયાર નથી. આપણે પાપ કરવા

તૈયાર છીએ, પણ પરદણ હોડવા તૈયાર નથી. આપણે ખૂની ગનવા તૈયાર છીએ, પણ સમાજના રિવાજો તોડવા તૈયાર નથી.

આજે આપણે જડ જેવા બની ગયા છીએ. જરા પણ વિચાર તો કરતા જ નથી. ઘણું ભણ્યા પણ તેનો ઉપયોગ ન કર્યો. સમાજની ઘાણીમાં આંધળા બની તેની પાછળ જ દોરાઈએ છીએ. પાપ કરવા છતાં સમેજતું નથી. સમાજના રિવાજો પાછળ આંધળા બની ચાલવામાં જ આપણી બરગાદી છે. સાચી વસ્તુ સમેજવા છતાં સમાજમાં આપણે સડી રહ્યા છીએ. એ આપણી ફેટલી કમજોરી અને નીચ સોલવૃત્તિ છે !

આપણે સમાજને ખાતર પાપ કરીએ, સમાજના રિવાજ ખાતર હત્યા કરીએ, સમાજના વૃદ્ધને લીધે આપણે દુરાચાર કરીએ, સમાજને ખાતર હત્યાચાર પોપીએ, સમાજને ખાતર બાળવિધવાઓને રડાવીએ, સમાજને ખાતર કુમળી કળી જેવી બાળાઓને હોમી દેઈએ, સમાજને ખાતર નાની નાની બાળકીઓને મારી નાખીએ, સમાજને ખાતર આપણે લિખારી થઈએ, છતાં આપણને સુખ નથી મળતું. તો પછી શા માટે તેવા સમાજને સુધારવાને પ્રયત્ન કરતા નથી ?

ભાઈઓ, સમાજનું આંધળું અનુકરણ ન કરો, સાચી વસ્તુ કરો. તમે જાણો છો જ કે કાનમની કન્યા ચરોતરમાં આવે છે, પણ ચરોતરની ત્યાં જતી નથી. આ રિવાજ કાનમ ને ચરોતર બંનેને માટે ઝેરરૂપ છે. આ રિવાજથી ચરોતરને તો ખૂબ જ નુકસાન છે.

ચરોતરના ભાઈઓ, સમજો. તમારા દીકરાઓને પરદણને લોભે કાનમ વાકળમાં ન પરણાવો. ભાઈઓ, તમારો સાથી પૈસો નથી. પૈસાને ખાતર તમે તમારા દીકરા દીકરીનાં જીવન દુઃખી કરો છો. તમે દીકરાના લગ્ન વખતે પરદણ માગો છો, તો પછી તમારી દીકરીઓના લગ્ન વખતે બીજાઓ માગે જ ને ? પણ દરેક સમેજને પરદણ ન લેવી જોઈએ. પરદણ આપવા લેવાનું બંધ થાય, તોપણ ત્યાં સુધી કાનમ, વાકળની કન્યા ચરોતરમાં આવશે ત્યાં સુધી તો ચરોતરમાં કન્યાઓને ત્રાસ રહેશે જ. માટે દરેક કાનમ-વાકળવાસીને કહી દેજો કે અમારે તમારી પરદણની ને દીકરીની જરૂર નથી, મહેરજાની કરી હવેથી ચરોતરમાં આવવાનું ભૂલી જાઓ.

પરદણો આપવા લેવાનું ત્યારે જ બંધ થશે, ત્યારે એક પણ હોકરો કાનમમાં પરણવા નહિ જાય. હોકરાઓની જા પણ ત્યારે જ થશે, જેન બેટીઓનો ત્રાસ પણ ત્યારે જ બંધ થશે, વિધવાઓના વિલાપ પણ ત્યારે જ બંધ થશે, સમાજને સાચું સુખ ત્યારે જ મળશે.

પાટીદાર જ્ઞાતિની પાપમાલી કરનાર ચરોતર જ છે. ચરોતરમાંથી જ નવા રિવાજો નીકળે છે. જેમ જેમ ચરોતર સુધર્મ (?) , તેમ તેમ સમાજમાં તે ખૂબ ચૂંથાવા લાગ્યું. નહિ તો આજે ચરોતરની જેનોને આટલો બધો ત્રાસ ન હોત. ગિચારી જેનોના દુઃખની કહાણી સાંભળતાં કસાઈ પણ કંપી ઊડે, એવું દુઃખ ચરોતરમાં છે. શું આ આપણી પ્રગતિ ?

લાઈઓ અને જેનો, સમજો, ઈશ્વરથી ડરો. ભગવાન કાંઈને હોડનાર નથી. તમારા કૃત્યોનો બદલો તમારે આપવો જ પડશે. સમાજની સાચી સેવા કરવામાં પાછા ન હડશો. જો આપણે આ તરફ ધ્યાન નહિ આપીએ તો ચરોતરની રિધવાઓના, કુમારિકાઓના, બાળકોઓના અને કાનમ વાકળના વાંદાઓના શાપ આપણને લાગશેજ, અને આપણે મુખી નહિ થઈએ.

આંધળી (લાલ બાળવા)

નાવજીમાઈ હીખાભાઈ

મુવરા અને સુધારો

મારા મુવકજાંદુઓ,

વર્તમાન કાળને સુધારા માટે હડકવા લાગ્યો છે. ચોતરફ 'સુધારો, સુધારો'ની ખૂમો ગાઈ રહી છે. આપણી રહેણીકરણી, આપણો અભ્યાસ, આપણા વિચારો, આપણી જ્ઞાતિ અને આપણી જ્ઞાતિની એકે એક સંસ્થા સુધારા માટે આતુર નવતો વડે રાહ જોઈ રહી છે. આવે સમયે આપણે યુવાન હોઈને સ્વાભાવિક રીતેજ આપણા યુવાન મગજમાં જુસ્સાની ભરતી આવી જાય છે. તે જુસ્સાને ગળે આપણે સુધારારૂપી અગ્નિકુંડમાં ફેદી પડીએ છીએ.

અલગત એ તો સત્યજી છે કે આપણુ યુવકોથીજ સર્વ સુધારણા થવાની છે, પરંતુ સુધારારૂપી તે અગ્નિકુંડમાં મુકાવતા પહેલાં આપણી જુસ્સાની તે ભરતી સત્ય સ્વરૂપે છે કે નહિ, તેની પરીક્ષા આપણે ધણા થોડા મુવકા કરીએ છીએ, મનઝળ કે આપણા યુવકોનો મોટો ભાગ વગર વિચારેજ, ફક્ત જુસ્સાને બળેજ ફેદી પડીએ છીએ. અને જોકે તાત્કાલિક તે જુસ્સો આપણને ફળદાયક લાગે છે, પરંતુ તે જુસ્સા સાથે આપણામાં વિચાર-શીલતાને અસાથે તે ભરતી ફેક સમયમાંજ ઓટનું સ્વરૂપ પકડે છે, અને પરિણામ એ આવે છે કે જેની પૂઠે આપણે હોઈએ છીએ તે પોતાને વચારવાને આવી જાય છે. આપણી રહેલી થોડીવણી મહેનત પણ અફળ

લગ્ન અને છૂટાછેડાનો નિર્ણય જે વિધિ પ્રમાણે લગ્ન થયાં હોય તેના કાયદા અનુસાર થાય છે. સ્ત્રી કે પુરુષ જનિમાંથી એકે મુસલમાની ધર્મ અંગીકાર કર્યો હોય તેથી તેમાં ફેર પડતો નથી. તૈયગજી મહોમ્મદ લો : આ પ્રમાણે તો જો મે હિન્દુઓ લગ્ન કરે અને લગ્ન પછી ગમે તે એક જણુ ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારે, તોપણ લગ્ન અને છૂટાછેડા માટે તેમને હિન્દુધર્મ-શાસ્ત્ર જ લાગુ પડે છે. ધર્માન્તર થવાથી ફારગતી માટે કંઈ કાયદો બદલાતો નથી. મુસ્લાંના હિન્દુ કાયદામાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે સ્ત્રી મુસલમાન થવાથી કંઈ લગ્ન આપોઆપ રદ થતું નથી, અને તેથી તેના ધણીની હવાતીમાં તેણી કાયદેસરનું જીજી લગ્ન કરી શકતી નથી.

૪. સીતાદેવીએ શું કયું : આ લગ્ન બાબતમાં હકીકત એવી જણાય છે કે સીતાદેવીએ નવેશ્વર માસમાં મુંબઈમાં કાજને બોલાવી મુસલમાની ધર્મ સ્વીકાર્યો અને પછી તેમના ધણીને મુસલમાન થવા કહેવરાવ્યું. તે પછી મદ્રાસ હાઈકોર્ટમાં ધણી મુસલમાન થતા નથી તે કારણે ફારગતી આપવા અજ કરી અને નામદાર જરૂરીસ શાહજુદીને ફારગતી આપવા હુકમ કર્યો, તે પછી તેઓ શુદ્ધ થયાં અને હિન્દુ ધર્મમાં પાછાં આવ્યાં તે ડીસેમ્બર આખરે લગ્ન કયું. હિન્દુ પતિ કે પત્ની મુસલમાન થાય અને તે ના કહે તો કાજ ફારગતી આપી શકે એવો નિયમ સરેહ પ્રમાણે ચાલનાં મુસ્લીમ રટેર હોય ત્યાં અમલમાં હોઈ શકે, પણ સિટીશ હિન્દમાં તેવો નિયમ નથી, કારણ કે અંગ્રેજ સરકાર સર્વ ધર્મને સરખું મહત્ત્વ આપે છે. આવો ફરાવ મદ્રાસ હાઈકોર્ટ ૧૯૪૪માં (?) કરેલો હતો અને ૨૬ મદ્રાસ લો જર્નલમાં છપાઓય છે. કલકત્તા હાઈકોર્ટ સને ૧૯૪૧માં પણ સિટીશ હિન્દમાં આવે કારણે ને આવી રીતે ફારગતી મળી શકે નહિ એમ ફરાવ્યું છે. અને આવો રાજનીતિ વિરુદ્ધનો કાયદો નષ્ટ થએલો છે એમ પણ જણાવ્યું છે. બીજી કોઈ હાઈકોર્ટ પણ આ સંજોગોમાં ફારગતી આપી શકાય એમ ફરાવેલું જણાતું નથી. સને ૧૯૪૪માં મદ્રાસ હાઈકોર્ટ જૂના ફરાવો બાજુ પર મૂકી ક્યે ધોરણે સીતાદેવીને કામે ફરાવ કર્યો તે સમજમાં આવતું નથી.

૫. વડોદરાનો કાયદો : વડોદરા રાજ્યના હિન્દુ નિગમની કલમો એવી છે કે પતિ અથવા પત્ની પ્રથમનું લગ્ન કાયમ છે, છતાં ફરી વાર લગ્ન કરે. તો તે ફરી વારનું લગ્ન નિરર્થક નીવડે છે. વડોદરા હિન્દુ નિગમ પ્રમાણે પતિ અથવા પત્ની-ગમે તે પતિત થાય, એટલે કે મુસલમાન અથવા ખ્રિસ્તી ધર્મ

સ્વીકારીને પરધર્મી જતી વ્યવસ્થા, તો કોર્ટ મારફત લગ્નવિચ્છેદ થઈ શકે. પરંતુ ત્યાં સુધી કોર્ટમાં જઈને પ્રાથમિક હુકમનામું મેળવી ૭ માસ પછી લગ્ન-વિચ્છેદનું આપરનું હુકમનામું મેળવવા નહિ, ત્યાં સુધી પ્રથમ લગ્ન નષ્ટ થતું નથી અને લગ્નવિચ્છેદ પણ કાયદેસર ગણાતો નથી.

૬. વડોદરા રાજ્યની ન્યાયાધીશીઓએ એક સ્ત્રી હયાત છતાં બીજું લગ્ન કરનારને યુનેસ્કો દ્વારા સમ્પત્તિ હેતુ અને દંડની સમ્પત્તિ કરી છે અને રાજ્યના હેતુ અર્થિનિરૂપણ રિપોર્ટમાં એક પત્ની દરજિયાત કરતો કાયદો પ્રથમથી આવકાર્યો છે. અને પ્રથમથી તેની તરફેણમાં છે, એવી કથનિત પણ કરવામાં આવી છે.

૭. ધર્મ એ કંઈ મરકરી કરવા જેવી વસ્તુ છે. કે માણસ એક દિવસ મુસલમાન થાય, વળી પાછો હિન્દુ થાય અને હિન્દુધર્મશાસ્ત્રે મૂકેલા બધા પ્રતિબંધો પણ પડતી વ્યવસ્થા?

૮. ઉકતા પ્રશ્નો: અ: વડોદરા રાજ્યના હિન્દુ વિધિ પ્રમાણે આ લગ્ન કાયદેસર કે?

અ: શ્રી. શીતાદેવીને વડોદરાના શ્રીમંત મહારાજની મહારાણીનું પદ પ્રાપ્ત થઈ શકે?

ક: વડોદરા રાજ્યનો કારોબાર આ લગ્નને કાયદેસર માને છે?

ડ: પ્રથમથી આ લગ્નને કાયદેસર લગ્ન માનવું?

૯. રાજ્ય પ્રજાની દ્રષ્ટિ: વડોદરા રાજ્યની પ્રજાના હિતમાં વડોદરા રાજ્યના કારોબાર, એકમીનીરૂપણ, આ લગ્ન વિશે પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવો જોઈએ.

મુંબઈ ઇલાકામાં પોતાની રચનાના પોષતા પ્રેમને નામે કળ્યાએલા અને શ્રીમંત મુદરણે અનેક વખત સુધારાનાં બંધનમાં ફૂંકીને ફરી લગ્નો પોતાની પત્ની હયાત હોવા છતાં ત્યારે કરવા માંડ્યાં, ત્યારે વડોદરા રાજ્યમાં એવું ન જાણે એટલા માટે એક પત્ની હયાતીમાં હોય ત્યારે બીજી પત્ની થઈ શકે નહિ એવો દરજિયાત પ્રતિબંધ મૂકતો કાયદો ધારાસભાએ મંજૂર કર્યો અને તેને શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે અદાલી આપી કાયદાનું સ્વરૂપ પણ આપ્યું છે.

પ્રજાને આવાન: અપાર મુંબઈ જે હકીકતો આ લગ્નના સંબંધમાં

બહાર આવી છે, તે ઉપરથી લાગે છે કે વર્ષોના પ્રવૃત્તિ અને મહેનતને અંતે સંસારસુધારાની અને પુનર્ધર્મનાની જે ઇમારત ચલાવી આવે છે તેને ભારે કટકા પડ્યો છે અને સુધારાનું અને પ્રગતિનું કાર્ય બધી દિશાઓમાં પાછું ધકેલાઈ ગયું છે અને મહેર જનતાને ઘણો આઘાત પહોંચ્યો છે.

(સંદેશ, તા. ૧૪ : ૧ : ૧૯૪૪.)

૫. એ લગ્ન પાછળનો ઇતિહાસ

(સીતાદેવીના લગ્ન પાછળનો ઇતિહાસ ચીતરતો કાગળ મળ્યો છે તે નીચે જાણો છે. —તંત્રી)

શ્રી.

મદ્રાસ, તા. ૯ : ૧ : ૪૪

કુશળ હશે. વડોદરાના હાલના મહારાજાજી જીજુ લગ્ન જાનામાનું કરીને પોતાનું પોત પ્રકાશ્યું છે. તેમણે જે ઊંકરી સાથે લગ્ન કર્યું છે, તે સંબંધે અત્રે તપાસ કરતાં નીચે પ્રમાણેની વીગત મળે છે :

સીતાદેવી અત્રેના પેથાપુરમના મહારાજા(જમીનદારી Estate છે.)ની ત્રીજી ઊંકરી થાય. તેનાં લગ્ન પ્રથમ લગભગ ૧૯૩૨માં વાયુરના જમીનદારના કુંવર સાથે થયેલાં. Kumar Rajah of Vayyur-Rangiah Appa Rao M. A. તે M. A. થયેલો છે. તેની ઉંમર લગભગ ૩૦ વર્ષની છે. Vayyur Zamindariનો તે જમીનદાર છે. તેની આવક પાંચ લાખની છે. તે ઘણો મોટો માણસ છે અને રાષ્ટ્રીય રંગથી રંગાયેલો Gentleman છે. આ જાનેના લગ્નથી એક કુંવર થયેલો છે. તે દશેક વર્ષનો હશે. તે દેહરાદૂનમાં અભ્યાસ કરે છે. જાનેને અણખનાવ ચપાથી ઘણીએ તેને માટે, તેની માટે, દરકાર ન કરી. Vayyur is in Krishna District near Bezavada. ઊંડીનો જાપ પેથાપુરમનો મહારાજા જમીનદારી Estateનો માલિક છે. ફેજદારી દીવાની હક્ક બ્રીટીશ હકુમતના છે. ઊંકરો જાપની સંભાળમાં છે. he Husband has become unkind of his wife, because of her behaviour.

પેથાપુરમ જમીનદારીના Social Status સંબંધે — આ જમીનદારીની આવક લગભગ ૧૫ લાખ જેટલી હશે. બંકટગિરિની માદીના આ એક ભાગીદાર છે. હાલના જમીનદારના જાપ એટલે ઊંડીના દાદા બંકટગિરિ familyના હતા. તેમને ભાગ આ Estate આવેલી. તેમણે સાત રાણીઓ કરેલી, છતાં ઊંકરો ન થયો. તેથી છેવટે સાતમી રાણી પાસે ઊંકરો થયાના ટોંગ કરાવી Washerમાનો ઊંકરો લેઈ રજૂ કર્યો, આ માટે અત્રે

મોટો Case થયેલો. અને તેની પાછળ ગાંદીનાં હક્કદારે ૨૦-૨૫ લાખનું ખર્ચ કરેલું અને અત્રેની High Courtના Leading Lawyers તેમાં ભળેલા હતા. શ્રી નીવાસ અમરને હાથે આ કેસ ચાલેલો અને પ્રીવી કાઉન્સિલ સુધી કેસ ગયેલો. ફેસલો એવો મળ્યો કે રજૂ કરેલ કુંવર ખરો કુંવર નથી, પણ Will કરેલું તે આધારે તેને આ મળી રહેવાનું સુધી મળશે. હજી તે જીવે છે. આ કેસની જુગાનીઓ વગેરેનાં દરેક વૉલ્યુમ જાપેલાં, એટલો મોટો કેસ થયો છે. જ રાણીએને કોર્ટમાં લાવી જુગાની લીધેલી. જ્યારે કહેલું કે તેનો ધણી નખુંસક છે અને છોકરાં થાય એવી રિયનિમાં નથી. સાતમી કહેવા જાય ત્યાર પહેલાં તેને મારી નાખેલી. આવા મોટા મજૂરીતા કારવાડ પેથાપુરમના રામની આ ત્રીજી દીકરી થાય. તેનો પતિ અત્રે સારી રેપ્યુટેશન ધરાવનારો માણસ છે. જૈરી કમળે નહિ આવે અમર સીધે રસ્તે નહિ ચાલે તેમ હોવાથી તેણે તેની દરકાર ન કરી. છેવટે આ જાછએ વડોદરાના મહારાજાને જોળી કાઢ્યા હિન્દુ કાયદા પ્રમાણે તેને કાયવોર્સ ન મળે તેથી તેણે મુસલમાન થવા નક્કી કર્યું. અને વડોદરાના મહારાજા અત્રેની કાયદામારો હોટેલમાં મહાસાલ ઉતરેલા, ત્યારે તે જાછએ તેના ધણીને કાગળ લખેલો કે હું મુસલમાન થઈ છું અને તેથી તમારી સાથે Divorce કરું છું. મુસલમાન થયા જાદ મુજબમાં આર્થસમાજ વિધિથી તે હિન્દુ થઈ એમ કહેવાય છે અને પછી મહારાજાને પરણી. આમ વાતો મળી છે. તમોને આ હકીકત ઉપયોગી થશે એમ ધારી લખું છું. તપાસ બની તેટલી કરેલી છે. મહારાજા હવે ગાંદીને લાયક નથી રહ્યા. મહારાજા હોદ્દા અમેરીકન જૈનીને પરણ્યા, એમ છતાં એમને ગાંદીત્યાગ કરવો પડેલો, તેમ આ રાજાએ ગાંદી ત્યાગ કરવો નોંધ્યો. ધારાજામાં ઉભે લાવડે જૈરી કાઢી લાવે છે એમ આ પ્રસંગે થયેલું ગણાય. વડોદરાના રાજાના કુળને અને રાજ્યને નીચું નેવડાવનાર છે. હાલ એજ

આપણાં ગામોમાં ઉદાપોહ આને માટે થવો નોંધ્યો. અને લોકોએ ગાંદી-ત્યાગની માગણી કરવી નોંધ્યો. વાઈસરોયને એ ઠરાવ મોકલવો નોંધ્યો.

સીનાદેવીની ઉમર ૨૪ વર્ષની હતી. પેથાપુરમ એજવાડા અને વૈજાગ વચ્ચે આશુ. ૨૦ હજારની વરતીનું ગામ છે. પેથાપુરમની જાદીની જાત મજૂરીતી છે.

સિ.

તમારે।

સુરતના સતીશચંદ્ર વકીલની એ પુત્રીઓને પ્રમોદે પોતે કૂંવારે હોવાનું જણાવીને છેતરી હતી. જ્યવતીને એના પતિએ તણ દીધી હતી. જ્યવતીનો પતિ એ તણ વખત ફરી પરણ્યો હતો. પણ છેવટે જ્યવતીની તરફ જ આકર્ષણ હતો. પ્રમોદ પ્રેમોત્તર લગ્નમાં પણ નિષ્ફળ નીવડ્યો. તેને એ સ્ત્રી પાસેથી પણ છૂટાછેડા લેવા પડ્યા. અંતે પોતાની પત્ની સાથે તેને ફરી સંસાર માંડવો પડ્યો. એ સંસાર માંડતા પરેલાં એને ખાત્રી થઈ ચૂકી હતી કે પક્ષા તદ્દન પવિત્ર હતી. અપવિત્રતા તેના પોતાના કુટુંબમાં જ હતી. કિરીટ પ્રત્યે પણ તેને મોહ થયો. એને ખાત્રી થઈ ચૂકી હતી કે કિરીટ વિચારશીલ અને પવિત્ર યુવાન હતો. આમ આ પ્રશ્નો કાપડા ઉકેલતાં ભાઈ યુનીલાલ શાહે કિરીટની પવિત્રતા તથા સહનશીલતા અને સ્ત્રીપાત્રોની આર્થ સન્નારીની ભાવના રજૂ કરી છે. આ રીતે-આખી યે નવલકથા રસનાથી ગળે છે, એટલું જ નહિ પણ સમાજ સમક્ષ એક ઉત્તમ દર્શન મૂકે છે. ૨.

૬. જીવનનાં વમળ (હિન્દુ સમાજની સત્ય ઘટનાઓનો સંગ્રહ) : લેખક-શ્રી. ગદુલાલ ગોપીકાલ ધ્રુ, તંત્રી, 'જ્યોતિર્ધર'; પ્રકાશક-ધી મહાગુજરાત પબ્લિકશિંગ ઇ. લિ., સર દિરાજશાહ મહેતા રોડ, ફોર્ટ, મુંબઈ; પૃષ્ઠ ૧૦૪, કિંમત રૂ. ૧-૪-૦. શ્રી. ગદુભાઈ ધ્રુ 'જ્યોતિર્ધર'માં 'અનુભવ નવનીત' નામે લેખો લખતા આવ્યા છે, એનો આ સંગ્રહ છે તેઓશ્રી એનો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ધરાવે છે, તે દૃષ્ટિએ સમાજના ખૂણેખૂણામાં અજવાળું પાડવા મથી રહ્યા છે. પુસ્તક નાનું છે, છતાં વાંચવા લાયક છે. પુસ્તક સમાજમાંની એનોતી કરુણ દશાનો ખ્યાલ આપે છે. એનોનાં દર્દ એનો જ પિછાણે, અને ત્યારે આ દશા ટાળવા માટે તેમણે જ ઉપાયો કરવા ધટે. આ વાત સમજદાર અને હૃદયિષાળી એનો જરૂર સમજી શકે એમ છે. વળી હવે તો કેળવાણેલી એનોતી સંખ્યા દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે, ત્યારે તેઓ દુઃખી એનોનાં દુઃખ જાણે, એમની દીનદશાને સુધારવા પ્રયત્ન કરે, એવી એનો તરફ સહાનુભૂતિથી અને માયાથી કંઈક કરે, તો જ તેમણે સાચી કેળવણી, સાચાં જ્ઞાન લીધાં ગણાય! પુસ્તક વાંચીને, દુઃખી એનોના છતે પતિએ નિરાધારપણાને પરિણામે એમની અવગતિની કથાઓ વાંચી દુઃખ થયા વિના રહેજી નથી.

ચિમળા

*

એડા જિલ્લા હરિજન સેવક સંઘનો સને ૧૯૪૧-૪૨નો તથા ૧૯૪૨-૪૩નો રિપોર્ટ

શ્રી પાટીદાર યુવક સંઘ, મુંબઈ : ધારાધોણુ.

પ્રસંગકથા

વડોદરાના મહારાજાનું લગ્ન કે સ્વેચ્છાચાર?

વડોદરાના મહારાજા શ્રી. પ્રતાપસિંહે ૨૪ તા. ૩૧ : ૧૨ : ૧૯૪૩ને રાજ મુંગલમાં નવું લગ્ન કરીને પ્રભુતામાં પગલાં પાડ્યાં છે! જોમને જોકે રાણી શ્રી. શાન્તાદેવી છવતાં છે અને તેમને પાંચ તો સંતાન છે, તોયે શ્રી. સયાજીરાય જેવા નમુનેદાર મહારાજાના જો પૌત્રને શું મુશ્કેલી કે તેમણે આ સ્વેચ્છાચારી પગલું લઈું! પોતાની પ્રજા જો પ્રકારે લગ્નવિધિમાં સ્વેચ્છાચાર ન કરી શકે તો માટે તો જો રાજ્યે હમણાં જ અનેકલગ્નનિષેધક કાયદો કર્યો છે. અને જોમ જોકે છવતી પત્ની ઉપર બીજી કર્યા માટે તો અહુણા જ ધર્મજના ભાષે યુનીભાષ વાયજીભાષ પટેક્તે જ માસની કદની અને રૂ. ૩૦૦ના દંડની સામ કરી છે. પણ મહારાજાના લગ્નમાં જોથીયે વિશેષતા છે. જોમ મહારાજાજો પોતે તો છવતી રાણીજો લગ્ન કર્યું, તેમ તેમની સાથે આ નવું લગ્ન કરનાર શ્રી. શાન્તાદેવીજો પણ છવતે પતિજો આ લગ્ન કર્યું છે, જોકે જો પતિ સાથે જોમણે છટાછટા લીધા છે, પણ જો છટાછટાયે કાયદેમર નથી. તેથી વડોદરાના અનેકલગ્નનિષેધક કાયદા પ્રમાણે તો મહારાજાનું આ લગ્ન પણ જોકે પત્ની છવતી હોવા છતાં કદેકું હોવાથી નિર્ધારક જ છે! આ બપોર વડોદરાનું રાજસભ્ય કે રાજભીરુ સાપ્તાહિક પત્ર, 'નવમુગરાત' પોતાના ના. ૧૦ : ૧ : ૧૯૪૪ના અંકમાં જોકે પૂણે જોમ આપે છે કે "જ્યા સોમવારના 'રાધસ ઓફ ધન્ડિયા'માં જણાવ્યા મુજબ વડોદરાના રાજાનાં દ્વિતીય લગ્ન પીકાપુરમનાં તૃતીય રાજકન્યા શ્રી. સીનાદેવી સાથે થયાં હતાં." જો હકીકત વિષે મને મળેલો વિગતવાર પત્ર આ અંકમાં મળવાજોગ વિભાગમાં જાયો છે.

‘નવમુગરાત’ પત્રની સુધિયાણી સલાહ

‘નવમુગરાત’ પત્ર જો લગ્ન વિષે તો કંઈયે રીકા કરવું નથી, પણ તે જ અંકના તંત્રીલેખમાં ઉલટી આપણને આમ સુધિયાણી સલાહ આપે છે: “મહેર. છવનમાં અને ખાસ કરીને રાજકીય ક્ષેત્રમાં આપણે મણી વખતે મહેર કાર્યકર્તાઓ કે મહેર સ્ત્રીપુરુષોના કૌટુંબિક અથવા ખાનગી છવનમાં જોતરી પડીને વિખવાદ પેદા કરીએ છીએ અને તેથી કેટલાક કાર્યકર્તાઓની સેવા અથવા કર્તોદારવતા મહેર સ્ત્રીપુરુષોનો સાથ તથા દિલસોજી ખાસ જોસીએ છીએ. પરિણામે પ્રજાને જ સોસવું પડે છે, વિખવાદ પેદા

કરનાર ટીકાકારોનું કંઈ જતું નથી. જાહેર જીવન સાથે સંગઘર્ષમાં આવતાં જાહેર સ્ત્રીપુરુષો કે કાર્યકર્તાઓનું કૌટુંબિક અગર ખાનગી જીવન આદર્શ હોય એ જરૂર ઇચ્છવાનું છે અને દરેક જણે પોતાનું જીવન આદર્શ બનાવવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ એમાં કંઈ શક નથી, પરંતુ માનવ-સ્વભાવની નજાબતોને લીધે ઘણી વખતે દુનિયામાં પ્રતિષ્ઠા પામતા સાદા માણસોને કાંઈ કાંઈ વાર રૂઢવાક સંલેખોમાં એવાં કામ થાય છે, જે જાહેર પ્રગતિને પસંદ પડતાં નથી પણ એવાં કામ કેવા સંલેખોમાં કરવામાં આવ્યાં તેની માનવસંદાનુભૂતિથી કોડી તળાસ કરવામાં આવે તો કદાચ લોકમન તે કામોનું સ્વરૂપ સમજીને એવાં કામોમાં સપડાંએલા લોકોને તેમની બીજી પ્રગતિવા તથા સારી પ્રવૃત્તિઓ વ્યાનમાં લેઈ ક્ષમા પણ આપે. શ્રી. રામચંદ્રજીએ પ્રગતિના રંજનાર્થે સીતાનો ત્યાગ કરી તેને ભારે અન્યાય કર્યો હતો, છતાં એ અન્યાય ખાતર શ્રી. રામચંદ્રજીને પૂન્ય ગણવા ના પાડતા નથી. પ્રેમયોગી એડવર્ડ આદમ્સે મિસેસ સિમ્પસન સાથે લગ્ન કરવા સારૂ પ્લિડીશ તખ્તનો પણ ત્યાગ કર્યો, તેમ છતાં આપણે એક ‘માનવ’ તરીકે તેની કોચી કિંમત આંખીએ છીએ, તો પછી આપણે આપણા બધુઓ તરફ તથા બેનો તરફ દોષદષ્ટિને બદલે ગુણદષ્ટિ વધારે રાખના શીખીએ તો ન વધારે આવકારદાયક મશે.”

યથા રાજા તથા પ્રજા

ત્યારે હવે ‘નવગુજરાત’ આપણને સમન્વયશે કે પ્રગતિ કયા રંજનાર્થે જોડાઈ નરેશે પોતાના પ્રથમ પત્ની શ્રી. સાન્તાદેવીને આ પ્રકારનો અન્યાય કર્યો અને પ્રેમયોગી એડવર્ડ આદમ્સે પ્રજાસિક્ષકભંગ કરીને લગ્ન કર્યું તો તેણે જેમ ગાદીનો ત્યાગ કર્યો તેમ આ મહારાજા ગાદીનો ત્યાગ કરવા તૈયાર છે! પણ લાંબા સુનીલાઈ જેવા લાંબાઓ તો એ પ્રશ્ન પૂછશે કે જે રાજ્યે જીવતી પત્નીએ બીજું લગ્ન કર્યા માટે પોતાના કાયદા પ્રમાણે મને છ માસની જેલની અને રૂ. ૩૦૦૦ના દંડની સજા કરી, તે રાજ્યના રાજાજી મારાથીયે હજારે પ્રકારે લગ્ન કર્યા છતાં અને પોતાના જ રાજ્યના કાયદા ઉપર પણ મુકીને આવ્યા છતાં એમ ને એમ ચેનચાલ કર્યા કરે એ તે કંઈ ન્યાય કહેવાય? કાંઈ કાંઈ કહેતા હશે કે ‘The King is above law’ (રાજા કાયદાની ઉપર છે) અથવા તો ‘The king can do nothing wrong’ (રાજા કરે તેમાં કંઈયે ખોટું હોય નહિ), પણ ના, આપણા દેશમાં જુદું જ મનાય છે: રાજા કાલસ્ય કારણનું અને યથા રાજા તથા પ્રજા! એ ન્યાય આપણા દેશમાં પ્રવર્તે છે.

ત્યારે ભાઈ સુનીલાઈને સગ કરનાર રાજ્યના એ રાજા જે પહેલે જ ન્યાયપ્રિય હોય તો તેમણે પોતાના રાજ્યની કોઈદારી કાર્ટમાં જઈ લેખું રહેવું થોડે અને પોતાના અપકૃત્યની સગ માગી લેવી થોડે. સૌમ્યમૂર્તિ શ્રી. શાન્તાદેવી તો પોતાના પતિના આ અપકૃત્ય માટે તેમના ઉપર ફરિયાદ કરવા જશે નહિ, જોકે જય તો તેમાં કશુંયે ખોટું નથી. પણ ચિત્રમની વીસમી સદીમાં પ્રગ્ન પશુ એટલી આગળ વધી છે કે રાજ્યનાં આવાં અપકૃત્ય સહન ન જ કરી શકે. એ રાજ્યની પ્રગ્નએ ગામે ગામ ચાલુર સજાઓ ભરીને રાજ્યની પાસે તેના અપકૃત્યનો જવાબ માગવો થોડે. પ્રગ્નના જ પોકારથી અને ફરિયાદોથી શ્રી. મહેશરાય ગાયકવાડને અંગ્રેજ સરકારની આજ્ઞાથી ગાદી છેડાવી પડી હતી અને મદ્રાસમાં એકાન્તવાસ સેવવો પડ્યો હતો. ત્યારે આ રાજ્યના આ સ્વચ્છંદ માટે પ્રગ્નએ પોકાર ઉઠાવી વાઈસરાયને પહોંચાડવો થોડે. જે રાજ્યએ વડોદરામાં સાહિત્ય પરિષદને આમંત્રી તેને પૈસાની મદદ આપી પોતાનાં ગુણગાન ગચરાઈ, તે પછી ચોથે જ દિવસે તે રાજ્યએ આ લગ્નદ્વારી સ્વચ્છંદચાર કર્યો! ત્યારે એમને પણ ગાદીયાગ માટે આગ્રહ કરવો જોઈએ. એમ પ્રગ્નનો અગાજ પ્રયત્ન હશે તો શ્રી. પ્રતાપસિંહરાયને એ સાંભળ્યા વિના નહિ જ ચાલે. વડોદરા રાજ્ય પ્રગ્નગંડગના પ્રમુખ લાઈ છેડાભાઈ મુનરીયાએ એ સંબંધે એક નિવેદન પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, તે આ અંતના જનજુલાનને જિલાગમાં ઘપાયું છે.

વડા ત્યાગમૂર્તિના સોંપાએવા પ્રશ્ન

પણ એમના આ બીજા લગ્નનો પ્રશ્ન એમ ને એમ તો લાંબી દેવાવો ન જ જોઈએ. તા. ૧૨ : ૧ : '૪૪નું 'સદેશ' જણાવે છે કે "વડોદરા રાજ્યના શાસનધારામાં મહત્વનો સુધારો થશે, જે હકીકત 'સદેશ'ના શનિવારના અંકમાં અમે આપી ગયા હતા. વડોદરા નરેશના બીજા લગ્નથી આ સુધારો વધુ અનિવાર્ય બન્યો છે એમ રાજદ્વારી મંડળોમાં જોલ ધ્રુવે રહ્યું છે. એથી પાત જવાર આવી છે કે શ્રીમંત મદારાગ સાહેબના બીજા લગ્ન પછી આ સંબંધમાં રાજ્યમાં કયદાની દૃષ્ટિએ શું શું કરવા જેવું છે, એ સંબંધમાં કયદાનાં પુસ્તકો પાંચી સલાહ આપવા માટેનું કાર્ય હાઈ કોર્ટ જજ શ્રી. મુન્નાસકરને સોંપાયું છે." વડોદરા જેવા "પહેલા વર્ગના એક રાજ્યના મદારાગ, જે સાર્વભૌમ સત્તાના મિત્ર છે, જેમને વધુ ને વધુ વિશાળ પ્રદેશો આજે સોંપાઈ રહ્યા છે, જેમની અંગત ઇચ્છા એ જ જવાબદારીપૂર્વક કાયદો બની શકે છે, જેની કૃપા કે ઇતરાઈ ઉપર લોકોનાં જીવનનો આધાર છે અને જે રાજ્યજવારણના કાયદા મુજબ 'ક્લર્કમ્ બક્લર્કમ્ અન્યથા કલર્કમ્' સમર્થ મનાય છે,

ખેતી માં થી વધારે હવેલ મેળવવા માટે ખેતરોમાં નાખવાનાં જુદી જુદી ભતનાં
અનેક ખાતરો અને તેના ગુણદોષ વગેરે સંબંધી ભણવા જેવી હકીકતોથી
ભરપૂર, જેના વાચનથી ખેડૂતોને ખાસ ફાયદો થાય તેવું, ખેડૂતો અને ખેતીમાં
રસ ધરાવનાર સૌએ ખાસ વાંચવા જેવું પુસ્તક
ખાતરોની માહિતી અને ખેતીસુધારણા

૧ રૂપીઆ મોકલવાથી બુકપોસ્ટ દ્વારા ઘરે બધાં મળશે.

મંગાવવા માટે આજે જ લખો :

સોમાભાઈ કીશાભાઈ પટેલ,

મુજાવ, આણંદ વધને.

ભઈશાખ, માફં કહું માનો—

અ પ વા સ

દ્વા રા આ રો ગ્ય—

ની એક પ્રત ઘરમાં રાખો.

ખાખખચાંને દવાના રચડાડીંચારામાંથી બચાવો :

આર્થ અને અમેરિકન બંને પદ્ધતિઓ

રજુ કરનાર એક જ ગુજરાતી પુસ્તક

કિમ્મત રૂપિયા અઢી, ટ. ખ. વાન્

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર :: સુરત

સુંદર ફોટા પાડનાર

રા ઇ જિ ગ આ ટ રુડ ડી ઓ

(ફોટોગ્રાફર એન્ડ ડીલર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ

ફોટોગ્રાફર : નટવરલાલ પટેલ

લગ્નનો આનંદ

(ગતીય કામપત્યજીવનની સુચારેલી પુષ્કળ ચિત્રોવાળી ત્રીજી આવૃત્તિ)
કિંમત રૂ. ૩-૧૨-૦, વી. પી. આકઆના. આફ્રિકા માટે ૭ શીલીંગ

દક્ષિણામૂર્તિવાળા પ્રસિદ્ધ કેમ્બ્રિજીકાર અને માનસશાસ્ત્રી શ્રી. હરલાઈ
ત્રિવેદીએ આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે: “આ પુસ્તક રોજના
જીવનન્યવહાર પરત્વે લાલગતી ધરે છે. વાંચનારને આ પુસ્તકથી એકંદરે
જ્ઞાણ થવાનો. આ વિષય છેડવાની આપણી આગંભની સ્થિતિમાં આ પુસ્તકને
આપણો સમાજ આવકારે જ આવે. આવા પુસ્તકની વાચનથી જ પ્રગતી
જ્ઞાનપિપાસા ઊદ્ભવે.”

આ પુસ્તક માટે એનાની વિશેષ કહેવું તે સોના પર ઢોળા ચઢાવવા
જરાજર છે. ગતીય વિજ્ઞાનને લગતાં જે પુસ્તકો છે તે બધાંમાં આ પુસ્તક
અનોખું જ મથાન મેળવે છે. પુસ્તક સમગ્રવાળાં માર્ગદર્શક થાય તેવાં ચિત્રો
તેમાં આપાયાં છે. દરેક સ્ત્રીપુરુષ અવશ્ય વાંચે ને લગ્નજીવનનો ખરો આનંદ
મેળવે, એની આ ત્રીજી આવૃત્તિ છે તે જ એની જરૂરિયાત અને મહત્તા
બતાવે છે.

શ્રી લક્ષ્મી મહોર

કિંમત રૂ. ૧, વી. પી. ખર્ચ પાંચ આના

આફ્રિકા માટે : શીલીંગ ૨

વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦ની યાદગીરી દરેક ઘરમાં જળવાઈ રહે તે માટે
તથા લક્ષ્મીવૃદ્ધિના ચિહ્નવાળી આ મંગળમય લાવનાવાળી મહોર જેની એક
જાણુ પર શ્રી લાલ-શુભ સહિત ગિરાજેલ લક્ષ્મીજીનું કક્ષામય સ્વરૂપ અપાયું
છે અને જેની ત્રીજી જાણુમાં વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦ એ હમરનું શાશ્વત્તૃત્ય
વધારે તેવું સ્વતંત્ર હિંદના પ્રતીકનું ચિત્ર અપાયેલ છે, તે ખાસ તૈયાર
કરવામાં આવી છે. શ્રી પંચધાતુની જનાવેલ આ શુકનંતી મહોર.
શ્રીચરણેટક હોવાથી કાળી પડતી નથી ને શુભ લાવનાવાળી મંગળમય
સ્વરૂપે હોવાથી પૂજનકાર્યમાં વાપરી શકાય છે. સ્નેહી મિત્રોને, સગાંસંબંધી-
ઓને, વેપારી-વેપારીઓમાં લક્ષ્મીવૃદ્ધિની શુભેચ્છના ચિહ્ન તરીકે તમે આ
લક્ષ્મીસ્વરૂપી મહોર બેટ આપી શકો છો ને સંઘરી શકો છો. માત્ર ગણતરીની
જ મહેરો છે, માટે તુરત જ મંગાવી લ્યો. ખત્રાસ થતાં મગશે નહિ.

એન.એમ. સ્નીકેપની : ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ-૨

જીવન સખી

[દામ્પત્યજીવનના રસકથા : ભાગ ૧-૨-૩ સાથે :

શ્રી. કનુ દેસાઈનાં ૮૫ ચિત્રો-ત્રિરંગી બોક્સ]

કિંમત રૂ. ૪-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ દસ આના

આફ્રિકા માટે : શીલીંગ દસ.

લેખક : શ્રી. હુંગરસી ધરમસી સંપટ

‘સંદેશ’ લિમિટેડના આ પ્રથમ પ્રકાશનમાં શ્રી. હુંગરસી સંપટ, શ્રી. કનુ દેસાઈ અને શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ, આ ત્રણેનો સહકાર મળ્યો છે. ‘જીવનસખી’ એ સ્ત્રી-પુરુષ બંને માટેનું એક સર્વાંગસુંદર પુસ્તક છે. એમાં સંસારજીવન, ગૃહન્યવસ્થા, નૈનિક બોધ અને પતિ-પત્નીના પ્રેમને દૃઢ બનાવનારી દાખલા-દલીલો સાથેની રસમય વાતો છે. એમાંનાં સંસારચિત્રો રસિક ને આબેહૂમ અને આપણા રાજ્યચરણના જીવનને આલેખનારાં છે. ‘રમણાન્ય’ના કલાનિર્દેશક શ્રી. કનુ દેસાઈની કલાસૌરભંધી આ પુસ્તકનું પ્રત્યેક પાનું મહેકી રહ્યું છે. શુભ પ્રસંગે ભેટ આપી શકાય તેવા ત્રિરંગી બોક્સમાં તે આપવામાં આવ્યું છે.

ધરની રાણી

[૨૫૧ ચિત્રો : ૫૫૨ંગી સુવાસિત બોક્સ : ભાગ ૧, ૨, ૩, ૪, ૫ સાથે]

કિંમત : રૂ. ૬-૧૨-૦, વી. પી. ખર્ચ બાર આના.

આફ્રિકા માટે : શીલીંગ ૧૫.

લેખક : શ્રી. હુંગરસી ધરમસી સંપટ

ધરની રાણી એ એક ગૃહઉપયોગી સુવર્ણસર્જન છે. આજની સ્ત્રીઓને શું જોઈએ છે? તેમને શું ગમે છે? સ્ત્રીએ સુંદરતા કેવી રીતે મેળવવી? પતિનો પ્રેમ કેવી રીતે જીતવો, સંસારજીવનની સાચી સફળતા શેમાં છે તે અને રાણીપદ મેળવવા માટે સ્ત્રીએ કેવું બનવું જોઈએ? પતિ, સાસુ, સસરા, દેરાણી, જોડાણી, નણંદ, વગેરે સાથે કેવી રીતે વર્તી તેમનાં હૃદય જીતવાં તે બધું આ ગ્રંથમાં સચિત્ર રીતે સાદી અને સરળ ભાષામાં આપવામાં આવ્યું છે. વિશેષ નવીનતા તો એ છે કે બોક્સમાંથી પુસ્તક બહાર કાઢતાં તેમાંથી સુંદર મધુર દેશરમ આવવા માંડે છે. શ્રી. કનુ દેસાઈ અને ગુજરાત કલાસંઘના ચિત્રકારોની કલાકુશળતાના નમૂનારૂપ સુંદર બોક્સ ચિત્રોવાળું સુખાસ પ્રસારાવતું આ પુસ્તક મંગાવી લ્યો.

એન. એમ હફરની કંપની : ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૨

સંસ્કારલક્ષ્મી

[૧૨મું ચિત્રો : સોનેરી બોક્સ સાથે ભાગ ૧-૨]

કિંમત રૂ. ૬-૧૨-૦, વી. પી. ખર્ચ ૧૨ આના

આક્રિશ માટે શીલીંગ ૧૫

લેખક : શ્રી. હુંગરસી ધરમસો સંપત

આ પુસ્તક પ્રગટ થતાંની સાથે જ દરેક ઘરમાં પોતાનું સ્થાન મેળવી લીધું છે. મહિને મહિને જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ પ્રગટ થઈ છે તે પ્રસિદ્ધ પુસ્તકને માટે પ્રશંસા કરતી તે સોના પર દેશ ચદાવવા જેવું છે. ગૃહ-જીવનને સ્પર્શતા દરેક વિષયો આ ગ્રન્થમાં ખીચોખીચ ભર્યા છે. એમાં કળા, હુન્નર, શુંગર, ઉપદેશ, નીતિ તથા સ્ત્રીઓને ગમે તેવા વિષયો : સાથિયા-રંગીની, તોરણપદ્ધતિ-સીવણ-ભરતકામ, પકવાન-પાકસાસ્ત્ર, વસ્ત્ર-સંગવટ વગેરે વિષયો પણ આમાં છે. પુનઃપ્રગટ ચિત્રો, આકર્ષક ભેરંગી છપાઈ, આંખને ગમી જાય એવા લખકદાર બોક્સવાળું અને પંકાવકું આ પુસ્તક તમારે ત્યાં ન હોય તો આજે જ અને સત્વર જરૂર વસાવી દેશો.

વાત્સ્યાયન કામસૂત્ર

કિંમત રૂ. ૬-૧૨-૦, વી. પી. ખર્ચ ૧૨ આના. આક્રિશ માટે શીલીંગ ૧૫

લેખક : શ્રી. વાસિષ્ઠ શાસ્ત્રી

ધર્મ, અર્થ અને કામનું સાચું મહત્ત્વ વર્ણવી જેમણે જગતભરના જ્ઞાતીય ગ્રન્થોમાં પ્રથમ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા પ્રસિદ્ધ વાત્સ્યાયન મુનિના મૂળ સંસ્કૃત ગ્રન્થનો આ શુદ્ધ અને સરળ ગુજરાતી અનુવાદ છે. આ પુસ્તક પ્રકટ થતાંની સાથે જ અપોચપ ઊંચકાઈ ગયું છે. પરિણીત જીવનનો ખરો આનંદ ભોગવવા માટે, સાચું સાંસારિક સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે તથા જીવનને સુખી, આનંદી અને રસમયું બનાવવા માટે આ પુસ્તક એક સાચો ગૃહગર છે. જ્ઞાતીય વિજ્ઞાનને લગતો આખી દુનિયામાં અત્યેક એવો આ માત્ર એક જ ગ્રન્થ છે કે જેની દેન્ય તથા અંગ્રેજી ભાષામાં લખાણો નહોતો વેચાઈ ગઈ છે. આવા મહાન ગ્રન્થની આ ત્રીજી સુધારા-વધારા સાંથેની આવૃત્તિ છે. પુસ્તક સચિત્ર બોક્સમાં આવે છે. આ અમુલ્ય ગ્રન્થને આજે જ મેળવી દેશો.

આજે જ ખરીદો

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૨

આ મ પા લી

(ભાગ ૧-૨ માં સંપૂર્ણ)

શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશીના આયક્ષર સાથે.

કિંમત રૂ. ૬, વી. પી. ખર્ચ બાર આના. આફિકા માટે શીલીંગ ૧૨

લેખક : શ્રી. રામચંદ્ર હાકુર એમ. એ.

બૌદ્ધયુગની પ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રાચ્છેષ્ટી નૃત્યાંગના આમ્રપાલી આ ઐતિહાસિક ઇવનવાર્તા પાંચ વર્ષના સંશોધને તૈયાર કરાઈ છે. એકી બેઠકે જ વાર્તા પૂરી કરવાની તમના જાગે તેવા આ પુસ્તક માટે પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રી. કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી લખે છે કે : “ આ વાર્તાનો વિષય બૌદ્ધકાલીન હોઈ મોહક છે. એમની શૈલીમાં સચોટતાનાં લક્ષણ છે. વાર્તા કહેવાની કલામાં શક્તિ છે અને આખું પુસ્તક રસથી વંચાયેલું છે.”

સૌન્દર્યમૂર્તિ, પ્રેમમૂર્તિ ને ત્યાગમૂર્તિ, એવી આમ્રપાલીની આ લગ્ન કથા ભારતવર્ષના જૂતકાલીન મુનશીયુગનું એક સર્ગ ન છે. શ્રી. કનુ દેસાઈનાં મુંઝવે રેખાંકન ચિત્રોથી તે વધુ સંદેહ જન્યું છે. તમારાં હૃદયોને સર કરી લેતી આ નવલકથા જરૂર વાંચો ને વસાવો.

ભ વિ ખ્ય વાણી

(૮૦ ચિત્રો : ભાગ ૧-૨-૩-૪ સાથે) કિંમત રૂ. ૬-૧૨-૦

વી. પી. ખર્ચ : બાર આના. આફિકા માટે : ૧૫ શીલીંગ

લેખક : શ્રી. આનંદકુમાર ભટ્ટ

સોચે સો ટકા સાચાં પડતાં આ પુસ્તકમાંનાં ભવિષ્યદર્શનોને અનેકાએ લાલ ઉશ્મ્યો છે. તમારી જ નહિ, પરંતુ તમારા મિત્રો, સગાંઓ અને ઘરનાં કુટુંબીઓની જાગતારીખ પરથી તેમનું ચરિત્ર, તેમના ગુણ-અવગુણ જાણવા માટે ગુજરાતીમાં આ એક જ પુસ્તક છે. આ પુસ્તક જેટલું સાચું છે તેટલું જ તે અદ્ભુત છે. મંત્રતરંગવિજ્ઞાન, ચહેરા પરથી માણસને પિજાનવાની કળા પણ એમાં જતાવવામાં આવી છે. લોકોને સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખવા માટે, ધંધો, વ્યાપાર, તેજમંદી તેમજ રોજ-જ-રોજ જનના જનાવોનું ને બાર માસનું ભવિષ્યદર્શન આરમ્ભમાં મુખ દેખાય તેમ જોવા માટે આ ગ્રન્થનો લાભ હોય. પુષ્કળ ચિત્રો અને વર્ણનોની જહેમત બાદ તૈયાર થએલો આ ગ્રંથ તમારે વસાવ્યો જ છૂટકો છે. ખલાસ ચતાં ફરી મગશે નહિ.

એન. એમ. હક્કરની કંપની ૧૪૦, પ્રિન્સેસ-સ્ટ્રીટ મુંબઈ-૨

પાટીદાર

વત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિબોધત ।

શ્રુસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સ ૨૦૦૦
૧૫ ૨૧

આણં

કાગણ
અંક ૫

જમાનો અને આપણે

“આપા મોધા ચોખા કેમ વર્ષા છે?” આ પાત્ર વચ્ચે એક નાના મામળા આ સંગે મને હાથની મોતસારી પ્રત્યે વિચાર કરતી કરી મૂકી હતી, ત્યાં તો સામનના નણુ આનાનું એક ગેર શાક આનું પડી તો મારી નજર ધરખરી તરફ વળી વણી ચીલે ઉઘાડ નજર પડી અને એ સમયે વિચાર કરતા જણાય કે બીજણુ મોઢામરીગે પોતાનો કાલીન પત્ને કેવી રૂંતાથી કેનાઓ ન સામાન્ય અને નિશ્ચિત આવક વાગાઓને પોતાનું સ્વનોગણુ કેવું મળવું પડતું હશે? આગપાય માણસના એક કુટુંબને પોતાના સામાન્ય જોગ-માટે કેવેવેલી હામગીઓ મેલી પડતી હશે? તેમા વળી બીજી મેટુરિગ આવસ્થાઓ તો જિનીજ હોય આ બધા ઉપગત આવું જમાનાને અનુકૂળ જોડી બીજી અને જગી તેમજ બીજગરરી દેસનો પણ હા. આ જમાને શ્રી રીતે પહોંચી વળા. એનો પોતાના બાકાઓ માન મો દીકરાઓને, પત્નીઓ પરિવેશને અને વિધવાઓ પોતાના આશ્રયતાઓ છ રીતે ઉપયોગી થઈ શકે? એ એજ પ્રશ્ન સર્વ જોતો પામે આજે તા કાલિક ઉદ્ધ મારી નહોતે.

નાજી એ માતા પ્રથમ જે પ્રબુજો તેને અહિંવાગિનીને મોઝ સરકામે નાખ્યા ન મોઝીના વખતમા મળ્ય પી સર્વાંગી સ્થિતતા જામરીને ટાંચી નાખતી એ જેમ તેના આદેશ અને પદ પ્રધાનનું મર્ન્ય ન, હાલ જ કાવતોમા પણ મધ્ય અને શાન્તિ જામરી સવીસનામત રીતે ધ્યેય પ્રતિ દ્ય કંગવડી એ જેમ કુશલ નાવિકનું કર્ન્ય કે, તેમજ કંગમીને વખતે પણ આ સમાજમાજમા થન રૂપી નાનકું હકારનું—ખડકા અને તોફાનોને

પહોંચી વળવું—એ નાવડાનાં ગધાં પ્રવાસીઓને પોતાના ધ્યેય પ્રતિ પ્રગતિ કરવામાં અંતરાયરૂપ નહિ પલ્લુ મદદરૂપ થવું, એ ગૃહસ્થામિનીનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. બેનો, જે શ્રદ્ધાથી અને વિશ્વાસથી આપણને મુક્તીનું ગિરદ આપવામાં આવ્યું છે, તેને પાત્ર ગનવા આપણે શું કરવું જોઈએ તેનો આપણે વિચાર કરીએ.

‘ત્રેવડ ચીજો લાખ’ છે, એ ગુજરાતી-કહેવત આપણે આ જમાનામાં ખાસ કરીને વિચારવી જોઈએ. આજે જ્યારે રાષ્ટ્રને માથે કપરા સંજોગો ઉપસ્થિત થયા છે, જીવનનિર્વાહની કેટલીય ચીજો મળવી અશક્ય નહિ, તો મુશ્કેલ થઈ ગઈ છે, તે પ્રસંગે આપણે બેનો ધારીએ તો આખા રાષ્ટ્રને એની આકૃતિનો સામનો કરવામાં ઘણાં મદદરૂપ થઈ પડીએ. ગધા ય દેશોમાં કટોકટીની વેળાએ બેનોએ અજગ સાથ આપ્યો છે. જે આપણે હિન્દુ નારી, હિન્દુ સંસ્કૃતિને સંસ્કરણી હોવાનો દાવો કરનારી હોઈએ તો આપણી એ ફરજ છે કે રાષ્ટ્રની કટોકટીની પૂજે આપણે તેને મદદરૂપ થવું જોઈએ.

અનાજ, કાપડ તેમજ ઈતર બધી ચીજો માટે ત્રેવડ કરવી જોઈએ. આજે તો અનાજનો એક પલ્લુ દાણો જમડે તો તેટલી ખોટ પડવાંતી છે, એ પાપરૂપ છે, એમ ધારી ગધાં કામો સંભાળીથી કરવાં જોઈએ. કપડાંલતાં અને શણગાર, વગેરેની બીજી આવશ્યકતાઓમાં પલ્લુ ત્રેવડ રાખવી જોઈએ. મર્યાદિત અને ચોક્કસ પ્રમાણમાં જ્યાં ચીજો વહેંચાતી હોય, ત્યાં એનો બગાડ-દુર્વ્યય એ શાપરૂપ લેખાવો જોઈએ. ઘણી નકામી અને બીનજરૂરી આવશ્યકતાઓ ઊડી દેવી જોઈએ. આપણાં નહિ, તો અન્યનાં પલ્લુ જ્યાં પેટ પૂરવા અનાજ મળે નહિ ત્યાં આપણે પક-પાઉડર વાપરીએ કે નાટક સિનેમા કરીએ તો તો ઘણું ખરાબ કહેવાંય. આવે વખતે તો કરકસર કરીને કૌટુંબિક નિભાવ કરવાનો હોય. મોજમંઝા, શણગાર કે ફેશનને તો આ વખતે દેશવટો દેવો જોઈએ. નકામી કે વધારાની એવી ચીજોની ખરીદી કે સંઘરો સદંતર ગધે થવાં જોઈએ. જે, જેટલું અને જેવું હોય તેનાથી નલાવી લેતાં આવડવું જોઈએ. ખરીદી નહીં કે જ કરવી જોઈએ. સંઘરો એ પાપ મનાવું જોઈએ. અત્રે માંગી-નમ્ર છતાં આગ્રહભરી વિનંતી છે કે દેશની આજની વિષમ-પરિસ્થિતિ, ચીજોની અપ્રાપ્યતા અને મોંઘવારી, લખંડર જૂખમરો અને રોગચાળો, કેટલાક ચોક્કસ વિસ્તારોમાં માખણથી અને મુશ્કેલી, એ સૌનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ બેનોને મળવો જોઈએ. પુરુષવર્ગ ધારે તો આ સંબંધે માહિતી સહેજે આપી

મદ્રે અને બે સાચી પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ અમોને—અમારી બેનોને—આપવામાં આવશે તો તેઓ કટોકટીને પહોંચી વળવામાં પુરુંપરુંથી હરગીઝ પાછળ નહિ રહે એવી મારી માન્યતા છે.

દમણાં દમણાં એક ઉક્તિ. ખૂબ પ્રચાર પામી છે કે ‘સો કસર અને એક સફર’. દાહનું મુસાફરીનું ધોરણ પણ એવું જ થઈ ગયું છે. કેટલોય વખત કસર કરીને ગયાવેળું ધન એકાદ સફરમાં સફાવત થઈ જાય છે એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. એટલે મુસાફરી પણ બધાં અતિ આવશ્યક ન હોય ત્યાં ગઈ કરી અંગર કંરાવી શકીએ છીએ.

પાટીદાર બેનો પ્રત્યે જે શબ્દો ખાસ કહેવા ઇચ્છા થાય છે. ગુજરાત જેવો સુંદર ફળદ્રુપ પ્રદેશ મળ્યો છે, ખેડૂત તનતોડ મહિનત કરે છે, ધાનની ધૂળ કરીને ખાય છે, ચીંથરે દાઢ ફરે છે, છતાં દરજી ‘જગતનો તાત’ બણાતો એ ખેડૂત ઝાણમુક્ત થઈ શક્યો નથી. આમાં આગળે મન્દ કરવાનો આ મુઅવસર પરમેશ્વરે આપ્યો છે. કાચા માલની મોંઘવારી છે, તો એવે વખતે આપણે શ્રવણગિર્વાદ કસરથી કરવો ભેષજી અને ગયત નાણાં પડે તે વડે દેવું પૂરવું ભેષજી. વેચાણ કરી માલનાં નાણાં ઉપજનવવાં ભેષજી અને તેનો જ ઉપયોગ એવી વધુ મોંઘી ચીજો ખરીદવામાં થાય, તો તો એ ‘ધમી પાછા ઘેર’ જ રહેવાના. આ વખતે તો નાહટકે જ ખાસ જરૂર હોય તો જ અને ખાસ ભેષજી તેટલું જ, ખરીદવાનું રાખવું. કુદરત દયા કરશે તો ખેડૂતને વેચવાનું વધારે થશે અને બે મૂર્ખાઈ નહિ વાપરે. તો તે ખરીદવાનું નહિ જેવું જ થવાનું છે, એટલે ખેડૂતોનો આ વખત છે. તો ખેડૂતોએ, ખાસ કરીને આપણે પાટીદાર બેનોએ, આ જમાનો જોળખીને ચાલવાનું છે. આવેલું આ ચાંદરણું જય તે પહેલાં એને અગત્યએ આપણે આપણું મોની. પરાંતી લેવાનું છે, નહિ તો પછી વખત વડી જશે અને આપણે માટે ‘ગંડા પંડીનું રહાણું’ જાકી રહેશે.

બેનોએ સમજવું. ભેષજી કે સાદાઈ અને સુધડતા એ જ શોભારૂપ છે. વધારે આવશ્યકતાઓ હોવી એ તો હૃદયના મુસરંકારનું નહિ, પણ કુસરંકારનું પરિણામ છે. અને હૃદયના કુસરંકાર એનું જ નામ પાપ. સાદાઈ, સ્વચ્છતા, સુધડતા, શ્રવણમાં એવાં મળ્યાં કે જમાનો ચાલ્યો જાય તોપણ એ ન ગાય એ જોધપાડ આવે વખતે જ શિખાય છે. આપત્તિમાં જ શુદ્ધિ ખીસે છે. પણ એ ટકી રહે એટલી દહે એ સૌ શ્રવણમાં ઉતારવાં ભેષજી. સાદાઈ અને ત્યાગ પ્રત્યે તો આપણને પૂરતી શુદ્ધિ ઉપજે છે. એ

ગ્રામી? આપણો આદર્શ છે. આપણાં શાસ્ત્રો પણ સંયમ, સાદાઈ, સ્વચ્છતા, સુધડતા અને શાન્તતાની પ્રશંસા કરે છે.

ત્યારે ખેતો! ત્રેવડ આપણું કર્તવ્ય હો, કચ્છસર જે આપણો ધર્મ હો, સાદાઈ, સંયમ, સ્વચ્છતા અને સુધડતા, જે આપણા હૃદયના આદર્શો હો, સદ્વિચાર અને સદ્બુદ્ધિ જે આપણા સંસ્કાર હો, વિવેકબુદ્ધિથી જમાનો ઝાળખીને ચાલવું જે આપણું લક્ષ હો.

ગવાસદ

સોનાખેન શંકરલાલ પરલ

કુળવાન અને આગરદાર

ખાસ કરીને ચરોતરનાં છ ગામના પાટીદારો પોતાના પુત્રોને માટે કન્યાઓ લેવા માટે, કુળવાન અને આગરદાર ગણાવા માટે, ગિચારા કાનમનાં ગામોના ગરીબ અને ભોળીઆ પાટીદારો ઉપર પ્રભાવ પાડવા માગે છે. કાનમના પાટીદારો ચરોતરનાને આગરદાર અને કુળવાન માની પોતાની દીકરીઓનાં વખત આવ્યો ૪૫ વર્ષના વૃદ્ધ માણસ સાથે પણ લગ્ન કરવા તૈયાર થાય છે અને ઉપરથી પાછા પરણેલા જનાર મુરતીઆ ગિચારા દીકરીના પિતા પાસેથી રૂ. ૧૦૦૦થી ૧૫૦૦ પણ પડાવી લાવે છે. આપણા ચરોતરના કુળવાન અને આગરદાર ગણાતા પાટીદારો આંટલી પરંહણ લેખને લગ્ન કરે છે, તો પછી તેમને જ પેટે જન્મ લેનાર પુત્રીઓની પરંહણ ઉપર પ્રભાણે જ તેમના આવનાર જમાઈરાજને આપવી જ પડશે ને? અને કદાચ તેમનામાં ઉપરની રકમ ખર્ચવા શક્તિ નહિ હોય તે વખતે ચરોતરના પાટીદાર ભાઈઓનું કુળ અને આગર ક્યાં જશે, તેનો કોઈ ખુલાસો કરશે ખરા કે? આપણાં છ ગામમાં પણ આવી જ રીતની પરંહણ મંગાવ છે અને પુત્રીઓના પિતાઓ આપે છે. પણ ખરા આવી પરંહણ આપીને જ જ્યારે પુત્રીઓના પિતાઓ કુળવાન અને આગરદાર થવા માગે છે, ત્યારે આવા કુળવાન અને આગરદાર કહેવાતા પાટીદારો વચલા વર્ગના પાટીદારો માટે કંઈ વિચાર કરશે ખરા કે? દાખલા તરીકે, એક માણસને પેટે ચાર પાંચ પુત્રીઓએ જન્મ લીધો હોય અને ટૂંકી મૂઝીમાં લાંબા કુટુંબનો ખર્ચ નિભાવવાનો હોય તો તે ગિચારો પાટીદાર પોતાના કુટુંબનો તે નિર્વાહ કરશે, કે પોતાની પુત્રીઓના લગ્નનો ખર્ચ ઉપાડશે, કે પુત્રીઓની પરંહણ આપશે?

તમારે આખરદાર અને કુળવાન પાટીદારોએ સમગ્રનું જોઈએ, કે પોતે પરકણ લેવી પણ નહિ અને આપણી પણ નહિ, તો જ આપણા ભાયાતોની જિંદગી સુધરે અને આપણી જેન દીકરીઓ સુખી થાય. આપણા ગરેબતરની જેન દીકરીઓને આપણે સુખી જોઈશું, તે જ આપણે પરકણ લીધેલી અને આપેલી પણ સમજીશું, અને તેમાં જ આપણે કુળવાન અને આખરદાર ગણાઈશું. હાખલા તરીકે, ભાદરણનાં સોલાઈદાસના થડીઆના એક જુવાન પાટીદાર આજે લગ્ન કર્યે લગભગ-દશમા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો. તે ભાઈના લગ્ન વખતે નાતના રિવાજ પ્રમાણે રૂ. ૩૦૧ તેમને તેમના સસરાએ આપી દીધેલા. દશ વર્ષે તે પરકણ પેટે રૂ. ૧૬૦૦ પોતાના સાસરી પક્ષ પાસે માગે છે, તે શું, કુળવાન અને આખરદાર ગણાશે ખરા કે? તેમના પિતાની આખર હતી, તે મારે જે કાન પકડીને કબુલ કરવું પડે છે, અને તેમના પિતાને ગામ બાદરણના એક ગામ ગણીએ. તોપણ આલી શકે. પણ તે પિતાના પુત્ર આવી રકમ અત્યારે લગ્ન કર્યા પછી દશ વર્ષે માગે અને તેમના સસરા ના આપે તમારે તેમનાં ધર્મપત્નીને પોતાના પિયરનાં પાંચ પાંચ વર્ષથી પડી રહેવું પડે, તેમાં તેમનું કુળ અને આખર ખરી કે? સોલાઈદાસના થડીઆના જુવાન તથા વૃદ્ધ પિતાતુલ્ય કાકાશીઓ આ ભાઈને સુધરવાની સિખામણ આપશે ખરા કે? સોલાઈદાસના થડીઆના સર્વે જુવાન ભાઈઓ તથા વૃદ્ધ પિતાતુલ્ય કાકાશીઓ આ ભાઈને સારી રીતે જોળખે છે.

ભાદરજી (હાલ સુરત)

મનુભાઈ ભાઈલાલભાઈ પટેલ

રતનબા કન્યાં જોઈ આપ્યાં

સુરજની મા અંબા પોતાના વૈભવનું પ્રદર્શન કરવામાં કંઈ બાકી રાજે એવી ન હતી. પરંતુ પોતાને જોઈ પોતાની મોટાઈની વાત કરતાં એની અર્ધા ખૂબી મારી જાય, એય એની જાણ જહાર ન હતું. આથી જો કામ નાની ફાઈને સોંપ્યું હતું. નાની ફાઈ મોટાઈની વાતો કરી સામાને આંછ નાખવામાં પાવરમાં હતાં. ખડકીમાં સ્ત્રીઓનાં સુખ્યને એક માત્ર એ જ પ્રતિનિધિ હતાં. જોકે એમના આં રથાન મારે અંદરોઅંદર તીવ્ર અસંતોષ ને વિરોધ હતો, પણ જો રથાન ઉપરથી એમને પદચટ કરવા જોઈશું. સંધ્યાગે સ્ત્રીમંડળમાં કેળવાયું ન હતું.

ખીજો નંબર નવીકાકીનો લાગતો. એ ઉમરે તો ફતાં નાનાં, પરંતુ આવનં વરસના મનોરકાકાને પરણ્યાથી એમણે કાકીની પદવી સાથે પ્રતિષ્ઠા પણ મેળવી હતી. જોગમાન દીકરીઓને માથે ધરનું કામકાજ સોંપી એમણે ગૃહકાર્યમાંથી નિવૃત્તિ લેઈ લીધી હતી. એમને સ્ત્રીમંડળની સભામાં ભાગ લેવાની પૂરેપૂરી ધુરસદ હતી અને ન હોય ત્યાંથી ઉપજતી કાઠી નવાંની મુધરેલી ઢબે ચીપી ચીપીને વાત કરવાની સરસ આવડત હતી, એટલે એમનું સ્થાન ઘરડાંથી લેવાય એવું ન હતું - જુવાનને મળે તેમ ન હતું.

અને તે પછી ત્રીજું સ્થાન અંખાનું આવતું. એમનો સ્વભાવ જરા સ્વતંત્રો ને માની હતો. બોલાવ્યા વગર એ માથું ન મારતાં. પરંતુ બહારથી મહેમાન આવ્યાં હોય ત્યારે એ માની સ્વભાવ મૂંઝી દેઈ, મુખ્ય મંત્રીના ખાસ સલાહદાર તરીકેનું પોતાનું સ્થાન સંભાળી લેતાં.

ઉપરાંત ચંચળ ને રેયા ખાદ્યપૂર્તિ કરવામાં નિપૂણ હતાં. આ પાંચનું પંચ બેનું મળતું ત્યારે સારી માડી વાતમાં કંઈ ખામી રહેતી નહિ.

રતનબા અને મહાકાર મુરજને જોવા આવ્યાં છે, એ વાત જાણતાં તરત મંડળની કાર્યવાહીના બધા સભ્યો હાજર થઈ ગયા.

નાની ફાઈએ પોતાનો ચાર્જ સંભાળી લેતાં કહ્યું: “અરે! આગળથી બપોર તો મોકલાવવી હતી. સિંગરામ સામે રોયને મોકલત ને?”

રતનબા: “લાજોગમાં જ રોયન છે, પછી એ ગંધી ભાંગમડ મું કામ જોઈએ?”

નવીકાકી વચ્ચે બોલ્યાં: “વેરીલાઈને ક્યાં કશું જોગંવા જવાનું છે? બગંદ તો ચોવીસેય કલાક બેસી જ રહે છે. ઐરાંને જ્યાં આવવા સારું, પાકી હતો તે સિંગરામેય કરાવ્યો છે.”

રતનબા: “વિચાર ચમો કે લાવો જઈ આવીએ ત્યાં કાગળ.....”

વચ્ચે જ ચંચળ બોલી: “એ તો અકીં અર્ધી રાતે ઊંઘે તોય વાંધો નહિ, અને વેરીકાકાનું નામ દીધું એટલે રોયને તમારે ગમે તે હોય તે ઘેર પહોંચાડી આવ.”

અંખા બોલ્યાં: “ખીજું કાઈ ન હોય તો વરતલિયો તો હોય જ ને.”

નાની ફાઈ મૂળ વિષય ઉપર આવતાં બોલ્યાં: “ઘર તો તમારે ગાડીમાં બેઠાં બેઠાં જ દેખાવ છે, કાઢતે ય પૂછ્યાનું જ નહિ.” અને એ પંદર હજારના ગંગલા આગળ ઊગનમાંઈતો પાંત્રીસ હજારનો ગંગલો યાદ આવતાં પાછું એમણે ઉમેર્યું: “એમ તો ગામમાં ખીજો એ ત્રણ ગંગલા છે, પણ એ

બધા આની આગળ....." હાથથી તુચ્છકાર બતાવતાં કહ્યું : " જગનભાઈએ
છોને પાંત્રીસને બદલે પચ્ચાસ હજાર ઘાલ્યા હોય, પણ એ બધા રૂપિયા
ખાડામાં જ નાખી દીધા કહેવાય ને? છેક છેવાડે જોડા પાતાળમાં બાંધ્યો
એમાં શી ગ્રાભા? રામભાઈનો વીસ હજારનો હશે, પણ ચારે બાજુ એવું
મકાન ન મળે એટલે ઉલટો તાણતુ જ્યો દેખાય છે. અને આ તો ગામની
વચ્ચેવચ્ચે માણેકચોકમાં જ માની લો ને!"

નવીકાકાએ બીજે મુદ્દો ઉપાડી લીધો : " નેરી ઘરની જ ક્યાં વાંત છે?
ગામમાં બીજા સો સો વીધાના જે ત્રણ લાગીદાર હશે. પણ એમની પોણાસો
વીધા આગળ બસો હોય તો ય દિસાળ નહિ. બધી ગામતળની - મોખની જ.

રેવા : " ગામમાં પાંચ દસ પંપ હશે, પણ એમના જે પંપને રાતઢાડો
ચાક ખાવા વોરો છે? ને રાવજીભાઈનો એ પડચો પડચો કટાઈ ગયો, જે
કાઠ સાંચું લેવાય જતું હોય તો!"

નવીકાકા : " બધા સ્વભાવના મેળ છે. રામ જેવો ઉદાર સ્વભાવ, પછી
મનુ કેમ ન આવે?"

નાની કાકા : " એમને ક્યા કામમાં નથી ફાવતું? ગપવાની વાડીમાંથી
એમને જે હજાર ઉપજ્યા, આકા ગામમાં ઘણાં કરી ભેષ, પણ શું રૂપ
આવ્યું? પેહોર સાલ કેળામાં જોણું ફાવ્યું? અને એમની ભેષને રાવજીભાઈએ
કરી તે..."

રેવા : " ભગવાન કંઈ. બદલો આપ્યા વગર જોડો રહે છે? કાકા ક્યા
સાઈ જે પાન લેવા ગય તો ય એમને મોંજો હા નહિ. ભગવાનના કામમાં ય
ના પાટે એટલે એવી જ જરૂરત આવે ને!"

રહી જતી વાત અંગાએ કાકા : " કાકા દિવસ એમણે કલમ કરેલી નહિ,
જતાં એમણે પહેલવહેલી જે કલમો કરી છે તે એવી સરસ માફક આવી
ગઈ છે કે આટલા ગાળામાં કલમી આંગા ઉપર ક્યાં ય નહિ ચતી હોય
એવડી મોટી ફેરી થાય છે."

છેક છેલ્લું રેવાએ પૂછી લીધું : " હવે દાઝ ને જમણીના છોડ તો
નાના હશે?"

વિષયને બદલવાની પોતાની પૂરેપૂરી ફરજ સમજતાં નાની કાકાએ
વાતને વળાંક આપતાં કહ્યું : " મૂરજ ઉપર એમને જોડો લાવ છે! બીજા
કાકાને તો છેકરાની વાત નીકળતાં ઘણું લાગી આવે, પણ એમને તો
એવો એ હસમુખો સ્વભાવ : " એક આંધો છે તે જોડો છે?" અગણ્યો

તો વિચારમાં જ પડી જાય કે સૂરજ વિના બીજું હોકરું એમને નથી ને
કેમની વાત કરે છે! ને તરત એ કહે: “કેમ, સૂરજ મારો હોકરો જ છે ને!”

પોતાને લાગ મળતાં અંબાએ પ્રસંગ કહેવા માંડ્યા: “એ બધી વાતો
કરવા બેસું તો ક્યાં પાર આવે? એક વખત સૂરજ હક કરી પળવતી હતી
તે મેં જરા એટલું જ કહ્યું કે ‘તું પાછી મોટી થઈને અમને બાજરી
ખવરાવવાની ખરી ને? એટલે તારાં લાડ કેમ ન પૂરવાં પડે?’ એ સાંભળી
ગયા તે મારી ધૂળ કાઢી નાખી: ‘તું એને એમ કહું જ કેમ? હોકરો
હોય શું સ્વર્ગે પહોંચાડી દેવાનો હતો? ને એ જ બાજરી ખવરાવતી હશે
તો ય શી ખજાર? એના જન્મ પછી આજ ત્રણ ચાર ગણ બેઠું થયું તે
શું એને કેમ નહિ તો તારે કેમ બધું આનંદ એમ માને છે? હાથપાંગોટાં
પછાડેય કંઈ મિલકત મળે છે? ઘરમાં એક જણનું લાગ્ય સોડ હોય તો
બધાં સુખી થાય. મારે ખજારદાર, આજ પછી હોકરીને એવું કહ્યું છે તો!’
તે પછી તો હું ગાંઠ વાળી ગઈ કે એ હોય ત્યારે એને કંઈ કહેવું જ નહિ.
પણ બધો આપણો સ્વભાવ, ગમે તેમ કરીએ તોય કંઈ બદલાય છે?
તળાવમાં નાહવા પડી હશે તે દષ્ટિ ગણે ક્યાંક પાણીમાં ત્રણ તોલાનો
અછોંટો પાડી નાખ્યો. અત્યારને લાખે તો ક્યાંય જાય, પણ કંઈ બધો ત્યારે
પોણોસોનો થયો હતો. મારાથી તો કહેવાઈ ગયું: ‘રોડ, જો બોળી
લાવ્યા વગર ઘરમાં પેડી છે તો ખજાર રંજી નાખીશ!’ એ ઉપર હતો
તે સાંભળતાં જ લાગવા મોટી લેતાક નીચે આવ્યા. જિંદગીમાં કાંઈ દહાડો
જોડે સાદે બોલ્યા નથી ને તે વખતે આવેશમાં ને આવેશમાં મારા પગમાં
એક મારીને કહ્યું: ‘એને કાઢ્યા કરતાં તુ જ ઘરમાંથી જ ને. નાનું હોકરું
બૂલથી બોલ બેસું એમાં શું થઈ ગયું? કઢાકથી તળાવ ઉપર રડ્યા કરતી
હતી, તે તારા કરતાં પારકાં હોકરાં:સારું નહિ કે ઘેર તેડી લાવ્યાં? એક
તો ગલરાટનું મારું હોકરું ત્યાં બીનું હોય ને પાછી ઉપરથી તું બીક
ગતાવે’ એટલે ફક્તને માંદું પડે તો તું શું કરવાની હતી?’ મારા મનમાં
તો આવી રહ્યું હતું કે ચોખ્ખી એટલી, એના વિના શું અહીં અંધારું પડી
જવાનું હતું! પણ એમનો તે વખતનો અહેસાસ બેઠો હતો જોડી જ ના શકી.”

અને હજુ ક્યનમાં પૂર્વતા ન થઈ હોય તેમ અંબાએ આગળ ચલાવ્યું:
“સોમાભાઈ તકાડીએ જાત્રીજાને દત્તક લીધો ત્યારે મેં સાધારણું ખાત કરી:
‘એમ હોય તો આપણેય કાઢને દત્તક લો ને.’ ત્યારે ઉલટા મને ગમે પડના
હોય તેમ બોલ્યા: ‘એ તો હું જાણું સમજું છું! તારા મનમાં કે દત્તક લેઈ

લે એટલે બીજી ઘરમાં આવતી મટે. જોકે હું જાણતી જ હતી કે એ અમરતા મિનજવા વાત કરે છે. નહિં તો એમને લાગી હોય તો આપનારેય મને ને હું જોહું એ વધી પડે. વસ્તાર સાફ લાવે તેમાં આપણે દુઃખ લગાડીએ તોય શું થશે? તેથી મેં કહ્યું: જાઓ ને એકની ને લાવો, બે હું મોંમાંથી એક અક્ષર બોલું તો! પણ એમની દરેક વાતનો એક જ જવાબ 'ઝિકરો ન હોય તે. ફક્ત લેં કે બીજી લાવે, પણ મારે તો સુરજ બેટો છે ને!'"

આ ગંધી આડકતરી વાતોનાં સૂચનો દ્વારા એટલું સિદ્ધ થતું હતું કે 'આ ગંધી મિત્રકત ભાષિ જમાણને જ મળવાની છે. આવો કીમતી મોકા ગુમાવો તો ભોગ તમારા. મિત્રકત આપવાની છે એટલે અમને તો તમે નહિં ને બીજાનેય મળી રહેશે. ઝિકરો સારો છે એ આશાએ જ તમને તો કહેવાનું.'

"કન્યાની પાસે હાલમાં જ ત્રીસ તોલાની જાણી છે. બીજા પાસે તોલા તો એને સાફ લાગીને ઘરમાં નાખી મૂક્યા છે. વેરીલાઇતો વિચાર તો પૂરા સો તોલા લઈને વળતે આપવાનો છે. જમાણને પણ કન્યાદાન વળતે આપ્યું તેટલું પુણ્ય માની હમરે ને હમરની મિલકત આપવાની છે. અને પછી તો એ જાણું તમારું જ છે તો!" એવો ઉપસંહાર કરી કન્યાને પણ કંઈક થોડું મહત્ત્વ આપ્યું જોઈએ, એમ મોની નાની દાઢીએ તેની ચર્ચા ઉપાડી: "સુરજ જેવી ઝોડી જોશો તો આખા ગામમાં ન રહે. પણ એ જાણું આપણા જેવાં ઘેડિયાં હોય તેજ સમજે. શરમાળ અને જોછાં જોડો સ્વભાવ તો એના માણસને પહેલો જોઈએ, એને જાહેર અત્યારે તો કાઈ અમળયો ને તેય એ જાણતી હોય કે આની સાથે મારું લગ્ન થવાનું છે, એની સમજા છાતી કાઢી સપથે વાત કરે ત્યારે કહેશે, ઝિકરી હોશિયાર છે! પણ રડ્યું બેરીના અવતારને એ જાણું કંઈ સારું લાગતું હશે! આં અમારી સુરજ જરા જોછા જોડી એટલે બીજાં કહેશે, આલાક નથી. એ તો એનો સ્વભાવ ધીમે છે એટલે, નહિં તો એનું કામ જોઈએ હોય તો જાણું ચોક્કસ!"

ચંચળ: "આપણે માનીએ છીએ એવી એ કંઈ જોછા જોડી કે ધીમી નથી. મોટાં આગળ જરા આમન્યા રાખે તેમાં, જાકી સરખે સરખાં હોય ત્યારે એને સાંભળો તો ખજાર પડે."

રેવા: "એમ કંઈ આલાક ન હોય તો પાંચ ચોપડીઓ ભજો જ શી રીતે?"

નાની દાઢી: "એને લોચારી હોત તો આજે તો મેંદિક થઈ ગઈ હોત. પણ નાનાભાઈની કાન્તાની વાત બહાર પડી, એટલે વેરીલાઇતો વિચાર એકી ગયો. ને વાતેય સાચી ને! એવાં લગ્નડો યામ તો દૂરે પડ્યાં જ વળત આવે ને!"

નવીકાકી : “એ તો ખરું રતો ! આગરુદારને તો ગંધીય બાજુનો વિચાર કરવો પડે.”

અંચળ : “સુરજને તમે કાઈ દહાડો નાના ઝંઝારાય સાથે હસીને વાત કરતાં જોઈ છે ?”

અંચળા : “મૂઆ લોક તો ત્યારે આંજના જાણે છે ને ! સારાંને ઉત્તરા વગોવે તે ! સુરજનામાં ખોટી ટાપટીય નથી એટલે લોકો માને કે બહેનો ઝંઝારો જોને પસંદ નહિ કરે. પણ જોમ નથી સમજતાં કે ઝવેરી હશે તે તો ધૂળમાં પડ્યો હશે તોય હીરો વર્તી કાઢશે.”

નાની ફાઈ : “હા ને લોકો વાતો કરતા ! નંખરાંવાળી શોધે એવાને ખોળાને જ શું કામ છે ? એ તો જરી એના બાપ ઉપર પડી છે એટલે ધડે વગરણી છે, બાપી કંઈ રૂપાળી નથી ? જાણવાનાં કાક કાક, નહિ જેવાં ચાકાં છે તે કંઈ બાપજનુ આપણા હાથમાં છે ? એ તો પરણ્યા પછી નીકળે તોય શું કાઈ કાઢી મૂકે છે ?”

નવીકાકી : “એવી તે કંઈ ખોટો કઠાતી હશે ? આ તો કહેશે જોને કપડા પહેરનાં નથી આવડતાં, ચામ ગરાગર નથી, જોલે છે ત્યારે ઘાંત દેખાય છે, અમેજી બહેલી નથી, રૂપામળી છે, મીઠી છે, પાતળી છે, નીચી છે, ઝોંચી છે, આંખો મોટી છે, નાક લાંબું છે ! શું લોકોય કહે છે ! ફીક છે, લથું, લગડ કે ગંદકે જોળકું હોય તો. ને એવીય ઝોપરી કુંવારી રહી છે !”

નાની ફાઈ : “ઝંઝારો તે કંઈ સાફ ખોટું સમજે છે ? એ તો આગાં કરતા હોય તો માથાપે જે વાનાં કહેવાં પડે.” ને જાણે રતનળા નેરું આંખ મીચકારી કહેવાં ન હોય : “ભાગ્ય ફૂટ્યું હશે તે લક્ષ્મી, આંખો કરૂંવા આવે ત્યારે કપાળ ધોવા જશે !”

કંપટ કન્યા જોઈ વિદાય થતી વખતે રતનળાએ કહ્યું : “અગવિદને થય લખી જેવું હશે તેવું તરત જણાવી દેઈશું. જોકે મારા ભાઈ, નકદી માંગો ને. આ તો આજનાં ઝંઝારાં એટલે પૂછવું પડે. બાપી મારો અગવિદ ખીમ જોવો ઉછાંછજો નથી કે અમારું જોઈવું ના રાખે.”

અને ગાડીમાંય રતનળાની આંખ આગળ ગંગલો, તાડી, પંપ, કાખોનો દગ ઝળાંઝળાં એટલાં શબ્દો દનાં કે એ ગંધા કે આ મિનારાઓમાં કન્યા તો ગોતીય જડતી ન હતી !

ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ ગુજરાતના પાટીદારો

[‘પાટીદાર’ના તંત્રીશ્રીએ નીચેનાં પુસ્તકોને આધારે પાટીદાર સંબંધે ઐતિહાસિક માહિતી એકઠી કરી ‘પાટીદાર’ માટે લખી જણાવવા મને જણાવ્યું હતું.]

(1) Census Report of India (1911), Vol. vii,

પૃષ્ઠ ૨૭૦

(2) Bombay Gazetteer, Vol. I, Part 1, પૃષ્ઠ ૪

(3) " " " " Vol. vii, પૃષ્ઠ ૩૯, ૬૨, ૯૪

(4) " " " " Vol. ix, Part 1, પૃષ્ઠ ૧૪

તથા Index પૃષ્ઠ ૧૬૬, ૪૬૧-૨

(5) Sherrings Tribes and Customs, Vol. vii, પૃષ્ઠ ૨૫૮

(6) Hunter's History of Indian People, પૃષ્ઠ ૫૯

(7) સિધિયાનો ઇતિહાસ

(૮) ‘દોડનું’ રાજસ્થાન (અંગ્રેજ ૩ ગુજરાતી!), પૃષ્ઠ ૧૫૧

(કનકમેન સંબંધે)

(૯) ‘રાસમાળા, ભાગ ૧, પૃષ્ઠ ૪૨૩-૪ (વર્ણના વાસમ સંબંધે)

ઉપરનાં પુસ્તકોમાંથી (૧), (૩), (૪), અને (૯) મને પ્રથમ ગાળ્યાં.

(૮) રાજસ્થાન અંગ્રેજ તથા ગુજરાતી બંને ગેળાં. (૨), (૬), તથા

(૭) ગેળાં સકો નહિ, (૫)મા પુસ્તકનાં કુદરતી જ પુસ્તકો છે, અને

ત્રીજા પુસ્તકમાં તંત્રીશ્રીએ જણાવેલા પૃષ્ઠ ઉપર જ નોંધતી માહિતી

મળી આવી તેથી તે સંબંધે વિશેષ તપાસ કરવાની ન રહી. અરે

જણાવ્યાં તેટલાં પુસ્તકો તથા વિશેષમાં એક બે પુસ્તકોને આધારે આ લેખ

તૈયાર કર્યો છે. —લેખક]

ગુજરાતની વસતિમાં લેવા, કડવા અને આંગણા એ ત્રણ જાતના

પાટીદારો મુખ્યત્વે છે. પણાખરા લેખકો એમને માટે ‘પાટીદાર’ શબ્દ

કરતાં ‘કણ્ણી’ શબ્દ વધારે વાપરે છે. અરેતર તથા તેની પાડોશના

લેવાઓને માટે ‘કણ્ણી’ કરતાં ‘પાટીદાર’ શબ્દ વધારે વપરાય છે.

ત્રીજા લેવાઓ તથા કડવા અને આંગણા માટે સામાન્ય રીતે ‘કણ્ણી’

શબ્દો ઉપયોગ વધારે કરવામાં આવે છે.

ગુજરાતના પાટીદારોમાં લેવા પાટીદારોની વસતિ સૌથી વધારે છે.

સૌથી ઓછી વસતિ કડવાની છે. આંગણાની પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી છે.

લેવા પાટીદારો ઉપરથી સુરત તરફના મતિયા પાટીદારો બિનરી આવેલા છે. તેમનામાં 'કાડિયા' અને 'આવળિયા' અટકો છે તે ધંધુકા પાસેનાં કોઠ અને આવળા ગામ ઉપરથી ચઢેલી મનાય છે. મતિયા પાટીદારોએ ૩૫૦ વર્ષ ઉપર મુસ્લિમ ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો. અમદાવાદ તરફ પીરાણા નામનું ધાર્મિક સ્થળ છે, તેના આદિ સ્થાપક હમામશાહની અસરથી તેઓએ મુસ્લિમ ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો. હમામશાહે તેમને કારી, ગંગા, વગેરે ત્યાં એકાંજ અતાવ્યાનું કહવાય છે. મતિયા પાટીદારોમાંના કેટલાક ફરીથી ઇ. સ. ૧૮૮૦માં હિંદુ થયા છે; આથી હાલ તેમનામાં મુસલમાન મતિયા અને વૈષ્ણવ મતિયા એવા બે વિભાગ છે. મુસલમાન મતિયા પાટીદારોના રીતરિવાજોમાં હિંદુ અને મુસલમાન રીતરિવાજોનું મિશ્રણ છે. તેઓ લગ્ન વખતે પાલણુ તેમજ મુસલમાન ધર્મગુરુને બોલાવે છે, મુદ્રાને દાટે છે; હોળી, દિવાળી, જાગૃત, નવરાત્રી, રમજાન, વગેરે તહેવારો પાળે છે.

આંજણા કણ્વી ઉપરથી બનેલી મહીકાંઠા એજન્સિમાં વસતી ડાંગિયા કણ્વીનીની એક જાત છે. આ જાત બીજાને વધારે મંગતી છે. આંજણા એમનું બાપ છે ખરા, પણ એમની સાથે તેઓ લગ્નવ્યવહાર રાખતા નથી.

ઉપરના ત્રણ જાતના મુખ્ય પાટીદારોમાં લેવા અને કડવા અરરપરસનું બાપ છે. પણ તેઓ વચ્ચે લગ્નવ્યવહાર નથી. આંજણાનું લેવા કે કડવા ખાત્રા નથી, તથા તેમની જોડે લગ્નવ્યવહાર પણ રાખતા નથી. મતિયા પાટીદારો સાથે જીજ્ઞ પાટીદારો રોટી કે બેટીનો વ્યવહાર રાખતા નથી. તેમના બે પેટા વિભાગો પણ એકબીજા સાથે તેવો સંબંધ રાખતા નથી.

'પાટીદાર' તથા 'કણ્વી' શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ જોઈએ. 'પાટીદાર' શબ્દનો સંબંધ 'પટ્ટા' શબ્દ સાથે જોડવામાં આવે છે. જમીન ઉપરના દક્કના પટ્ટાનો તેમાં અર્થ રહેલો છે. એવો પટ્ટો મેળવનાર તે 'પાટીદાર' એમ સામાન્ય રીતે સમજવામાં આવે છે. અમુક ગ્રામની જમીન અમુક મહંમુદ આપવાનું નક્કી કરી તે જમીન ચરોતરના પાટીદારો રાખતા તે ઉપરથી, તે 'પાટીદાર' કહેવાયા. ચરોતરમાં પણ ગામની જમીનમાં જેમનો આ જાતનો દક્ક નુકોતો, પણ પાટીદારોએ રાખેલી જમીન જે જોડતા, તે 'કણ્વી' ગણાયા.

ચરોતર બહારના પાટીદારો માટે 'કણ્વી' શબ્દ વધારે વપરાય છે. ચરોતરના પાટીદારોને પણ તે શબ્દ વ્યાખ્યાન લેખકો લાગુ કરે છે. આ 'કણ્વી' શબ્દ ફરલાક સંસ્કૃત 'કૃષિ' શબ્દ ઉપરથી અને ફરલાક દ્રાવિડિયન 'કુલ' એટલે મજૂર શબ્દ ઉપરથી બિનરી આવેલો મને છે. ડૉ. વિલ્સન તે

શબ્દ સંસ્કૃત 'કૃષ્ણિ' (હળ-રસાવનાર) એ શબ્દ ઉપરથી થયેલો માને છે. પંડિત હળવાનલાલ ઇંદ્રજી તથા શ્રી નરસિંહરાવ દિવેદિયા તોને સંસ્કૃત 'કુટુમ્બી' શબ્દ ઉપરથી આવેલો બંધાવે છે. શ્રી નરસિંહરાવ તેનું રૂપાંતર આ રીતે મૂક્યવે છે: સંસ્કૃત 'કુટુમ્બી', પ્રાકૃત 'કુટુમ્બી', મરાઠી 'કુળાળી' નથી 'કુણાળી' અને ગુજરાતી 'કણાળી.' અંગ્રેજીમાં ખેડૂત માટે 'Husbandman' શબ્દ છે. આનો અને સંસ્કૃત 'કુટુમ્બી' શબ્દનો ભાવાર્થ મળતો આવે છે. આથી તથા ભાવાસાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ 'કણાળી' શબ્દ મૂળ સંસ્કૃત 'કુટુમ્બી' શબ્દમાંથી આવેલો હોય તે વધારે ખરું લાગે છે.

'પાટીદાર' તથા 'કણાળી' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ જોયા પછી પાટીદારોની ઉત્પત્તિ જોઈએ. સાધારણ રીતે પાટીદારો પોતાને રામચંદ્રના વંશજ મનાવે છે. રામચંદ્રના બે પુત્રો: સવ અને કુશ. આમાંથી સવના વંશજ તે 'લેવા' અને કુશના વંશજ તે 'કડવા' એમ તેઓનું માનવું છે. આ માન્યતા પાછળ 'સવ' અને 'લેવા' તથા 'કુશ' અને 'કડવા' શબ્દો વચ્ચે સામ્ય છે તેટલો જ આધાર છે. આમ છતાં લેવાને સવના વંશજ ઠરાવવા માટે આ જાનની દંતકથા ઉપરની કાદેલી દેખાય છે કે રામે સવને કાઢી મુક્યો હતો તે પંચગામાં જઈ રહ્યો. ત્યાં તેણે પોતાના નામ ઉપરથી 'લોહકૂટ' એટલે લોહોર-રથાપુ. ત્યાંથી કેટલીક પેઢીએ સવનો વંશજ કનકસેન દારકામાં આવી વસ્યો. દારકામાં વસ્યા પછી તેણે વલ્લભીપુર વસાવ્યું. વલ્લભીપુર નાથ પામનાં તેનો વંશજ ગુજરાતમાં ખીજે રચ્યો જઈ વસ્યા, આમાંથી હાલના લેવાઓ થયા.

આ દંતકથાને આગળ લંગાવી કેટલાક ઇતિહાસકારો એમ કહે છે કે વલ્લભીપુર નાથ પામ્યા પછી કનકસેનના વંશજે ચિતોડ ગયા અને ત્યાં નેમાંથી પ્રસિદ્ધ સિસોદિયા ક્ષત્રિયો પાંક્યા.

ઉપરની દંતકથામાં તથ્ય એટલું રહેલું છે કે ગુજરાતના લેવાઓ પંચગમાંથી આવેલા છે.

લેવાઓ રામચંદ્રના વંશના નથી એમ જો માનીએ તો તે કોના વંશના છે, એ સવાલ ઊંઘો થાય છે. લેવાઓ તથા કડવાઓ બંને આર્યજાતિના નથી. તેઓ દિન્દુરથાન બહારથી. ઇસ્વી સન પછી દિન્દુમાં આવેલા છે.

૧ 'લોહકૂટ' રથજ ઐતિહાસિક મનાય છે; પણ તે પંચગમાં આવેલા લોહોરને બદલે હરધીરમાં આવેલું મનાય છે. એ સવે વસાવેલું, એ વાત ઇતિહાસકારોનીકૂત નથી.

ગુજરાતના રજપૂતો, પાટીદાર, જોસવાળ વાણિયા, ગુર્જર સુતાર તથા
 હુદાર - આ બધી કામો આર્યજનનિમાંથી જોતરી આવેલી નથી. નાગરો પણ
 આર્ય નથી. આ બધા ઇસ્વી સનની શરૂઆતથી તે-ત્યાર પછીનાં લગભગ
 હજાર વર્ષ દરમિયાન હિંદ બહારથી આવેલી વિવિધ પ્રજાઓના વંશજો છે.
 અત્રાત, એમાં ધ્યાનિક અનાર્યો તથા આર્યોનું થોડકાણું મિશ્રણ પણ છે.

હિંદ બહારથી શક, કુશાન, હણુ વગેરે પ્રજાઓ હિંદમાં આવીને વસેલી
 છે તે પ્રજાઓનાં મળ રહેકાણુ દોઢસસ, ઇરાક, ઇરાન વગેરે મનાય છે.
 આ પ્રજાઓ ધણી બળવાન હતી તથા મોટી સંખ્યામાં હિંદમાં આવી હતી.
 તેઓને આર્યોએ નમતું આપ્યું અને તેમને પોતામાં ભેળવી દીધા. આમાંના
 કેટલાકને પાલણીમાં તથા ઘણા મોટા ભાગને ક્ષત્રિયમાં તેમણે લેધ લીધા.
 ગુજરાતના તથા રાજપૂતાનાના ઘણાજણ ક્ષત્રિયો આ રીતે બનેલા છે.
 મેવાડનો સિમ્રોદિયા વંશ પણ આ રીતે જ બનેલો છે. ક્ષત્રિયોમાંથી જો
 જોઈએ ધર્મની અસરને લીધે લડના બધે થયા તે જોસવાળ જેવા વાણિયા બન્યા.

ગુજરાતના લેવા તથા કડવા પાટીદારો પણ આમ બનેલા હવે મનાય છે.

ગુજરાતના રાજપૂતો, લેવા-કડવા પાટીદારો તથા બીજા ઘણી કામો ગુર્જર
 અથવા ગુર્જર નામની પરદેશી પ્રજા ઉપરથી જોતરી આવેલી છે. આ ગુર્જર
 અથવા ગુર્જર ઉપરથી ગુજરાત દેશનું નામ પડેલું છે. શ્રી. નરસિંહરાય દિવેદિયા
 ‘ગુજરાત’ શબ્દની ઉત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે આપે છે: સંસ્કૃત ગુર્જરપ્પા, પ્રાકૃત
 ગુજરપ્પા, ગુજરાતી ગુજરાત. ગુર્જરપ્પા શબ્દ ‘ગુર્જર’ જ્ઞતિ ઉપરથી બનેલો છે.

ગુર્જર જ્ઞતિ માટે વપરાતો ‘ગુર્જર’ અથવા ‘ગૂર્જર’ શબ્દ જ્ઞા જ્ઞતિ
 હિંદમાં આવ્યા પછી તેને હિંદવાસીઓએ આપેલો છે. એનો અર્થ ‘ગાય
 ચારનારા’ કે ‘ગાય ચોરનારા’ હરવામાં આવે છે. મૂળ શબ્દ જો
 જ્ઞતિ માટે ક્યો હશે તે સંબંધે વિવિધ અડગ્યો છે. કેટલાક જો શબ્દ હિંદ
 બહારથી આવેલી ‘કુશાન’ ‘કદાર’, ‘તયુ-તયુ’ ‘ગુઝ-ગુઝ’ એ નામની
 વિવિધ જ્ઞતિઓમાંથી ગમે તે જોડમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો માને છે. કેટલાક
 વળી કારસી શબ્દ ‘ગુર્જ’ અથવા તુર્જી શબ્દ ‘કુર્જ’ ઉપરથી તે
 આવેલો માને છે. આ કારસી તથા તુર્જી શબ્દનો અર્થ ‘વરુ’ થાય
 છે મોટે ભાગે ‘ગુર્જર’ અથવા ‘ગૂર્જર’ શબ્દ ‘ખૂર’ નામની જ્ઞતિ
 ઉપરથી આવેલો હવે મનાય છે. આ ખૂર જ્ઞતિને એન ‘હણુ’ તરીકે
 પણ જોખાખવામાં આવે છે દોઢસસમાં આવેલા તયોર્જિયા પરગણા સાથે
 પણ ગૂર્જર અથવા ગુર્જર પ્રજાને કેટલાક સાંકે છે.

આ બધી અટકો છે. સ્વીકૃત દુકીકત તરીકે તો ગુર્જર પ્રજા હિંદુ પાદારથી આવેલી પ્રજા છે. તેટલી જ ગણાય છે.

ગુર્જર પ્રજા એ ખૂબ અથવા સ્વેત હણ એમ બે સ્વીકારીએ તો ગુર્જર, ઇ. સ. પાંચમી - સદીના અંતમાં તથા છઠી સદીના પૂર્વાર્ધમાં હિંદમાં આવેલા ગણાય.

પાટીદારોનું હિંદુ યાતુર્વેદ્યમાં ક્યાં સ્થાન છે તે વિષય ઉપર વિવિધ મત છે. વાલ્મીકી સંગ્રહ તથા અનુક્રમ પ્રાંતમાંના કુર્મીઓ, ગુજરાતના કુર્મીઓ (પાટીદાર ગણે તો તે), તથા મહારાષ્ટ્રના કુર્મીઓ કે કુર્મીઓને બેગા ગણી ધણાખરા આ બધાને સ્પષ્ટ ગણે છે. Hindu Tribes and Castesના અનુક્રમ લખનાર જેમ્સ હર્ડિંગે તે પ્રમાણે કહેલું છે. કેટલાકે ગુજરાતના લેવા તથા કડવા તેમ જ આજણા પાટીદારોને ક્ષત્રિય ગણ્યા છે. આજણા પાટીદારોનાં નામ રાગસંગ, પ્રતાપસંગ, એ મનનાં છે. તેને હેડે 'સંગ' અર્થાત 'સિંહ' એ ક્ષત્રિયત્વસૂચક છે, એમ કેટલાક કહે છે. ગુજરાતના પાટીદારો ગિતોડના સિસોદિયાના પિત્રાઇ હોવાનો પણ દાવો કરે છે. પાટીદારોને દાલ ધણાખરા વૈશ્ય ગણે છે; કારણ કે હિંદુ વર્ણવ્યવસ્થામાં વૈશ્યોને લાગે વેપાર અને ખેતી આવેલાં છે, અને પાટીદારો ખેતી કરે છે.

આપણે જોઈ ગયા તેમ પાટીદારો આર્ય જ નથી. તેમને આ દેશની જૂની વર્ણવ્યવસ્થા જ ખરી રીતે લાગુ પડતી નથી. આમ છતાં પાટીદારોને વર્ણવ્યવસ્થામાં સ્થાન આપવું જ હોય તો તેમને કયું સ્થાન આપવું એ એક સચાલ છે.

પાટીદારોમાંના લેવા તથા કડવા પણ ગુર્જર પ્રજાની જે જુદી જુદી દુકીઓમાંથી ઊંચરી આવેલાં છે. લેવા 'લવ' અથવા 'લોર' નામની દુકીમાંથી અને કડવા 'ખડવ' નામની દુકીમાંથી ઊતરી આવેલા છે. આને લીધે લેવામાં અને કડવામાં કેટલોક બેદ ભેદો આવે છે. આજ સુધી કડવા પાટીદારો દશ અગિયાર વર્ષને આંતરે એકસામંદાં લગ્ન કરતા. વળી કડવાઓમાં વિધવાવિવાહનો પ્રતિબંધ ગિલકુલં નથી. ધણાખરા લેવાઓમાં અને તેમાં જે નેમના મુખ્ય ગરેદાર, અંશતરમાં વિધવાવિવાહ નિષિદ્ધ મનાય છે. કડવાઓમાં સ્ત્રીઓ પણ મનમાં ગમ્ય છે, લેવાઓમાં તેમ નથી. કડવામાં લગ્નનાં સારાં થાય છે. લેવામાં તે જુજ છે. કડવાઓ ઝંઝામાંની ઉગા માતાના ખાસ ભક્તો છે, લેવાઓ તેવા નથી. અનેના માયાના પોશાકમાં પણ ફરક છે. અંશતરના લેવાઓ અધાવેલી પાધરી માથે પહેરે છે, અને કડવા

પાટીદારો માથે કપડું આમળીને ફેરો બાંધે છે. આમ છતાં આખંને પાટીદારો એકબીજાને ઘણી ગામનમાં મળતા આવે છે એમ કહેવું જોઈએ.

ગુજરાતના પાટીદારો ગૂજર જાતિમાંથી ઊતરી આવેલા છે. એ સંબંધે નડિયાદના વતની તથા જૂનાગઢના વહીવટદાર શ્રી. દિમાભાઈ અજુભાઈએ નીચે પ્રમાણે નિવેદન કરેલું છે :

“મને ખાતરી થઈ છે કે ગુજરાતના લેવા તથા ફડવા બંને ગૂજર છે. આ સંબંધે અમારી પાસે લેખી કંઈ નથી. પણ ભાટ અને વહીવંચા તે બંને છે. લેવા અને ફડવા બંને પંજાબમાંથી આવેલા છે, એવી ઘરડા લેક્ષિ વાત કરે છે. બારોટ અને વહીવંચા કહે છે કે અમે પંજાબ વીસ પેઢીઓ પહેલાં ઠેાઢ્યું. પંજાબમાં દુશાળ પડ્યાને લીધે અમે જમના-ગંગાનાં મધ્ય-ભાગમાં વસ્યા. આશરે વીસ પેઢી પહેલાં લેવા ખાનદેશમાં થઈ અમદાવાદ આત્મા એમ કહેવાય છે, અને તેઓ પોનાની જોડે ખાનદેશી તમાકુ લેતા આત્મા. અમદાવાદના, સુરતના અને લણચના કણ્ઠી વણકરો લેવાની સાથે આત્મા નથી. તેઓ પહેલાં ચાંપાનેર આત્મા હતા. અમને હજી ખબર છે કે અમે પંજાબના મૂળ ગૂજરો છીએ. અમે પંજાબની જોજ ખેડીએ છીએ. અમારું લગ્ન એવું જ છે, અને અમે ખાતર પણ એ જ રીતે વાપરીએ છીએ. અમારી પાઘડી પણ એ જ રીતની છે, અમારી લગ્નની રીતો પણ તેમના જેવી છે. લગ્ન વખતે અમે બંને (પંજાબી અને અમે) તલવારે ધારણ કરીએ છીએ મેં દારકમાં પંજાબી ગૂજર જોડે વાત કરી છે. તેઓ કહે છે કે તેમને ત્યાં ભાગીદારી અને નરપાદારી ગામે છે.”

ગુજરાતના પાટીદારોને ઘણાખરા લેખકોએ દિંદમાંના હોશિયાર ખેડૂન તરીકે વર્ણવ્યા છે, આમાં અરોતરના લેખકોને તો સૌથી આગળ મૂક્યા છે.

પાટીદારો મરણ અને લગ્ન પાછળ પુનઃજીવન કરી પાવમાસ થાય છે, તેની નોંધ પણ ઘણા લેખકોએ લીધી છે આ ખર્ચમાંથી એમને અટકાવવા અમદાવાદના મેજિસ્ટ્રેટ મિ. ફોર્સેટ્ટે ઈ. સ. ૧૮૪૮માં પાટીદારોના આગેવાનો પાસે ફરાર કરાવી લીધો હતો. આ ફરાર ઈ. સ. ૧૮૫૨માં ત્યાંના જજે

૧ આ નિવેદન Gazetteer of the Bombay Presidency, Vol. ix, Part 1 માંના ‘ગૂજર’ નામના પરિચિષ્ટમાં પૃષ્ઠ ૪૬૨ ઉપર અમેલમાં છે. એ પુસ્તક ઈ. સ. ૧૯૦૧માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૨. ફરાર કહેવું લાગે છે.

ગેરકાયદેસર કરારી રદ કર્યો હતો. તે વખતે દીકરીઓને ઊંચા કુળમાં પરણાવતાં થતા અર્થને 'પહેંચી' નહિ, વળવાથી પાટીદારો દીકરીઓને મારી નાખતા તે અટકાવવા ઈ. સ. ૧૮૭૦માં કાયદો થયો હતો. આ કાયદાને અંગે તપાસ કરતાં ઈ. સ. ૧૮૭૧માં જણાવ્યું હતું કે પાટીદારોમાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઘણી ઓછી હતી. આથી આ કાયદો ઈ. સ. ૧૮૭૧ના એપ્રિલમાં લેવા અને કડવા બનેને લાગુ કર્યો હતો. આ કાયદામાંથી પાછળથી કડવાને મુક્ત કર્યો હતા. પાછળથી લેવાઓને પણ જન્મગરણ નોંધાવવાની ફરજ પડી હતી. ખર્ચ ઓછું કરવા સંબંધે અમદાવાદના મેજિસ્ટ્રેટ સાથે થયેલો કરાર રદ થયા પછી ઈ. સ. ૧૮૫૩માં કેન્દ્રશાસક ગામના પાટીદારો વચ્ચે બેગા થઈ તેમજે એકઠો બાંધ્યો હતો. આ એકઠાનો કરાર ગ્રાંપ ઉપર થયો હતો, અને તેમાં એમ જણાવ્યું હતું કે પૈસા લીધા સિવાય પરસ્પર લગ્નવ્યવહાર કર્યો. આ એકઠાના કરાર ઉપર એકઠાનાં બધાં ગામના આગેવાનોની સહીઓ લેવામાં આવી હતી.

લેવા પાટીદારો ચરોતર ખહાર ઉત્તર ગુજરાત, દક્ષિણ ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, કચ્છ, અજમેર, અને ખાન્દેશમાં લેવામાં આવે છે. ગુજરાતમાં પાટીદારોની મોટે ભાગે અટક 'પટેલ' છે. દક્ષિણ તરફ તેને મળતી 'પારીસ' અટક છે. કચ્છમાં સ્થળને બેંદે લેવાઓમાં હાતાઈ અને વામડિયા એવા વિભાગો છે. મૂળરાજના વખતમાં હિંદુસ્થાનના અગ્નિ ભાગમાંથી સાગરીઓને ગુજરાતમાં વસાવ્યા હતા. તેમની જોડે લગ્નવ્યવહાર કરવાની મૂળરાજે લેવાઓને ફરજ પાડી હતી. આ જનતાં સાગરીઓને લગતી દફતર Bombay Gazetteer, Vol. VII. Baroda, એમાં પણ આપવામાં આવી છે. વળી તેમાં ગુજરાતના કણુગીઓમાં ઉદા કણુગી કરીને એક જાત જણાવી છે. આ ઉદા તે મતિયા કે બીજા તેની મને ખબર નથી.

ગુજરાતમાં દગરેક વર્ષથી પાટીદારો આત્મ્યાનું જણાવવામાં આવ્યું છે.

ગુજરાતના પાટીદારોને લગતી જે માહિતી થોડાંઘણા વાચનને પરિણામે મને મળી છે તે મેં અત્રે આપી છે. એમાં ભૂલચૂક હોવા સંભવ છે. આ સંબંધે વિશેષ દફતર જેમના જણવામાં હોય તે 'પાટીદાર' મારફત જણાવશે તો મને લાગે છે કે તેમાં જ્યાં રસ પડશે.

વડોદરા

રાંદરભાઈ સો. પટેલ

યુવકો! આજે પઢો

યુવક! તમને યા અને નિહાળી લે કે સમાજમાં શું થઈ રહેલું છે!

પસારાતી દુનિયામાં પ્રગતિની, સુધારાની અને ક્રાન્તિની દવા ફેલાઈ રહી છે, ત્યારે 'દીવા તણે અધારા'ની જેમ પાટીદાર સમાજમાં અસીમ ગંદગી જમતી જાય છે. ચરોનરનો યુવક કદાપિ અન્યાયને દેખીતી આંખે સાંખી ન લે. અલગત, એનું હૃદય અન્યાય, અનીતિ અને જુલમેની સામે ઉઘાડી જાતીએ પડકાર દેવા તૈયાર થશે. ત્યારે શું એની તાઢાલ સમાજનાં જરૂર પાધનો આગળ ઝાંખી પડી જાય છે, એમ જ ને? જો એનું જ હૃદય તો ચરોતરના દરેક યુવકને માટે જો લલ્લતરપદ છે.

લક્ષ્મી વેળા આવે અને દરેક કન્યાના પિતાનાં કાળજી જળાં જાય. પરકેણુ, વરની અજીન અને કન્યાની ઉમરમાં વધારો, આ બધું શેને લીધે? યુવક, તારે લીધે! તારી આયમતી જુવાનીને લીધે! ઉઘાડી આંખે આપણી જેનદીકરીઓને વરની અજીતને લીધે અશ્રુગિન્દુઓ રેલાવયાં પડે જો શી રીતે સહેવાય! જો પ્રશ્નનો નિર્દોષ જ્યાં સુધી અનુકેદકો રહેશે ત્યાં સુધી પાટીદાર સમાજની મહાન મુશ્કેલીનો અંત આવશે જ નહિ.

સાધારણ દૃષ્ટિએ ઉપરના પ્રશ્નના નિવારણાર્થે મુખ્યત્વે જે બાબતો મહત્વની છે: (૧) ૭ ગામનો સંકુચિત ગોળ વિસ્તૃત થાયો જોઈએ અથવા (૨) દરેક યુવકે પોતે જ્યાં કન્યા આપે નહિ ત્યાંથી કન્યા નહિ લાવવાની - પોતાના ગોળની બહાર નહિ જવાની - પ્રતિજ્ઞા લેવી. ધરે. આ જે બાબતોમાંથી એક જ જો સફળ થાય તો આપણા અન્યાયના પ્રશ્નનો નિર્દોષ થઈ જાય, નહિ તો પછી અધોગતિ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ નથી ના, નથી જ.

દુર્મારિકા-આશ્રમે દાહવાળા પ્રશ્નની ચર્ચા આપણે કરી પડે છે, જો ચર્ચા શું કામ કરવી પડે છે? જેમ પાટીદારનો દીકરો કન્યાને અમાલે વાંદો રહે તેમ હવે જેનોતોય વારો આવ્યો લાગે છે? સ્ત્રીક્રાન્તિની વાતો અને નાટીસંમ્મનની દિશ્વરીઓ આજે લોખાની જણાય છે ચરોતરની દીકરીઓને 'વાંદાપણું' શું શોભાતુ છે? 'કન્યા કદી કુંવારી રહી છે?' એ ઉક્તિનું શું થશે? કાનમ-વાકળના યુવાનોને કન્યા મળતી નથી, ત્યારે ચરોતરની કન્યાઓને વર મળતા નથી. ત્યારે કરું કેમ?

વાકળ-કાનમના યુવકો દહ નિશ્ચય કરે કે પોતાના નરકની એક પણ કન્યા બહાર જવા દેવી નહિ, અને ચરોતરના યુવકો પ્રતિજ્ઞા લે કે પોતાના ગોળ બહારની એક પણ કન્યા લાવવી નહિ. જસ, આપોઆપ અનેના પ્રશ્નનું નિરાકરણ

જે. જશે. ધર્મજ્ઞતા ભાષ જશભાષ પોતના 'હજીયે સમજે' લેખના મનન-પૂર્વકના વાચનથી સમજી શકાશે કે પાટીદાર સમાજનાં દરેક નવલોદિયા યુવક પોતાની જેતોના દિત માટે સમયસર સમજી લેવું જોઈએ. એ ભાષના કંઈના પ્રમાણે ગોળને વિસ્તૃત કરવાની કુશળતા જો ગનિમાન થાય તો યુવક પોતાની યુવાનીને કસોટીએ આપોઆપ ગદાની શકશે.

જ ગામના સંકુચિત ગોળને વિસ્તૃત કર્યે જ સમાજની શુચવાતી વિટંબણા દૂર થશે. 'પાટીદાર'ના લેખના અંકમાં કુમારિકા-આશ્રમે 'અંગેતું' અભાષ વાંચીને મને તો ખૂબ જ ખેદ થાય છે. શું મૂંઝે મોઢે સહન કરતી જેનોનું જ અભાષન કરીને સમાજ સંતૃપ્ત થશે? જે સમાજની જેનો વૈધવ્ય-પ્રાપ્તિમાં જળી ગયેલાને હવેન વ્યતીત કરે છે, તે જ સમાજની જેનો 'વાંદાપણું' જામીને સમાજને શા આશીર્વાદ દેશે? ખરેખર સમાજની ધીજની બઢીમાં સ્ત્રીઓનાં જ અસિદ્ધાંત દેવાશે?

કન્યાને જ ગામનાં ગોળમાં જ પરણાવવી, અને વરને મને ત્યાં પરણવાની છટ. આ તે ક્યાનો ન્યાય! અદ્યક પરણી મળનાં છાકરાઓ બહાર ચાલ્યા જશે તો જ ગામની કન્યાઓ ક્યા વર સાથે પરણશે? જોડતું સાફ છે કે સમાજે હજી ફરજ નથી પાડી કે 'વરની અછત થયે જ ગામના બાપજના થડ સાથે કન્યાઓને આપવી!' ભલું પૂજ્યું પાટીદાર સમાજનું!

મારી માન્યતા પ્રમાણે 'પાટીદાર'નો દરેક વાચક આ લેખ વાંચીને કંઈ જ વિચારે નહિ. આંટઆટલાં વર્ગોથી 'પાટીદાર'ના તંત્રીશ્રીની ખૂબી દયામાં આંટા ભારે છે, તો પછી મારા જેવાનો શા દિસાળ! પરંતુ સમાજ જેટલી જેપરવાહ ગ્રાણ્યે 'તેટકું' જ પેટ ભરીને પરણાશે. હજીયે સમજે - એ એક ચેતવણી છે. ચેતશે તો ફાવશે, નહિ તો પાછળથી પરણાશે!

સામાજિક વિચારથી પણ સમજી શકાય એવું સહેલું છે કે જેનો દીકરા ગામ બહાર જ પરણશે - જેની દીકરીને પરણનાર તેમના જેવું કરશે તો કોણ રહેશે? મુશ્કેલી સર્જને માટે સરખી - છે. સૌ એકમત થઈ માર્ગ બદલાવેલ કરશે તો સરખતા થશે, નહિ તો શૂંચ શૂંચવાતી જશે.

યુવકોની યુવાનીમાં પણ શિચિત્તા આવતી નવ છે: "વડીલો આપણ શું કરે?" "વડીલોનું માન તો રાખવું જોઈએ ને?" એવી એવી સીનો કરીને ગામ બહાર ચાલ્યા નવ છે. પણ પોતાની જેતોની શી અવદશ થશે એ તો તેમણે વિચારવું જોઈએ ને? કાન્તિના અપ્પરમાં હોમાઈ જવાનું હોય તો ચરોતરનો યુવક ગોળારે! વેપાર એડવા માટે પરદેશ સ્થેવાની દિંમત ગ્રાણ્યમાં ચરોતરનો પાટીદાર ગોળારે! લંબાવું લક્ષ્મીના બંડારે જેટલી

કમાણી કરવામાં પાટીદારનો ધનપતિ મોખરે ! ક્રાન્તિની અલેક જગાપવામાં પાટીદાર યુવકની છાતી ગિલકુલ-ધક્કટ વિના મોખરે ! ત્યારે શું સમાજનાં અન્યાયી અંધનો મિથાવવામાં જ એ કાચર !

કેટલી બધી કાચરતા ? સ્ત્રીમતિના ઉઘાડી આંખે લેવાતા, બુલિયનને અનિમેષ નયને નિહાળી લેઇ શાન્ત ભેસી રહેવું ? નહિ, દરગીજ નહિ ! યુવક, કમર કરી લે, તારી લજવાતી યુવાનીનું મહેલું દૂર કરવા તત્પર થા. અને સાગર જેવા વિશાળપણને લેઇ ભેસનાર દૂર સમાજને ઉચલાવી પાડી સાચી વિશાળતામાં લાવ !

નૂતન રચના માટે એક વાર સારા ૫ સમાજનો પૂર્ણ વિનાશ પાટીદાર સમાજને માટે આશીર્વાદ સમાન છે. પાટીદાર સમાજના બધા ૫ યુવકો 'નૂતન સમાજ રચનામાંક યુવકમંડળ' સ્થાપીને જોડાને વિરતૂત કરવાની ઝુંબેશને પ્રયત્ન કરે. અને સમાજની બેનોનું દુઃખ દાગવામાં પોતાની જુવાનીને દેદિયમાન બનાવ !

યુવક ! આગે કદમ, તારી કુચકદમમાં આપનાં સૌ જાંબગંજો બળાને બાળ થશે અને છેવટે તારો સંપૂર્ણ વિજય થશે. ફતેહનાં ડંકા વાગશે ત્યારે સમાજમાંથી યુવકો માટે શાખાશીના મૂર સંજાગશે. માટે આજે તો એક જ અવાજ : "યુવકો આગે બકો !"

જાદરબ

અન્નદાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ

જાણવાભેગ

૬. પાટીદાર બેનો માટે નિબંધની જાહેર હેરીફાઇ

વિષય : સંયુક્ત અને વિભક્ત કુટુંબનાં લાભાલાભ

ઉપયોગી વિષયો ઉપર પાટીદાર બેનો પાસે નિબંધ લખાવી સારો નિબંધ લખનાર બેનોને ઇનામ આપવા. ઉમેલના પટેલ દરમાનજાઈ શિવાભાઈ તરફથી રૂ. ૩૦૦નું ન્યાસ મળ્યું છે. એ ન્યાસના આગમંથી સૌથી સારો નિબંધ લખનારને રૂ. ૮, બીજે નંબરે આવનારને રૂ. ૫ અને ત્રીજે નંબરે આવનારને રૂ. ૩ ઇનામ મળશે. નિબંધ દરિફાઈને ચોખ્ખ નહિ હોય તો ઇનામની રકમમાં ફેરફાર થશે. આવેલા નિબંધો તપાસવા શ્રી. કમળાબેન પટેલ, છ. એ., શ્રી. મંગળાબેન દાણી, છ. એ. અને 'પાટીદાર'ના તંત્રી શ્રી. નરસિંહભાઈ ધિરજભાઈ પટેલની એક સમિતિ નીમી છે.

ઇનામનો નિર્ણય દરેક વખતે લેખિકાબેનનો અભ્યાસ પણ પ્રક્રમમાં

સેવાશે. અને જરૂર જણાશે તો એક રૂપિયાની કિંમતની એવાં ત્રણ હતામ ઉત્તરન માટે પણ આપશે. આખો નિયમ વા જરૂરી લાગે ‘પાટીદાર’માં ને ‘ચરોતર’માં પ્રગટ કરવામાં આવશે.

નિયંત્રી દરીદ્રાધમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતી બેનોએ પોતાનો નિયંત્ર અમલે ઇ. સ. ૧૯૪૪ના માર્ચની તા. ૧૦મી સુધીમાં મળે તેમ મોકલી આપ્યો. નિયંત્ર લખનાર બેને પોતાનું આખું સરનામું, પોતાનો હાલનો ધંધો, પોતે દરેકે અભ્યાસ અને પોતાની ઉંમર, મધ્યે જણાવવાં તેમજ નિયંત્ર છ અર્ધા પ્રુસકેપ કાગળથી લાંબો નવિ એવી રીતે એક પાનું શાહીથી સારે એવેરે લાસિયો રાખી લખવાં વિનંતિ છે.

ચરોતર-એન્યુફેશન સોસાયટી,
આબાદ, તા. ૧૦ : ૨ : ૪૪.

રામજીભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ
મંત્રી, ચ. એ. સોસાયટી

અર્થાપત્ર

તંત્રીશ્રી, ‘પાટીદાર’

આપે પોત માનના અંગેની પ્રસંગિકમાં, ચરોતરમાં જે કુમારિકા-આશ્રમો સ્થાપવાની સૂચના કરેલી છે, તે મને વાસ્તવિક રીતે તો અત્યવધારે લાગે છે. આપના સૂચનમાં કુમારિકાઓના હિતનું જ હિતિનું છે એની કાંઈ ના પાડી શકે એમ નથી; પરંતુ મારે નમ્રતાપૂર્વક કહેવું જોઈએ, કે કુમારિકાઓના હિતના રહનમાં, આપે ‘પાટીદાર’ના ધ્યેયને અસેચક પાત્રો રહેવા દીધું છે. કુમારિકા-આશ્રમના સૂચનમાં સંકુચિત લાખનાની આશી રૂપરેખા મને દેખાય છે. જે આપના સૂચન મુજબ ચરોતરમાં અનેક સ્થળે આવા આશ્રમો સ્થપાય, તોપણ ચરોતરના સર્જન-ગૂના ગોળ (જેનો ‘પાટીદાર’ નાશ કરવા ઇચ્છે છે) તો હમેશને માટે કાયમના રહેવાના જ. કેમકે ચરોતરના પાટીદારો સુધરતા જશે તોય પેલાને લોભે અને પોતાની બેનદીકરીઓની સહિસલામતી હશે એટલે (કાગળ કે કુમારિકા-આશ્રમો સ્થપાએલા હશે ને? એમાં એ ખુશીથી પોતાની દીકરીઓને મોકલી શકશે!) ચરોતર અદારની કન્યાઓ લાવવાના જ; એ કાંરણને લીધે કે માનવી લોભથી પર નથી અને પરિણામ એ આવવાનું કે ગોળ જેના સમાજની ગદી અનિચ્છાએ પણ કાયમ રહેવાની જ, જેનો નાશ કરવા આજે સુધારકો તૈયાર થયા છે. એટલે મારું માનવું છે કે આ સૂચનમાં ‘પાટીદાર’ની કાંઈક છપી સંકુચિત લાવતાં રહેલી છે.

વળી જે બેનોને આપ આવા આશ્રમે કાઢવાની અને ત્યાં રહેવાની સૂચના તથા સલાહ આપી શક્યા તો એ જે બેનોને ચરેતરની બહાર નાતના કે પરનાતના સુધરેલા કુટુંબમાં જીતરી પડવાની દિમત કેમ આપી ન શક્યા? આપના આ સૂચનમાં વિશાળ સમાજની વાત ક્યાં આવી? ઉત્તરાનું એમજ થશે કે કુમારિકા બેનો આશ્રમેમાં રહેશે, ચરેતરના પાટીદારોની લોભવૃત્તિને વધુ મોકળાશ મળશે અને ગોળ તો ન્યાયમના રહેશે!

આપ કદાચ કહેશે કે ચરેતર બહાર જવાની સૂચના હું કહે, તો એનો અગલ કરનારની સામે જગર વિરોધ આપી જાએ તો હું કહું છું કે આવાં કુમારિકા-આશ્રમમાં પણ કુમારિકાના પિતા એને સ્વેચ્છાથી જવાની રજા આપશે કે? અને એના વડીલોનો પણ વિરોધ કરીને જે બાણેલી ગણેલી કુમારિકા આશ્રમમાં જવા તૈયાર હોય, તેજ કુમારિકામાં ચરેતર બહાર પોતાને અનુકૂળ મુરનિયાને પરણવાની દિમત કેમ જ ન હોય? એટલે સાથે સાથે આપે આ સૂચન પણ કરવું જોઈતું હતું.

આપ પ્રસંગકયામાં લખો છો કે “.....પ્રથમ તો નાતના સમગ્ર ગોળ વડીને આપની નાત થાય” વગેરે વગેરે. આપનું આ કથન યોગ્ય જ છે, પરંતુ કુમારિકા-આશ્રમનું સૂચન આપના ઉપરના કથન ઉપર બુદ્ધિચક્રેય પાણી ફેરવી દે છે એમ મને તો લાગે છે. વળી એમાંજ આપે લખ્યું છે “પરિણામે ગોળમાં કન્યાઓની છત વધી પડે છે.” અને આ છત વધતી અટકાવવાજ આપે કુમારિકા-આશ્રમે સ્થાપવાની સૂચના કરી છે.

આ ઉપરાંત હું માનું છું કે આ જમાનામાં આવા આશ્રમે પણ નિર્ભય હોઈ શકતા નથી, કારણ કે એમાં જે કુમારિકાઓ રહેવાની હોય કે તે પોતાની સ્વયંપ્રેરણાથીજ કુમારિકાં રહેતી નથી, પણ તેને ફરજિયાત જ રહેવું પડતું હોય છે.

સિ. આપનો

વડોદરા, તા. ૪ : ૨ : ૪૪

હર્ષિશક્ષાઈ લ. પ્રેસ

નોંધ: હું કન્યાઓ પોતાને છૂટ લાગે ત્યાંથી વર મોખી લેવાની વાગેવોર સૂચના કરું છું. યુવકોને ગોળ લોકી સમગ્ર નાતને એક કરવાની સૂચના કરું છું. પરંતુ જે કન્યાઓને એવા વર મોખવાની જરૂર ન લાગતી હોય, સેવા કરવાની જરૂર લાગતી હોય, તેમને માટે કુમારિકા-આશ્રમની જરૂર છેજ. અને ચરેતરમાંજ આવા આશ્રમ સ્થાપનાની વાત નથી, જ્યાં જ્યાં જરૂર લાગે ત્યાં ત્યાં સ્થાપવા જોઈએ. વળી અર્ચાપત્રીએ પણ પોતાને ત્યાંની કન્યાઓને પોતાના ગોળ બહાર જવાની સલાહ આપીને સમગ્ર નાતને એક કરવાના કાર્યમાં સહાયતા આપવી ધરે. —ત્વંત્રી

ગ્રંથપરિચય

૭. વિરાજવન્દુ (શરદ્ગાથુ પ્રણીત), ત્રીજી આવૃત્તિનું પુનર્મુદ્રણ : જંગાળીમાંથી અનુવાદક-મહાદેવ હરિભાઈ દેસાઈ; પૃષ્ઠ ૧૩ + ૧૩૬, કિંમત દસ આનાં; શરદ્ગાથુની નવલકથાઓ જંગાળી સાહિત્યમાં પ્રખ્યાત છે. તેમની અનેક નવલકથાઓના અનુવાદ ગુજરાતી ભાષામાં થયા છે, અને તે લોકપ્રિય થઈ પડ્યા છે. એ અનુવાદોની શરૂઆતનો આ અનુવાદ છે. વિરાજ પતિપરાયણ હિંદુ પત્ની છે, પણ તેનો ભોજો, સહાય, છતાં વ્યસની પતિ નીલામ્બર તે પત્નીના હૃદયને ખદ્ડુ સારી રીતે સમજી શકતો નથી; તેની સહન કરોગતાથી વિરાજનું હૃદય ચિરાય છે અને આત્મહત્યા કરવા એ નદીતટે આંધી જાય છે. પતિ ઉપરના રોષને લીધે વ્યથિતારી રાજેન્દ્રને શરણે જ્યા તે વિચારે છે અને મહાકામાં જાય છે પણ ખરી; પણ અંતપણે તેને ભાન આવવાથી તે આત્મહત્યા કરવા નદીમાં પડે છે. તે મરતી નથી, પણ પાણીને ભાંકર આઘાતે વિરૂપ થઈને બહાર નીકળે છે; વળી શરદી પણ લાગે છે. પરિભ્રામે તેને ક્ષય થાય છે. રખડતાં રખડતાં પાંછી પતિને મળે છે અને તેની ક્ષમા ઇચ્છે છે. ઉદાર પતિ નેના અપકૃત્ય માટે ક્ષમા આપે છે. અતે રોગથી પીડાતી પત્ની પતિના જોગામાં માથું મૂકી મરણશય્યામાં થતાં ગોતાને ધન્ય માને છે હિંદુ સમાજની આ સુંદર કથાનો આ અનુવાદ આખા મોટે અનુવાદકને ધન્યવાદ ઘટે છે. અનુવાદની ભાષા સરળ ને સુંદર છે.

૮ જીવતા તહેવારો, ત્રીજી આવૃત્તિનું પુનર્મુદ્રણ : લેખક-દત્તાત્રેય ગાલકૃષ્ણ કાલેશકર; પૃષ્ઠ ૮ + ૨૬૦, કિંમત એક રૂપિયો; શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓ 'તહેવારોનું' માધ્યમ સમજીને તે જિજ્ઞાસે તો સાર્થક ગણાય એ દૃષ્ટિએ તહેવારો જિજ્ઞાસવાની અને એ રીતે તેમને જીવતા જનાવવાની આ પુસ્તકમાં યોજના છે. લેખક અને દેશની શાળાઓમાં મોટે ભાગે તો હિંદુ વિદ્યાર્થીઓ રહ્યા એટલે આ પુસ્તકમાં મોટે ભાગે તો હિંદુ તહેવારો જિજ્ઞાસવાની યોજના જનાવી છે, છતાં રાષ્ટ્રની દૃષ્ટિએ રાષ્ટ્રિય ગારસ અને હિંદુ-મુસલમાન એકબીની દૃષ્ટિએ મહોરમ જેવા તહેવારો પણ લીધા છે અને ત્યારે ખ્રિસ્તી-ખારસી તહેવારો પણ લેવા જોઈતા હતાં. પુસ્તકમાં વર્ણવેલા જ્યા તહેવારો જીવતા નથી, હજી તો લેખક કેટલાકને હવે જન્મ આપે છે. તહેવારો જિજ્ઞાસવામાં આનંદ કરતાં અનેક પ્રસંગે કંઈક કંઈક સાર્થકરતિ તરફ વધારે દૃષ્ટિ રાખી છે. રમવાને મોટે ભાગે પણ ન રાખતાં

ધરનાં પગથિયાં સુધી કાર્યપ્રવૃત્તિ ભરી કાઢવી એ માનવપ્રકૃતિને અરચિત્તર છે. અંગ્રેજ કવિએ કહ્યું છે કે Work while you work and play while you play, That is the way to be cheerful and gay. (કામ કરતી વખતે કામ કરો અને રમતી વખતે રમો, એજ આનંદી થવાનો માર્ગ છે.)

૯. ગાંધી વિચારદોહન - [ગાંધીજીની સમ્મતિ, પૃષ્ઠ ૬]; કિશોરલાલ ધનસ્યાગલાલ મશરૂવાળા; પૃષ્ઠ ૧૬ + ૨૫૪, કિંમત ચૌદ આના; આ પુસ્તકની 'સુધારેલી વધારેલી' ત્રીજી આવૃત્તિનું આ પુનર્મુદ્રણ છે. ગાંધીજીએ પ્રસંગે પ્રસંગે ધર્મ, સમાજ, રાજ્ય, ઉદ્યોગ, આરોગ્ય, કેળવણી વગેરે અનેક વિષયો ઉપર પોતાના જે વિચારો પ્રકટ કરેલા તેના દોહનનો આ સંગ્રહ છે. 'ગુજરાતના સમર્થ વિચારક ભાષ કિશોરલાલે આ દોહન કરેલું છે. ગાંધીજીના વિચારોનો એમને અસાધારણ પરિવ્રય છે અને વળી ખૂદ ગાંધીજી આ દોહન તપાસી ગયા છે. જોડેલે આ દોહનમાં વિચારોની પ્રામાણિકતા નિમે તેો શંકા જ નથી. ગાંધીજી પોતે જ કહે છે કે 'ધણા વિષયોને દ્રેકમાં લઈ કિશોરલાલ સમાવી. શક્યા છે એ આ દોહનની વિશેષતા છે.' ભાષા અતિ સરળ અને સ્પષ્ટ છે. ગાંધીજીના વિચાર જાણવા માટે આ પ્રમાણભૂત પુસ્તક છે. આ આવૃત્તિમાં 'સત્યાગ્રહ'ના ખંડમાં જે લેખ અને 'વાલિજી'ના ખંડમાં એક લેખ, એમ ત્રણ લેખ નવા ઉમેર્યા છે.

૧૦. રચનાત્મક કાર્યક્રમ, તેનું રહસ્ય અને રથાન, બીજી આવૃત્તિ; લેખક - મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; અંગ્રેજીમાંથી અનુવાદક - ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; પૃષ્ઠ ૨૮, કિંમત જે આના; બારડોલીમાં લખેલા લેખો પ્રકટ કરતી આ પુસ્તિકા દાગ મહાત્મા ગાંધીજી સવિનય ભંગનો અને અહિંસાનો રચનાત્મક કાર્યક્રમ સાથેનો સંબંધ દર્શાવે છે. રચનાત્મક કાર્યક્રમના તેર મુખ્યગોળનું સહેજ વિસ્તારથી નિરૂપણ કરી તેઓથી થનાયું છે કે રચનાત્મક કાર્યક્રમને સગચ દેશ પૂર્ણ ઉત્સાહથી ઉપાડી લેઈ અંમલમાં મૂકે તો સવિનય ભંગની જરૂર ન પડે અને રંગેરંગ આખોઆપ હાંસલ કરી શકાય.

૧૧. રચનાત્મક કાર્યક્રમ, કેટલીક સૂચનાઓ, બીજી આવૃત્તિ; ધા. રાજેન્દ્રપ્રસાદના અંગ્રેજી ઉપરથી અનુવાદક - ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; પૃષ્ઠ ૩૫, કિંમત ત્રણ આના. પૂ. ગાંધીજીએ સવિનય ભંગ સાથે સંબંધ ધરાવતો તેર પ્રકારનો અહિંસાત્મક રચનાત્મક કાર્યક્રમ દેખાડવા

એક પુગ્તિકા લખી છે. તે ૧૩ પ્રકારના કાર્યક્રમ ઉપર પૂર્તિરૂપે લેખકે કંઈક અણૂતા કર્યા પછી (૧) મહાત્માનું તંત્ર, (૨) કિસાનસંગઠન, (૩) મજૂરસંગઠન અને (૪) વિદ્યાર્થીસંગઠન, એ ચાર વિષયોની પણ ઉપયોગીતા ગતાવી છે. અને અ તે આશા ગાખી છે કે એ સમગ્ર “ કાર્યક્રમમાં સર્વને ઉત્સાહ આવશે અને શુદ્ધિ, ધૃતિ, શ્રદ્ધા અને જોશપૂર્વક એનો અમલ કરવામાં આવશે, જેથી હિંદુસ્થાન વહેલામાં વહેલું સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરે”

ઉપરના પાંચેય પુસ્તકોના પ્રકાશક—નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ

૧૨. પ્રગતિશીલ પીપળાવ : પ્રસિદ્ધકર્તા—સ્વામી યોગાનંદ, પીપળાવ (આશાપુરી માતા); પૃષ્ઠ ૨૪. ગામલોકોની ઉદાર દાનશીલનાથી એ ગામમાં દવાખાનુ, અગ્નિજી શાળા, કન્યાશાળા, લાઇબ્રેરી, કુમારશાળા, સેવાસમાજ, વગેરે સંસ્થાઓનો કેવો વિકાસ થયો છે અને હજી શેની શેની જરૂર છે તેનું વર્ણન કર્યું છે આ સર્વની પાછળ સ્વામી યોગાનંદની પ્રેરણા રહેલી છે, એમ સામે છે. ગામલોકે હજી પણ ઉદાર થશે તો ગામની સાર્વજનિક સંસ્થાઓનો વિકાસ થશે. ખીજાં ગામના લોકોએ પણ આ પુગ્તિકા વાંચીને તેમાંથી પ્રેરણા મેળવી પોતપોતાના ગામની ઉન્નતિ સાધવાના માર્ગ લેના થશે

*

શ્રી. પાટીદાર યુવક સંઘ મુંબઈના ધારાધોરણ

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, આણંદનો ઇ. સ. ૧૯૪૩નો વાર્ષિક હેત્રાલ.

—*—

પ્રસંગકથા

શ્રી પાટીદાર યુવક સંઘ, મુંબઈ

મુખમળા ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં ‘પાટીદાર યુવક સંઘ’ સ્થપાયો છે. તેના ધાગધોરણ મને મળ્યા છે, તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે તેના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે : (૧) પાટીદાર યુવકોનું સંગઠન સ્થાપી, પરસ્પરનો સહયોગ વધારી જીવુત્વની જાવના કેળવવી, (૨) વ્યાવામ પદ્ધતિ દ્વારા શારીરિક ક્ષમણી ॥ પ્રચાર કરવો, (૩) ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને તેમના અભ્યાસમાં આગળ વધારવા બનતી સધળી મદદ કરવી અને (૪) જ્ઞાતિની ઉન્નતિ યાવ તેવાં ખીજાં કાર્યો હાય થરવા. જોશકે એ ઉદ્દેશો સારા છે. પણ જ્ઞાતિની સાચી ઉન્નતિ તો આજે તેની સમાજસુધારણામાં રહેલી છે, એ એ સંઘ ન જૂલે. અને મુખમળા જેડે જ્ઞાતિની સામાજિક ઉન્નતિના ઉપાય

એ સંઘ બીજા તો ન થોડું શુક્ર, પણ એક ઉપાય તેના સમ્યોના હાથમાં છે: સઘના સમ્યો પોતાને લગ્નપ્રસંગે અથવા પોતાના પુત્રોને લગ્નપ્રસંગે કન્યાપિતા પાસેથી કંઈ પણ પરજીવ અથવા બીજી રીતે કંઈ પણ પણ પૈસા નજ લે અને તેવાં લગ્નમાં પોને ભાગ-પણ નજ લે. અને આમ કરવાની તેઓ પ્રતિજ્ઞા જરૂર લે. આટલું જ કરશે તો સંઘને દૈયે જાતિની ઉન્નતિ વસે છે એ જરૂર મનાશે.

“પ્રેમાંકુરે પદ્માની બનાવેલી સલીમા

“વડોદરાના એક મહત્વના અધિકારીની ૨૦ વર્ષની શિક્ષિત પુત્રી પદ્માવતી કોઈ સૈયદ હુસેન સૈયદ અબ્દુલ નામના ૨૩ વર્ષના મુસ્લીમ જુવાન સાથે ગઈ તા. ૨૪મીએ મુળાઈ ત્રાસી જઈ કામાટીપુરા જેવા ગરીબ સ્થાનમાં જીવરીને તા. ૨૫મીએ જુમા મસ્જિદમાં મુસ્લીમ ધર્મમાં વટલી હતી અને પોતાનું નામ સલીમા રાખીને મજદુર સૈયદ હુસેન સાથે પોતાનો લગ્ન કરવાનો ઇરાદો જાહેર કરતું દેસ્તેરેશન તા. ૨૬મીને રાજ એસ્પેક્ટનેડ કોર્ટમાં નોંધાવ્યું હતું. પરંતુ કોર્ટમાંથી જાહેર નીકળતાં જ મિ. કેન્સલર વ્યાસ એડવોકેટની નજર જતાં ટેક્સીના ડ્રાઇવર ઉપર ચઢી જઈ એમણે ટેક્સી અટકાવી હતી. દરમિયાન કોર્ટની સામે સર્ગાવહાલાં પણ આપી પહોંચ્યાં હતા. પોલીસ સ્ટેશને કોર્ટની વાલીજોની સમગ્રવટ ફાવી હતી અને આછી પોતાને ઘેર જવા તે તૈયાર થઈ છે. જે મુસ્લીમ સાથે આવેલી, તે સૈયદ હુસેનને તેની ગરીબ હાલત જોઈને કોર્ટની પિતાએ પોતાને ઘેર રાખી તેના લજવાગલુવાનો પ્રખંધ કરી આપેલો. આ રીતે સાથે રહેવાને પરિણામે પદ્મા અને એની વચ્ચે પ્રેમના જે અંકુરો ફૂટેલા તેનું ઉપર્યુક્ત પરિણામ આવ્યું હતું” (“પ્રજ્ઞાપુ”, તા. ૩૦ : ૧ : ૧૯૪૪). આ પ્રસંગ શિખવે છે કે પોતાનાં સંતાનોને યોગ્ય કેળવણી આપવી અને પારકા માણસને ઘરમાં રાખવો તો તેના ઉપર યોગ્ય-દેખરેખ રાખવી, નહિ તો તેનાં લવંકર પરિણામ આવે. વડોદરાના આ મહત્વના અધિકારી કોણ છે તે જે કોઈ લાઇને ખજાર હોય તે એ વિશે પૂરી માહિતી આપશે તો ઉપકાર માનીશ. સ્વાધીન જાતિવિદ્રાહ માણસો

એક લાઇ લખી જણાવે છે કે “લાદરજીના એક લાઇએ ત્યાં પોતે કન્યા આપતા નથી અને આપવાના પણ નથી તેવાં એક ગામમાં પોતાના દીકરાની પૈસાને માટે સગાઈ કરી હોય તેવી વાતો ચાલે છે. તે લાઇને હજી ૭ દીકરીઓ છે, તેમને હજી પરણાવવાની છે. તેમને ૭ ગામ

વાળા વર પૂગ પાડવાના છે. ત્યારે તેઓ આવા માણસ પાસેથી એવી આશા ન રાખે કે તેમણે પોતાના દીકરાને જ ગામમાં આપવો? આમાં તે ભાઈએ જ ગામને ભારે અન્યાય નથી કર્યો? તે ભાઈ સંસ્કારી મનાય છે, વાલ્યમાં અંગત લીધેલા તેમના પગલા સામે તેમના કુટુંબનો મોટો ભાગે વિરોધ છે.” આ ભાઈ કહે છે ને કાંઈ બચાવશે? ગમે તે હોય, પણ ખરેખર સ્વાર્થથી અથવા ખતીને તે પોતાના ગોળને વિદ્રોહ દેખી રહ્યા છે. ઉમરમનવારી તો ત્યારે કહેવાય. ત્યારે પોતાની કન્યા તેવે ગામે પરણાવે અને ત્યારે તો ગોળ વિસ્તૃત કર્યાનું પુણ્ય પણ તેમને મળે.

આર્યસમાજસ્થનો લગ્નમાં મુશ્કેલી!

જોકે ભાઈ ખગર આપે છે કે “છટોલાના ભાઈ તળભાઈ વસનભાઈ ચુસ્ત આર્યસમાજીય છે, તેમને ત્રણ દીકરા છે. બે ગુરુકુલ કાગડીના ખાતક છે અને એક ગુરુકુલમાં ભણે છે. તેમાંના પહેલા દીકરા ભાઈ રણધીર આફ્રિકામાં વસોના ધનભટ્ટની પુત્રી સુશીલાબેન સાથે પોતાની પસંદગીથી લગ્ન કર્યું છે. બીજા પુત્ર ભાઈ નરેશ વેદાલંકારનું લગ્ન માફ સુ ૧૦મને સ્વિસ ગામ સ્વિસના ભાઈ કેશુભાઈ જોગલાઈનાં પુત્રી બેન જોગલાઈને સાથે થયું. દેશની દુ ખદ પરિસ્થિતિ જોઈ મધ્ય એમ નથી, તે વખતે આ ભાઈએ મોટર તથા ગ્ટાર બેંચ લાવી રૂ. ૧૪૦૦નું પાળી કર્યું. જનમાં ૨૫૦ માણસો લેઈ ગયેલા. પગલું રૂ. ૧૬૫૧ લીધા, જાણસો કપડાં જુદાં. આ ભાઈ ખીજતે ત્યાં લગ્નપ્રસંગે મુધારાની ધણી વાતો કહેતા અને ખુસખાની વાતો ના જોઈએ તે પણ તેજ લાગ્યા. ના કરવાનું બધું જ એમણે કર્યું. છટોલામાં ઘણા કુટુંબોએ વાગ્ન મોટર વગર જન જોક જ સ્વિસ લેઈ ગયાના દાખલા મોજુદ છે. તેમના ભાઈ મૂળભાઈ પોતાના પૂતને લગ્નપ્રસંગે જોરી ગામે હાથી લેઈ ગયેલા, તેમના કરતાં પણ આગળ જઈ પોકળ કીર્તિ લેવા એમણે આવું ખર્ચ કર્યું! છટોલા ગામની કે બહારની કાંઈ સંસ્થાને આ પ્રસંગે તેમણે કંઈદાન કર્યું એવું પણ નથી. ત્યારે હવે આર્યસમાજીય ભાઈઓ પામે કેવી આશા રાખવી? પોતાને ત્યાં પ્રસંગ આવ્યે તથા સમાજીય વિચારોને જોયે મૂકી સમાજને હજી તેઓ અંધારે રસ્તે જ દોરી જાય છે! આવા માણસો પાંચે ઘેર વાતો કરવામાં શરા અને પોતાને ઘેર તો અધાડો ધોગ!” આર્યસમાજ પોતાના દળમાંથી આવે કચરો સાફ કરવા, જો પગલા લે છે તે હવે આપણે જોઈશું.

કૃષ્ણવન્તો વિશ્વમાર્યમ્

આર્યસમાજ પોતાના દળમાંથી કચરો કાઢીને, સ્વચ્છ અને શુદ્ધ થવા

મુઠ્ઠે છે કે કૃષ્ણજ્ઞો વિષ્ણુમાયમ્ એ વેદવાક્યનું ચોપટની પેઠે માત્ર રટણ કરવાં મુઠ્ઠે છે? પણ જ્યાં એ પોતે એવા નવા કચરાને સંઘરીને એકઠો કરતો હોય ત્યાં સમાજશુદ્ધિની તો આશા જ શી રાખવી? અમદાવાદના ‘જ્યોતિર્ધર’ પાક્ષિક પત્રમાં K. નામના કોઈ સ્વર્ણપત્રીએ લખ્યું છે, તેમાં તે જણાવે છે કે “આ બીજા લગ્નના દોઢ મહિના પહેલાં શ્રી. સીતાદેવીએ ધર્મોન્નત કરીને મુસ્લીમ ધર્મની દીક્ષા લીધી. મુસ્લીમ થવા પછી પ્રથમના પતિ પાસેથી છૂટાછેડા મેળવ્યા અને ત્યાર પછી ફરી વાર આર્યસમાજની સહાયતાથી હિંદુ ધર્મમાં પુનઃપ્રવેશ કર્યો અને તુરત જ પ્રતાપસિંહ મહારાજ સાથે બીજું લગ્ન કરી નાખ્યું” (‘જ્યોતિર્ધર’, તા. ૫ : ૨ : ૪૪). કોઈને આર્યસમાજમાં દીક્ષા આપતા પહેલાં કે કોઈને લગ્નવિધિ કરાવતા પહેલાં એટલી તો તપાસ કરવી જોઈએ કે એના આગલા આચાર-વિચાર કેવા હતા અને શે ઉદ્દેશ દીક્ષા લેવા કે લગ્નવિધિ કરાવવા તે માણસ આર્યસમાજ પાસે આવે છે કે લાગલા જ તેમની માગણીને અનુકૂળ થઈ જતું? પણ કૃષ્ણજ્ઞો વિષ્ણુમાયમ્—‘આખા વિશ્વને આર્ય કરો’—એ જ જે સમાજનું વેદવાક્ય હોય, એ જ જેનું રટણ હોય તેને બીજી શી પરવા? અને આખું વિશ્વ આવા આર્યસમાજપ્રેમી ભગશે, એટલે મહર્ષિ દવાનંદની ઇચ્છા પરિતપ્ત થશે એમ આજના આર્યસમાજપ્રેમી માને છે? શ્રી. પ્રતાપસિંહરાયના લગ્ન વિષે ‘સયાજીવિજય’

વડોદરાથી પ્રકટ થતું ‘સયાજીવિજય’ સાપ્તાહિક પત્ર પોતાના તા. ૨૭ : ૧ : ૪૪ના અંકમાં જણાવે છે : “શ્રી. મહારાજ સાહેબનાં બીજાં લગ્ન માટે પેપરમાં હજી પણ સ્વર્ણ ચાલુ છે. એક દ્રષ્ટિએ શ્રીમંતની આ અંગત બાબત છે. તે જોતાં હવે ચાલુ અંગત દીક્ષા યોગ્ય નથી. વળી આ લગ્ન સામે દીક્ષા કરતાં શ્રીમંતનું ગૌરવ જૂદી જાતે જોવાથી માટે, રાજ્ય માટે કે ના. દીવાન સાહેબ માટે જે હજી હાર અને વિવેકહીન દીક્ષા પેપરો દરે છે, તે યોગ્ય નથી.” અને પછી શ્રી. પ્રતાપસિંહરાવે પ્રજાજ્ઞો ઉપર દરેલા ઉપકારો ગણાવે છે, તોપણ આ લગ્ન વિષે એ પત્ર કશો અભિપ્રાય ઉચ્ચારતું નથી, જ્યોતે કે લગ્ન એ રાજની અંગત બાબત હોય એટલે એ ગમે તેવું લગ્ન કરી શકે. રાજનાં જંદોરમાં આવનાં સૌ કાર્યો પ્રજા ઉપર સંસ્કાર પાડતાં હોવાથી તે અંગત નહિ પણ જંદોર કાર્યો છે. અને જેમણે અનેકપણી લગ્નનિષેધક કાયદો પોતાની પ્રજા માટે કર્યો છે, તે કાયદો તો પોતે પ્રથમ પાળવો એ એમની મુખ્ય અને પ્રથમ ફરજ રહી! દેશી રાજ્યોનાં પત્રોનું માનસ પણ કેવું ગુલામી ધરાઈ ગય છે એ આ પ્રસંગે ‘સયાજીવિજય’ જેવાં પત્રોએ દેખાડી દીધું છે.

પિયાપુરમના મહારાજના નિવેદન

પણ 'સ્યાજી વિજય' પત્ર એ લગ્નને ગમે તેટલી ગત્તની અંગત વ્યાખ્યા માનવું હોય, છતાં મ શ્રી. સીતાદેવીના પિતાએ એ લગ્નને મહેરમાં નીચેના નિવેદનથી વખોડી કાઢ્યું છે : "વડોદરાના મહારાજના બીજા લગ્ન વિષે વર્તમાન-પત્રોમાં અમુક ટીકાઓ પ્રકટ થઈ છે, તે ઉપરથી મારે આ નિવેદન કરવું પડે છે. એ બધી ટીકાઓમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે રાજકુવરી સીતાદેવી પિયાપુરમના મહારાજના બીજા પુત્રી છે. એક ટીકાકારે તો એમ જણાવ્યું છે કે 'દુર્ભાગ્યની વાત તો એ છે કે એ કન્યા આન્ધ્રના એક જમીનદાર, જે સફળ ડો. સર આર. વેંકટરત્નમ નૈકુના મિત્ર છે, તેમની પુત્રી છે અને તે પિતાએ જો આ લગ્નમાં સમ્મતિ આપી હોય તો તે મહાદુઃખનો વિષય છે.' આમ હોવાથી મારી સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરવાને માટે અને આવી ટીકાઓથી મારે વિષે થતી ગેરસમજને દૂર કરવાને માટે, આ લગ્નવિષયમાં લેવાએલા પગલાને હું સ્પષ્ટ રીતે વખોડી કાઢું છું. હું એ પગલાને મિત્રકુલ નાલાયક માનું છું. એમાં મારી મિત્રકુલ સમ્મતિ હતી નહિ. મારા પોતાના ધાર્મિક અને નૈતિક સિદ્ધાન્તો અને મારા સમસ્ત જીવનમાં જેને માટે હું સદા પ્રયત્નશીલ રહ્યો છું તે સામાજિક સુધારણાની લાવના, એ સૌ આ લગ્નથી વિરુદ્ધ છે. મારી આ પુત્રીને કેટલાંક વર્ગોથી મારી સાથે કંઈ લેવાદેવા નથી, જ્યારથી મેં એને મારે ઉમરે પગ પણ મૂકવાની મનાઈ કરી છે. એના ઇસ્લામ ધર્મમાં પ્રવેશ કર્યાના, તેના પ્રથમ પતિ સાથે છૂટાછેડા કર્યાના અને વડોદરાના રાજવી સાથે લગ્ન કરતા અગાઉ એણે બ્રાહ્મ વિધિ અનુસાર હિંદુ ધર્મમાં પુનઃપ્રવેશ કર્યાના પગલાને હું ધિક્કારી કાઢું છું. મુસ્લીમ, હિંદુ અને જે બ્રાહ્મ ધર્મને હું બહુ સ્નેહથી પાળું છું અને આચરું છું, તે સૌ મહાન ધર્મોનો એણે જે આવો ભવંકરે દુરુપયોગ કર્યો છે, તેથી મને એટલું ગણું દુઃખ થયું છે અને એટલો ગંધો આપાત લાગ્યો છે કે તેનું વર્જન હું રાખેલી નથી કરી શકતો."

જાત જાતની અર્થવાચો.

"વડોદરા, તા. ૧૯. એક પત્ની દ્વારા હોવા છતાં ફરીથી લગ્ન કરવાના કૃત્યને શુભે કારણતા વડોદરા રાજ્યમાં શ્રીમંત પ્રતાપસિંહિ જાંતેજ કાયદાનો ભંગ કર્યો હોવાથી ચોમેરથી એમના આ પગલાની કડક ટીકા થઈ રહી છે. તેના સામાજિક અને રાજકીય પ્રત્યાધાતોના ખ્યાલથી દિવાન અને અધિકારીઓ ચોંકી જાય છે. આથી વડોદરા રાજ્યમાં બધારણીય કોઈકની જાગવાના લાલકારા વાગી રહ્યા છે. શ્રીમંત વડોદરા પધારતા નથી,

એને અંગે જનતામાં ઝતમઝતની અફવાઓ વહેતી જાય છે” (“ગુજરાત સમાચાર,” તા. ૨૧ : ૧ : '૪૪). ત્યાર પછી શ્રીમંત ગયા પખંચાડીયામાં વડોદરા આવી ગયા, પણ તેમણે આ લગ્ન વિષે કંઈ પણ જાહેર ખુલાસો કર્યો નથી. એવી પણ અફવા ફેલાઈ હતી કે ત્રણ લાખ રૂપિયા આપીને શ્રીમંત મહારાજ શ્રી. મીતાદેવી સાથે લગ્નના છટકેડા કરવાના છે.

સાર્વભૌમ સત્તાને દરમ્યાનગીરી કરવાની વિનંતી

“લાહોરનું ‘ટ્રીબ્યુન’ પત્ર આ સંબંધે ચોંકાવનરી વિગત જાહેર પાડતાં જણાવે છે કે, દિવાન અને ખીજન અધિકારીઓએ શ્રીમંતને વિનંતી કરી હતી કે જાહેર અને વહીવટી કારણોસર મહારાજાએ ખીજું સગ્ન કરવું એ ચોગ્ય નથી. છતાંય તેમણે લગ્ન કર્યું હોવાથી વડોદરાના દિવાને અને ખીજાં જે ઉચ્ચ અધિકારીઓએ પોતાના હોદ્દાનાં રાજીનામાં આપ્યાનું કહેવાય છે. આ બધી ઘટનાઓને કારણે રાજ્યમાં કદાચ વહીવટી અવ્યવસ્થા ઝેંબી યાય, એટલે એમ થતું અટકાવવા માટે આ ખાખતમાં ‘દરમ્યાનગીરી કરવાને સાર્વભૌમ સત્તાને વિનંતી કરવામાં આવી હોવાના સમાચાર પણ સોંપાયા છે” (“ગુજરાત સમાચાર,” તા. ૨૧ : ૧ : '૪૪). હજુ સુધી કોઈ અધિકારીએ રાજીનામું આપ્યાના સમાચાર મળ્યા નથી, હવે શું યાય છે એ જોવાનું રહેલું. આ ખાખતમાં દરમ્યાનગીરી કરવાને સાર્વભૌમ સત્તાને વિનંતી કરવામાં આવી હોય તો ખમર નથી, એ ત્રિય વડોદરા રાજ્ય ધારાસભામાં ચર્ચાવાની વાત વંચમાં પ્રકટ થઈ હતી, પણ એ વાત પણ હવે નાખાયાદાર પડી છે. પણ સિટિશ દિદુખ્યાનની વડી રાજસભામાં એ ત્રિયંબની ચર્ચા થશે એવી વાત પ્રકટ થઈ છે.

દિલ્લી રાજસભામાં એ લગ્ન વિષે ચર્ચા

“નવી દિલ્લી, તા. ૨. આવતી તા. ૧૬મી ફેબ્રુઆરીએ ગંગાનારી રાજસભા સમક્ષ રાજનગદાદુર ગોવિંદલાલ શિવલાલ મોતીલાલ નરકપી એક દરાવ રજુ કરવા માટેની નોટીસ અપાઈ છે. આ દરાવ દ્વારા વડોદરાનરેશ શ્રી. પ્રતાપ સિંહરાવે એક પત્નીપતનો પોતાના રાજ્યના કાવદાનો ભગ કર્યો છે તે બદલ તેમના રાજ્યકર્તા તરીકેના અધિકારો છીનવી લેવાની દિલ્લી સરકારને ભક્ષામણ કરવામાં આવનાર છે. રજુ થનારા એકેટને પરિણામે રાજનગદાદુરના દરાવને પાંચમો નંગર મળ્યો છે” (“ગુજરાત સમાચાર,” તા. ૬ : ૨ : '૪૪). તા. ૧૬મી ફેબ્રુઆરી આવીયે ખરી અને ગઈયે ખરી, પણ આ દરાવ વિષે શું થયું, તે વિષે કંઈ વાત જાણમાં પ્રકટ થઈ નથી.

“નાઈનું” પરાક્રમ

“નડિયાદ, તા. ૧૭. પાટીદારોમાં દોકરીઓને ગામ પરગામ મોકલતા સાથે વાળંદને મોકલવામાં આવે છે. આવી રીતે વમોના વાળંદ અબાલાલ સાથે એક જેન કંબરીથી નડિયાદ આવતા હતાં. નડિયાદથી તે વાળંદ દાગીના અને કપડાવાળી પેટી લેઈ પસાવનું ચક્ર ગયો છે” (‘યુજગત સમાચાર,’ તા. ૨૦:૧:૪૪). આખી વાળંદ જનિ પાટીદારોના વિશ્વાસને પાત્ર છે અને એ પાટીદારોના દાગીનાના ગંજ સાચવીને લેઈ જાય છે, તેટલા માટે તો એને ‘ગાંપજો’ કહેવામાં આવે છે. પણ જ્યાં આવા વાળંદ પાકે ત્યાં ધીરે ધીરે તેમના ઉપરથી પાટીદારોનો વિશ્વાસ ઊડી જાય. એ નાતમાના કેટલાક માણસો પોતાને ‘નાયી બ્રાહ્મણ’ માની અભિમાન ધરાવે છે, પણ જેનામાં બ્રાહ્મણના ગુણ, કર્મ, સ્વભાવ હોય તેજ આવી રીતે ‘બ્રાહ્મણ’ ગણાય. અને આમ પોતાને સોંપેલા દાગીના લેઈ નાશી જાય, એ બ્રાહ્મણ નથી જ માટે પોતાને નાયી બ્રાહ્મણ ગણના બાંધીઓના આગેવાનોએ આવા ચોર વાળંદને કંઈક શિખામણ દેવી ઘટે.

કુંભાર ઉપર પાટીદારોનો જુલમ

પેટમાં તાણુકાનાં “અડકદ ગામના આગેવાન પાટીદાર ઉમેશભાઈ પ્રમુદાએ ગામના મહાદેવમાં હાન કરાવેલો, તે વખતે પ્રમુદા પતિ સોમાભાઈ બીજાભાઈને બાણી ભરવા કહેવું.” પણ તેમણે બાણી ભરવા માટે ના પાડવાથી મહાદેવમાં ઉમેશભાઈ-પ્રમુદાસના પ્રમુખપણા નીચે ગામલોકોએ ભેગા થઈ નીચેનો કરાવ કર્યો છે: ‘ગામના કુંભાર સોમા બીજાની સાથે કાંઈએ જોલેલું નહિ, ચાલવું નહિ, વેપારીઓએ પૈસા લેઈને કાંઈ ચીજ આપવી નહિ, વાળંદ દગમત કરી નહિ, તેમજ તેની જમીન કાંઈએ ખેડવી નહિ; છતાં કાંઈ ઇસમ આ કાયદાને ભંગ કરે તો રૂપિયા સવા પાંચ હડ લેવો અને કાંઈ આગ્નિ કરે તેને આડ આના ઇનામ આપવું.’ ઉપરનો કરાવ થયો તેજ રાત્રે સોમાભાઈના ઘર ઉપર ઘટા પડેલી અને તેમનો રીપેર કરવાનો કુવો મજુરોને અમાવે પુરાઈ ગયો છે” (‘પ્રમુદા પતિ’ કાર્તિક-માગર, સ. ૨૦૦૦). જે આ વાત આવી હોય તો કુંભાર ઉપર પાટીદારોનો જુલમ કહેવાય. પાટીદારોએ અમજવું ઘટે કે કાંઈની ઇચ્છા વિરુદ્ધ તેની પાસે ગમે તે કામ કરાવવાના અને તે ન કરે તો તેનો બદિલકાર કરવા કરાવવાના દિવસો હવે ચાલ્યાં ગયા છે. હવે તો ગામના સૌ લોકોએ અમાનમાવે લાઈચારાથી અને સહકારથી રહેવું ઘટે. તોજ દેશમાં સ્વરાજ્ય ચલાવશે અને તોજ રચણાઓનું સ્વરાજ્ય ટકાવી રાકશે.

રેલ્વેના પ્રવાસમાં મુશ્કેલીઓ.

રેલ્વેએ દોડતી ગાડીઓ ઝોછી કરી નાખ્યાને પરિણામે ગાડીઓમાં ખૂબ બીડ થાય છે અને તેથી ફેટલીક બગાડે મુસાફરોને ગાડીની બહાર પાડીને લટકીને બેખમભરેલી રીતે મુસાફરી કરવી પડે છે. વળી કોઇ કોઇ રેલ્વે કંપનીએ ગાડીમાંના દીવા બંધ કરવાનો ફરાવ કર્યો છે અને મુસાફરોને પોતાની સાથે બેટરીની ટોર્ચ અથવા ફાનસ સાથે રાખીને ગાડીમાં મુસાફરી કરવાની ભલામણ કરી છે. જાણે કે રેલ્વેને દીવાનો ખર્ચ જાડુ થાય છે અને મુસાફરોને એમ ટોર્ચો અથવા ફાનસો મફત મળતાં હશે! અને હવે તો વડી સરકારે વડીધારાસભામાં પોતાનું જે વાર્ષિક બજેટ રજુ કર્યું છે, તેમાં ગાડીનાં બારડાં સવાંયાં કરવાનું જાહેર કર્યું છે. અને એમ કરીને ૧૦ કરોડ રૂપિયાની ઉપજ વધારવાનું નક્કી કર્યું છે. સરકારને મન તો હજીયે દિંદી પ્રજા ધનવાન લાગે છે, એટલે તેને લૂંટીને દલકરી કરવાનો તેનો ધરાદો છે. પરદેશી સરકારની ગુલામગીરીનાં આવાં તો અનેક કુદ્દા ગરીબ ખિયારી દિંદી પ્રજાને મળ્યાં છે અને હજી તો ફેટલાંય મગશે. માટે તો દિંદી મહાસભાએ દિંદને સ્વતંત્ર કરવાનો ફરાવ કર્યો છે.

(સ્થાપના ૧૯૩૬, રાષ્ટ્રીય દરેક વર્ષે ડીવીડન્ડ ટકા ૬૫)

એમ્પિયન

પ્રોપર્ટીઝ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ્સ કું, લિમિટેડ

૩૦૧, ચની રોડ, મુંબઈ

મિલો, કારખાનાં અને બેન્કો વગેરે કંપનીઓના સદ્દર અને છ ટકા ઉપરાંત વ્યાજ આપતા શેરો. લોનો, ડીબેનચર, ડીપોઝીટ અગર તો સ્થાનિક મિલકતો ઉપર નાણાં રોકવા માટે અને શેરો, લોનો વગેરેનું વેચાણ કરવા માટે લખેા કંપનીને વિગત માટે.

એજન્ટોને કમિશન, પરદેશના ધરાકોને સગવડ.

પાટીદાર

વત્તિષ્ઠત જામતે પ્રાપ્ય વરાશ્ચિનોધત ।

શુરમ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત કવયો વદન્તિ ॥

મ ૪૦૦૦ }
૪૫૯ ૩૧

આજ્ઞા:

{ એવ
અક ૬

‘બા’

નિઘેય ઘ પૂં ગાપુછના ધર્મપત્ની પૂં કમ્પુગા ગાવીને ફૂં ગમ
આપણ સર્વ વચ્ચેથી આજે ઝડપી મયો કે પૂં માપુછને આટલી
ઉમનું અને આવી સ્થિતિનું વિચારદુષ્ણ તો અસહ્ય છે—અવણનીય
તે અંચ મહાદેવભાઈ જતા બાપુડનું ગાલ ત્રણ લાગ્યું અને આજે પૂં
કમ્પુગા જતા તેમનું આનંદત્ર ભાગ્ય ગાપ તો ગિયત્રસ સત છે
એ મહાન દેવી નિમ્તિ તો સમત્ર ગખી ગહેમે આજનો એ નગસિદ્ધ તો
કાન્ય ગામે કે ‘હનુ થયુ ભાગી જગમ, મુખ ભજનુ શ્રીગોપાળ’
પણ આપણુ મધાનુ મુદ્

પૂં બા એ એક દેવદાસબાઈનો જ ના નહાતા, આખા ભાગતરની
ના દના અરો એનજ નદિ, સન્માર્ગે હરન હવના ધરુનાર કોઈ પણ
પકિતના એ માતા દના એ તો જગજગનનીના અરતા સમા ગોતાની
મનનીયતા ધર્મપગણના, પ્રેમાળતા અને નિર્ભિમાનતા જેના ઉચ્ચ
ગોથી જગન સમક્ષ એ આર્શ નારીત્વનો જોવપાક ગખી ગયા કે
‘નારી એ માતા પ્રથમ છે’ એ એમણે પોતાના હરનથી મિદ્ધ કરી
મતા યુ સાનારો થયા મગ્નએના એ નારીત્વને સ્વચ્છએ હવનબ
ત્વામ અને સમને જાણની પોતાના આર્પત્વને ઉગ્મ્યુ સ્ત્રીગતિ ઉપ
તેની સુચિનનાનો જે આરોપ જગન મૂકે છે તે એમણે સહુના ‘ગા
ની પોતાની ઉગ્તાથી નિર્ધર અને અધ્યાને માગિત કરી બતા પે છે
મેનાપગણુ મહુવા છતા કાર્નિવાલ મ્હી ગખો નથી સમજ—સાચી અમજ,
જેનો જાત નિદાનોગા પણ અભાવ જોવામા આવે છે તે—હોવા છતા
જાનનું ધમક કરી નેમતે કર્યું નથી સન્મગિતા ભાગેલા હોવા છતા

પાત્રતાનો કે પવિત્રતાનો હોજ કદી એમણે દેખાડ્યો નથી. પોતાના આખા જીવન દરમ્યાન આદર્શ પત્નીત્વ, ઉચ્ચ આર્થત્વ અને અન્નેડમાનવત્વ એમણે રાખ્યાં. હિન્દુ સંસ્કૃતિના આદર્શમાં એ ઋષિપત્નીએ પોતાના જીવનથી આર્થ સન્નારીનો આદર્શ જગત સમક્ષ પ્રત્યક્ષ કર્યો છે.

ઝાઝું ભણત નહિ, છતાં તેમની સમજ કાષ્ઠથી ઝોઝી નહોતી. ભણતરનો પ્રધાન હેતુ પણ સમજપૂર્વક અને વિવેકથી જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી સદ્ભાવના, સદ્વિચાર અને સદ્વર્તન પ્રાપ્ત કરી સાચું જીવન જીવી જાણવું એજ છે ને! જો એમજ હોય તો તો પૂં જા ગધાંથી વધારે ભણેલાં હતાં, ગધાંથી વધારે જ્ઞાની હતાં.

જગદ્ગુણિ સમા આદર્શ મહાત્માનાં ધર્મપરાયણ પત્ની હોવા છતાં એમની સદનશીલતા અને નિરભિમાનતા આપણે આજની જેનોએ શીખવા જેવાં છે. ભયુ'ભયુ' થરે છતાં સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી પતિઆના શિરોમાન્ય કરનારાં એ પતિપરાયણ છતાં ભારતજાણના ધર્મમાના સમું જીવન જીવનારાં પૂં જાના જીવનમાંથી આપણે જેનોએ ઘણું શીખવાનું છે. જગતમાં જન્મી સન્માર્ગે જીવન જીવનાર આદર્શો અને ધ્યેયો સામે સદાય મીટ માંડી ઉતરોત્તર જીવનસાધના સાધના રહી પોતાના જીવનક્રમની ફારમ સર્વત્ર પ્રસરાવનાર વિરેક્ષા જ હોય છે. આ માતાએ તો આખું જીવન અનેકવિધ કષ્ટો સદન કરીને, પતિના આદર્શો પાછળ આત્મસમર્પણ કરીને જ વ્યતીત ક્યું છે અને આર્થસંસ્કૃતિનું એ સાચું પુત્રીરત્ન, સારા ભારતવર્ષનાં સંસ્કારમાના જની ગધાં છે. પતિપરાયણ એ ધર્મપત્નીએ, પોતાના આખા જીવન દરમ્યાન પતિનો સાથ કરી ભારતની સન્નારીઓ માટે આદર્શ પતિવ્રત બડ ક્યું છે. વચ્ચેથીયે કંડણ અને પુષ્પથીયે શમળા એવા દૈયાનેય રક્ષાવનાર એ માતાના જીવનમાં શું શું નહોતું?

જાનો ઝ્યૂજ દેહ આજે આપણી વચ્ચે નથી, પણ તેમનો અમર આત્મા આપણુ જેનોને તો સદાય આશીર્વાદ આપતો રહેશે. આપણી ફરજ છે કે આપણે તેમના જીવનને નજર સામે રાખી આપણાં જીવન વધુ ઉચ્ચ, વધુ નિર્મળ અને વધુ જોજસૂવનાં જતાવીએ. ધર્મ એ જ જીવન — અધર્મ એ જ મૃત્યુ, એ જ આદર્શને સન્માનીએ.

સર્વશક્તિમાન પ્રભુ સદગત આત્માને શાન્તિ આપો: પૂં જાણુજીને પણ કષ્ટ સદન કરવાની શક્તિ છે તેથી વધારે ને વધારે આપો, અને આપણુ જેનો પૂં જાના જીવનમાંથી યથાશક્તિ યથામતિ આપણા જીવનમાં કંઈ કંઈ ઉતારીએ એવી ભાવના, ગમ અને શુદ્ધિ આપણુને આપો.

મારા કરાળા

સોનાબેન શંકરભાઈ

કળજુગ

જીવનમાં કંઈ પણ વિદેષ પરિસ્થિતિ ઉભી થશે, કંઈ વખેતે દુઃખસુખ આવશે, એની કંઈપણ કંઈ માનવને આવે! અને જો એની ખાતર પડી જતી હોત તો જગતમાં દુઃખ જેવી વસ્તુ જોવા—મનુષ્યના મન કે કેમ, એ પણ એક સવાલ છે. ત્રણ વાણ પુરોની મા મદકારને મૂકી ત્યારે મોહનલાલ મગધપાણીએ મૂત્તા ત્યારે એમના દેવામાં ફેટલીયે વાસના, ઉમંગ અને ઉત્સાહ હતો. મરતા સુધી પણ એમના પ્રકૃષ્ઠ વંદન ઉપર નિગરાનું એક પણ ગિદ્દુ નહોતું પ્રેસરું. મોટા રમણને જોવાની મદકારને પણ કંઈ: “મારાં જે નાનાં જાગકોને નમે જોઈને.” અને જાણે એટલાથી સર્વ પ્રકારનો સતોષ હોય તેમ સતાને માટે એમણે આંખ ખીલી.

નાના જાણે દીકરાઓ કમાવ અને ખેતી કરે તેવા લાચક ઉમરના થયા ત્યાં સુધીમાં તો રમણની વાંદને જોજે એ જાગકો રગવા લાગ્યા હતાં. નાના ચંદુને પરણાવ્યો અને ખીજા મોહનની સમાઈ કરી. આવી લીલી પાડીમાં મદકારને મોહનલાલ પણ નહોતો યાદ આવતા, જોતે વિષવા છે જોય જાણે જુના હોય તેમ માતા રમણના નાનાં જાગકોને આજો દલાડે રમાડવામાં રસીય આવડ અનુભવનાં ને જીવનની પણ પગ ધન્ય માનતા કિયો વ્યતીત કર્યે જતાં.

રમણની વાંદ ઉજમ જગ જાણેલા મનની ખરી, પણ મદકાર તો “આપણે શું? જે જેવું કમાશે ને તેવું ખાશે” કરી મન વાળી લેતી, પણ ત્યારે ચંદુનાં વાંદ કંઈ આવતી જતી થઈ ત્યારે જોડું કંઈ સનુ ખીજા ઘરમાં રોપાયું. તાન વાનમાં તકનારું મગ ઉજમ જોગતી, વખત આવ્યે એને ધમકાવતી, જોડાંની પનાનો મર્ગ લેકેને, જો કંઈ કંઈ આવે આવે કે એને પૂછ્યા નિના કંઈ કરે તો વાતનું વલેમર કરવામાં જાણી નહોતી ગળતી.

કંઈ મદકારને કહેતી: “જુઓ જા, મારી ઉપર નકામો ગેફ કરે છે તોય હું જોતની નથી ત્યાં લગી, નહિ તો પછી મારે ને એન નકાર સશે હોં.”

ઉજમ: “તેમાં તું એ ટારીને ચુ કહે છે? કંઈ નારી ઉપર રોફ જોડાં કરે છું?”

કંઈ: “તે નને કોણ કહે છે કે મારી ઉપર કોણે કરે છે? તુ પાછી કમાણે લાવે છે ખરી ને, જેટલે માની ઉપર રોફ કરતી હશે.”

ઉજમ: “તો તું તો કમાવા નથી જતી ને?”

મદકાર અને ને વાંતી. કંઈ અને કહેતી: “તુંયે શું નાને મોટી સદી

ગય છે!" અને ઉજ્જમ કહેતી: "હજી છોકરું છે, નાની છે. જોછી અક્કત હોય તો સમજાવી પડાવીને કામ લો. ઘર ચલાવવું હોય તો જરા દુઃખેય વેડવું પડે."

ઉજ્જમ: "તે ના કાણુ કહે છે, પણ આજકાલની આવેલી પાછી રોક ફટલો કરે છે?"

આવી ને આવી તકરારો ચાલવા છતાંય ળીઝાં બે વર્ષ તીકળા ગયાં એટલે નાના મોદનની વધુ આવી. તે જરા મોટા ઘરની એટલે કામકામમાં મન જોડું રાખે. આજો દિવસ મોતાના વાળ હોળવા, લુગડાં પહેરવાં, ફરવા જવું, પેપરો-માસિકો વાંચવાં, એવી અદારની વસ્તુઓ પર એવું ધ્યાન ચોંટવું. એટલે એનો અધોય ભાર ઉજ્જમ અને કંચન ઉપર પડતો. આવી તો ઉજ્જમને કંઈ કાવતું ન આવ્યું. તે આખી ઘડી ચૂનો ફૂંકે, પાણી ભરે ને આ જાછ સાય બેઠાં બેઠાં ખાય એ તે ટ્રગી નથી નવાઇની વાત જ હોય ને!

તણ દિવસો પૂરા ગયા ન ગયા ત્યાં ઉજ્જમે વાસંતીને કહ્યું: "જુઓ નાની વહુ, મારા ઘરમાં આમ ટાપરીપમાં રખડવું નહિ પાસવું. અહીં તો જરા કામ કરવું પડશે."

વાસંતી: "તે મારી આઈ, કાણુ ના કહે છે? પણ મને જો નથી આવડતું તે હું નથી કરવાતી."

ઉજ્જમ: "એટલે?"

વાસંતી: "અદારથી ખરીદી કરવી હોય, મારે ભાપણો આપવા જવું હોય, વગેરે કાણુ કરશે? તમે!"

ઉજ્જમ: "ઘરકામની વાત કર. અમે ખાવા કરીએ ને તું ખાય, એમ ને?" વચમાં ઋષડો પનાવવા મહાકોર પડતી: "હજી જાગકું છે, એને ધીમે ધીમે શિખવાડો એટલે આવડી જશે."

પણ ળેરાંની વાતમાં તો ગણે છે. ને! મણેય જણાં લહે, ઋષડે એટલે દરેક જણા કંટાળ્યા. જુદું રહેવા અધાંય તનમની રહ્યાં. ઘરના, મિત્રકતના અને વાસણકુસણોના ભાગ પાડ્યા માંડ્યા. ત્યાં એક પ્રશ્ન ઝેબો ચમે કે મહાકોર ડોશી કાના બેમાં ગય?

મોટા રમણે કહ્યું: "હું તો જોડું કમાઉં છું ને તેમાંય મેં અત્યાર લગી આખા ઘરનો ભાર એકલે હાથે ઉપાડ્યો છે. મારે તે મારા બેમાં નહિ."

ચંદુ: "આપણે તો રહી નોકરી, આજ અહીં તો કાલ ળીજે, એટલે આપણી સાથે એમને તો નહિ પોષાય!"

મોહન : “હું તો ખેતી કરું છું, પણ જાણો ને કે માને ધરમ ધ્યાન કરવાનું મન વિશેષ, એટલે વાસંતી સાથે એમને નહિ બને. મારે મારી જોડેય નહિ!”

સૂતમૂળ મદદકાર આ એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળી રહી. પણ પુત્રો ઉપર કેટલીયે આગામી ધમારત આંધી હતી. પેટના જખ્યા પારકી જણીને રાખવા તૈયાર થયા, છતાંય એક ઘરડી માને રાખવા કાઈ તૈયાર થતા નથી. એ પણ એક દગાદગ ફગાઝુગ નહિ તો બીજું શું? મિલકતેય કોની? મોનાના પતિ મોહનજ્ઞાતની, એટલે તો ખ્યાલ એને દતો. તે નરણપથારી ઉપર પડ્યા તે વખતનું ચિત્ર એના મનમાં બંધ થયું તેને વાત આવતા તે વચમાં બોલી : “એક રમણ, તો મારી શી દશા? હું તો ઘરકુ પાત! મે તમોને ઉઠેર્યા તો નમે મને એક માતાને થોડા દલાડા નહિ ગળી શકો?” રમણના ક્લિતે તો શું પણ કાઈના હૃદયને કંઈ ન થયું આખરે ડોશીને એક ઝોરડો આપવો ને બાર મહિને સાંકે રૂપિયા આપવા, એમ નક્કી થયું. આ વાત ત્યારે બહાર આવી ત્યારે લોડા કહેવા હતા કે “ઝોડગ સપીલા જખગ, ડોશી સાંકે ખાનાં શું મરવાની છે?”

વજ્રહરા

મંગળદાસ હીરાચ દ શાહ

શુભ પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવો

પંદરેક દિવસ પહેલાં સાંભળ્યું હતું કે નાર, મુણાય, ઉત્તરસંડા, વગેરે પાંચ મામના પાટીદારોએ બેગા મળી જનમ એકજ દિવસ રહેવાનો અને જનમાં પચીસ માણસથી વધુ માણસો ન લેઈ જવાનો ઠરાવ કર્યો છે. આજે બપોર પડી કે વસો અને ધર્મજ ગાયના પાટીદારોએ પણ આજ જનના ઠરાવ કર્યા છે.

આ દગવોની જાણ થતાં ઘણા જાનિલાઈઓ રાજી થશે. બીજા કેટલાક એમ કહેશે કે “આમાં ઠરાવ શું કરવાના હતા? ઠરાવ વગરજ આ તો થવાનું છે. આના કરતા બીજી ઘણી આજતોના ઠરાવ કરવાની જરૂર છે.”

જનમાં એકજ દિવસ રહેવાનો અને પચીસ કરતાં વધુ માણસો ન લેઈ જવાનો ઠરાવ થાય, તેમાં બહુ પ્રગતિ થઈ જતી નથી, એ વાત કદાચ સાચી હશે. પરંતુ આપણી જાનિના લોકો સામાજિક રિવાજોમાં સમયાનુસાર ફેરફાર કરવા બેગા મળી વિચાર કરતા થાય, તો જે તે વખતે યોગ્ય સુધારાવધારા કરી શકાય અને જાનિના રિવાજોથી કેટલાય લોકો અનેક જાનની હાડમાગીઓ બેગવના અટકે. એટલે આ દગવોની કિંમત ભલે બહુ મોટી ન હોય, પરંતુ

સામાજિક પ્રણાલિકાઓમાં ફેરફાર કરવા બેગા મળવાની આ જાનની પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનિહિતની દૃષ્ટિએ ઘણી અગત્યની છે. અને તે દૃષ્ટિએ દરેક ગામના પાટીદાર, ભાઈઓને બેગા મળી, લોકોને દુઃખદાયી થઈ પડેલા અને જડ થઈ ગયેલા ગિરિજાને બદલવાના કાર્ય કરવાની પ્રવૃત્તિને ઉપાડી લેવા વિનંતી છે.

આપણે રાજકીય, કૃષિવણીવિષયક કે એવી બીજી પ્રવૃત્તિઓ માટે બેગા મળીએ છીએ અને યોગ્ય લાગે તેવા ફાવેલા જે તે વખતે કરીએ છીએ. પરંતુ આપણા જીવન સાથે જડ સંબંધ ધરાવતા સામાજિક ગિરિજાઓમાં ફેરફાર કરવા ટેવાયેલા નથી. એને લીધે જ્ઞાતિના નાના મોટા, ગરીબ તથા ગર, સૌ દ્રાઈ અનેક જાતના કલંગા ગિરિજાઓમાં ફેરફાર થઈએ છીએ. લગભગ દરેક જાણુ પ્રસંગ આવતાં અમુક ગિરિજાઓથી તો કટાયે છે જ છતાં, બધાને દેખાડેથી, 'ચાલતું આવે છે' તેમ દર્શાવું પડે છે.

જ્ઞાતિમાં કૃષિવણી વધે, વિચાર કરવાની શક્તિ વધે, અને આપણે જ જોના, ફેરફાર ગિરિજાને આપણને ફેરફાર કરે, જતાં આપણે તે લાચારીથી પાગલા જ પડે એ નવાઈની વાત છે. આ નવાઈની વાત ટૂંકી રહી છે એવું કારણ એ જ છે કે આ જાનમાં આપણે બેગા મળી વિચાર કરવા ટેવાયેલા નથી. આ જાનની ટેવ પાડીશું તો એકદરે બધાને લાજ થશે, જ્ઞાતિના વડીલો અને રાજા જ્ઞાતિના નાના અને ગરીબ ભાઈઓનાં સુખસગવડોના વિચાર કરી શકે કે એવી જાણ પડશે અને અત્યારે જેને જે ફાવે તેમ કરવાની વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ વધી રહી છે તે અટકી પડતાં જ્ઞાતિમાં કષ્ટક શિરન વધશે.

અને તેમ કરશે તો જ વડીલોનું ગૌરવ યુવક ગાનસ આગળ વધશે. આ બધી દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં આ જાનના ફાવેલા બેગા મળી કરવાની પ્રવૃત્તિને ઉપાડી લેવા જેવી લાગે છે. અત્યારના સંજોગોમાં વિચારવા જેવા બીજા કંઈક પ્રશ્નો નીચે મુજબ છે :

૧. વરપણે માયાંભાટલાં ને વડીનાગડ લેવાનું ગધ કરવું કે કેમ?
૨. પરકણુ લેવાની અને આપવાની રીત આજુ રાખવા જેવી છે કે કેમ?
૩. મોંઘવારીમાં કપડાલક્ષ્મી તથા દામીનાને, બદલે ઉચક રકમ આપવા લેવાનું પંસંદ કરવા જેવું છે કે કેમ?
૪. પિરસણુ આપવાનું ગધ કરવા જેવું છે કે કેમ?

ઉપરની અને એવી બીજી જાણતોમાં વિચાર કરી પોતાની શક્તિ મુજબ અને બધાને અનુકૂળ થઈ પડે તેવા ફેરફાર કરવાના કાર્યો વધુ મતે કરવાની પ્રવૃત્તિ દરેક ગામના ભાઈઓ ઉપાડી લેશે તો તેમાં બધાને ફાવેલો છે.

દાંતનું રક્ષણ

માનવદેહ ૩૫૦ નગરોનું પ્રવેગદ્વાર એ મો છે. તેમાં શિશ્નવદ્ધ ચોક્કીદારોની પેઠે સ્તાવલિ સુધ્ધ રીતે ચોક્કીઓલી છે. તેમના તરફ એન્ડ્રકારી દેખાડવામાં આવે તો તેઓ પોતાની ફળ્લે યથાર્થપણે ગમ્મતી શકે નહિ અને આખા દેહનગરમાં ઉત્પાત મચી જાય. આમાંથી અથવા માટે તે ચોક્કીદારોનું - નીતોનું કંઈ પ્રકારે રક્ષણ કરવું તે સજન્યમાં નીચે પ્રમાણેના ઉપલક્ષ વિચાર કરવામાં આવ્યા છે.

આગળના જન્મ પછી સામાન્યપણે વગલય ૭ મહિને, એક પછી એક ફળ્લે ચોક્કીયા ક્રમ પ્રમાણે નિત જોગે છે. આ વખતે જાળકના મોઢામાં ચળ આવે છે. તેને હીથે મોંમાં હાથનો અગુડો નાખીને પેઢાથી દખાવવા અથવા કોંઈ છે. આમ કંવાથી તેને આડ' હાથે છે. આ સમયે હાથમાં હાડકાની ચૂમણી આપવાનો વિચાર હોતો અને હજુ પણ કેટલેક ગથે જોવામાં આવે છે. તે જાળક મોંમાં ગ્રાસે, હાથમાંથી પડી જાય અને તે ઉપાડીને પાછી આપવામાં આવે છે. ચૂકથી બીની થયેલી ચૂમણી આથે રોગના અમખ્ય કોટાણુઓ ચોટ છે અને તે સરીગમાં નાખાય થાય છે. વળી ચૂમણીના ગંગા પણ જોડેવતે અગે એરી હોય છે. એટલે ચૂમણી હાનિદર્ના હોઈ તેને અંતર ત્વજની જરૂરી છે.

તેના જન્મમાં જારીક, મુલાયમ અને અચ્છ કપડાની ચીંઈડી લેઈ, અચ્છ પાણીમાં ભીંજવી, આગળાએ વીટાળીને ત્રિવમમાં એ ત્રણ વખત પેઢા ઉપર ફેંકવાથી જાળકના પેઢાને ત્રણે આગમ મજે છે અને દાંત જોગવામાં પણ મન્દકર્તા નીવડે છે. જાળકને નિત જગરાને અમયે પશ્ચિમના દેશમાં પાકાં રામેટાનો રસ અપાય છે, તે પણ અતિ ઉપયોગી છે.

જાળક ખોરાક લેતુ થાય ત્યારે ચાતુ જગાનાની ફેશન પ્રમાણે જામ કરીતે ચોકલેટ અને એના જેવીજ બીજી ગળપણુવાળા ચીજો અતિશય પ્રમાણમાં ખરાડવામાં આવે છે. તે જાળકના દાંતોને માટે ગભીર નુકશાનકર્તા છે. એ ગળપણુની અમર સીધેસીધી દાંત ઉપર ન થતાં લોહીમાં મળી જઈને આડકનરી રીતે નુકશાન કરે છે. આના જન્મમાં આરા તાગ્ન કંઈ પૂરતા પ્રમાણમાં આપવા જોઈએ. જાળક લગભગ છએક વર્ષની ઉંમરનું થાય ત્યાં મુવી દાંતની કેસ પ્રકારની અભાગ ગમ્મતી જોઈએ તે અજન્યમાં ટ્રેકમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો.

હવે જાળકના દુધિયા દાંત નીકળી જઈ તેને ટેકાણે આખી જિંદગીના સાથીદારો—કાયમી દાંત આવીને હાજર થઈ જાય છે. આ ક્રિયા સાલુ હોય ત્યારે નાકમાં કાંઈ અડચણ હોવાથી નાક વાટે ગરોળર શ્વાસ ન લઈ શકતો હોય, અથવા મોંઝોથી શ્વાસોચ્છવાસનો ક્રિયા કરવાની કુટેવ પડી ગઈ હોય, અથવા રાત્રે ઊંઘમાં મોં ઉઘાડું રહી જતું હોય તો આગળના ઉપર નીચેના દાંત જહાર પડતા યાંસા થઈ જાય છે. ડેટલાંક માણસોનાં મોં તદ્દન જોડાળ થઈ ગએલાં જોવામાં આવે છે, તે આવા અવ્યવસ્થિત દાંતને આભારી છે. માટે સુંદર રચનાવાળા દાંત મોકવાય તેને માટે ઉપરની કુટેવો ત્યજી. જાળકને રાત્રે દાદી નીચે કમાલની ગડી વાળી મૂકી દેવાથી મોં ઉઘાડું રહી જવાની રેવ અટકી જશે.

આશરે આરેક વર્ષની ઉંમરે દાંત પડ્યા—જેવાની ક્રિયા પૂરી થાય છે, હવે જે કાયમી દાંત આવી ગયા તેની નીચે પ્રમાણે માવજત કરવાથી વિના-વિધને, જિંદગીના અંત લાગ મુખી કામ લેઈ શકાશે.

સવારમાં નિર્ધારિતપણે, સારો કુચો ખની સહે તેવું, ખાવળ, આવળ, કણ્ઠી, કબોઈ, વગેરે વનસ્પતિની લીલી ઝાજીનીું દાંતણ વાપરવું. સર્વોત્તમ છે. દૂધ-ખશને, તેને વાપરવાની આજીવી રીત તદ્દવા 'સિવાય દરરોજ' વાપરવું એ તો ભયંકર આફતને નોતરવા સમાન છે. પરંતુ જ્ઞાને ગરમ પાણીમાં ઉકાળીને અથવા દવાવાળા પાણીમાં જોળી રાખીને વાપરી શકાય છે, તે પણ નરમ જ્ઞા અને અંધવાગિયામાં એક જ વખત વાપરવું વધુ સલાહ ભર્યું છે. કારણ કે દાંતણથી જે ભાગ સાફ થતો નથી, તે એ દાંતની પરચેનો ભાગ જ્ઞાથી સાફ કરી શકાય છે. જ્ઞા કેમ થસવું એ પણ જાણવું જરૂરી છે; ઉપરના દાંતમાં ઉપરથી લેઈ દાંતના નીચેના ભાગ નરફ અને નીચેના દાંતમાં નીચેથી લેઈ દાંતના ઉપરના ભાગ નરફ ફેરવવું, જેથી મેઘને જોટી રીતે નુકશાન ન થાય.

જ્ઞા સાથે પાઉડર અથવા પેસ્ટ વાપરવામાં આવે તો તેમાં ગીલકુલ કાંકરી ન હોવી જોઈએ. ડેટલાંક માણસો મીઠું ઘસે છે, પરંતુ તેની કણ્ઠ કાંકરીઓ દાંતના સહે ભાગ ઉપર આંખ ન લેઈ શકાય તેવા ઉઝર પાડે છે, જેમાંથી લાંબે વખતે દાંત છળવા લાગે છે. મીઠાના પાણીના દોઢગા કરવા સર્વોત્તમ છે.

દરેક જમણ પછી વધારે પ્રમાણમાં પાણી લઈને ડોઢગા કરવાથી, ખોરાકનો અમુક ભાગ દાંતમાં ભરાઈ રહેવા સંભવ છે, તે નીકળી જાય છે અને ભવિષ્યમાં થતા સગને અટકાવે છે આદાર ખૂબ આવીને એકરસ

ફરીને મળે ઉનાચેા જોયી દાંતને મોગ્ય કસરત મળે અને આદાર જનદીથી પચે

જમ્યા પછી ઘણા માણસોને દાંત ખોતરવાની કુટેય પડી ગઈ હોય છે. વારંવાર ખોતરવાથી જે દાંત વચ્ચેથી પેદા થસાઈને પોલાણ પડી જાય છે અને દાંત કમજોર થવા માટે છે એટલે પાણીના ફાગળાથી જ તે સાગને સાફ કરવો ઉચિત છે.

દાંતના આરોગ્ય માથે જોગક બહુ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. આણુ ધંત્રવાદના જમાનામાં આપણો રોજનો જોરાક મશીનથી દળી-ખાંડી તૈયાર કરાવીએ છીએ. આમ થવાથી કેટલાંક ઉપયોગી પોષણતત્ત્વો મશીન ખાઈ જાય છે અને આપણે નિઃસરત જોગક ખાઈએ છીએ જોગકમાં મોટા પ્રમાણમાં નાસ્તે ભાજપાંડા, દૂધ, પાકા ટામેટા, વગેરે ખાવામાં આવે તો દાંતને જોઈતાં કેટલાંક પોષક તત્ત્વો તેમાંથી મળી રહે.

અતિમય ગરમ કે ઠંડાં પીણા દાંત ઉપર અનિ ખૂરી અમર ઉપજાવે છે, માટે તે પણ સર્વથા ત્યાગ્ય છે.

પાન, મોપારી, તળાકુ, ચા, આદિ વ્યસનો પણ દાંતના શત્રુઓ તરીકે હીક હીક જાગ લજવે છે. દાંતમાં ગરી (પાયોરિયા) થાય તેમાં જે જતુઓ હોય છે, તે જતુઓ પાનની નમો તથા સોપારી લેવાથી થતા હોવાનું મનાય છે. આવાં વ્યસનોથી મુક્ત રહેવામાં પણ દાંતની ધબ્બી સક્ષાત્તી સચવાય છે. વાચક ગંધુઓ, ચાંચીને વર્તનમાં મુદા, એવી વિનમ્રભાવે મારી વિનતિ છે.

આજ્ઞાંદ

ડૉ. એસ. પી. પટેલ

ડેપુટી

અર્ચવિંદનો નિર્ણય

પૂણી એવી જની કે અર્ચવિંદનો પત્ર જે ક્ષિયે લક્ષ્મીનામને મળ્યો તે જ ક્ષિયે લક્ષ્મીનામનો પત્ર અર્ચવિંદને મળ્યો.

અર્ચવિંદ આખી ગાતનો ઉગ્ગમદો કરી છેવટનો જે નિર્ણય કરી શાન્તિ અનુભવી હતી, તે પિતાનો પત્ર આવનાં ગ્રહી ગઈ. એણે પિતાનો પત્ર ફરી ફરીને જે ચાર વખત વાંચ્યો.

“ચિ. અર્ચવિંદ,

“અત્રી ગદ્યાં કુમળા છીએ, તું પણ મનમાં હાંપશ

“વિ. લજવાનું કે આપણી વચ્ચે જે વાત થઈ હતી ને તને પાદે હશે જ. ભાઈ, તું સમજુ છે એટલે તને અહુ કહેવું પડે તેમ નથી. તારે માટે જે પાંચ જણને ના પાડી તેમાં તો નાતમાં વાતો થવા લાગી કે ‘એમને અહુ અભિમાન આવી ગયું છે. એ આપણી કન્યા શેના લે? એ તો કાંઈ હાથી ખૂસતો હશે તેવાની લાવશે.’ ભાઈ, એટલે આપણો ગમે-તેવો વિચાર હોય પણ લોકનિંદાવાળું કામ ન કરવું. એ ધરાદાથી મેં નારી સાથે ચોકળી વાત કરી નાખી હતી.

“તેં ૫ વિવાહ કરી મૂકવામાં ખાંસ વાંધો શતાગ્યો ન હતો, એટલે જેવડે જે ત્રણ જણને ના પાડ્યા પછી રંગાલાવાળા વેરીભાઈને ના નં પાડી શકાઈ. ‘જોકે પ્રથમ તો મેં ડોકું ધુણાવ્યું, પણ એમની સાથેનો જૂનો સંબંધ, ઘરમાં કંઈ કહેવાનું નહિ, આમેય વિવાહ તો કર્યા વગર વહેંચેલોમોડો છૂટકો ન હતો, એટલે કાંઈ અગાળી જગાએ પડવું એના કરતાં આ ગાળીતું સૌ વાતે સારું કેકાણું શું કરવા જવા દેવું માની હા પાડી.

“જોકે હું કંઈ એવો કાચો નથી કે ‘તારી નરણી’, તને પૂછીને જ નક્કી કરવાની માફી વાત તો હતી, પણ તારી જાગે જ વચ્ચે માથે ટોપસો લેઈ લીધો, કે ‘મારો અરવિંદ કંઈ જીજ્ઞાસા જેવો ઉજાંછળો નથી કે અમે દા કહીએ એટલે એ ના પાડે.’ પછી જો હું નજી પકડી ગયું તો એમને તો મનમાં એમ જ ફસી જાય ને કે ‘હોકરાનું’ તો બહાનું છે.

“તારી જાગે એટલી ગંધી તરફદારી કરી એટલે મેં માન્યું કે તારે એની જોડે વાતચીત થઈ ગઈ હશે, એટલે એ આટલી મક્કમતાથી વાત કરે છે.

“‘જતાં હું તને કાગળ તો લખી જણાવવાનો હતો,’ પણ પાંચેક દિવસથી મારું શરીર જરા નરમ રહે છે એટલે વિજંગ થઈ ગયો અને તેમાં વળી તારી જા કન્યા જોવા ગઈ એટલે મેં પછી કાગળ લખવાનો વિચાર રાખ્યો.

“તારી જા તો વળી રૂપિયા આપવાંલેવાનો વ્યવહાર પણ કરતી આવી. મને જોકે આ ઉતાવળિયું પગલું ખૂંચ્યું તો ખરું, પણ તારી જાનો સ્વભાવ તો જાણે છે ને? લીધું કામ પૂરું જ કરે.

“અને ભાઈ, એક રીતે એનું કહેવું સાચું જ છે. કાંઈ વાતમાં ખામી ન હોય, કન્યા સુશીલ, શાણી ને ડાહી હોય, પછી જો એમ રૂપિયા લેવાની ના પાડીએ, એટલે એ શે તોલ જાધે? ‘હજુ આમને આ ૫ પસંદ નથી તો શું મોટા નવાગતી કન્યા લેવા તો નથી ધારી?’

“વળી કરવું કરવું ને આનાકાની શી? એમ માની હવે તો ‘અહુ’ નક્કી

નું તે આવને ગુરુદે ચાહો માટલી ગખ્યા છે હજુ વચ્ચે પાચ દિવસ
તે તુ આવે તો સાડ, મનતા સુધી આવી જશે પરંતુ કોઈ હોય ત્યારે ક્યા
અડી ગહે તે? પણ તુ આટલી નજીક છે ને ન આવુ તો એમને આટલું
વાગે કે 'તરી આપણે જ ગગન' આટલી મધી મોટાઈ? વડોદરાથી આવે
પ્રમજે એકાદ દિવસ થોડા આવવામાં જો અવવાસ ગગડી જવાનો હતો?

“આપણે હાને એવું કંઈ ન માનવા હોઈએ, પણ વ્યવહારમાં ગણા એટલે
ખીજાને ખાતર પણ કંઈ પડે, માટે જરૂરથી આવી જશે

“તે બધી જવાબદારી અમારા ઉપર નાખી છે, માટે કોઈ જાતની ચિંતા
મન નહિ અમે જે કંઈ છે તે સાડ જ હશે એટલી ખાતરી ગણજો

“લક્ષ્મીનાસના આશીર્વાદ

અર્ચિ? પન સુરેન્દ્રને આગે સુરેન્દ્ર ગાલાનો હતો એણે પન
વાચતા જ પૂછ્યું “અર્ચિ? તારા પિતા તો કહે છે કે અમાર જૂનો
સખધ છે તે તે દિવસે તુ મારે થોડા આગે ત્યાર તો જો મને પૂછતા
હતા કે જો કાલુ છે?”

અર્ચિ? “જ્યા કે ને જો વાત મગધ યોગી કાઢતા એમને શી વાર?”

સુરેન્દ્રે વેગીલાઈને ખ્યાલ આપના જણાવ્યું ‘ગત ઉપર લાયજેરી
આગમ તમા ગાજુ એવેરી કાઢેયો ગમ્યો છે—જો વેરીમાઈન મકાન”

અર્ચિ?થી જો કંઈ અમળ્યું ન હતું જો એમની વાડીમાં વ ગયો હતો
લાયજેરીમાં અન્યાય વિશે તથા એવી સામાન્ય આવતો વિશે વેરીમાઈ
માથે એને વાનગીત પણ થઈ હતી જો મોતા વિશે આટલો જોડો ગસ
દગ લે કે તેનો ખ્યાલ પણ અર્ચિ?ને હત આવી ગયો

અર્ચિ? હજુ કંઈ વિશેષ આદિતી જાણવા માગે તે પહેલાં સુરેન્દ્ર
વિચારના પડી ગયા હોય તેમ મોઝો ‘તે જોના કરી વિના જ સમતિ
આવી દીધી છે?

અર્ચિ?ની ચિંતિત દસાગે તેની તો ન હતી જતા મીઠું દસાઈ જવાતા
ગાણું મળ્યું ‘અવહાર’હતા તો આનુજ નામ ને ‘અમારે એવી વ્રાત થઈ
હતી કે જત આરૂં હોય તો મીં જો થતા પદવા જેવાય માસ અગાઉ
વિચાર કરી મુઠામાં કંઈ વાતો નથી મને જણાવજો કીક લાગશે તો
દા પાડીરા’

જાણે વિચારા અર્ચિ? દસાઈ ગયો હોય તેમ સુરેન્દ્રે મળ્યું “પણ તારે
ને મળ્યું જણાવી? હવે તે કે મને પૂછ્યા વિના કાંઈ જાતનું નક્કી ન કરશે”

અરવિંદ : “હું કંઈ એ કહેવાનું બુદ્ધો હોઈશ? પણ આ કાગળની ખૂબીય નથી સમજતો? જાણે એમને તો મને પૂછીને જ વાત કરવાનો વિચાર હતો, પણ જાણે જ અધુ માથે લેઈ લીધું!”

સુરેન્દ્ર : “તમારે આનું લખવાનું કારણ?”

અરવિંદ : “એ તો હું ક્યારનોય સમજી ગયો. કદાચ હું આનાકાની કરું તો માનાં આંસુ આગળ મારે નમતું મૂકવું પડે.”

એ વાતને જતી કરતાં સુરેન્દ્રે ત્યાંની પરિસ્થિતિ જણાવતાં કહ્યું : “એ ગમે તેમ હોય, પણ તારા પિતાએ શિકાર તો ખેટ ભરાતાં પણ વધે એવો પકડ્યો છે.”

અરવિંદ : “પૈસાદાર છે એટલે હજાર વધારે મળે તેમ હશે, ખીરું શું?”

સુરેન્દ્ર : “અરે, ના રે ના, ત્યારે તું હજુ જાણતો જ નથી. એમને તો આ એક ઊંડી એકલી જ છે.”

“ઊંડો નથી.”

“ત્યાં જ કહું છું ને?.....”

“હ : તેમાં જ આટલી અધી ઉતાવળ કરી.”

“આ કંઈ જેથી તેવી ગીસ છે? અર્ધા કાળથી વધારે પણ ઓછી નહિ.”

“અર્ધા શું, પાંચ કાળની હોય પણ પરણવાનું પૈસાને છે કે ઊંડો ને?”

“પૈસાને જ. બાકી.....”

“કહે ને કહે. કેમ રહી ગયો?”

“જવાદેને એ ખબી વાતો. ઊંડો તારો વિચાર હશે તો યે ભાગી જશે.”

“એટલે તું એમ જાણે છે કે હું પૈસા દેખી વિવાહ મંજૂર રાખીશ?”

“હવે અધુ નક્કી થઈ ગયું હોય તો તારું શું ચાલવાનું હતું?”

“એટલે તે મને ખીન્ન યુવકા જેવો બે જવાબદાર ગણ્યો?”

જેવટ સુરેન્દ્ર કહી જ નાખ્યું : “સુરજને જોયા પછી તો તું દાન જ ખાંડ.”

“કારણ? સુર નથી?”

“એટલામાં જ સમજી ગયો.”

“પણ તોય મારે જાણવું તો જોઈએ ને?”

“એક તો શ્યામ છે, ખીરું અગિયારનાં આંકાં છે, માંડમાંડ ગુજરાતી ચાર ભણી છે, ફીણી છે, આંખો નમળી છે.” અને સુરેન્દ્રના આટલા વર્ણનથી જ અરવિંદની રમૂનિમાં જાણે કાઈ સૂતેલી મૂર્તિ જેવી થતી હોય તેમ કાગળ એના નયનપટ આગળ જ ઊંડોરી એવેરીમાં ઊભા ઊભી કાઈને ખૂસ પાડતી

પ્રત્યક્ષ દેખાઈ અને તરત જ એ બોલી ઊઠ્યો : “હા, હા. જોઈ લીધી એ તો, જે વખતે હું ત્યાં આવ્યો ત્યારે આપણે એમની વાટીમાંથી આવતા હતા, તે વખતે એ ડાકરી જ ગેલેરીમાં એવી રીતે પાળી લાવનારીને મોટીથી ખૂબ પાડતી હતી, એ તો ન હોય !”

“બગાચ, એ જ !” વણન કરવાની હવે જરૂર ન રહી માણી સુરેન્દ્રે કહ્યું : “વળી સમજાવકિત પણ જોઈ છે.”

“બસ !” માણે ધગઈ ગયો હોય તેમ અગવિદે કહ્યું : “પૂરેપૂરું સમજી ગયો. આ તો મને કન્યા સાથે પરણાવવાનો નથી, પણ નરી મિત્રકત સાથે.”

હજુ મિત્રકતનો એનો જીડો અર્થ મમજાવતા સુરેન્દ્રે કહ્યું : “એમાં પાછી ખૂબી છે. સાચી જોડી વાત તો પ્રભુ માણે, પણ ધણાનું અનુમાન છે કે એ કન્યા પરણ્યા પછી કાંઈને દત્તક લેવાના છે.”

આ કથાનામાં કોરો દમો લેતા બેઠ્યો : “વળી તેમાંય લુચ્ચાઈ કે ?”

સુરેન્દ્ર : “લોભિયા મને ત્યાં ધનાગ મળે મરતા હશે / ને કુળ પણ...”

“બસ ! બસ !” માણે હવે ગળા સુધી ભરાઈ ગયું હોય તેમ અગવિદે કાચની ધરાતરથી વધુ ન પીરસવાનું કહેવા લાગ્યો.

અને તે જ કાણે કાંઈ તોતિગ કરવાગતના કમાડ ગરાબર બીડાઈ જાય તેમ એનો મક્કમ વિચાર મગજમાં સંભળડ બીડાઈ ગયો.

સુરેન્દ્ર પણ જીલ્લ કાંઈ જાનની વાતચીત કર્યા વિના પોતાની કમમાં ચાલ્યો ગયો.

સહિયાદ, ના. કરજણ

ઈશ્વર પેટલીકર

પિરસણ

સગન મરેણના તથા જીવન જામણવારે પ્રસંગે જે જામવા ન આવે તેમને માટે પિરસણ આપવાનો રિવાજ પાટીદારોમાં ઘણો જોરગત જોવામાં આવે છે.

આ રિવાજની શરૂઆત થતી વખતે એવો વિચાર આવ્યો હશે કે કાંઈ નાણસ અપંગ હોય કે સીમજોડેથી વખનસર ઘેર ન આવી શક્યો હોય તો તેને ઘેર પિરસણ મોકલી આપવું, જેથી જામનાર તથા જામાડનારને સમજતા થાય.

આ રિવાજની શરૂઆત મુળ હંબુથી થઈ દશે તથા દહ પણ તેમાં દહક મુળ રહેતું દશે; પણ અત્યારની દૃષ્ટિએ જોતાં આ રિવાજ હવે એકંદરે કાંટી નાખવા જેવો થાય છે.

જમનાર માણસો જમણવારમાં આવી જમી મળ તેના કરતાં તેમને ઘેર પિરસણ મોકલવામાં ઘણો અપચય થાય છે, અને તેથી ખર્ચ બે ત્રણ ગણ વધી જાય છે. પાટીદારોમાં દીકરાદીકરીઓના બહુતર પાછળનું ખર્ચ તથા રહેણીંદરણી પાછળનું ખર્ચ ઘણું વધતું જાય છે, તેથી અધા જૂના રિવાજો પાળવા જતાં પછોંચી વગાય તેમ નથી આથી સારાસારનો વિચાર કરી ખોટા ખર્ચાળ રિવાજ અંધ કરવા જોઈએ.

પિરસણના રિવાજથી પાટીદારોના સ્વભાવની ખાનદાની ઘસાંતી જાય છે, તે મોટામાં મોટાં ગેરલાલ છે. જમણવારમાં જમવા જાય તે ખાતાં હોય તેટલું કે થોડું વધારે જમાય; પણ ઘેર પિરસણ લેવામાં આવે તે ઘણી ભોજનસામગ્રી મળે તથા તે વધારે વખત ચાલે, એવી નીચ વૃત્તિ આથી પોપાની જાય છે. આ વૃત્તિને લીધે જમણવાર કરનારના દિનાદિનનો વિચાર વાસરી જાય છે. જે પાટીદાર જીવને ત્યાં 'થોડું માથું' કરી જમવા બેસવામાં સંકાચ અનુભવે તે પાટીદાર આવી રીતે પોનાના પિત્રાઈના કે ગામવાસીના દિનાદિનનો વિચાર ન કરે તેમા પાટીદારોના સ્વભાવની ખાનદાનીની ખામી છે.

પિરસણ લેવાથી ભોજનસામગ્રી વધારે મળે તથા તે વધારે વખત ચાલે, તે ગણતરી કરીને 'કરલાંકે પડીએ પોનાના ઘરનાં ઠાકરોને તથા વહુવારુઓને જમવા જતાં અટકાવે છે. આથી જમણવાર પ્રસંગે ગંધા સાથે બેમાં બેસીને જમવાનો આનંદ તેમને મળતો નથી. જે પિરસણ આપવાનો રિવાજ જ ન હોય તે તેમને સાથે પ્રસંગે કપડાંસત્તાં તથા ધરણાંગાંસ પંદરી નાનમાં જમવાનો તથા રાગવામગવાનો લડાવો મળે.

પિરસણ લેવા પાછળ ભોજનસામગ્રી વધારે લેવાનો લોભ ન હોય ત્યાં પણ 'લાન મારવી અને લાત ખાવી' આ પાટીદારપ્રિય કહેવન પ્રમાણે જીવને લાન મારવાની વૃત્તિ પાટીદારોને જોવામાં આવે છે. ઘરના માણસોને જમવામાં કામવા આવે તેમ ન હોય, તોપણ ભોજનસામગ્રી દોરને ખવડાવવામાં કે મને તેને આવી દેઈ બેગાડી દેવામાં પણ પાટીદારોને મનુ અનુમતું લાગતું હોય તેમ દેખાતું નથી.

મોઢી તથા દુર્લભ ભોજનસામગ્રી જીવને આવી દેવાનું કે દોરને ખવડાવવાનું મન જેમને મનુ નથી. તેઓ તેવી ભોજનસામગ્રી ખગડી ન જાય તે માટે કંઈક ઈલાજ કરે છે, અને તે ઈલાજ સંપૂર્ણ સફળ ન થાય તો પણ તે ભોજનસામગ્રી આરોગ્યના દિનાદિનનો વિચાર કર્યા સિવાય ખાય છે તથા ધરનાં માણસોને ખવડાવે છે.

‘જ્ઞાન મારગી અને જ્ઞાન ખાસી’ એ વૃત્તિ પશુનામૃતક છે તથા આરોગ્યનો વિચાર કર્યા સિવાય ક્યાંકિય આમમી જન્મે રાખતી ને પ્રાપ્તિક દશા મૃત્યુ છે. જ્ઞાનને અભાવે પશુઓ આમ કરે તે ત્યાંલાવિક છે; પણ આખો મુખરેજા માણસો આમ કરીએ નો તે આપણને લાંછનક છે.

કેટલાક માણસો કાર્યમયુગની જગ્યાએ જઈ આવેલા હોય છે, તેઓ એમ માને છે કે તેમનાથી નાતમાં જન્મવા જવાય નહિ, આ માણસો નાતમાં જન્મવા ને જાય અને તેમનું પિરસણ ઘેર લેઈ તેઓ પોતે જન્મે કે ધનના બીજનાં જન્મે તેમાં કયો સદ્દેશ સચવાય છે તે સમજવું મુશ્કેલ છે.

, આપણે જીને, જેમના ઘરમાં કાંઈ અગાળે મૃત્યુ પામ્યું હોય તેઓ પણ નાનમાં જન્મવા જતાં નથી અને ઘેર પિરસણ લે છે. આ વસ્તુ પાછાનું રક્ષણ પણ પૂરેપૂરું સમજનું નથી. જ્ઞાનમાં શોકને લીધે માથું સાડ જમાય નહિ અને ઘર આગળ તેવું જન્મવામાં પાછો નહિ, આ વૃત્તિ શોકને બદલે દલ વધારે બતાવે છે. આથી આ વૃત્તિને ઉત્તેજન આપવાની જરૂર નથી.

ધણીખરી જન્મવાએ પિરસણ આપવા જવાનો રિવાજ હોય છે, અને કાંઈ જન્મવાએ પિરસણ લેવા જવાનો રિવાજ હોય છે. પિરસણ આપવા જવાનું હોય છે ત્યાં માથે બોજનસામગ્રીની કચરોટો તથા ટોપવા મુકી સ્ત્રીઓ તથા પુરુષો એક મહેલામાંથી બીજા મહેલામાં અને ત્યાંથી ત્રીજા મહેલામાં, એમ અગાડતાં કુદાતાં જાય છે તે દેખાવ જલ્દી સારો લાગે નથી. મોટે ભાગે પિરસણ આપવા જતી વખતે અધારૂં યઈ ગયેલું હોય છે તથા કાંઈ કાંઈ વાર, વરસાદ વરસતો હોય છે, તેથી પણ ધણી મુશ્કેલી ઊભી થાય છે. વળી ધણી ત્રાડ ઊભો ઊભો બાત કે શાક આપવા જતા હાથનાં આંગળાં ત્રીજી જાય છે. આવી કદમી પરિસ્થિતિ અગાળી લેવામાં કંઈ ખાસ ગોલા કે મસ્તૂનિ મહેલી હોય તેમ માની શકાતું નથી.

, પિરસણ લેવા જવાનો રિવાજ હોય છે, ત્યાં પણ મુશ્કેલી રહેલી છે. વચ્ચે લેવા જઈ શકે તેવું કાંઈને ત્યાં કાંઈ ન હોય ત્યારે તેને કાંકાં મારવા પડે છે, અને બોજનસામગ્રીના વામણ અને હાથમાં ત્રણનો લોટો કે પવાલી લઈને આવતી વખતનો માણસનો દેખાવ જલ્દી મને તેવો ન કરી શકાય.

પિરસણ લેવા જવાનો રિવાજ હોય ત્યાં દાળ લેવા જવાનો મોટે ભાગે રિવાજ હોય છે. આ દાળ લેતી વખતની પડાપડી તથા તે વધારે નેહ લેવાની જે વૃત્તિ જોવામાં આવે છે તે પાટીદારને ગોલારૂપ ન જ ગણી શકાય.

પિરસણવાળા દાળ વધારે લેઈ જવાને લીધે તે કેટલીક વાર ખૂટી પડે

છે. આવે પ્રસંગે ત્વંસર દાખ કરવાનું ગની શકે તેમ નહિ હોવાથી 'દે દાખમાં પાણી' એ માનીતી ઉક્તિ પુરવાર કરવામાં આવે છે.

પિરસણ આપવાનું હોય છે ત્યાં લાડુ ગણતરીથી આપવામાં આવે છે. દરલીક જગ્યાએ પિરસણ આપતી વખતે અમુક ભોજનસામગ્રી જોખીને કે માપ ભરીને પણ આપવામાં આવે છે. આ રૂઢિ આપનારનેનારની રતેહવૃત્તિ જગવવાને બદલે 'લાન મારી અને લાત ખાતી' એ હીનવૃત્તિ જગાવે છે. દરલીક વાર ભોજનસામગ્રી જોખવામાં કે માપવામાં ગોલાગોલી થાય છે. આ ગધું પારીનાર જેવી મોભાદાર જાનિને મોભાતું નથી.

પારીનારમાં પોતામાં પિરસણ આપવાનો ચાલ હં, તેમજ ખીમ્ન વસવાયાને પણ પિરસણ આપવાનાં હોય છે. આ પિરસણ આપતી વખતની દોષકથા તથા ખૂમગણના જનન જેવા મંગલિક પ્રસંગને અમંગલતાથી આવરી લે છે. આવી પાછળ ગણાડ પણ થયો થાય છે. માણસ એ સામાનિક પ્રાણી છે, નેથી માણસો ભેમાં મળે, કાલ વાર જમણવાર પણ કરે તે સ્વાભાવિક છે; પણ એ જ્યારે વિવેકશુદ્ધિ તથા સરકાર શુભાવે ત્યારે એમ જ માનવું મળું કે માણસ દર જીમ્ન પ્રાણીઓ જેવા જ રહ્યો છે, આટલા પર્ષા તેણે પાણીમાં નાખ્યાં છે !

પિરસણ આપવા જતાં કે લેઈ આવતાં તેમાં ગંદવાડના રજકણ તથા રોગના જતુઓ પડે, તે વાતનો વિચાર ન કરી શકે તેવી મતી શુદ્ધિ દર પણ પારીનારમાં છે એમ કહેવું દુઃખદાયક છે.

પિરસણ આપવાલેવામાં એટલી ગંધી દાડમારી છે કે તેની ઉપાધિમાં માણસો જનન જેવા આનંદજનક પ્રસંગની પવિત્રતા કે આનંદ માણી શકતાં નથી.

ઉપર પ્રમાણે દર્શાવેલ હોવાથી તથા રાસની અસહ્ય મોંઘવારીનો વિચાર કરી પારીનારોએ પિરસણની રૂઢિને નિલાંજલી આપતી થઈ. સરકારના કાયદા પણ જમણવારને અનુકૂળ નથી. આ ગધું જોતાં નીચે પ્રમાણે કરવું જરૂર છે એમ મને લાગે છે :

૧. પારીનાર પરિવર, પારીનારના જોગ, પારીનાર ગાંધા, તથા ગાંધાનાં બુદ્ધિ રૂઢાં કુટુંબો, તેમણે એકત્રિત મળી પિરસણનો રિવાજ દૂર કરવાનો નિર્ધાર કરવા જતકાળે. આમાં વડીલા તથા યુવકયુવતીઓએ આગેવાની લેવી જતકાળે.

૨. પિરસણ ન આપવાની પદ્ધતિ કરવી મુરદકા છે, પણ પિરસણ ન લેવામાં તેવું ખાસ કંઈ નથી; આથી પિરસણની રૂઢિ નીકળી ન જાય ત્યાં સુધી અમરુ માણસોએ શુદ્ધ સ્વાર્થશુદ્ધિના ત્યાગ કરી પિરસણ લેવાનું બંધ કરવું જતકાળે.

૩. સમગ્ર હોદ્દાઓકરીઓએ, તથા વહુવારોએ વડીલોના દુરાગ્રહને વશ થઈ જમવા જવાને બદલે પોતાનું પિરસણ લેવાય.તે, અજ્ઞાતી લેવું નહિ જોઈએ. તેમણે વડીલોના દુરાગ્રહને વશ ન થતાં જમવા જવું જોઈએ. વડીલોએ પણ હોદ્દાઓકરીઓને તથા વહુવારોને જમવા જતાં અટકાવવાં નહિ જોઈએ; કેટલું, તેઓ લોભને વશ થઈ જમવા ન જતાં હોય તો તેમને મોકલવાં જોઈએ. વડીલોએ પોતે પણ અજ્ઞાતાં કાંદી પિરસણ લેવાને બદલે જમવા જવું જોઈએ.

૪. કેટલાક લોકો જમી પણ આવે છે અને પિરસણ પણ લે છે. આ જાતની અધમ વૃત્તિ ત્યજ્યા તેમણે પ્રયાસ કરવો જોઈએ, તથા ખીખાંએ પણ તેમને તેમ કરતાં અટકાવવા જોઈએ.

અંતમાં, હું આશા રાખું છું કે પિરસણના સવારનો પાટીદારની નાતમાં ઉદ્ભવ આવે તથા ખીખા નીતો પણ તેમને શુભ દાખલો લેઈ સુખી થાય. દાસમાં ધર્મજ જેવે આગળ પડતે મામે આ દિશામાં શુભ શરૂઆત કરી છે, તેમને ખીખાં મામે પણ અનુસરે.

શંકરભાઈ સો. પટેલ

આપણો લગ્નગાળો

જેમ કુળદેવતાદિ દરેક ચીજની જગત્રિયતાએ નિયત કરેલી મોસમ હોય કે તેમ આપણાં લોકોએ લગ્નની પણ મોસમ નક્કી કરી છે. દેવદિવાળીએ ધ્રુવ, પરણી કોઈ એટલે એનાં કુરંજદાને પણ પરણવાના કાંડ જાગે છે. પવનમાં સહેરાતા નૈવાર થઈ ગએલા અનાજના પાક ઉપર તીડનાં ધાડાં મેનરી પડે તેમ કુવાઓના ગાપેનાં ધાડાં નવલોહિયાઓને નાથવા નીકળ્યા પડે છે. કાષ્ઠને પહેલી વાર નાથવામાં આવે છે તો કાષ્ઠને ખીખા વાર નાથવામાં આવે છે. છવંનેની સંધ્યાએ પહોંચેલા કોઈ વૃદ્ધને પ્રણતામાં પગનાં પગડાં માંડવાના જોરતા થઈ આવે છે તો તેને પણ યથાવકાશ સતોપવા ખાતર પારીદાર સમાજમાં દરિયાવદિલ આદમીઓ પણા છે!

લગ્ન એ છવેનનો એક એવા પ્રસંગ છે, જેમાં પરણનાર, પરણાવનાર અને જેનારે સર્વને રસ પડે છે. કાષ્ઠના પણ લગ્નની વાત થતી સાંભળતાં જ કાણ બલે શાથી, પણ આપમેળે જ આપણા કાન સરવા થઈ જાય છે. અમુક વ્યક્તિના નક્કી થએલાં વેવિશાળતા પક્ષમાં, આપણા અભિપ્રાય દાખલો હોય તો અતોય વ્યક્ત કરવામાં અને વિરુદ્ધમાં અભિપ્રાય

હળતો હોય તો માત્ર થોડી-વાર જળડીને શાન્ત થઈ જવામાં આપણે આપણા કર્તવ્યની ઇતિશી માનીએ છીએ. એ વસ્તુચિત્તિ લક્ષમાં લેતાં લગ્ન જેવા પ્રસંગની જીવનમાં ફેરફાર પ્રતિષ્ઠા કે મહત્તા રહેલી છે તેનું આપણને હજીયે જ્ઞાન જોણું છે એની પ્રતીતિ થાય છે. જે લગ્નો સમાજને હાનિકર હોય તેવાં લગ્નોને સખત ટીકાપ્રકારે દ્વારા નિંદી નાખી, તેમને અટકાવવા મુશ્કેલી કર્તવ્યજીવિ હજી આપણામાં ખીલી નથી. અને તેથી જ આપણા પાટીદાર સમાજમાં લગ્નના વસ્તુવધાર સંબંધે અસાચકતા પ્રવર્તે છે ને દિનપ્રતિદિન ઊંડાં મૂળ ઘાલતી જાય છે. આપણી લગ્નવ્યવસ્થાને શુદ્ધ, તંદુરસ્ત અને ઉચિત રાખવાને જાહેરે, જૂની રૂઢિઓમાં ગમે તેટલી વિકૃતિ થવા દેઇને પણ તે રૂઢિઓનું નવીન સંસ્કરણ ન કરવાની પુરાણી વૃત્તિ આપણે સમાજે લાંબા સમયથી જાળવી રાખી છે.

દર વરસે લગ્નગાળો એસતાં જ વ્યવહારિકાઓના શરીરમાં એક પ્રકારનું નવું ચેતન આવે છે; અને લગ્નના દસાસો પોતાની આગમ્મ ખજોરીને કોઇનાં ઘર મહાવવા, તો કોઇનાં ઘર લાગાવવા કટિબદ્ધ થઈ જાય છે. એક વ્યક્તિ ઉપરથી કન્યાના પિતાની દૃષ્ટિ ખસેડી પોતાની મનઃમતી વ્યક્તિ ઉપર ફેરવાવી કુતેદથી એ પિતાને જરાજર શીશામાં ઉતારવાની આવડત ધરાવનાર વ્યક્તિઓ આવે વખતે ખાસ ઝગઝગી ઊઠે છે; અને સમાજમાં એમનું જ એકચક્રી સામ્રાજ્ય ચાલતું હોય એમ આપણને ભાસે છે. આવા જ માણસો ગરિબતામાં રાજ્યવા રાજકારણને પણ ટપી જાય એવું લગતું રાજકારણ જતાવવામાં કારણભૂત અને છે.

કુરસેવરના મેદાન ઉપર પોતાના જ બાન્ધવોનું રુધિર રેડવા સજ્જ થઈ ગએલાં પાંડવોનાં અને કૌરવોનાં સૈન્ય જોઇને અર્જુનને જેવી લાગણી થઈ હતી તેવી જ લાગણી દર વરસે લગ્નવિષયક મૂલ્યાંકનક હકીકતો સાંભળીને મને થાય છે. માત્ર મોટાં ગામના મોઢને વશ થઇને, જિંદગીમાં કદી પણ ખાટી ઉપર ધૂળ ન નાખી હોય એવા જોયડનાથ જેવા ઊંકરાઓને પતારે નાનાં ગામડાંના પિતાઓ પોતાની કુમળી કન્યાઓને દશ દશ દલ્લરની પરણે આપીને નાખતરા જોઈ છું ત્યારે હું અસહ્ય વેદના અનુભવ છું. છ સાત ગાળકાના પિતા બની ચૂકેલા કોઇ બીજાવરને કે ત્રીજાવરને પોતાની કન્યાનું અદૃષ્ટ લાવિ મોંપતા કોઇ પિતાની પાત્ર સાંભળું છું ત્યારે મને આપણા પાટીદાર સમાજના ભવિષ્યની ઉજ્જવળ આશાએ માત્ર દુરાશા જ છે, એમ લાગી આવે છે. બીજી વારની પરણતી લાલસાથી અથવા બીજા કોઇ

મામુલી ધારણીથી પહેલી પુત્રવધૂને મારી નાખતાં સામુસસરાનાં પરાક્રમે વાંચુ છું ત્યારે મને અદમ્ય ધ્રુવની વાંચે છે. માનવજીવનમાં દેવ ઉતારવા હોય અને અવનિતે અમૃતમેયથી સિંચવી હોય તો એ કાર્ય આવાં માનસિક કે શારીરિક કળ્લેડાંથી કે આત્મધાતક લગ્નોથી કદી પણ નથી બનવાનું એ કાષ્ઠએ જૂઠવા સરખું નથી.

આજે આપણો સમાજ અવળે રાહે ચડી ગયો છે. એને સાચે માર્ગે કાર્યો વિના છૂટકો નથી અને તેમ કરતાં કાકાસાંજુની એક વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. સમાજજીવનની આખી રચના એવી જટિલ હોય છે, કે તેમાં કાંઈ પણ એક નવો ફેરફાર દાખલ કરવો હોય તો તેના આખા મંડાણમાં જ ફેરફાર કરવા પડે છે. તેને માટે જોઈતી દીર્ઘદષ્ટિ અને હિંમતને અમારે જૂની ગૂંચોનો ઉકેલ લાવવા જતાં આપણે તેથી પણ વધારે જટિલ ગૂંચો લોભી કરીએ છીએ. એનું પોતાની મેળે પોતાને અપટ જ્ઞાન થવા જોડેલો આપણો સમાજ જાગ્રત નથી. આવા સમાજને આ જાળનમાં જામત કરવાની શુભેશ્વરી પુત્રકાને શિરે છે. એમણે જ સમાજજીવનના સાચા લડવૈયા બનવાનું છે. યુવકો પણ વ્યવસાયભિન્ન જુદી જે દિવસે ઉઘાડશે તે દિવસે મને શ્રદ્ધા છે કે સમાજ છટ દિશામાં પ્રગતિ કરશે.

ધર્મજી

જશભાઈ કા. પટેલ

સમાન હકકને માટે!

(૧)

“સુરજ આ. આ અમારા મનુની વંદુ તો મરતીયે નથી અને માંચો મુકતીયે નથી, પડી પડી દોડશે. લીચે છે અને દવાદાકમાં પિસાનું પાણી કરાવે છે. મરે તો જલદી પાર આંચે અને પીજી આણુત્રાય સજ પડે.” ડાહ્યાગો વાત શરૂ કરી.

“ત્યારે ડાહી, હું કહું એમ કરો! એમ કાંઈ પાડા જેવી પડી રહે તે આપણને પાસંવ! વડુઓ તે કાંઈ જરૂરી ગઈ છે, જાણે કે એમના આપને મેરજ રાજ આવી ગયું ના હોય!” સુરજગાએ વિવેચન કર્યું.

“હું કહું સુરજગા, વડુઓએ તો મારે જાણ્યાં પાપવા માંજ્યાં છે!”

“જ્યાં મેંજુ પાછ દેને અરીણુ, પાર આવી મનય તાંડનો! એમને તો એમ કાર્ય વિના જ્ઞાન નહિ આવે દિનુલાઈની દીકરીઓને. મેંસાણુ ભેગી

થશે તો પરદેશ પાકશે, અને દવાદારનો ખરચ ઝગરશે.” સુરજનાએ સાદી શિખામણ આપતાં હોય તેમ કહ્યું.

(૨)

“અરે ઝવેરના! જુઓ તો ખરાં, પેલા કાશીઆઈના કનુની વડુ ફરહી ગધી અછકલી થઈ ગઈ છે! ગામમાં સલા કે મેળાવડો ભરાયો કે અટિયાંપટિયાં પાડીને આ કોપડાંજ છે ને! છે કાંઈ લાજ શરમ?” ચંચળએને નિંદાની રામાયણ ચલાવી.

“આ તો ઘરડી આંખે નવા તમાશા નિહાળવા પડે છે, આના કરતાં તો મોત આવતું હોય તોય દીક! જાણે કે વેશ્યાઓ જ ના હોય તેવી રીતે પરિયાં પાડીને ઉઘાડે માથે નીકળી જ પડી છે ને!” ઝવેરના બોલ્યાં.

“જુવાનિયાય વાંકી ગયા છે, જૈરાંનાં જળેની ગયા છે. જૈરીને એક જોસ કહેવો પડે તો આકાશપાતાળ એક થાય! એમણેય લાજ મરમદા નેવે મૂકી છે. હજાહજ કળજુગ આંખો છે કળજુગ!” ચંચળએને કહ્યું.

“સાચ સ્વછંદી, જૈરાંઓ તો જુધેજ પાંસરાં!” ઝવેરનાએ કહ્યું.

(૩)

“જો સરોજ! પેલા કુસુમનો વર નો જાણે કે મારેજ વડુ છે! જાણે એને જ નવાઈની વડુ હશે! મારા ‘એ’ તો સહેજ વાંક પડે તો જુદજુદે છે અને એવા ફરી વળે ને કે ફરીથી ‘વાંક’ નામની જો બુલાવી દે જો!” વિદ્યાએ ખર્ચાની દ્રષ્ટિએ કહ્યું.

“વિદ્યા, જવા દે ને હવે એના ચરની વાંત જ! વડુને એક ટપલી અડાડની પડે તો એનો જીવ નીકળી જાય એટલું દુઃખ થાય. મનેય મારા ‘એ’ જરાક ખૂલ પડે તો લાફો લગાવી દે.” સરોજે આત્મકથા કરી.

“જૈરાંને કંઈ ગયકાર્યે ન પાલખે, એ તો વાંકે આંખે ત્યારે જરા પરસાદેય ચખાડવો પડે! કંઈ નરી શાખામણે ના ચાલે!” વિદ્યાએ કહ્યું.

“કહેજેને એના ભાવડાને જરા પાંસરી તો કરે! એ વિના કાંઈ સીધી થાય ખરી કે?” કુસુમની સામુએ વચ્ચે ઉમેર્યું.

“અરે જવા દો ને મારા ભાઈની વાત જ! સાચ વડુપેલા થઈ ગયા છે. વડુમાં તો ગધા ય ગુણુ હશે અને ખીજાં ગધાં જુરાં હશે! કાંઈ ફલીશું તો આંખ આડા દાન કરીને વાંચવાના ખોટા ડોળ કરશે.” કુસુમની નજીકે આઈની પ્રશંસા કરી.

“કુસુમને પરણે ત્રણ વરસ થયાં, પણ ટપલી સરખીય એને વડે એને

ગણતરી નથી. એ વધુએ મારા દીકરાને મૂળી સૂઝાડો છે, તે એના વિનાં એને કંઈ સજા નહીં ને ? સાચુમાંએ ખુલાસો કરો.

ઉપરના નવજેઘ અસુગો એતાં સમગ્રએ કે. સ્ત્રીગતિની સ્વાભાવિક સ્વનંતતા ઉપર આડકતરી રીતે તરાપ છે! એ તરાપ કાણુ મારે છે? ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે આખેએ સમગ્ર સમીયું કે 'સ્ત્રી' પોતે જ! ગિચારી માંદી વહુને દુઃખ શાન્ત કરવા મારે આન્યાસન દેવાને બદલે અમીજીની પ્યાલી પાવાનું, પગથું સ્ત્રીઓ જ વિચારે છે.

નવા વંશમાની કંઠી હમે રહેનાર અને એ શબ્દોનો બોધ લેવા સહા મત્યાદિ સ્વયંએ ઉત્સાહભરે ભાગ લેનાર યુવનીને સમાજ તીવ્રણ કરાશે. અને મહેબૂબી ધાયસ કરે છે. સલાઓમાં જ્યાં જોટલી લગી સ્વતંત્રતાને છીનવી લેવાનો મંદાન પ્રયત્ન પણ સ્ત્રીઓ જ કરે છે.

કિમર કાપક નંવવધુઓને શિખામણને રાહે છવનમાં આગળ ધપાવનાર વડક પામે સમગ્ર સત્કારીને છુધાપાક અપાવી સંતૃપ્ત થવાની અપેક્ષાઓ પણ સ્ત્રીઓ જ કરે છે એમ જ ને? અલગત, એમ જ છે!

માનવગતિનો જગતમાં કોઈ મંદાન દુસ્મન હાથ તો તે 'માણસ' પોતે જ છે. સિદ્ધ, વાઘ, અને ચિત્તા, જેવાં વિકરાળ પ્રાણીઓ કરતાંય વધુ વિકરાળ અને ક્રૂર તો માણસ છે. માણસ માત્રને કેમ જલદી મારવાં એનાં પત્રોની રચનામાંજ એ સ્વયંભરે રહે છે. 'માણસ'ના વિનાશ-અપૂર્ણ વિનાશ-માટે જ પોતાના એગને ખૂળ દોડાએ તથા છે. માણસનો મંદાન શત્રુ માણસ પોતે જ છે.

સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતામાં ધૂળ મેળવવાને રચીપચી રહેનાર સ્ત્રીગતિ જ છે. સુવાચી સ્ત્રીને સાંજે સૂતાં સુધી નિન્દા, કુધલી અને છર્ચા, આ સ્ત્રીઓનો નિયમ છે. છવનવિગ્રસની વાતો તો વેગળી રહી, પણ પડતીની જ પેટીમાં એ આંદ મણે છે.

સાસુ, નણંદ, સંપત્ર અને પટોરાણો બધાંય કાંઈ સ્ત્રીની સાધારણ સ્વતંત્રતા નિવાળતાં જ જગીરે રૂબ સહ જશે. આમાની સ્વતંત્રતા એમની જાઓમાં કણાની માફક - પૂંચડા માંડમે. ત્યારે સ્વતંત્રતા ઝંટવશે ત્યારે જ એ સંતોષ પામશે!

મારી વધીલ માતાએ અને એનો! તમારી સ્વતંત્રતાના નમે જ કેમ નાચે છે એ? સ્ત્રીમાવની સ્વતંત્રતા એ તમારી સ્વતંત્રતા છે. આવી સ્વતંત્રતાને લેઈને તારા કરતાં એવી સાચી સ્વતંત્રતા સમાજની બધી

ખેતોને સાંપડે તેવા ચત્તો કરે. સમાન હક્કોની માગણી કરે પુરુષ સ્વતંત્રતા નહિ આપે, એ લેખી તો નસારા જ હાથમાં છે.

સૌથી પહેલાં ધરમાંની પરતંત્રતા દિશવો. બેઢારની સ્વતંત્રતા તો આંપોઆંપ આપી મળશે. દરેક સ્ત્રી પોતાનાંથી જનતી કાશીશ પોતાની ખેતો માટે કરે. આજે તો ખેતો જ ખેતોની દુશ્મનાવટ વધારવામાં મદદ કરે છે ત્યારે હરેક મળશે શી રીતે?

ભાદરણ (હાલ પાદરા)

અન્દકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ

ચર્ચાપત્ર

ભાઈ રાવજીભાઈની સલાહ!

ગયા માલ માસના અંકમાં 'પરંતુ'નાં પાપ'ના લેખક ભાઈ રાવજીભાઈએ અરોતરવાસીઓને જે સલાહ આપી છે તે યોગ્ય જ છે. પરંતુ એ લેખમાં લેખકે જ્ઞાનમન્ત્રાક્રમચારીને જે અર્થ વિનાની સલાહ આપી છે તે મને અંગ્રાહ્ય લાગે છે, અને સંકુચિત ભાવનાવાળી લાગે છે.

એમનો લેખ જોતાં ભાઈ રાવજીભાઈ મુધારક વિચારના જણાય છે. જના એમણે લખ્યું છે: "... દરેક જ્ઞાનમન્ત્રાક્રમચારીને કહી દેજો કે અમારે તમારી પરંતુની અને દીકરીની જરૂર નથી, મહેરબાની કરી હવે અરોતરમાં આવવાનું બૂલી જાઓ." નો આ મુધારક રાવજીભાઈ આ સૂચના શી રીતે કરી શક્યા એ જ મને નવાઈ લાગે છે. કેમ કે ભાઈ રાવજીભાઈની સલાહ મુજબ જો જ્ઞાનમન્ત્રાક્રમચારી અરોતરમાં આવતો અડે તો અરોતર અને જ્ઞાનમન્ત્રાક્રમ, એવા બે ભાગ અપણા સમાજના પડી જશે, જેને સમાજમુધારક આવકારે નહિ અને પડી આખી નાનને એક કરવાના જે આપણા 'પાટીદાર'ના મનોરથ છે એ ઉપર પાણી ફેરવાઈ જાય. તેથી જ મને આશ્ચર્ય થાય છે કે આવાં સંકુચિત ભાવનાવાળાં પાક્યો 'પાટીદાર'માં પ્રસિદ્ધ શી રીતે થઈ શક્યાં! કેમ કે એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે અરોતરની કુમારિકા અને જ્ઞાનમન્ત્રાક્રમના પાંડા જેવું આપણા સમાજનું કલકે મટવાનું જ નથી, ત્યાં સુધી આખી નાન એક થશે નહિ અને બહેનો બેટીઓના સારથી નહિ, ત્યાં સુધી સમાજમુધારક જેવા સાચા લેખક આ બૂલી ગયા કે શું? કે પડી લેખકમાંજે અરોતરવાદીપણું છે!

ભાઈ રાવજીભાઈએ કહેલું એટલું હતું કે જ્ઞાનમન્ત્રાક્રમચારી તમે ભલે અરોતરમાં આંખો, પરંતુ પરંતુનો કોણ અમને મહેરબાની કરી પનાવશે નહિ!

અને આમ કહેવુંજ પારતત્વિક હતું, કેમ કે આવી સત્તાદથી ચરોતર અને કાનમન્વાક્યના (લેખકની સત્તાદથી ઉદ્ભવના) ભાગ પ્રતી જવાનો ભય નથી. વળી પરણ્યુ આખા પિનાજ પોતાની દીકરીઓને ચરોતરમાં આપનાર સુધારક કાનમન્વાક્યવાસીઓના તો કેટલાય દામણા હજી મોટા છે અને એટલેજ એ ઉપર કહેવું નેવું એ લેખકે લખવું જોઈતું હતું.

વળી આ સુધારક લાગતા (અત્યંત એમના લખાણ ઉપરથી) રાવજીભાઈ કાનમન્વાક્યવાસીને ચરોતરમાં આપવાનું બહી જવાની સંજ્ઞાદ (!) આપી શક્યા અને એ કહેવાતા સુધારક અનેક કુમારિકાઓના શાપ વહેરતા ચરોતરવાસીઓને, આ શાપના નિવારણાર્થે પોતાની એનદીકરીઓને ચરોતર બહાર કાઢી પણ સુધારક કુટુંબમાં આપવાની વાત કેમ કરી ન શક્યા.

રાવજીભાઈની સત્તાદ, આ ઉપરાંત, અત્યવલાઠ્યે લાગે છે, કેમકે રાવજીભાઈને એટલી ખબર અને અનુભવ તો દશેજ કે પારકા ઝાકરાને પોતાની દીકરી સાથે પરણાવી નાખવાનું દીકરીના આપના દાયમાં નથી! દીકરીનાં આપ તો રાગતા ફંપરની સાથે પણ પોતાની દીકરી પગલે એમ છત્કે, પણ તે દીકરીના આપના દાયમાં છે શું? એટલે ચરોતરવાસીને કાનમન્વાક્યની કન્યા નહિ લેવાતી અને કાનમન્વાક્યવાસીને ચરોતરમાં નહિ આપવાની લેખકની અને સત્તાદે, પિરાધાજીની લાગે છે! એમણે તો ફક્ત ચરોતરવાસીને જ સત્તાદ આપીને જેરણી રહેવું જોઈતું હતું, અને કાનમન્વાક્યવાસીને પરણીને લેવા નહિ બનાવવાની સત્તાદ આપવી જોઈતી હતી.

લાઈ રાવજીભાઈને વધુ ચર્ચા માટે આમંત્રુ છું.

કરખડી, હાલ વડોદરા

ચતુરભાઈ લ. પટેલ

અંત્યપરિચય

૧૩. ગામડાંની ચહેરે, (ખીજ આટલિનું પૂનર્મુદ્રણ) : લેખક - માંધીજી; ૧૪ ૬૮, પ્રિંટ થે આના. આજે આપણા ગામડાં એવી પતિન દશામાં આવી પડ્યાં છે કે સદાનુમતિથી નેમનું અવલોકન કરનાર ગમે તેને તેમની દયા-આખ્યા પિના ના રહે. દરિદ્રતાને આપણે અમૃત્ય માન્યા છે. ત્યારે શહેરોએ ગામડાંને અમૃત્ય માન્યાં છે. અને શહેરી કેમવણી લીવેલા વૃદ્ધાનિયા ગામડાં-ઝોડી શહેરમાં આક્યા બધ છે, એટલે એ ગામડાંની એવા કરનાર કાલ ત્યાં રહેવું નથી. અંગ્રેજ સરકારની રાજનીતીને પરિણામે ગામડાંના ઉદ્યોગ તૂટ્યા એટલે ત્યાંના પારીગરો ને મજૂરો પેટ ભરવા શહેરમાં જાય છે. આમ ગામડાં

દિનપ્રતિદિન નાશ પામતાં ત્યજ છે. આ સ્થિતિમાં ત્યાં રહ્યાસહ્યા લોક પણ પોતાનો ઉદ્ધાર કેવી રીતે સાધી શકે એ વાતો ગાંધીજીએ આ પુસ્તકમાં બતાવી છે. અને ગાંધીજીની આર્થ દૃષ્ટિએ બાકી હોય જ શું? આ પુસ્તકનો આમવાસીઓમાં અને આમસેવકોમાં ખૂબ પ્રચાર કરવો ઘટે. ધનવાનોએ આ પુસ્તકની લાખો નકલો ખરીદી ભણેલા આમવાસીઓમાં મફત વહેંચવી ઘટે. પુસ્તકનાં સેંકડો પુનર્મુદ્રણો નીકળવાં ઘટે.

૧૪ ગાંધીજી, (પાંચમી આશુત્થિનું પુનર્મુદ્રણ): લેખક-જુગનરામ દવે; પૃષ્ઠ ૮+૧૩૨, એક છબિ, કિંમત સાત આના. બાળકોને માટે ગાંધીજીના જીવનની આછી રૂપરેખા આમાં આપી છે. જાળસદગ્ધ ભાષામાં લખવાનો પ્રયત્ન એટલો ગયો પરાણે થયોતો દેખાય છે કે તે કાષ્ઠકાષ્ઠ જગાએ આડંગરનું સ્વરૂપ ધારણ કરી દે છે. આપણા દેશના 'મજૂરોને પહેરવાનો ચીથરૂના સાંસા' (પૃષ્ઠ ૪૧) છે, તેથી ગાંધીજીએ પોતે વધારાનાં કપડાં ઉતારીને જોઈ પહેરવા માંડ્યાં, કે પછી 'આપણા ગરમ દેશમાં એટલાં ગંધાં હૂમડાં લાદ્યાં એ જંગલીપણું છે' (પૃષ્ઠ ૫૨), એમ માનીતે? આ જેમાં સાચી વાત કઈ? 'મોટે અક્ષરે' જાણેલું આ પુસ્તક જાળભોગ્ય તો છે જ. એની આ પાંચમી આશુત્થિનું પુનર્મુદ્રણ છે એ જ એની લોકપ્રિયતા સિદ્ધ કરે છે. વાંચતાં આવડતું હોય એવે દરેકે દરેક જાણકે આ પુસ્તક વાંચવું ઘટે પ્રૌઢસિક્ષણ પામતા પ્રૌઢો પણ જરૂર વાંચે.

૧૫. લોકમાતા (ભારતની નદીઓ). (ગીજી આશુત્થિનું પુનર્મુદ્રણ): લેખક-દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર; પૃષ્ઠ ૧૦૪, બે ચિત્રો, કિંમત આઠ આના. ભારતની નદીઓનાં દર્શન કરીને લેખકને 'કેવી લાગણી મળેલી તેનું' આમાં મુંદર ચિત્ર છે. લેખક મહાગાંધીવાસી હોવા છતાં મુંદર મુજરાની બાસ લખી શકે છે. પણ આટલા દિવસ મુખી મુજરાતની જે નદીઓએ એમને અમૃતપાન કરાવ્યું છે, તેમણે એમના હૃદયમાં જન્મે કોઈ જગારી દેખાતી નથી. પ્રેરૂનિ-અક્રોને નદીમાતા પ્રત્યે શ્રદ્ધાભક્તિ જગાડે એવું આ પુસ્તક છે.

ઉપરનાં ત્રણે પુસ્તકના પ્રકાશક-નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમરાવાદ.
 ૧૬. ભાગ્યના સંતો (અ. ગો. ન. અમીન દગારક અથમાળા પુર્વે ૨૦૦૫): લેખક-રસુલભાઈ મ. પહેરા; પ્રકાશક. પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળા ત્રિ. વડોદરા; પૃષ્ઠ ૮+૨૧૬, છ છબિ, કિંમત છટક માત્ર રૂપિયા, ગો. ન. અમીન દગારક અથમાળાના આદેશ માટે સ્વયં રૂપિયો. મહાત્મ ભાનીભાઈની પુણ્યતિથિએ આ પુસ્તક તેમને અગમ્યાર્થે પ્રગટ થાય છે. તેમને જીવનચરિત્રા પ્રેરણે પદાપાન વતો એ વાત લક્ષમાં રાખી આ પુસ્તકમાં દિવસનાં સંતોનાં

જીવનચરિત્રો આલેખ્યાં છે. (૧) ભક્ત નગસિંહ (૨) તુકારામ (૩) રામદાસ
સ્વામી (૪) સંત નુકરસીદાસ (૫) ચૈતન્ય મહાપ્રભુ અને (૬) સ્વામી
નિવેકાનંદજી, એ છં સુપ્રસિદ્ધ સંતોનાં જીવનચરિત્રો આ પુસ્તકમાં દોરવામાં
આવ્યાં છે. શૈલી કિશોરને રચે એવી છે, એટલે કિશોરો અને બાળકો પણ
આ પુસ્તક હોસે હોંસે વાંચશે એ નિઃશંક છે. શ્રદ્ધાળુ ભક્તોએ ઉપગમી
કાદેલી કથાઓને આધારે આ સંતોનાં જીવન મોટે ભાગે આ પુસ્તકમાં આપ્યાં
છે, એમાં સ્વામી નિવેકાનંદ સિવાય બીજાં જીવનચરિત્રોમાં ઐતિહાસિક તત્ત્વ
ભાગ્યે જ છે. પરિણામ એ આવે કે વાંચનારની અંધશ્રદ્ધા પોષાય, બાકી એ
સંતોના જીવનમાંથી સાચું શીખવાનું એને ભાગ્યે જ કંઈ મળે.

પ્રસંગિકથા

‘આ’ ગયાં !

પૂર્વે કસ્તુરબા ગાંધીએ મહા શિવગત્રીને દિવસે, તા. ૨૨ : ૨ : ૪૪ ને
મગધવારને દિવસે સાંજના ૫.૩૦ વાગ્યે પૂનાના આગાખાનના જોલમહેલમાં
ગોતાની ઐદિક જીવનલીલા સંદેલી લેખ આ પાર્થિવ દેહ છાડ્યો. જોતજોતામાં
આખા દેશનાં—અને પરદેશનાં પણ—તારખંતો એ દુઃખદ સમાચાર
આપવા ઋણી બીડ્યાં. એમનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૭૦માં થયો હતો અને
ઈ. સ. ૧૮૮૨માં ૧૨ વર્ષની ઉંમરે એમનું લગ્ન પૂં ગાંધીજી સાથે થયું
હતું. ગાંધીજીની ઉંમર તે વારે ૧૩ વર્ષની હતી. આમ એમનું લગ્નજીવન
આશરે ૧૧-૧૨ વર્ષ ચાલ્યું. એ બહુ લાંબાં નહોતાં, પણ ગણેલાં બહુ
હતાં. એમની સમગ્રશક્તિ ધણાં લાંબામાં નથી દોતી, તેથી થે વધારે હતી.
પૂં ગાંધીજી જેવા સ્પર્શભણ્ણીએ કેંચન જેવાં દીપી નીકળ્યાં. એમણે ધખાવેલી
ધૂણીને પ્રચંડ તાગે એ તખ્યાં અને એ પ્રચંડ તપસ્યાએ એ દેશનાં જગદંબા
ગળ્યાં. મહાત્માજીને સૌ રીતે અનુરૂપ થઈ એ જગદંબાએ દેશના સ્વાતંત્ર્યસર્માં,
જીવસામ્રાજીને અર્થા ત્યાગ કરીને આત્મસમર્પણ કર્યું. દેશસેવામાં એમણે
અનેક વખત જોલો પણ ભાગ્યા છે. છયાની પેકે એ સદાસર્વદા મહાત્માજી
સાથે જ રહ્યાં, દુધમાં સાકર ભળી નવ્ય એમ એ મહાત્માજીના જીવનમાં ભળી
રયાં હતાં અને એકરૂપ થઈ ગયાં હતાં. મહાત્માજીએ ગોતાની ‘આત્મકથા’માં
મધ્ય તેમની પ્રશંસા કરી છે. તે તેમના પુત્રોનાં જ નહિ, પણ સમસ્ત
દેશનાં ‘આ’ થઈ પડ્યાં હતાં. અને મહાત્માજી ગોતાના જીવનમાં જે

લોકસેવા કરી રહ્યા છે, તે પણ 'આ'ના સંસર્ગથી જ કરી રહ્યા છે એમ પણ કેમ ન કહેવાય? એ પૂં 'આ' ગયાં અને આજે દેશમાં સર્વત્ર શોક છવાઈ ગયો!

એમની અંતિમ પળો અને અંતિમ વિધિ

પૂં મહાત્માજીની સાથે 'આ' પણ જેલ ભોગવી રહ્યાં હતાં. સરકારને એ પણ કોમળ હૃદય નહોતું કે એમની માંદગીમાં પણ એ જાનેને જેલમાંથી મુક્ત કરે! આખરે જાનો ભોગ જેલમાં જ લેવાયો. એ ફેરલાક વખતથી હૃદયરોગથી પીડાતાં હતાં. તેમની અંતિમ પળોમાં તેમની સમીપ મહાત્માજી, તેમના સૌથી મોટા પુત્ર દરિલાલ ગાંધી, સૌથી નાના પુત્ર દેવદાસ ગાંધી તથા પૂતળ, જાની લાડકી પુત્રી—દરિલાલની પુત્રી અને બીજા એક સંબંધી જેન હતાં. પૂતળ ગાંધીજીએ જાનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો હતો અને એ એવી સુખદ સ્થિતિમાં ગયાં. દરેક દિંદુ સ્ત્રી પોતે સૌભાગ્યવતી દશામાં જાય તો પોતાને ભાગ્યશાળી માને. પૂં જાં એ દશામાં જઈ ભાગ્યશાળી થયાં. બીજે દિવસે સવારે ૧૦-૪૦ વાગ્યે એમના મૃત દેહને અગ્નિદાહ દેવામાં આવ્યો. સરકારની પરવાનગીથી સોએક મિત્રો અને સંબંધીઓ તે પ્રસંગે હાજર હતા. તેમની અંતિમ ક્રિયા તેમના પુત્ર દેવદાસ ગાંધીએ કરી હતી. ઓગાખાનના જેલમંદુલમાં, ત્યાં સફળ મહાદેવસાહેબે અગ્નિદાહ દેવામાં આવ્યો હતો, તેની પાસે જ પૂં 'આ'ની ચિત્તા કરવામાં આવી હતી. આખા એ વિધિ દરમિયાન પૂં ગાંધીજી હાજર હતા. મૃતદેહ ચિત્તા ઉપર ગોઠવાતો હતો ત્યારે એમનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું હતું અને તેઓ પોતાની શાલયો આંખમાં ભરાઈ આવેલાં આંસુ ધીરેધી લૂંછના દેખાતા હતા.

'આ' 'આપુજી'ને અપંગ કરી ગયાં!

મહાત્માજીએ જીવનમાં ભાગ્યેજ આંસુ પાણીં હશે, પણ એ ધીરોદાત્ત પુરુષની આંખમાંથી આજે આંસુ નિસરી પડ્યાં! અને કેમ ન નિસરે? એ ગમે એટલા ગંભીર અને ધીરોદાત્ત હશે, પણ માનવી તો છે ને? અને માનવહૃદય અમુક પ્રસંગે તો એવી ટણાટણમાં ઉતરે અનુભવી શકે. હવે જીવનમાં એ સૂના થઈ ગયા એ તો એમને જાગે જ ને? નેકે એમનું બાળકન હતું, જતાં આજનાં અનેક વેવલાં રેતેલકન કરતાંય એમનું લગ્નજીવન વધારે સુખી અને કર્તવ્યપરાયણ બન્યું હતું. પૂતળ 'આ' પોતાના રેતેલાળ સ્વભાવને લીધે પૂં મહાત્માજીનાં જ નહિ, પણ આખા દેશનાં એ 'આ' થઈ પડ્યાં હતાં. પૂતળ મહાત્માજીની સંભાળ પણ બાળા જેવી જ રાખતાં. આજ સુધી એ જે કંઈ

કરી શક્યા છે તે પણ તેમને જ પ્રતાપે. એમના એક એક વિચારમાં અને આચારમાં પણ એ આપુલને અનુકૂળ રહેતાં. જે પુરુષે પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા મધી રોવી સ્ત્રીનો રોવ જોયો છે, તેના તરફથી હવનની બધી સગવડ મળી છે, પોતાના સુખદુઃખમાં ભાગ હોવાનારી અને શુદ્ધહવનને બધા ભારે પોતાને માથે ઉપાડી લેનારી સ્ત્રી સાથે હવન ગાંઠ્યું છે, તેનો તે હવનસાથી જતાં તે પોતે કેવો અપંગ થઈ ગયો તે તો અનુભવી જ જાણે. પૂ. 'આ' જતાં આજે પૂ. મહાત્માજી એવા અપંગ થઈ ગયા છે. 'પણ એ તો મહાત્મા છે, ગ્રિયતંત્ર છે, સુખદુઃખને સમાન કરી જાણનારા છે, એટલે આ પ્રયત્ન આઘાતને પણ એ હળવો કરી શકશે એટલું આપણને આશ્વાસન છે. આપણે માટે અને સ્ત્રીસમાજ માટે તો 'બો' પોતાનું ઉત્તરવય દટાવત મૂકી ગયાં છે. એક સંસ્મરણ

'બો'નું હવનચરિત તો કોઈ તેમના સદા સાન્નિધ્યમાં રહેલા શિષ્યજ વ્રજી શકશે અને ત્યારે તે તેમાં તેમનાં અનેક પુણ્યસંસ્મરણો લખશે. મારે તેમના સાન્નિધ્યમાં રહેવાનું સદ્ભાગ્ય નથી સાંગડ્યું. પણ તેમના સંપ્રદમાંનો એક પ્રસંગ, તેમના નામ સાથે સદા મનમાં તરી આવે છે. ઇ. સ. ૧૯૩૦ના સન્યાસદસંભ્રામની જ્યેષ્ઠમાંથી છૂટ્યા પછી આ પરદેશી અંગ્રેજ સરકારે મને જ પરદેશી દરારી મારા અને વર્ણોના નિવાસસ્થાન આણંદમાં ન રહેવા દેતાં મારા કાયમના વનવડોદરા રાજ્યમાં આવેલા સોહવા ગામે ખોરી નીધી અને ત્યાંથી અંગ્રેજ હદમાં ન પેસવા હુકમ કર્યો. મારું કુટુંબ તો આણંદમાં રહેતું, એટલે હું સોહવે જઈએ રહેતો. ખેડ જિલ્લા મહાસભા સમિતિની ઓફિસ પણ તે વેળાએ સોહવામાં હતી, એટલે હું સમિતિમાં કામ કરતો, પણ જનરે ફરિયાદ પેસારી ત્યાં આવતા રસોડામાં ન જમવાના હેતુથી રોજ આણંદથી બાપરી ને શાક મંગાવતો અને ઘેર દૂધ લેઈને ખાતો. સમિતિથી રોજ એક માણસ સમિતિને કામે આણંદ જતો, જ્યાં વાગ્યાની પાછી વળતી ગાડીમાં મારે ઘેરથી રેલ્વે ને શાક લેઈ આવતો અને મને આપતો. આને એ ના ગમ્યું

તેવામાં 'બો'ને એક દિવસ આવવાનો પ્રસંગ પડ્યો. ત્યારે આણંદ, આજ્ઞા અને ત્યાં મારે ઘેર ગત રવા. સવારમાં જ મારા ઘરનાં માણસ જતાંએ એમની સેવામાંથી પરવારિને મારે માટે બાપરી ને શાક ખનાવવાના પમાવમાં પડ્યાં. 'બો'એ એનું કારણ પૂછ્યું, એટલે મારાં પત્નીએ બધી વત એમનું નિદોષ બાપે કરી દીધી. 'બો'એ સહાય લાવે હાથે : "એ તો કોક નદિ." બીજે દિવસ એમને મોઢેરે આવવાનું થયું. ત્યાં તેમણે મને એ વાત

પૂજી અને મેં પણ હા પાડી. એમણે કારણ પૂછ્યું. મેં જણાવ્યું કે “અહીં સમિતિનું રસોડું જાહેર ફંડના પૈસાથી ચાલે છે, એટલે ત્યાં જન્મવું ફીક લાગતું નથી. માટે આ પ્રકારે જાહેરાત કર્યો છે.” એમણે તુરત ઉત્તર આપ્યો: “પણ એથી આણંદમાં તમારા કુટુંબને કેટલી ધમાલ કરવી પડે છે તે જાણો છો? અને તમે તો સમિતિમાં કામ કરીને લોકસેવા જ કરો-છો, એટલે રસોડે જન્મવામાં દોષ નથી અને જરૂર પડ્યે કુટુંબના નિભાવ માટે પગાર પણ લેવાની ગાંધીજીએ તો સૂચના કરી છે.” આમ કહીને મને ગોલતો બધ કરી દીધો. અને હવેથી સમિતિને રસોડે જ જન્મવાનો આગ્રહ કર્યો. મારે એમના સ્નેહલપ્તા આગ્રહને વશ થવું પડ્યું અને ત્યારથી જો રસોડે જન્મવા માંડ્યું. અને ‘બા’જો પણ બીજો દિવસે આણંદ જઈ જો દફતરત કદી હવે પછીથી જો ધમાલ હોડી દેવા સૂચના કરી. કેટલું સ્નેહાળુ જો હૃદય!

‘બા’નું દેશવ્યાપી સ્મારક

અને ‘બા’નો આવો સ્નેહ કાણે નહિ અનુભવ્યો હોય? સાબરમતી સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં રહેતાં સૌ કોઈને જો સ્નેહે નંવરાળી તળખેળ કરતાં. ત્યાંના રસોડામાં પણ જો કામે લાગેલાં જ હોય અને સૌને જન્માડીને જ પોતે જન્મે. એમના સ્નેહને અને એમની સેવાને અનુરૂપ સમસ્ત દેશવ્યાપી એમનું સ્મારક થવું જોઈએ, એમ એમનું અવસાન થતાં જ દેશના આગેવાનોને યથાર્થ રીતે જ લાગી આવ્યું. પડિત મહનમોહન માલવીયાની આગેવાની હંફા અનેક આગેવાનોએ પ્રગ્લજનોને વિનંતી કરી કે કે એક મોટું સ્મારક ફંડ ઊઠવું કરવું અને એમ એકઠું કરેલું ૭૫ લાખ રૂપિયાનું ફંડ આવતા ઓક્ટોબરમાં ૫૦ મહાત્માજીને ૭૫ વર્ષ પૂરાં થશે, ત્યારે તે પ્રસંગે મહાત્માજીના હાથમાં મૂકવું. તે પ્રસંગે જો છૂટકા દરી તો જો સ્મારક સમિતિના પ્રમુખ થશે. કક્કરઆપા જો રકમ એકઠી કરવાની સમિતિમાં મંત્રી તરીકે અને બીજા તારેક નેતાઓ તે સમિતિમાં દ્રુતીઓ તરીકે નિમણવા પણ છે. પ્રાન્તોમાં તથા દેશી રાજ્યોમાં જો માટે સમિતિઓ રચાશે. ‘બા’ની સેવાને અનુરૂપ જો ફંડનો ઉપયોગ થશે. જો જગદંજાનું સ્મારક આવું જ હોય. હવે તુરતજ જો ૭૫ લાખ રૂપિયા આપણો દેશ એકઠા કરી દેશે એમાં જગજો શંકા નથી. સમસ્ત હિંદુસ્થાનનાં સૌ ભાઈબેન, તુમ્હી મરદો બાબા તુમ્હી મરદો!

“મોટાં ઘરોમાં”

“પાળજ, તા. ૨૫. અત્રેના એક ગૃહસ્થે પોતાની પુત્રીનાં લગ્ન આણંદના એક ખાનદાન મહાતા ઘરમાં દ્યોક માસ પહેલાં કર્યાં હતાં. ‘મોટું ઘર’ જાણીને કન્યાને આપે વરપક્ષને સારી પરકણ અને દાગીના પણ આપેલા.

પરંતુ પતિગૃહે ગઈ અને તરત જ સામુદ્રીએ કન્યાના પિતા પાસે વધુ
 પિસાની માંગણી કરી અને છ માસ સુધી તે છોકરીને ત્રાસ આપ્યો. પછી
 પહેલે લગ્ન તેને પિયેર દાદી મૂકી. બાદ તાજેતરમાં કન્યાનો પતિ જિભાર
 પડતાં તેની સેવાનો લાભ પણ આ કમલાગી બાળાને ન અપાયો અને પતિનું
 મૃત્યુ થતાં તેને વૈધવ્ય દશામાં એક જોરડામાં પૂરી રાખવામાં આવી. કાણે
 આવેલાં તેનાં માતાપિતાએ પરિસ્થિતિ જાણી અને બંને પક્ષો વચ્ચે ખૂબ
 ખેંચતાણ પછી કન્યાને તેનાં માતાપિતા લેઈ ગયાં. આ બનાવે ખૂબ જ
 ચર્ચા જણાવી છે. 'મોટાં ઘરો'માં દીકરી દેવાના મોહમાં પડનારાં માતા-
 પિતાઓએ આ બનાવ ખ્યાનમાં લેવો ધટે છે" ('ગુજરાત સમાચાર',
 ના. ૨૭:૨:૪૪). ત્યાર પછી તે વિષે એક કામળ મળ્યો છે, તે ઉપરથી
 અને અહીં ગામમાં તપાસ કરતાં જણાય છે કે મરનાર ભાઈનું નામ નટવરલાલ
 હતું અને તેમના પિતા ભાઈ અંબાલાલ બાપુજીભાઈ પટેલ જોરડામાં વડાજાત
 કરતા હતા. કુળવાળાએ ખૂબ સમજવું ઘટે કે આવી ખાનદાનીથી પોતે
 કુળવાન નથી થયા. આવી જ નીતિરીતિ આજુ રાખશે તો પોતાનું કુળવાન-
 પણું આખરે રોળાવાનું છે. કુળવાનેને ઘેર પોતાની કન્યા આપતા પહેલાં
 કન્યા આપનાર સૈદ્ધિએ પણ સો ગજણે ગાળીને પાણી પીવું ઘટે, કુળના
 મોહમાં ગમે ત્યાં આંધળિયાં ન કરવાં ઘટે હવે ખિચારી એ વિધવા થનાર
 ખેનની શી અવદશા!

પહેરામણી વિરુદ્ધ કાયદો

ગુજરાતના પાટીદારોમાં અને અનાધિતોમાં પહેરામણી (પરહણ અથવા
 આંકડો) સેવાનો લાભ કર રિવાજ છે, તેવો જ રિવાજ સિંધના આમીલોમાં પણ
 છે. વરના પિતાને એ પહેરામણીની ભારે રકમો અને દામીના આપવા પડતા.
 મોવાથી કન્યાના પિતા ખુબાર યથ જાય છે, તેમની આખા જન્મમારની કમાઈ
 તેમાં ધોવાઈ જાય છે અને ઘણીક વાર નો તે દેવામાં ફૂલી જાય છે. એ
 રિવાજ સદંતર અંધ કરવાની જરૂર છે, પણ આપણી નાતોમાં જોઈએ તો
 એમ કરવાની શક્તિ રહી નથી, જોઈએ તો આગેવાનેને એ ફિદા લાભજનક
 યથ પજારથી એ એવા નિષ્કુર ગની મવા છે કે તેમને નાતના ગરીબોના દુઃખની
 પરવા નથી અને નથી તેઓ એ રિવાજ સામે આંખમીઆમણાં કર્યા કરે છે.
 પણ સિંધની સરકાર એ સામે એક કાયદો પસાર કર્યો છે: "પહેરામણી
 સીદારથી એને ગુનો દરાવતો એક નવો કારન સિંધમાં પસાર થયો" છે. આ
 વાસે અનુસાર લગન થયા પહેલાં ત્રણ વર્ષ કે લગન પછીનાં ત્રણ વર્ષોમાં
 કન્યાપણ તરફથી એસોગ્રાફ સીદારી હોય તો તો ગુનો દરશે. પહેરામણી

આપણી તે ગુનો નથી, કારણ કે તે કલેવ દયાલુપણ હોય છે" ("પ્રગ્નમંધુ," તા. ૧૨ : ૩ : '૪૮). આપણા લોક એવા જડ થઈ ગયા છે કે પોતે સીધે રહેતે ચાલના નથી, પણ સરકારી કાયદાને કદબે પશુની પેટું હંકાય છે. આપણા ગુજરાતમાં પણ આવો કાયદો થવાની ગાદી જ જરૂર છે. આપણા બુદ્ધના સંકટ-સમયમાં તો નાતના આગેવાનોને—કુળવાનોને—નાપુશ કરવાનું દિલ અંગ્રેજ સરકારને ના થાય, પણ સમાજદિનના કાયદા કરવામાં અંગ્રેજ સરકાર આપણા ગાયકવાડ સરકાર આવો કાયદો કરે એ બહુ જ ઈચ્છે છે.

“આલો મહુદ-શ્રી અંબાદર્શન

“માહુંદ ગામે એક બાળાને દર્શન આપી જગદંબાની વાધરપારી સાથે અખંડ માન પ્રગટ થઈ છે, જેની પ્રતિજ્ઞાનો મહોત્સવ ફાગણ સુદિ ૨૫ની પ મુખી છે. તો સૌ કોઈ ધર્મપ્રેમી લાઘવેન આ અમૃત્ય નકનો લાભ લેઈ આવસ્ય દર્શને પધારે” (“ગુજરાત સમાચાર,” તા. ૨૩ : ૨ : '૪૪). આપણાં લોકો હજી કેટલા અધર્મદાણુ છે તેનું આ એક સુદર ઉદાહરણ! આપણા મુધરેલા ગણાતા જ્ઞાનામાં પણ આપણી વાધરપારીનાં દર્શન થાય છે એમ મનાવનાર લોક પડ્યા છે. અને એવું માનનારા લોક પણ પડ્યા છે, મારે જ એવું મનાવનાર લોક નીકળે છે ને! અને એ પ્રતિજ્ઞાપ્રસંગે એવા અધર્મદાણુ લોક ત્યાં દર્શન કરવા અને પરિણામે ભેટ મરાવવા જન્ય એટલે એ ઉપાસણ કરનારા કોઈ ખાટી શક! માઈઓ, એવી અધર્મદા ઝોંડા અને જ્ઞાનપ્રકાશમાં આંધા તો જ આપણા ધર્મની અને આપણી ઉન્નતિ છે. ના, તે પિના ગીતને માર્ગ નથી!

‘વધારે અનાજ પકવો’

દેશનું અનાજ પરદેશ ચલાવીને અને દેશમાં પરદેશી લોકોને અપરાધી સરકારે દેશમાં દુષ્કાળ પાડ્યો અને દબે ખેડૂતોને ઉપદેશ કરે છે કે ‘વધારે અનાજ પકવો.’ અંગ્રેજ સરકારે આ દેશ ઉપરના જંસો વર્ષના રાજ્યકાળમાં દેશની ખેતીની ઉન્નતિ કરવાનાં ખાસ વગલાં લીધાં નથી, તેને પરિણામે આપણા પાક ખીજા દેશોથી ગરીબ જ રહ્યા છે. ખીજા દેશોમાં જ એકં પાકના રતલ સાથે આપણા દેશના પાકની સરખામણી નીચે આપી છે:

દેશ :	પક	જન્ય	અંબા	મકઈ
પ્રતાલી	૧૨૫૦	૬૧૦	૪૧૮૦	૧૮૭૦
અપાન	૧૭૬૦	૧૮૬૦	૩૧૨૦	૧૩૦૦
ગ્રેટ બ્રિટન	૨૨૩૦	૧૬૨૦		
ય. રે.	૮૦૦	૮૬૦	૨૧૪૦	૧૧૬૦
દિન્દ	૧૨૮	૮૨૦	૮૨૦	૧૧૦

દિદ સૌ રેગાની પાછળ!

સરકારે વ્યવસ્થા કરશે ?

હિંદની વસતિને દરેક જાણીતી રીતે એક રતલ અનાજ ખાવા નોંધએ એમ ગણીએ, તોપણ દેશને વર્ષે દસાડે સાડા છ કરોડ ટન અનાજ નોંધએ. તેમાંનું વીસ લાખ ટન અનાજ બહારથી લાવવું પડે છે, છતાં એ કેટલાય લોકો બૂખ્યા રહે છે. જ્યાં લોકોને પૂરો આહાર આપવો હોય તો અત્યારના કરતાં એક કરોડ ટન વધારે અનાજ પકવવું નોંધએ અથવા બહારથી લાવવું નોંધએ. એટલા માટે ન ખેડાતી જમીનને ખેડવાની, કસવાળા ખાતરથી પાકવું ઉત્પાદન વધારવાની અને અનાજની જાત સુધારવાની વ્યવસ્થા કરવી એ મુખ્ય ઉપાય છે. એ જ રીતે માથા દીઠ રાજનું પાશર દૂધ અને એક તોલો ઘી ગણીએ, તો હિંદને રાજના ૨૫ કરોડ મણ દૂધની અને ઘીની જરૂર છે. એટલું દૂધ પણ દેશમાં પેદા થતું નથી માટે દેશમાં દુધાળાં ઘેર, વધારવાની અને તેમની જાત સુધારવાની પણ એટલી જ જરૂર છે. 'વધારે અનાજ પકવો' એવો ઉપદેશ આપવા સાથે સરકાર ઉપરનાં પગલાં લેશે ?

રેલ્વે મુસાફરીની લાયકર હાડમારી

યુરોપના અન-કમિશિયન વિગ્રહને કારણે સરકારે હિંદુસ્થાનમાં પણ સંકટ મેલું ક્યું છે. અનેક વસ્તુઓની પેટે રેલ્વે ગાડીઓ ઉપર પણ અંકુશ મૂક્યો છે અને મુસાફરી ગાડીઓની સંખ્યામાં અનેકનોં ઘટાડો કરી નાખ્યો છે. આથી રેલ્વે ગાડીઓમાં એટલી બધી બીડ ચાપ છે કે તેમાં મુસાફરી કરવી એ પણ અનેક પ્રસંગે જીવનગરણુનો સવાલ થઈ પડે છે. અસહ્ય બીડને લીધે કેટલાક વખત ઉપર મુંબઈ સેન્ટ્રલ સ્ટેશન નજીક લોકોની બીડને લીધે મુસાફરોને પ્રાણહાતક અકસ્માત નજાનો સમાચાર પ્રકટ થયા હતા. અને તે પહેલાં ગરુડ-અમદાવાદ વચ્ચે એવાજ એએક જનોવ જન્વાના સમાચાર પણ પ્રકટ થયા હતા. અસહ્ય બીડને લીધે અને જગ્યાને અભાવે ઘણાક મુસાફરો ડબ્બા બહાર પાડીએ ઉપર ટ્રીગાઇ મુસાફરી કરે છે. જીવને નોંખમે કંઈ શોખને ખાતર તો તેઓ આવી લાયકર મુસાફરી કરતા નજ હોય. હિંદીઓ પણ માણસ તો છે જ, તેમને આમ ઘેરાંગડાંની પેઠે રેલ્વે ડબ્બામાં બેસીને મુસાફરી કરાવવી એમાં સરકાર પોતાની ફરજ અદા થઈ રાઈ-એમ માનતી હોય તો એની તે ભૂલ છે. અનાજ, કાપડ, અને જીવનની બીજી જરૂરી વસ્તુઓની હાડમારી સાથે રેલ્વેની પણ આવી હાડમારીથી લોકોનાં હિંદ સરકારથી જોયાં થતાં નથી છે એ એણે જાણવું નોંધએ. અને તે બધી

વસ્તુઓની સાથે, રેલ્વે ઝાડીઓ થોડીક વધારે દોડાવી તેની પણ સરળતા કરી આપવી એમાં જ રાજ્યપ્રેમનું દિત છે. તેને બદલે અને રેલ્વેમાં બીજું સગવડ કરી આપવાને બદલે તેને તો રેલ્વેનું ભાડું વધારીને 'સવાયુ' કરી નાખવાનું મુશ્કેલું છે! હા પરદેશી સરકાર!

સુધારો

ગયા અંકમાં પૃષ્ઠ ૧૩૯થી ભાષ્ય શંકરભાષ્ય સો. પટેલનો લેખ 'ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ ગુજરાતના પાટીદારો' વિષે લેખ છપાયો છે. તેમાં પૃષ્ઠ ૧૪૪ ઉપર એ ભાષ્ય જણાવે છે કે "એ સંગ્રહે નડિયાદના વતની તથા જૂનાગઢના ધડીવટદાર થી. હિમાભાષ્ય અનુભાષ્યને નીચે પ્રમાણે નિવેદન કરેલું છે." એ સંગ્રહે આરસોડિયા(હિર રોટ)થી ભાષ્ય જરાભાષ્ય નારાયણભાષ્ય અમીન જણાવે છે કે "અમીન હિમાભાષ્ય અનુભાષ્ય જેઓ જૂનાગઢમાં ધડીવટદાર હતા તેઓ મારા ત્રણજી દના અને તેઓ નડિયાદના નદિ, પણ મહુધાના વતની હતા."

(સ્થાપના ૧૯૩૯. રાઈલી હરેક વર્ષ ડીપીડન્ટ દ્વારા રા.)

ચેમ્પિયન

પ્રોપર્ટીઝ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કું, લિમિટેડ

૩૦૧, ચની રોડ, સુખધ

મિલો. કારખાનાં અને જેન્કો વગેરે કંપનીઓના સદ્દર અને છ ટકા ઉપરાંત વ્યાજ આપતા શેરો. લોનો, ડીજેન્યર, ડીપોઝીટ અગર તો સ્થાનિક મિલકતો ઉપર નાણાં રોકવા માટે અને શેરો, લોનો વગેરેનું વેચાણ

માટે લખો કંપનીને વિગત માટે.

એજન્ટોને કમિશન, પરદેશના ઘરાકોને સગવડ.

પાટીદાર

વત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

હુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથમ્તત કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૨૦૦૦
૧૫ ૨૧

આણંદ

વૈશાખ
અંક ૭

સંયુક્ત અને વિભક્ત કુટુંબ

(ઝંખા લાભાલાભ)

સંયુક્ત કુટુંબ એટલે એક તાનુ શુ મમાજ્યાન તત્ર, ત્યા કુટુંબના બધાં માણસો પોતપોતાની શક્તિ અનુસાર કુટુંબની સંયુક્ત આવકમાં ફાળો નાખે અને પોતપોતાની જરૂર અનુસાર જરૂર અનુભવી માણસના વિચાર્યા પ્રમાણે પોતે ખર્ચ કરે. સંયુક્ત કુટુંબ એટલે જરૂર માણસનું એકદાનુ ગરબાદ વિભક્ત કુટુંબ એટલે ધુવાનનું અગાગન, ત્યા તે પોતે પોતાના પગ ઉપર કંબો મરી પોતાની જ માફક ઉપર મજૂમી પોતાનું અગાગન પોતે જ દલેલા મારી મમારસાગ નુસાની કોશિય કરે. વિભક્ત કુટુંબ એટલે ધુવાનનું મનગ્રી તત્ર, એમાં મનગ્ર સદામતા કરવાની સદાકરી વત્તિ છે. ખીમમાં એકવાએક અગાગન, અગાગતો સામે જાય બીજાની નેમના ॥

સંસ્કૃતિનગના મુજોમાં ‘સંયુક્ત કુટુંબ’ અવતર્યું ત્યારે મનુષ્ય ભરકતા નિહારીની અચોક્કમ નિરંગી ફેરી એલી તરફ બેચારો અને તેણે આમ પ્રથમ સંસ્કૃતિનું મંડાણ કર્યું ત્યારે તેને ખેતી ખેડવાની, રૂપરી બાંધવાની તથા પોતાનું વધુ, કાવાની જરૂર પડી. અને જરૂર અનુભવી માણસે તે જાણું પોતાને મિત્ર ઉપારી સેઈ સંયુક્ત કુટુંબના પાલનની સરખાત કરી ખીમિગાગએક ધુવાન માણસ અનુભવ ન હોવાથી જરૂરી આગામાં રહેનો ચો, અને આમ જરૂર મનગ્ર ધગદારની યાવનોમાં ને જરૂરનું મનગ્ર ધગદાર વર નિમેત્રી યાવનોમાં મડાયું. પાણ્ય સંસ્કૃતિનાં વહેણોમાં સંયુક્ત કુટુંબ ટકી મકયું નહિ

અનંત વિભક્ત કુટુંબની શરૂઆત થઈ. જુદા પાલકની દ્રષ્ટિ નવા જાનના પ્રવાહોમાં ને વિચારવમજોમાં દૂર સુધી પહોંચી શકી નહિ અને યુવાનોએ જમાનાના જુસ્સા સાથે વહેવાની તૈયારી કરી. જેમ જેમ યાત્રિક સંસ્કૃતિ આગળ વધતી ગઈ તેમ તેમ સંયુક્ત કુટુંબની પડતીના નગારો વાગતાં ગયાં. માણસનામાં અત્યત્રતાની, ભાવતાની, ને સમાનતાની ભાવનાઓ જગી અને તે પોતાની સક્રિય અનુસાર પોતાની જિંદગી ઘડવા લલચાઓ. યાત્રિક જગતે ઉપગ્રસ્ત કાલેશ સુખસાધના પામવાની નેનામાં સ્વાર્થ ભુદ્ધિ પણ વધી ને તે પોતાને જ માટે વિહારી જિંદગી ગાળવા પ્રેરાયા. વિભક્ત કુટુંબનાં આમ મંડાણ મંડાયાં.

તટસ્થ રીતે વિચારનાં લાગે છે કે વિભક્ત કુટુંબ કરતાં સંયુક્ત કુટુંબ એક આદર્શ તરીકે ધર્મ અને આર્થિક, સામાજિક અને નૈતિક ગાળનમાં આગળ વધતું ને લાભદાયક છે. માણસ સ્વાર્થત્યાગી થઈ પોતાનાં ભાઈભાંડુ સાથે અડતીપડતીમાં ને સુખદુઃખમાં સરખક જતી જે નૈતિક ઉચ્ચતા સંયુક્ત કુટુંબમાં તે મેળવે અને કેળવે છે તે દક્ષા વિભક્ત કુટુંબમાં પામવી ઘણી અઘરી છે, ખરે નથી જ પમાતી આ ઉપરાંત સંયુક્ત-કુટુંબમાં મર્યાદા, આત્મસંયમ, નત્રતા ને મારાં તરફ મોનદ્રષ્ટિ જેવા સદ્ગુણો કેળવાય છે ને વિકાસ પામે છે. નૈતિક ઉચ્ચતાનાં સિગરો તો સંયુક્ત કુટુંબને જ સુસંબધ છે.

સંયુક્ત કુટુંબવાળા દેશને નથી જરૂર. ફોતી ગરીબને અને અપંગને લગતા કાયદાઓની, જુદીને મળતાં વર્ણસનોની, કે વિધવાને તથા અનાથોને માર્ગે ચાલતા આશ્રમોની પ્રભુએ અર્પેલ શક્તિ અને ભાગ્ય અનુસાર સર્વ સર્વને મારે કામ કરે છે અને સર્વને જોખમાં જોણું જીવનસાધન મળી રહે છે. આમ કાલને મારે ધનું સદ્ભાગ્ય ને કાલને મારે કેવળ દુર્ભાગ્ય, એવી સ્થિતિ આવી જાય તે સ્થિતિ સંયુક્ત કુટુંબ દાજે છે. ગરીબ તવગરના એ નોખા વિરોધી અખાડાઓ ન જામે ને મારે સંયુક્ત કુટુંબ થોડે અંશે પણ જવાબદાર તો છે જ. કુટુંબના દરેક માણસને આવશ્યક એવા જીવન નિર્વાહની ચિંતાથી મુક્ત કરી દરેક માણસને પોતાની મનરથી રીતે જુદાં જુદાં કેન્દ્રો તરફ તેનું ધ્યાન આપવા દેઈ સંયુક્ત કુટુંબ જુદાં ભુદાં ક્ષેત્રોમાં પ્રગતિ કરવા પ્રેરી શકે છે. કાંઈ લલિતકળામાં પારંગત થાય નો કાર્મ સંગીતમાં, નૃત્યમાં કે ચિત્રમાં પોતાનો કાજો આપે. આમ પૈસા ન મળતા હોય એવા કલાક્ષેત્રમાં સંયુક્ત કુટુંબના મનુષ્યો નિશ્ચિન રીતે રસ લેઈ ગરીબ સંસ્કૃતિની પ્રગતિમાં ધજો ફાળો આપી શકે છે.

સંયુક્ત કુટુંબમાં જ્ઞાના કોશ્ઠથી માંડી જુદા માણસ સુધીનાં સૌ, જ્યાં ન

કામો સફળ રીતે કરી શકે છે. દરેક દરેક માણસની આવડત જાણત પૂરે
ધ્યાન દેઈ, કામ સોંપી, દરેક માણસની પૂરી તાકાત ને આવડત પ્રમાણે
તેનું કામ કુટુંબને લલાચથી થઈ પડે નહીં. કામવિભાગની (Division
of Labour) નેમાં પૂરી શક્તિ હોય છે. કુટુંબનો ઘણો વખત આમ
જાય છે. વળી એક જ રસોડું, સામાન નવા મકાન હોવાથી ઘણો જ
આર્થિક લાભ સંયુક્ત કુટુંબમાં થાય છે. જે વિભક્ત કુટુંબનાં શ્રેણી
માણસો ને મુલ્ય મુલ્ય મકાનોની ને રસોઈની પ્રગાથી શક્ય નથી. જેનીના
વખતમાં મનુષ્યની લાગણી હોય. તાઁ સંયુક્ત કુટુંબનાં નાનાંથી માંડી
મોટાં માણસો સર્વ રીતે ધંધાં જ મેદાનમાં થઈ પડે છે. સંયુક્ત કુટુંબમાં
જનીનના નાનાં નાનાં ને છરાજીવાયા દુકાન દરેકને ન અપાતાં સંયુક્ત ખેતી
થાય છે ને નેથી નેમાં જનીનના દુકાનગોષ્ઠી ઉપજતા આર્થિક ગેરલાભ
અને મુશ્કેલીઓ ઓછી થાય છે. સંયુક્ત કુટુંબમાં ખેતી ઉપરાંત બીજા
નાનાં નાનાં ધંધાઓ કરવાની તબક્કાની શક્યતા નજરે પડે છે જે
વિભક્ત કુટુંબનાં નાનાં તાકાતોમાં શક્ય નથી.

સંયુક્ત કુટુંબનાં શુભ માતા પાતાં નેમથી લાભ નવા એપજેલા
ખરાબ અંશે નરક દુર્લભ કરી, વિભક્ત કુટુંબના સારા અંશે નરક
મેદાનમાં તે ન જ મૂકી શકાય. માણસરવલાય છે કે તે પોતાના પ્રયત્નના
મદદથી મોટે પોતાને મળતા લાભ નરક દર્શિ નાખે અને તે પ્રમાણે પોતા
આગળ ધંધવા પ્રયત્ન કરે. જે પોતાની મહેનતનાં જથ્થો લાભ પોતાને
મળવાનાં ન હોય તો, તે પોતા આગળ થપવાના પ્રયત્નોમાં રસ લેશે નહિ
એ માનસશાસ્ત્રનું અભ્યાસ છે. વિભક્ત કુટુંબમાં આગળ વધવાની ને પોતાનું જ
ભવિષ્ય મુંઝવે ચિન્તવાની જે તમજા ને શક્તિ મનુષ્યમાં ડેખાય છે તે
તમજા ને સક્રિય સંયુક્ત કુટુંબમાં મળી આવતી નથી જિંદગીની બધી
આવશ્યક મહેનતો માટે નિર્જિત જની આગસુ કંચન તાજવાની ટેવ ઘણાં
સંયુક્ત કુટુંબમાં માલમ પડે છે વિભક્ત કુટુંબમાં જે નવલોદી, નવજિતસાહ,
નવા પરાક્રમ અને અખુણેડલ સાહસશક્તિ જન્મે છે તે સંસ્કૃતિને જૂના
પુરાણી ગીલામાંથી કાઢી નવજ પથ ઉપર પ્રસરવા પ્રેરે છે.

સંયુક્ત કુટુંબમાં માણસ પોતા કમાણેલી રકમ પોતાની શ્રેષ્ઠ ઉચ્ચ
આવશ્યકતાનાં કે આર્થિક પ્રગતિનાં નવા નવાં સાધનોમાં રોકી શકે તો નથી
અને આથી ફેરાને આર્થિક ગેરલાભ થાય છે. એકલત્યુ મૂડી જે માણુ જમાનાના
આર્થિક તંત્રમાં એક આવશ્યક ગેરરિચત છે, જે વિભક્ત કુટુંબમાં મળતી

આવવાની ઘણી શક્યતા છે. સંયુક્ત કુટુંબમાં વધુ દેખાઈ આવવાની તમના જાગતી નથી તે પૈસાની રકમ ગંધાંય પર્યે વહેંચાતાં માણસને અદેખાઈ આવે છે તે જોને વધુ ઓછા પ્રવર્તો કરવા તરફ પ્રેરણા છે. બીજી વિભક્ત કુટુંબના માણસો ત્યાં આર્થિક લાભ વધારે થાય અને જ્યાં પોતાના કામ ખર્ચ વધુ પૈસા મળે-ભરે તે ખરી દૂર કાંઈ દેશ હોય કે વનવિગડો-હોય-ત્યાં જલદીથી જવા તત્પર થઈ જાય છે, જે સંયુક્ત કુટુંબની 'મેકા આઉ' (Stay-at-home) પ્રતિભા જનનું મુદ્દસ્ત છે. પરદેશગમથી અને પર્યાટનથી થતા લાભો વિભક્ત કુટુંબ જરૂર લેઈ શકે છે.

'જાણ મળ્યાં ને ખાસ દબ્યાં' એ વાક્ય સંયુક્ત કુટુંબને ધારૂં જ બંધમેસતું આવી જાય છે. ધણાં માણસોનો સંભુમેળો એક ઘરમાં થવાથી પાસજો તો ખરડે જ. સામુદાયની ને નણ્દબોમનછની તંકરારો, ખટપટો ને આડીચુલતી સંયુક્ત કુટુંબના સ્વર્ગદુર્ગમાં ગાળડાં પાડી દે છે એ હાલ આપણે નજરેનજર ધણાં કુટુંબોમાં જોઈએ છીએ. સંયુક્ત કુટુંબમાં ફૂલે પડવાના, બીજી મગવાના, અરે બીજી મૂકવાનાં ધણાં કિસ્સાઓ રોજબરોજ વધતાં જાય છે. એ સંયુક્ત કુટુંબમાં વધના મતા સહાની પાસગીરી છે. આમ જે ન્વર્ગીય આનંદ સંયુક્ત કુટુંબમાં પ્રવર્તે તો ને આજ વિદ્યાઈ મળે. છે તે તેની જગ્યા ક્યકના, ચાડી ખાતા, છૂપી નપાસ રાખના કાંઈ અજળ કારાગૃહ લીધી છે; તે જલદાય જતી રહ્યું છે.

સંયુક્ત કુટુંબ સાદે કે વિભક્ત કુટુંબ સાદે, તે જાળવતો કંપરતો નિર્ણય કરતાં માનવજનિયે કરેલી પ્રગતિ ને તે અનુસાર તેની ચારે બાજુ પ્રવર્તેલા પાતાવરણ તરફ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. સંયુક્ત કુટુંબમાં માણસ પડીતની જ જૂની ને જૂના જગાનાની ઘડાએલ જુદી અનુસાર પર્તે છે. નવા જમાનાને યોગ્યથી શકવાની શક્તિ, જુદજુદિમાં ધણી ઝોપી હોઈ જૂની આંખે નવા ચમ્મા મક્કા રીતે ચડાવી શકતી નથી. સંસ્કૃતિની ને સમાજની પ્રગતિની દોડ માથે તે જુદજુદિ દોડ કરી શકતી નથી. અને તેની પાછળ તે ઘસડાય છે. ને આમ પ્રગતિપથમાં કંટકરૂં જાની રહે છે.

ચારે બાજુ પ્રગતિનાદ માંજે છે; ક્રાંતિની ચિનગારીઓ જલે છે; જૂનાં અધો તરે છે; નવાં મધ્યે અર્ગીય છે; નવી પ્રગતિ પાદે છે; નવાં વંચો શોધાય છે; નવા જગતા દષ્ટિગ્રાચર થાય છે. સમાજ પ્રગતિકાળમાંથી પસાર થઈ નવસર્જનના લાદવા (!) લેઈ રહ્યો છે, જૂના જુદા પાદોથી દુનિયા અગ્રાઈ ચૂકી છે, મનુષ્યવર્તનનાની દષ્ટિએ પસરો લીધો છે. સંયુક્ત કુટુંબનું

જુમણું, શું આમાં કશી રહે? સંયુક્ત કુટુંબમાં જે સ્વર્ગકલ્પના કરાતી તે માત્ર કલ્પનાનું જ સ્વર્ગ બની ગયું છે. અને મનુષ્યસ્વતંત્રતાને સમતા કાયદા કાનુનો, વાહનઅવદાનની પ્રગતિ, જૂની નામા કૌટુંબિક ધર્મોનો નાશ; અને એની કરતાં પાંચિક પ્રગતિ પર મુકાતા 'વધુ' ભારથી નિભાડે કુટુંબ એ આત્મ જમાનાનું એક અંગ થઈ પડેલ છે. જે પુરાણી મિદાસ ને સ્વાર્થત્યાગવૃત્તિ સંયુક્ત કુટુંબમાં જોવાએલી હતી તે આ જમાનામાં સ્વપ્નવત્ બની ગયેલ છે. તમા જમાનામાં તેને યોગ્ય સ્થાન આપવા માટે હિંમત માનસિકતા દરેકમાં જાગવાની જરૂર થઈ પડે છે. અને આ માનસિક પડોટો આ જમાનામાં કાવચો તે કાચું જ દિન કામ છે. વિભક્ત કુટુંબજ નવા જમાનાની જીવન-પદ્ધતિ થઈ પડેલ છે.

તો સંયુક્ત કુટુંબનું ભાવિ શું? સંયુક્ત કુટુંબમાં આવશ્યક ફેરફાર કરી નેને નવા જમાનાને અનુકૂળ કરવાનો જો શુદ્ધિપૂર્વક પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તેમ જાનવું અશક્ય કામનું નથી. વાનપ્રસ્થાશ્રમ જે જૂના જમાનામાં પ્રચલિત હતો તેને તેનું યોગ્ય સ્થાન આપવાથી નવપ્રવાહોને કૌટુંબિક નિહાળીમાં યોગ્ય સ્થાન શું ન મળી રહે?

હર હર એક દીવો પ્રસન્ન છે, જે સંયુક્ત કુટુંબને પાડો પોતાની પહેલાંની જમા ઉપર લાવી દેશે, એવી આપણને ઝાંખી કરાવે છે. તે દીવો તે રસિયામાં આગાએલો 'સમાજવાદ' સંસ્કૃતિ ને તે દિશામાં સર્વત્ર પ્રવર્તે તો સંયુક્ત કુટુંબની ગંદોગ્દાલી ને નેના હિંમત ગુણો પાછા સ્થપાય. સંયુક્ત કુટુંબનું ભાવિ જોખળું દિશે છે.

નાર (આશ્ચંદ ધંધને)

મંગળાએન પોલ

બોમ્બે ફૂટચો

બોમ્બે ફૂટનાં ધડાકા ધાવ તેમ અરવિંદનો પત્ર વાંચનાં લલ્લમીદાસ પરાડી બેઠ્યા: "ને, આ તારો છેકરો લખે છે તે!"

હવે પુનઃ જવાબ લખે તોપણ આવડી કાલે અરવિંદનો જવાબ આવે એવી પ્રથમથી જ ગણતરી કરી બેઠેલાં રતનના અંદરે રહ્યાં રહ્યાં જ બોલેલાં: "અજ્ઞ કેવી રીતે જવાબ આપ્યો?"

"એની ક્યાં મોકલ્યું છે?" ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં એમણે કહ્યું:

"આ તો ભાઈજી, તમે આપણે મરી પરવાર્યાં લોધણે તેમ, પોતાની-એક નિમજ્જ બોલી દીધો."

તોય તો હૃદય છે.

“ગોઠું કંઈ નથી લખતો.”

“લખે છે મેં? એ આપણે સાહેબ હોય તેમ તોડીસ આપે છે.”

“તોડીસ શાલી?” રતનના ‘તોડીસ’ શબ્દથી ‘અકસ્તાં’ ગોલી બોલ્યાં.

“એને પરણું ચડી ગયું છે એટલે પંદર કરતાં વધારે દિવસ વેંડાંય નેમ નથી. એટલી યુદ્ધમાં આપણે હુઈ નહિ લખીએ તો લાઈ આપણી સંમતિ માની લેઈ વિવાદ નકો કરી નાખશે.” લક્ષ્મીદાસ કટાક્ષ કરી ગોઠ્યા.

પત્રો પૂરેપૂરે બાપાર્ય સાંભળી રતનનાએ નિરાંતનો શ્વાસ લેતાં કહ્યું:

“ત્યારે દમ્પ્તિમાં શાં વડીપાપંડે વંડી ગયાં છે?”

સનેર ત્યાં લક્ષ્મીદાસ ગોઠ્યા: “વંડી ગયાં હોય તોય શું થઈ ગયું? ગોરીમા એકો હોય ત્યાંથી ઉડાડી લાવવાની મને દિમ્મત છે. એ તો દૂર રહ્યો રહ્યો આંટકું થઈ જઈ રહે છે. મને એની સામે તો જવા દે, પછી જાહેર કુંદે મારે મોટું કેસોક જગ્યા આપે છે.”

એટલું ગયું ભવંકર રૂપ આપવાનું કારણ ન લાગતાં રતનનાએ કહ્યું:

“તમારે ત્યાં જવાનીયે શ્રી નહર છે? એણે મને તે પ્રિયાર કયોં હશે, પણ તમને પૂછ્યા ઉપર જ હજુ તોં તાપ્તું છે તે? તમે એને પૂરી સમજ પડે નેપોળીએ કાળજી લખી તો જુઓ. પછી એ ના સમજી જાય તો.”

“તારા કાળજી પ્રમાણે કરે ત્યારે તો એકા પાર જ થઈ જાય!”

અવેજમાં સર્વ સમજી જઈ લક્ષ્મીદાસનું આવહારિક મગજ તો ક્યારનું થઈ ગયું હતું કે હીલ કરાંથી આનું ‘શું’ પરિણામ આવે. અને એ જાણવંતાં એ ગોઠ્યા: “અત્યાર મુઘી બોલે ભાવે રહ્યા તેમ હજુ થોડાં રોડા રોકીએ, એટલે નાની જ નાખવાનું! એ તો કાલે જ સવારની ગાડીમાં જઈ પહેલી તક એને અડી એમાં લાવવો પડેશે.”

એને મદત ન આપતાં રતનનાએ કહ્યું: “એટલી બધી ઉતાવળ નહિ રે, તોય કંઈ જમડી જવાનું નથી.”

કોઈ વિચાર્યા ઉપર શિક્ષક એની ગંદ જુદિયી કંટોળા પ્રિયત્વ તેમ લક્ષ્મીદાસ વિચારી જતાં ગોઠ્યા: “જમડી જાય ત્યારે, હું આડા હોય દેવાની, ખરી ને?”

ગોઠાના પત્નીત્વને પતિમાં સમાવી દેતાં રતનના ગોઠ્યાં: “મારે શું? તમારે હાંવ તેમ કેરોને તો?”

જતાં લક્ષ્મીદાસના મંદો ઉભરે શબ્દો નહિ એમણે મગનભાષને ઘેર જઈ આનમીમાં ખાત કરી. સલાહકાર તરફે અંકરભાષને ને રેવાભાષને પણ

બોલાવવામાં આવ્યા હતા. મનનો ઉલ્લાસ દાલ્યા પછી પોતાના સત્કાર્યમાં જોડાવા, વાત જાહેર ન થઈ જાય માટે બધાંને નહિ પણ એકને આગ્રહ આપ્યું. અને એ મહાદાસનું માન દરેક બીજાને આપવા ઉદાર થયા હોય તેમ મગનભાઈએ શંકરભાઈનું નામ સૂચવ્યું, શંકરભાઈએ રેવાભાઈને દેશ આપ્યો. છેવટ બેની બહુમતિએ મગનભાઈએ સાથે જવું એમ નક્કી કરી લક્ષ્મીદાસ, એન ન પડ્યું હોય તેમ, કહ્યું.

એમની હાજરીમાં હિતેચ્છુનો દાવો કરતા એ મહાનુભાવોને એનરથી યોગ્યો ત્યારે માત્રમ પંડે કે એ ફેટલા લાગણીથી હતા!

શંકરભાઈ: “હવે જ ખબર પડશે! અત્યાર સુધી જેને હોય તેને તમારી માર્ગ છે, તે છેવટ પોતાનો વારો આવ્યો!”

રેવાભાઈ: “આજ ડાહ્યાણી વાતો કરે છે, પણ વિદ્વતભાઈના રમણને એજ અડાવનારા! ગિચારો એ કશું જાણતો ન દતો, પણ એમણે જ કહેવું કે કોડી યોધું સાંભળે છે.”

મગનભાઈ: “એમના મનમાં કે એ ને જાણે વિદ્વતભાઈનું નાક કપાતું.”

શંકરભાઈ: “એમનું તો કંઈ ના કપાયું, પણ પોતાનો વારો આવ્યો.”

રેવાભાઈ: “હવે અરવિંદ નહિ માને ત્યારે એ બધું છે ને!”

મગનભાઈ: “તે હું સાથે છું ને! ત્રાગ આવશે એટલે ફક્ત મારી રક્ષા. એ ને થતી જોવા જેવી!”

વળા ત્રિવાહની યોગ્યાયોગ્યની, ચર્ચા કરતાં શંકરભાઈએ કહ્યું: “મમે તેમ પણ વેરીભાઈને ત્યાં ફરવાથી નાક તો કપાય જ.”

“કેમ?” રેવાભાઈએ જાણીને પૂછ્યું.

“શું તમે ૫ અગ્નિયા યાગો કો! મમે તેટલો પૈસાગર થયો, પણ નાતરિયો મરી ગયો?”

એને કાઝું મદત ન આપતાં રેવાભાઈ બોલ્યા: “હવે નાતરિયા ને નાતરિયો. એવું તો ધનની તમે કયાં ૫ દગાઈ આવ.”

શંકરભાઈ: “આપણા મનથી ને?”

એ બધી ભાંગડાને જવા દેતાં રેવાભાઈએ કહ્યું: “મમે તેમ પણ આપણે આ વખતે ચૂકવાનું નથી.”

મગનભાઈ: “બહુ વરસે લાગમાં આવેલા કાકાને જવા દેડે ત્યારે તો કો મરિને શાનો?”

સામાજિક આન્દોલનો જગાવો

પાટીદાર જાતિના વિદ્યાર્થીઓમાં ફેરફાર કરવા માટે શું કરવું ઈચ્છી છે, તે જાણત વિચાર કરવા ભોગા મનુ જરૂરી છે. આ માન્યતાથી પ્રેરાઈને તા. ૯ : ૪ : ૪૪ને દિવસે વડોદરામાં પાટીદાર છાત્રાલયના મંદાનમાં, શહેરમાં રહેતા બુદ્ધા બુદ્ધા ગામના લગભગ પચાસ સાડ પાટીદાર લાઇઓ ભોગા થયા હતા.

આ સભાના હેતુ જાણત આખી જાતિના બુદ્ધા અને પૃથ્વ લાઇઓને વિચારવા બેઠું એક નિર્ણય રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, જે આવતા અંકમાં પ્રકટ થશે.

સભામાં હાલ તુર્તને માટે ઘોઝાક જ પ્રશ્નો ચર્ચા સૂચના રૂપે નીચેના જ્ઞાત કરાવે કરવામાં આવ્યા હતા : અને હવે પછીનું કામ કરવા માટે આખી જાતિના, અને એટલા લાઇઓની મદદ લેઈ સામાજિક સુધારાનાં આન્દોલનો જગાડવાની ચોક્કસ થડવા એક ઈમિડી નીમવામાં આવી છે. આ ફરિયાદોના સંખ્દોની, મિથ્યા ચર્ચા કરી વખત ન જમાડતાં આ ફરિયાદો પોષ્ટા જે હેતુ રહેલા છે તે રહેક લાઇ સમજે છે, અને તે હેતુની સિદ્ધિ માટે દરેક લાઇ પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરશે એમ સભાના દરેક લાઇને આશા બધાઈ છે. એટલે આ પ્રગતિ કંઈક આમળા વમે એમ લાગે છે.

આ ફરિયાદો વડોદરા પૂરતા જ નથી અને તે ઉચ્ચતા પણ નથી. પરંતુ આ જાતના ફરિયાદો અને તેને લગતી પ્રગતિ શરૂ થયેલી જોણી એકાદ વખત જાતિના ઘણા ભાગના લોકો ભોગા મળવા પ્રેરાય એ હેતુથી જ આ ફરિયાદો પ્રસિદ્ધ કરવાનું જરૂરી લાગે છે. આશા છે કે ગામે ગામના પાટીદાર લાઇઓ આખી જાતિના દિવ માટેની આ પ્રગતિ આજળા મળાવવા શક્તિ તેટલો મદદાર આગશે.

સૂચના રૂપે થયેલા ફરિયાદો

ફરિયાદ નં. ૧ : જનારની અજ્ઞતા અને મોખવારીના આજ્ઞના સંજોગો આજ્ઞમાં રાખી આ સુખાં માને છે કે લોગ તેમ જ બીજા પ્રસંગોના જમણવાને અંગેના ખર્ચ. જેમ અને તેમ જોડાયા થાવ તે માટે દરેક પાટીદાર લાઇઓ શક્ય તેટલા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. અને આ હેતુની સફળતા માટે દરેક જામના પાટીદાર લાઇઓને આજ્ઞના સંજોગો ચાલુ રહે ત્યાં સુધી નીચેના અને જોખ નીચ નિર્ણયો રીકારવા આ સભા જવામણુકરે છે :

(૧) જનમાં ખો તેટલાં જોડાં માણુઓ લેઈ જવો. (૨) ખાસ કારણુ સિવાય જનમાં એક કરતાં વધુ દિવસ રહેવું નહિ. (૩) ખાસ અંગત

અંધ વગર જમણવારમાં ભાગ લેવો નહિ. (જ) વડી, પાપડ અને ખોટું વગેરે લેવાનું અંધ કરતું. (ઘ) જમણવારમાં અને તેટલી સાદાઈ રાખવી અને ખાંડનો વાપર ઘટાડી ગોળ વાપરવા પ્રયત્ન કરવો. (ઘ) કન્યાના, પિતાને કન્યા માટે ખાસ જરૂર પૂરતાંજ સ્પર્શલતાં અને દરદારીના લેવાની સરળતા આપવી જનતા સુધી આ પ્રમાણેજ થાય તેવો આગ્રહ રાખવો.

કસવ નં. ૨: આજુ જમાનામાં જારમાનો તથા દેવાકુટવાનો રિવાજ અંધ કરવા જેવો લાગે છે, એટલે ને અંધ કરવા દરેક ગામના ભાઈઓને વિનંતી કરવામાં આવે છે.

કસવ નં. ૩: નિધવા બેનો ચિત્તાવ કાંઈને માટે પિરસણુ આપવા અગર લેવાનું અંધ કરવા તથા પિરસણમાં દાળ, ભાત, શાક, વગેરે જગડી જાય એવી ચીજો આપવાનું અંધ કરવા આ સભા દરેક ગામના પાટીદાર ભાઈઓને વિનંતી કરે છે.

કસવ નં. ૪: સામાજિક પ્રસંગોના ખર્ચ કરવાની જાગતમાં દેખા-દેખીથી ખર્ચ વધતા જાય છે ને જગેજર નથી. માટે દરેક ગાઈએ પોતાને ત્યાં પ્રસંગ આવે ત્યારે આવા પ્રસંગ અંગેનું ખર્ચ પોતાના સમક્ષના મોટા ભાગના ભાઈઓના મીતરિવાર્તન અને સંજોગો ખ્યાલમાં રાખી કંપમપૂર્વક ખર્ચ કરવું જોઈએ, એમ આ સભા માને છે.

કસવ નં. ૫: આપણી જાતિમાં પરકણી પ્રથા દિવસે દિવસે વધતી જાય છે, તેથી કન્યાઓના પિતાઓને તેમજ કન્યાઓને અનેક જનની મુશ્કેલીઓ પડે છે અને આખી જાતિને લાંછન લાગે તેવા પ્રસંગો અને છે. આ સ્થિતિ તરફ આ સભા ચિંતાની નજર જુએ છે. અને તેથી પરકણી પ્રથા નાબૂદ થાય અગર ને એકાદી થાય તે માટે જાતિનું દિન ઇચ્છનાર દરેક ભાઈને પોતાથી અને તેટલા પ્રયત્ન કરવા આ સભા વિનંતી કરે છે.

કસવ નં. ૬: આપણા સામાજિક પ્રસંગોની ચર્ચા કરી તેમાં સર્વમાન્ય ફેરફાર કરવા આપણે અચારનચાર બેગા ચતુ જોઈએ એમ આ સભા માને છે. એટલે દરેક ગામના પાટીદાર ભાઈઓને પોતાના ગામમાં બેગા મળી સામાજિક જાગતમાં ગામના માણસોને માન્ય હોય તેવા ફેરફાર કરવા આ સભા વિનંતી કરે છે. આ જાગતમાં સમગ્ર જાતિના માણસો પણ કોઈ કોઈ પ્રસંગે બેગા રહ્યાં કંઈક પગલાં બંધે તે માટે જરૂરી પ્રયત્નો કરવા શું કરવું જોઈએ, ને નક્કી કરવા જાતિના થોડા આગેવાનોએ બેગા ચતુ જોઈએ, એમ આ સભા માને છે.

હવામાં નં હોય. આપણી જાતિના સામાજિક વિચારોમાં ફેરફાર કરવા માટે એ દરેક જોડાએ તેનો વિચાર કરી એક યોજના ધરાવે. આ સભા એક દિવસની નીચે છે. સર દમિટીએ જાણના યીગન ગામમાં રહેતા સકલ દેવકા બાદજોનો સંદકાર મેળવી. આ માટે એક યોજના ધરાવતી તેને સત્તા આપવામાં આવે છે.

ઉપરના દેવામાં 'પરકુ' 'અને તેડકાં' 'આસં સંધ' વગેરે માન્ય શબ્દોનો વ્યાખ્યા કરી છે, તે પ્રજા એકબી દતો. પરંતુ એવાં જ્યારે એમ દર્શક શબ્દોની અર્થની જરૂર નથી. આ દેવાઓનો અર્થ શો છે તે જરૂર બોધે સમજી શકે એમ છે. અને તેનો અમલ પ્રમાણિકણે કરવા જેટલું સમજી બાદજોન પ્રયત્ન કરશે એમ માની તે શબ્દોની આગમીમાં ફેરફાર નીતજરૂરી છે. એમ પણ બાદજોનો દેવગ્ય છે.

આ સભામાં બેઠાના સંદેશમાં-રહેતા ૩૫ વર્ષ ઉપરની ઉંમરના લગભગ તમામ ગામના લોકોએ-અહીં સારી સંખ્યામાં લગભગ હાજર હતા. તેથી હમણાં છે કે જાનિમુખાદનાં આનંદનો જમાડવાની યુગ સાતિમાં સાગ્ર પ્રમાણમાં જતી છે. 'જોડે' આ ગામનું નંદકાર પ્રયત્નો અને પ્રવૃત્તિ શકે કરવાનો વખત આવી લાગે છે. તે વખતનો લાજ લેઈ જાતિનું કિંત હવેનાર માંગે ગમેના પશુઓ પોતપોતાને ગમે આ દિશામાં કંઈક પ્રવૃત્તિ શકે કરશે તે પ્રયાને લાલ થાય તેમાં અગિયાર આપને જોઈ શકે નથી.

વેદાદાર

વિમલભાઈ મ. અમીન

જોડે મુધાર

આર્યોએ માતાના મધુર સંગોળની નદીએને જોડે મધુર આપ્યું છે. તેડકું જ ગમે તેથી પણ અધિક મધુર જોમાનો આપ્યું છે. નદીને તેમણે અમતાશિની (પાપ નિવારક કરારી) કરી; અને ગાયને કામદુધા (દુધિયલ જલુઓને આપનારી) કરી છે. ગાયનું રક્ષણ, પોતપુ અને પાલન માટે વેદોમાં અનેક પ્રયત્ન કરેલા છે. ગાયનું મધુર સમજવવા માગનાં અને તેના દૂધનાં વપાવું કરવામાં શક્યોએ જોષુપ નથી ગળી. વેદકાળથી માંડીને આજ સુધી ગાયનું મધુર જોડું તે જોડું જ જમાઈ રહ્યું છે. ભગવાન કૃષ્ણના યુગમાં તે ગાયના ઉત્પત્તિને શિખરે હતું. સુસ્તીમ વાજનમતમાં પણ ગાયની યોગ્ય રક્ષણ નહોતી. મોઝલ સત્રાટોએ પણ ગાયનું મધુર પિયતી તેના રક્ષણ

અને પોષણ માટે ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરી હતી. પરંતુ છેલ્લાં સોએક વર્ષથી, ગાયની અગત્ય સમજવા છતાં, ગાયની અવગણના સર્વ સ્તરી છે. ગાયનું તે અણમોલ ધન અધોગતિને પથે ઝડપથી દોડી રહ્યું છે. ભારતની જે ગાય એક વખત ખેતી માટે ઉત્તમ જગદ આપનાર અને ખેતરાક માટે ઉત્તમ દૂધનો ઝરો ગણાતી, તે કામધેનુ આજે પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના આંધળા અનુસરણથી નિર્મોહ્ય થતી ચાલી છે. હિંદની થોડીક સારી ગોશાળાઓ પાદ કરનાં, ભરવાડ, રંગારી કે સામાન્ય ખેડૂતની ગાય જુઓ. દારૂગિરર ઉપર લટકતી આમડી અને દૂધ વગરના આંચળા! આ અધોગતિનું કારણ શું? કણાં કારણો છે.

લોકો આ પીતા ચના છે. ગાયના કરતાં બેંસના દૂધની આ સારી લાગે, તેથી ગાયના દૂધની બપવ અને કિંમત ઘટી લોકો ગાયના દૂધના મુણ મળે છે, પણ દૂધજ કાણ પીએ છે? આમાં તો ગાયનું દૂધ ન ચાલે!

ગાય કરતાં બેંસનુ દૈનિક દૂધ પણ વધારે, તેથી હોયમાં દેખી શકાય તેવી તેની દોઢક આવક પણ વધારે. પત્રી બહેને બેંસની પાડા રૂપી અર્ધી ગોલાદ નકામી જાય, અથવા તેનું એકદર ચાર્જિ સરેરાશ દૂધનું ઉત્પન્ન ઓછું હોય!

દૂધ એ દૂધ તરફિ જોડનું વપરાય છે, તેના કરતાં વધારે તો તે ઘી અને માવાના રૂપમાં વપરાય છે. બેંસના દૂધમાંથી ઘી અને માવા વધારે પ્રમાણમાં નીકળી શકે છે, અને તે દેખાવ વગેરેમાં પણ સારાં લાગે છે, તેથી પણ ગાયની અગત્ય ઓછી થઈ.

મોટાં શહેરો વિકસાવવાની મૂળમાં સરકારે પણ ગાયના ગોચરેનું રક્ષણ કરવા તરફ પૂરતું ધ્યાન આપ્યું નહિ. શહેરોના વિકાસ માટે અને ખેડાણ જમીન વધારવા માટે ગોચર તોળ્યા, તેથી ગાયને ચરવાનું ઓછું થયું; એટલું જ નહિ, પણ ગોચરો જમીન ઉપર વધારે દોરને ચરાવવાનો બોલને આવ્યાથી ચોમાસાની શરૂઆતથીજ ગોચર સાફ ચર્મિજવા માંડ્યાં; પરિણામે ગોચર ઘાસવિદોળાં અથવા દલકા જનના ઘાસવાળાં ચર્મિજ્યાં. જૂના કાળમાં ગોચરની વ્યવસ્થા ગ્રામ પંચાયતોને હસ્તક રહેતી, તેથી ગામલોકો પોતાની જરૂરિયાત મુજબ, પોતાનાજ લાભ માટે ગોચરો સુધરવા તરફ ધ્યાન આપતા. પણ હવે તો ગ્રામપંચાયતો નષ્ટ પામી છે. ગ્રામપંચાયતના નવા કાયદા અનુસાર સ્થપાએલી ગ્રામપંચાયતોને લાગેજ કરી આ વ્યવસ્થા સોંપવામાં આવે. અત્યારે તો ગોચરની વ્યવસ્થા મહેસૂલખાતું કરે છે. ગોચર જાગવવાનું વ્યવહાર અનુલક્ષ્યતાન પ્રાચીન ગ્રામપંચાયતના શ્રદ્ધ અઘ્ણીઓ પાસે હતું, તે મહેસૂલખાતાના માણસો પાસે ન સંભવે; કારણ કે તેમના કાર્યની વિશાળ જુદી

છે. દિસાંજે રાજવારે મુનીમને અથવા હિરાણી કરનાર ગુમાસ્તાને વાવણી કરવા મોકલે તો પરિણામ શું આવે? પગી સરકાર ગોચર મુધારા માટે રૂબરૂ ખાતાને પૂરતી ગ્રાન્ટ પાડી આપે નહિ, તો મુધારો શી રીતે શક્ય બને? આ બધામાં સરકારી તુમાર પદ્ધતિનો ઉમેરો થાય. એટલે બાકી શું રહે? એક નાનો સરખો મુધારો કરવા માટે પણ મંજૂરી મેળવતાં મહિનાઓ આપ્યા નામ. પરિણામે જરૂરે આજે લોકો ગોચર તરીકે ઓળખે છે તે ગોચર નામને લાયક નથી રહ્યાં. તે તો છે અગોચર કે અગોચર-ગ્રામની દુર્દશાની ઝળિ! ધાસને જાહેર જાવળની કાંટ, બોરડીનાં બૂંડ, કુમાડીઆં, ઝીંઝડ અને તેવાજ નકામા ધોડાનું નિવાસસ્થાન! સારા ધાસનાં દર્શન ત્યાં સંભવિત નથી, એટલું જ નહિ પણ હલકા ધાસનાંય દર્શન ક્યારેક દુર્લભ હોય છે.

કુંભાર અને ગાયકોદ ગમે ત્યાંથી ગમે તેવી રીતે માડી લેઈને, અને ગાયવા માટે જાણ કે છાયાં લેઈ જઈને ગોચરની દુર્દશામાં ઝોર વધારે દે છે. ગોચર ખાડા ટેકરાવાળાં અને રસસહીન ચતાં જાય છે. આ અને આયો શેકડો કારણો ગોચરની અધોગતિના મૂળમાં છે. આની માડી અસર ગોખાલન ઉપર યથા. કારણ કે પૂરતું ચરાણ ન મળ્યાથી દોર દિવસે દિવસે નજારાં થતાં ચાડ્યાં. નજારાં દોર આર્થિક રીતે ન પોષાયાથી કસાઈખાને ખસાઈ ગયાં. દિલમાં દર વરસે તેવું સાખ દોર કસાઈખાનામાં કપાય છે.

દોરને મારે પૂરતું ચરવાનું ન મળવાથી ભરવાડ-રજારીઓ માથા ભારે થઈને ચેરીછુપીથી ગિલા મોલમાં દોર છૂટાં મૂકી દે છે, જેમાંથી ભરવાડ-રજારી અને ખેડૂનો વચ્ચે દુસ્મતાવટ કેળી થાય છે. જે જે કામને એકળીગત ઉપર આધાર છે, તેજ જે કામ વચ્ચે આવે કાચમી ખટરાગ રાષ્ટ્રને ખૂબજ દાનિકારક નીવડે છે.

લીલું ધાસ એ દોરનો સ્વાભાવિક જોરાક છે. તાજું લીલું ધાસ સૂકા ધાસ કરતાં અનેકગણું વધારે પૌષ્ટિક છે તે સ્વયંસિદ્ધ હકીકત છે. લીલા ધાસથીજ દોર તંદુરસ્ત, ઉઘમી અને દુધાળું થાય છે. લીલું ધાલ ન મેળવી શકતાં હોય તેવાં દોર રોગી, નજારાં, નિર્મોલ્ય, દૂધ વગરનાં અને કમજોર થઈ જાય છે. પગી ચોપીસે કલાક ખીલે બાંધ્યાં રહેતાં દોર અડપાપુલી, રોગી અને નજારાંજ થાય. તંદુરસ્તી માટે કસરત અને સૂર્યસ્નાન પણ અનિવાર્ય છે. ગોચર આ બધું પૂરું પાડે છે. હિતમ તાજું લીલું ધાસ, કસરત માટે કરવાનું વિદ્યાળ હરિયાળું મેદાન, ગુદ્દ દવા, સૂર્યનો તાપ,

મધ્યાહ્ન પછી જાડો છાંયો અને શાન્ત તાજગીભર્યું વાતાવરણ. એટલા માટે જ પશુપાલનના ઉદ્ધાર માટે જે જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે, તેમાં ગોચરસુધાર પણ એક અગત્યની પ્રવૃત્તિ છે. જેટલું મહત્ત્વ ગોચરસુધાર, પશુખેવણ, પશુપરિવર્ધન, દૂધ, અર્માલય, વગેરેના સંશોધન અને પ્રચાર-કાર્યનું છે, તેટલું જ મહત્ત્વ ગોચરસુધારની પ્રવૃત્તિનું છે.

ગોચરની અવસ્થા જ્યાં સુધી તેના ઉપયોગ કરનારાઓના હાથમાં ન આવે ત્યાં સુધી તેમાં મૂળમૂત સુધારા થવા સંભવિત નથી. આ અવસ્થા આમખંડાવતને અથવા ગોચરનો ઉપયોગ કરતી પ્રગ્નના અગ્રણીઓને જ સોંપાવી લેઈએ, એટલું જ નહિ પણ ગોચરસુધારણાનો માર્ગ, સરકારે સરળ કરી આપેલા લેઈએ. ગામસોડ 'અધાનું' કામ તે 'કાઠનું' નહિ તે ભાવના ઠોડી દેઈને 'અધાનું' કામ તે મારું જ કામ' એવી ભાવનાથી કામ કરે તો જ આમખંડાવતની અવસ્થા દીપે. કારણ કે દોડસો વર્ષની મુસામીને અને આખળી ભાવનાઓએ એવો પલટો ખાધો છે કે સાર્વજનિક કામો લેઈએ તેવા ટકાઉ ઉન્નતી-કરવા માટે પૂરતા માણસો નથી મળતા. ઉચ્ચ ભાવના સિવાય સાર્વજનિક કામ સારાં ન થાય.

ગોચરનું મહત્ત્વ અને ગોચર ખેડખાનાં કારણો વિશે વિચાર કર્યા પછી હવે આપણે ગોચર સુધારવાના ઉપાયોની વિગતમાં જોતરીશું.

ગોચર દોરના ઘાસચારા માટે છે. ઘાસ સારી રીતે ઝગી રહે તેવા સંદેગો આપવા તે સૌથી પહેલી આવશ્યકતા છે. આવળ, બોરડી, અંગે, ચીમન નકામા ઝાડ ઘાસ સાથે દરીકાઈ કરી, તેને ઝોળવા નથી દેતા. મળુજામાં કે બોરડીના ઝૂંડમાં સાફ ઘાસ ઝગી રહે નહિ. જ્યાં અચારનવાદ દોરને નેમ જ માણસોને વિસ્તારેલેવા માટે જડ, જરૂરી છે. તેરલા માટે વિસ્તાર માટે ઘાસ પૂરતાં જડ રહેવા દેઈને વધારાનાં ઝાડ, બોરડી, કુમાડીયા, વગેરે નકામા ઝાડો ગોચરને મુક્ત કરવા તે સૌથી પહેલું અગત્યનું છે. ઝાડ કપાવવાથી જે ઘોડી ઘણી આવક થાય તે પણ ગોચરસુધારના કાર્યમાં વાગતી શકાય. વળી જડ કપાવવાથી સુધારાનાં પ્તીર્ગ કામો પણ સહેલાઈથી ચક્ર રહે.

જમીન સપાટ કરી, જગાતેનું ઘોવાણ અટકાવવું તે જીવંતું અગત્યનું ગણાય. કુંભાર, છંટકાયાઓ કે ગામલોકોએ મારી બોદી પાડેલા ખાડા વગેરે પ્રત્યાં સપાટ જમીન કરાવવી. નેમ જ આમાસાના ખાણીના વહેણથી પડેલા વહેણ પડાવી અથવા યોગ્ય રચનાએ મારીના બંધ જંધાવી ઘોવાણ અટકાવવાથી

જમીનની ફાઇનપના રજીસ્ટ્રેશન રહે છે, એટલું જ નહિ પણ થાણામાં પાણી નાળઈ મારફતે વહી ન જતાં જમીનમાં હોતરી. લાંબાં વખત સુધી લીલું છમ્મ, ઘાસ આપે છે, વળી આને પરિભ્રામે કુવામાં પાણી પાણ વધે છે.

જાણી શરૂ નેાં ગોચરને નિયમિત ખાતર મળે તેવી ગોડવણ ફરતી આખા ગોચરના પાંચ માત વિભાગ પાડી, દર વચ્ચે એક એક વિભાગને ખાતર મળતું રહેતો તે ઉત્તમ ગોચર. આટલું ન જાતી શકે તોપણ ગોચરમાંથી જાણુ લેઈ જવાની સખ્ત મનાઈ હોયી જોઈએ. ગોચરનું જાણુ બાળવાનું ગુણાર ગચી નેતે ગોચર સખ્ત થયી જોઈએ. જાણુ એ તો ગોચરનું મંથરસિદ્ધ ખાતર છે, તેને બાળવા માટે વાપરતું એ પાપ છે.

જે પૂજા ગોચરની ઉત્પાદન-સક્તિમાં સારો વધારો કરી શકે. આર પાચ વચ્ચે પહેલે આમેં જોશર દળવી જેડ થાય તો જરૂર ધાસતું ઉત્પાદન વધે.

આ રીતે ગોચરની સ્થિતિ મુધારી, નેની ફાઇનપના વધાર્યા પછી, તે તકલી રાખવા મારે પણ કાર્યગ્રાસ રહેતું પડે. ગોમાઆમાં શરૂઆતથી જ આખા ગોચરમાં ફાવે તેમ અને ફાવે ત્યાં દોર ચરવા માંડે તો ગમે તેનું ઉત્તમ ગોચર પણ થોડા વખતમાં નકમું થઈ જાય. ધાસને પણ વધનાં વખત લાગે છે, જે દોર તદ્દન કુમળું ધાસ થયી જાય, તો ધાસને વધવાનો અવકાશ ન મળે. તેનું બી. ધના અથવા ફરી ફરે નેની ગળી થતા પહેલાં જ દોર તે ધાસ થયી જાય તો તેને બીજા ફાસ આપે નહિ તેમજ બીજા વચ્ચે પૂરતું ધાસ થાય નહિ, માટે વરસાદ સરૂ થવા પછી જોજામાં જોજી દોર માસ સુધી ગોચર બધ રહેવાં જોઈએ. ગોચર ફરતી વાડ હોય તો જ આ શક્ય બને. ગોચર ફરતી વાડ અનિવાર્ય છે. વાડ વખરનું ગોચર રક્ષણ પાવના કાલ્ય જેવું છે. પણ આ કાર્ય આટલેથી અટકતું નથી. ગોચરના ૮ થી ૧૦ વિભાગ પાડી દેવા જોઈએ. તે દરેક વિભાગ ફરતી વાડ હોયી જોઈએ ગામ નકરનાં એ વળી વિભાગ નાનાં વાહરડાં માટે રાખવા. આંકીતી વિભાગ નિયમિત અમુક અમુક દિવસને અંતરે વારાફરતી ખુલા મુકાય તો જ ધાસ પોતાની વધારેમાં વધારે શક્તિ અનુસાર ઉત્પાદન આપી શકે. કારણ કે દરેક વિભાગમાં વારાફરતી ધાસ મોટું થતું જાય તેમ તેમ દોર તેની ઉપાય ફરતો જાય અને તેમને આખી મોસમ સખત માર્ડ અને મોટું ધાસ મળતું રહે. ધાસની જીવવાની પૂરેપૂરી શક્તિનો ઉપયોગ થાય અને તેનું વધારેમાં વધારે ઉત્પાદન મળે, તેમજ કેટલાક ધાસનાં બી તૈવાર થઈ બીજા વર્ષની રાંદ

જોતાં જમીનમાં રહે. થોડી જમીન ઉપર વધારેમાં વધારે દોર નલાવવાનો આજ માત્ર એક ઉપાય છે.

હિસાદી ગોચર-સુધારકો ગાયના ચરામાં ઉત્તમ જાતના ઘાસનાં બી ત્રણ કરી શકે. પણ આ કાર્ય અત્યંત જે અને તેમાં નિષ્ણાત અનુભવીની સલાહ મુજબ તેમજ હિંદી અભ્યાસની જરૂર પડે છે. દોરને દરેક પ્રકારનાં ચોપક દ્રવ્યો પૂરતા પ્રમાણમાં મળી રહે, જમીનના જુદા જુદા તરતોનો જરાયર ઉપયોગ કરી શકે, અને જમીનના જુદા જુદા યરમાંહેના ભેજનો ઉપયોગ કરી જાંબા વખત સુધી લીસો ચારો પૂરો પાડે, તેમજ દક્ષકાં ભારે વરસે સડન કરી શકે, તેવી રીતે જાતજાતના ઘાસનાં બી ચરામાં દાખલ કરવાં જોઈએ.

સુધારાના આ ઉપાયો અમલમાં આવે તો અદ્યક લીધું ઘાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય; અને કદાચ એવા પણ વખત આવે કે આટલા બધા લીસા ઘાસનું દરજી રૂ. એવો પ્રશ્ન આવી પડે. જો તેને ગોચરમાંજ મુકાવા દેવામાં આવે તો તે બોય ઉપર આડ પડી, બીજે વરસે વરસાદ પડી જમીનમાંથી ગંદાર નીકળવા મળતી લીસા ઘાસની કુંપજોને વિદ્ય કરે, નવું ઘાસ જલદી ઊગી શકે નહિ અને ચરામાં દેરકાણે ખાલાં પડે. આવા વધારાના ઘાસનો પણ ઉપયોગ ચર્મ જવાં જોઈએ. તેને ચરામાં પડ્યું રહેવા દેવું નહિ. મૂકા ઘાસને કપાવી, શિયાળા કે ઉનાળા દરમિયાન તેનો ઉપયોગ ચર્મ શકે. પરંતુ આવી રીતે મૂકા ઘાસ સઘરી રાખવા કરતાં તેનું સાધજેજ ગનાવી ઉનાળામાં ચાપરવું વધારે લાભદાયી નીવડશે. સામાન્યતઃ ચોમાસામાં મજૂરોની મુજ તગી હોય છે, તેને સમયે મજૂરો રાખી, લીધું ઘાસ કપાવી સાધજેજ ભરવો ન પોષાય આ કામ માટે ઘાસ વાદળાના ઓગવરનો ઉપયોગ કરવા એ વધારે સલાહ લઈશું છે. સાધજેજ સહેજાઈથી પચે છે અને વધારે પૌષ્ટિક છે. વળી તેને સળગવાની ધારતી નથી.

આમ ગોચરસુધારના મારે અનેક ઉપાયો ચોંટાળી જરૂર છે. એકાદ મુધ રો કરવાથી ગોચરની રિયતિ સુધરે નહિ. અધીમે જાળવતો તરક એકસરખું ખાન આપવું જરૂરી છે. હિસાદ, અનુભવી દારવાગી અને નાણાં સિવાય સંતોષકારક કંઈ ન શકે.

ઉમેદભાઈ અવરાણી

પ્રજ્ઞતત્ર અને પાટીદારો

દુનિયામાં યુદ્ધ શા માટે થાય છે? દુનિયાની પ્રજ્ઞઓમાં પરસ્પર સમાનતાની આવડા નથી, તેથી અંગ્રેજો કે અમેરિકનો એમ માને કે અમે જર્મનો કે જાપાનીસોથી સુધિયાતા. અમે દુનિયામાં રાજ્ય કરવા વધારે યોગ્ય, અમારું રાજ્ય દુનિયામાં હોયું તોઈએ; અને જર્મનો કે જાપાનીસો એથી બિચકે માને, એટલે પરસ્પર વિખવાદ એમો થાય અને પરિણામે યુદ્ધ આવે છે. આ અસમાનતાની બાવતાથી જ પરસ્પર દુઃખ એવું થાય છે.

દક્ષિણ આફ્રિકાના ગ્રેટાઓ એમ માને કે અમે રંગીન પ્રજ્ઞઓ કરતાં સુધિયાતા, એટલે એમાંથી રંગબેદ એમો થાય, પરસ્પર કલકો ઊભા થાય, પૂર્વ આફ્રિકા, કિશ, કે દિલ્હરાનમાં ત્યાં ત્યાં એક પ્રજ્ઞ બીજી પ્રજ્ઞોને લક્ષ્ય મળે ત્યાં ત્યાં આ દિશા આવીને ગભીર રહેવાની.

અમેરિકામાં અમેરિકનો નિઓને પોતાથી જીતરતા મળે, એટલે અમેરિકનો અને નિઓ વચ્ચે ટકા થવાના, ફ્રેન્ચ આગેને જીતરતા મળે, એટલે ફ્રેન્ચ, લેબેનન કે મોરોક્કોમાં ફ્રેન્ચ આદ્ય પ્રજ્ઞ થવાનાજ.

જાપાનીસો પોતાને દુનિયાની બીજી પ્રજ્ઞઓ કરતાં જાંબી કક્ષાના મળે, એવું પરિણામ તો જાપાનીસો અને બીજી પ્રજ્ઞઓ વચ્ચે ખૂનખાર યુદ્ધોમાંજ આવવાનું.

દિલ્હરાનમાં અંગ્રેજ પોતાને દિલ્હીઓથી સુધિયાતા માની રેલવેના કે નીમરના પહેલા બીજા વર્ગમાંજ મુસાફરી કરે, સિમલા-આબુ-માથેરાનમાંજ પોતે રહેવું તોઈએ એમ માને, પોતાનાં જ સ્ત્રીપુરુષની આગરની દરકાર રાખી દિલ્હીઓ સાથે સંયોગ વ્યવહાર ચલાવે, તો પરિણામે વેગરે સિવાય બીજા શાની આશા રાખી શકાય?

દિલ્હીઓમાં પ્રાદાલ્ય, ક્ષેત્રિય અને વૈજન લોકો મળેને લલકા મળે, તેમને અંડ નહિ, તેમને મહિરો, યાગ્યાઓ, વર્ગશાળાઓ, ફેરા, દવાખાનાં, વગેરેથી અમણા મળે એવું પરિણામ શું આવ્યું છે તે તો આપણને ખબર છે. શુદ્ધો અસામ તથા મર્જિયાસમાં રિવાજ છે. દિલ્હીઓમાંથી જ કરોડની આ દ્રશા હોય તે દેશની પ્રજામાં સંગ્રહ શા રીતે આવે?

દિલ્હી મુસલમાનને લલકા મળે, મુસલમાનો દિલ્હીઓને કાકર મળે, ત્યાં જાનમાં એકતા સંભાવે શા રીતે?

દિલ્હીઓમાં પ્રાદાલ્ય પોતાને સૌથી શ્રેષ્ઠ માને, ચાલિયા વળી પોતાના પાતા અભિમાનમાં રચાપચાં રહે, સ્વપૂતો દલ પોતાને 'દરબાર' માન્યા

કરે. પાટીદારો તો પોતા સિવાય જીજ્ઞાસુઓ ધરોજ ન કરે; આ પરિસ્થિતિમાં વિદુઓ નિર્જળ ન રહે નો જીજ્ઞાસુ થાય શું?

દુનિયામાંથી દેશમાંથી, પ્રાન્તમાંથી વેરઝેર કાઢી નાખવા હોય, પામેરનાં કમી કરવી હોય, મિથ્યાભિમાનનો નશો ઉતારવો હોય તો સમાનતાની ભાવનાનો માણસજનતામાં સંચાર કરવો જોઈએ એ ભાવના નહિ આવે ત્યાં સુધી દુનિયા, દેશ કે પ્રાન્ત મુખી થવાનો નથી, એનામાં રહેલી પીડાળા પ્રગટી એનનો અચાર કેસાવનો નથી.

પાટીદારોમાં આ ભાવનાનો અચાર જીજ્ઞાસુ નાનોના માણસો કરનાં વધારે જોવામાં આવે છે તેઓ પ્લાટ્વણ વાણિયાને 'કીક કો' એમ માને છે; અને ગડાસિયા, સોની, સુનાર, લુદાર, મોચી, ધોંચી, વણકર, ચાવરી, વગેરેને તો કશા લેખામાજ ગણતા નથી. સ્ત્રીઓ તરફનું ચણુ તેમનું વર્તન એવું જ હોય છે. આ પરિસ્થિતિ પાટીદારોની ચૂંટીમાં, આખળા દેશની ચૂંટીમાં, દુનિયાની ચૂંટીમાં રિધાતક છે.

પાટીદારોમાં લેવા પાટીદારો, કદમ કે આંગળા પાટીદારોને દલકાં માને. કદમ કે આંગળા લેવાઓ સામે ગજો, આ વસ્તુસ્થિતિ ધટ નથી.

અંતરના પાટીદારો કાનમ, વાકમ, દમકામી કે જીજ્ઞાસુ જગના પાટીદારોને દલકા માને ત્યાં પરિણામ શું આવે? પાટીદારો પોતે જ નિર્જળ અને, દુઃખી થાય.

અંતરમાં પણ પાટીદારો કમુચીને તિરકકાદે, ખારે ગામ વાળા જીજ્ઞાસુ માનેના પાટીદારો નહિ જોવા માને, યૌદ ગામ આંધરા ઇન્જનારા યૌદ સિવાયનાનો કંઈ દિમાગ ગંજો નહિ; આ બેદની ભાવનાને પરિણામે બેદ ભાવની વૃદ્ધિ થાય નહિ, ઐક્ય જનમે નહિ, આર્થિક કે સામાજિક પ્રગતિ સાધી શકાય નહિ; ગણતંત્ર આથી નિરોધજ પેદા થાય.

પાટીદારો કુંભાર, વાગંદ, ચાવરી, દેડબંગી નથા એવી જીજ્ઞાસુ નાનો જોડે કાઢી રીતે વર્તે છે; એ નાતોનાં મોટી ઉમરનાં સ્ત્રીપુરુષોને પણ તેઓ તોણકાધીજ જોડાવે છે, તેમની પામે ધણી વાર અર્થજંચરીથી કામ લે છે. આવે પરિણામે આપણે ત્યાં પ્રજનનંત્ર મી રીતે આવે?

પ્રજનનંત્ર માટે રૂઝામાં પહેલી વસ્તુ નો માણસ માણસ વચ્ચે સમાનતાની ભાવનાની જરૂર છે. આ ન હોય ત્યાં પ્રજનનંત્ર આવી શકતું નથી; ત્યાં અમુક જ નાતોનું કે વ્યક્તિઓનું રાજ્ય ચાલે છે; અને એવું રાજ્ય ચલાવનાર કે રાજ્યના ભાગ જનનાર કાઢીને જોયે ચડાવી શકતા નથી, કાઢીને મુખશાન્તિ આપી શકતા નથી.

આપણે ચરાજ નોંધવું હોય, આપણે સમજાવવાનું હોય. આપણે મુખી હવેનું હવતું હોય તો ફક્ત અંગ્રેજી સાથે લાગીને જ આપણે તેમ નહિ કરી શકીએ; અંગ્રેજી સાથે સંવાદની સાથે સાથે આપણે આપણામાં મૂલ્યો મિલવાઈમાની વૃત્તિ સાથે પણ લડવું જ પડશે. મુજરાતની ધણીખરી કોમોને કંઈકે જીંદગી કે દે ચરાજ આવશે તો તે પાટીદારો જ બોગવશે આ જોમની બીજા પાટી કે જોમ આપણે આપણું વર્તન સુધારી તેમને ખતાવી આપવું નહીં.

જીવનને દલગીઝ મળવાની બાબતમાં તો બાવના રાખનાર તથા તેની બાવનાને બેગ જાળનાર, જીવનું ખતન સાચા રહે, મુજરાત રહેતું કે જીવનને મુજરાત જાળવનાર, જે જાને વસ્તુઓ અધઃપતનને રહેતે દારી જગારી છે. આવી પાટીદારોએ આ વસ્તુ સંગ્રહ, બચાવ, જોમમાં મુજરાત રહેતું થશે. આમ જાનશે તે જાન તેઓ સુખી થશે નથા જીવનને મુખી થવાની તક મળશે.

વડોદરા

શંકરભાઈ સો. પટેલ

પૂર્વ આફ્રિકા અંગિલ પાટીદાર સંઘ

અંતર દેહદેહના આસો માસના 'પાટીદાર'ના અંકમાં 'પામત્ર વિચારણા' નો સિદ્ધિ નીચે જે લેખ પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે તે અરેખર મનનીય છે અને મારી તે અંકને નીચે પ્રમાણે નમ્ર સુચનાઓ છે:

૧. પૂર્વ આફ્રિકામાં પાટીદાર કોમની વસતિ ભારત સરકાર મુજબ કમલગ ૪૮ સ. ૧૯૯૨થી શરૂ થયેલ છે. જોડેલ છે આજ લગતમ જેતામોલ પાટી વસતિન થયા છતાં પાટીદાર જેતા સુચિસિત અને સાગવચાળી કોમને પોતાનો અમાર, પાટીદાર કાઠી પ્રકારમાં લાવવા માટે જોકે પણ મુખપત્ર અગર માસિક ન હોય. જે અરેખર કોમને શાન્તારાજ ન અમાય.

૨. કોમના અમુક અંધુઓનો નો કલમનો વસતિ કરી આ પ્રદેશને અપનાવ્યો, અને કોમની સંખ્યા આ પ્રદેશમાં દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે. તેથી કોમની પ્રતિનિધિ માટે, કોમના દિવાલિત સંગથે અર્ચા કરવા માટે, જોકે અન્ય માસિક કોમની માસિકોનું હોવું જોઈએ.

૩. આપણે પૂર્વ આફ્રિકામાં વસતા પાટીદાર અંધુઓનાં નામ, કામ, કોમ, તથા રેશનું મામ, રહેરે માલિકી આપવું જોકે વસતિપત્રક લેવારે કરી પ્રકટ કરવું, જેથી દરેક પાટીદાર અંધુ જોકે જીવનને જોવાળી રહે.

૪. આ પ્રદેશમાં વસતા પાટીદાર અંધુઓના હિંદુસ્થાનની વીમા

કંપનીઓમાં લાખો રૂપીઆના વીમાંઓ છે; પરંતુ આવીજ વીમાં કંપની પાર્ટીદાર કામની અતંત્ર હોય તો બરેબર ધરમનીય છે. આ પ્રદેશમાં પાર્ટીદારભાઈઓની સખ્યા હમરોની છે અને લાખોજ કાંઈ એવો દશે, જે પોતાનો અતંતો કાળો આવા સાદસમાં આપવા માટે આનાકાની કરે. આવીજ વીમાં કંપની આ પ્રદેશમાં હરમાઈસી ભાઈઓની 'ધી જ્યુઝીની' ઇન્ડ્યુસ્ટ્રી કાંઈ દાસમાં મોજૂદ છે.

૫. તેવીજ રીતે પાર્ટીદાર કામ સદકારથી બંધ ધારે તો પોતાની જેડ, જેતીવાડી, વગેરે અક્ષાત્રી શક, જેમાં ઓગત અનેક પાર્ટીદારજનકુળોનો નિર્વાહ અક્ષાત્રી શકાય.

૬ ઉપર જણાવેલ મોજનાઓ કંબી કરવા માટે અને આખી પાર્ટીદાર કામને સંગઠિત કરવા માટે પૂર્વ આફ્રિકાના કાંઈ પણ શહેરમાં (ખાસ કરીને વિક્ટોરિયા ન્યાન્ગા અગવરના કાંઈ પણ બંદરે, જે દરેક પ્રદેશના બંધુઓને સુલભ થાય) 'પૂર્વ આફ્રિકા અખિલ પાર્ટીદાર સંઘ'ની જેડક સરથી, જેમાં પૂર્વ આફ્રિકાના દરેક પ્રદેશ(કનિયા, ઉમાણ્ડા, ટાંગાનિકા અને ઝાંઝીબાર)ના પાર્ટીદાર સમાજના પ્રતિનિધિઓને નિમંત્રણ આપવું. આ જેડકની અંદર પાર્ટીદાર કામની પ્રગતિવિષયક ચર્ચા કરી જરૂરી પગલાં લેવાં.

દારેસલામ,

તા. ૨૦ : ૧૦ : '૪૬

માતીલાઈ કે. પટેલ

ચર્યાપત્ર

ચરોતર-કાનમનો કન્યાસંબંધ

ગયા માસ માસના 'પાર્ટીદાર'ના અંકમાં ભાઈ રાવજીભાઈએ 'પરજીનાં પાપ' વિષે પોતાના વિચારો રજૂ કરેલા; તેના ઉપર ગયા અંકમાં ભાઈ ચતુરભાઈએ ગરમ પાણી ફેડ્યું છે. ભાઈ રાવજીભાઈના "દરેક કાનમ-વાક્ય-વાસીને કહી દેજો, કે અમારે તમારી પરજીની ને દોડરીની જરૂર નથી, મહેરજાની કરી દેવે ચરોતરમાં આવવાનું જુદી જગ્ગે." એ વાક્યથી કાનમવાસી ભાઈ ચતુરભાઈ ઉઠી પડ્યા હોય એમ લાગે છે. પણ વાસ્તવિક રીતે ભાઈ રાવજીભાઈની સલાહથી તેમને ગરમ ચંચાનું કંઈયે ફારજ નથી.

ભાઈ ચતુરભાઈ ઇચ્છે છે તેમ ચરોતર-કાનમ-વાક્ય એક ચાલ ને નમસ્ત પાર્ટીદાર કામનું સદ્ભાગ્ય જ લેખાય! પણ મને તો આની ચકંચના દાસ

માકાશકુસુમવત્' થાએ છે; કારણ કે પાટીદારે કમમાં કદવાદ આનુવાંશિક
 જો-વિચારો એવા કંઈ ને ધર ઘાલી 'ગેડેકા' છે, કે તેને હાથથી આગળ
 રાખવું એ બાબે રાવજીભાઈ કે ચતુરભાઈ એનાં એક જો મુધારકે હુકમના
 વાળની વાત નથી. રાવજીભાઈના કહેવાથી કાનમ-વાક્યવાસી અરોતરમાં
 ચલાવું જવવાના નથી; તેમ ચતુરભાઈને કેવાનું 'અરોતરની કુમારિકા' ને
 કાનમ-વાક્યનાં 'વાંદા' જેવું સામાનિક કહેકે પણ દૂર, ચલાવું નથી.
 અંકગત સંક્રમિત જોખને અને વાકાને વિરુદ્ધ ગનાવધાથી જાતિદિન સાધી
 પ્રકાર, જોમાં એ મત છે જ નહિ. છતાં જ અરોતરની કુમારિકાથી તો કું
 પણ વિધવાઓથી પણ કાનમ-વાક્યના વાંદાઓનાં ધર મંડાવ એવો
 વખત આવશે કે કમ, તે વિશે મને તો શંકા જ રહે છે, રાવજીભાઈની
 સલાહ બંનેને એક દૃષ્ટિએ દિવાલ નો છે જ. કાનમ-વાક્યના પાટીદારો
 જોડકું નો આગે પણ વરુર જાય છે જ, કે જેમનાં કોડરોઓને અરોતરની
 કન્યા તો નથી જ. મળવાંની; તો પાટી રાવજીભાઈની સલાહ પ્રમાણે સંતતિ
 ને સંપત્તિ, ખંભેની ખુવારી પેડી અરોતરનો મોઢ રાખવો ત્યાં કામનો ?
 તેના કરતાં તો પોતાના જ વર્તુળમાં, અરોતર પાછળ ખર્ચવાની સંપત્તિ
 ને સંતતિ ખર્ચામાં આવે તો વરુર તેમને જ ને દૃષ્ટિએ લાભ જ થાય.
 પાંચમામે, શીછ જોડકું અરોતરમાં જોડતા કોડરા કાનમ પડે, તેથી ત્યાંના
 કન્યાઓની સંક્રામાં કંઈક મોટાગાવ આવે, અને પરણવું ધોરણ પણ
 પડે; કારણ કે કાનમ-વાક્યવાસીના જેટલી પરણુ તેમને અરોતરમાં તો
 માંદગે આપનાર નથી જો વાત કાનમવાસી ભાઈ ચતુરભાઈને તો નહિ,
 પણ અરોતરવાસીને તો સમજાય તેરી જ છે

ભાઈ રાવજીભાઈ "પરણેનો લાભ અમને ખતાવશે નહિ" જો વાક્ય
 ભાઈ ચતુરભાઈને મળી ગયું છે, તેથી રાવજીભાઈ તેટલા વાક્યનો તે સ્વકાર
 રે છે. આ વાક્ય વરુર જાયું છે તેનો અમલ સર્વત્ર થાય તો ધણી આનંદની
 રાત મળાય. પણ મને તો લાગ રહે છે કે આ વાક્ય સાંભળે તેવા અરોતરમાં
 સમજે જ કોઈ દશે, ને હશે તે પણ આંખોને વેંદે જણાવી શકાય તેવા કોઈક
 આજી મુધારકો જ! આજી પણ 'પોથીમાંનાં રીંગણાં' જેવું જ!

પણ ચતુરભાઈ જો કમળા છે કે 'ભાઈ રાવજીભાઈને કાનમ-
 વાક્યવાસીને અરોતરમાં આવવું મળી જવાની સલાહ આપી, તેના કરતાં તો
 તેમને અરોતરવાસીઓને પોતાની જેનંદીકરીઓને અરોતર ખસાર કોઈ
 મુધારક કુટુંબમાં આપવાની વાતે

સારી છે, પણ હું તેમને પૂછું કે ભાઈ રાવજીભાઈ આપી સક્ષાદ આપે તો તેને સાંભળવા તૈયાર કોણ છે? કન્યા કોણ કોને આપે તે બાબતમાં આપી પત્રીકા જ્ઞાતિમાં કોઈનાથી મેં કંઈ દલીલ થઈ શકે તેમ નથી. બધી બહેને તે ચરોતર હોય, વાક્ય હોય કે જ્ઞાનમ હોય!

કન્યાની તેમજ પરંકણની આંખતમાં ભાઈ ચતુરભાઈએ ચરોતર ઉપર જે દોષ ફાલ્યો છે તે ખરેખર કેટલેક અંગે સાચો તો હશેજ, પણ તેનાજ દોષોથી જ્ઞાનમ-વાક્ય મુક્ત છે એમ કહેવાની ભાઈ ચતુરભાઈ હિંમત ધરાવે છે ખરા? હું લાંબા વખતથી જ્ઞાનમ-વાક્યમાં રહું છું, ને તે પ્રદેશના વ્યવહારથી કીક કીક પ્રમાણમાં માહિત્યાર પણ જન્યો છું; તેથી હું એ કહેવાની હિંમત ધરાવું છું કે જ્ઞાનમ-વાક્યવાસીઓ પણ 'પરંકણના પાપ'માંથી મુક્ત નથી કે: રાજપીપળા એટલાં લાહરસ, ઉમળા, માત્રસ, પાણેયા, વગેરે સર્વ સાચા ગમોના પાટીકા ભાઈઓ જ્ઞાનમ-વાક્યના 'પરંકણના પાપ'થી અજાણ્યા નથી. બધી ખૂદ જ્ઞાનમ-વાક્યમાં પણ કન્યાઓની લેવડદેવડમાં અમુક અમુક ગામો વચ્ચે ભેદભાવ છે, એટલુંજ નહિ પણ તેઓ પણ 'પરંકણના પાપ'થી મુક્ત કે નિર્દોષ નથી.

બધી ભાઈ ચતુરભાઈના કહેવા પ્રમાણે 'ચરોતરની' કુમારિકા ને જ્ઞાનમ-વાક્યના વાતની નાફક તેમજ પોતેજ 'જ્ઞાનમ-વાક્યની કુમારિકા ને રાજ- (રાજપીપળા એટલા ગામો)ના વાંદા' એવું જાતિદિન તેમજ વિચાર્યું છે ખરું! કહેવાની મનજય કે જીવનના દોષો લેવાથી સુધારા થઈ શકતો નથી. પણ હમેશા સમગ્રજુજ રહું કે લખવું એ એક દુહી વાત છે ને તેને પ્રવક્ત્ર અમલમાં મૂકવું એ પણ દુહીજ વાત છે. લખવા પ્રમાણે અમલ કરનાર તો વિવ્રજ હોય છે, ને તેથીજ પાટીકા જોમની ઉત્તમ હાથેવંતમાં મળ્યાની નથી સમાજને સુધારવા ઇચ્છના દરેક યુવકે પ્રથમ તો પોતે જાનેજ સંધરવું જોઈએ, ને પોતે ઇચ્છના પ્રત્યેક સુધારાને તેની મદદના સમગ્ર આચરણમાં મૂકતાં શીખવું જોઈએ. સમાજને સર્વથા લાભવાયી જણાતા પ્રત્યેક સુધારાને તેના સ્વયં દરૂપમાં નિદાગતાં શીખવું જોઈએ, ને તેને માટે આપણે સત્તા દિમાયતી બનવું જોઈએ. આપણા મનને સંયમરૂપી દશિયારથી છતવું જોઈએ ધૈર્યના અને દલતાના પાકવું અદર્શિશ મનન કરવું જોઈએ. ચર્ચા ને ચર્ચા વિચારાને ફાળી દેવા જોઈએ. આટલું કર્યા પંડીજ પોતે સુધરી શકે ન જીવને સુધરવા ઉદ્દેશ આપી શકે. જે સુધારક યુવક અદર્શિશને વધુ ને વધુ બોગાળતો જતો નેજા દેડે

મુદતમાં પોતાનું કાર્ય કિમાંની સફળે, તેજ કાર્ય ચિરકાયાની નીચડશે અને તેનાથીજ પોતાને, ખીનતે ને આળા સમાજને જરૂર લાભ થશે. આજે પાટીદાર સમાજને ઉન્નતિને પથે લેઈ જવા માટે આવા, સાચા સંપત્તી ને આપણે સુધારકાની જરૂર છે!

કરમચી, તા. ૨૨/૫

માતીભાઈ ક. બાંધણીકર

અંધપરિચય

૧૭. ચરની રાણી : ક્યાં; કંઈકની થરમચી સંપત્તિ; પ્રકાશક-એન. એમ. કંઈકની રાણી : પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ, નં. ૨; પૃષ્ઠ ૨૪ + ૪૦૮; પાકું પૂઠું, કિંમત રૂ. ૧-૨૨-૦ કાપડી. પુસ્તક સ્ત્રીઓને વાંચવા લાયક છે. નારીશુધનને ઉપયોગી એક એક જાળવતે પારિકાષ્ઠી સમગ્રની નારીશુધન સુખી, સમૃદ્ધ અને આંગાદ જલાવવાનો લેખકે સારમાં સારો પ્રયાસ કર્યો છે. લેખક શ્રી. કુંભરસીભાઈ સમાજશુધનના કોણ આળાસી દેખ આવા પ્રશ્નો સારી રીતે ચર્ચા શકે, પરંતુ નક્કર આવે હું એક પૂછું? શુદ્ધિયનને ઉત્તર કે આકર્ષક થઈ જનાવયું હોય તો તેમાં પતિનો પત્નીને તેમજ પત્નીનો પતિને, એમ અરમપરમ જાને કોઈથીજ ને સદાકર આવે, અને કોઈથીજ ને સદાનુભૂતિથી જુઓ, લાથમાં લાથ મિલાવી. માત્ર પોતાનો કર્તવ્યધર્મ જાળવે, એજ શોભાપદ છે. જો આ જાવના સાચીજ હોય તો પતિને ચિરકાયાની કળા માત્ર પત્નીને મારેજ કેમ સ્વર્ગધર પતિ એથી કેમ વિમુક્ત રહે? અને કોઈથીજ ને રાજ ગણવા, સતોપવા વળાશાલ રહે, એ વધારે સુંદર નહિ? શુદ્ધિયન સુખી જલાવવાનો આ સાચો માર્ગ નહિ? જાણી તો, એકંદરે પુરુષક બંધ રીતે જોવાનયક છે; અનેક ચિત્રોથી સુંદર, કળામય જનાવયું છે. શ્રી. કંતુલ્લા દેસાઈ અને શ્રી. લક્ષ્મણ દેસાઈ જેવાં કળાકાર કંપનીને લાગે આલેખાએસ ચિત્રોથી પુરુષક ખાલી હોયું છે. ચોક્કસ જાણી છે કે પુરુષક વાંચનારને જરૂર મિલ થઈ પડે એમ છે. જાણ કરીને, બેનાએ તો જરૂર વાંચી જવું જોઈએ, કારણ કે નારીશુધનને સ્પર્શી આ પુસ્તક લખાયું છે.

નિમજા અ. પટેલ

૧૮. રાણી આ લૂચમરે?: મૂળ લેખક-મીનુ મસાણી; અનુવાદક-ચૈત્રાલ મહેતા; પ્રકાશક-શ્રી મહામુજરાત પબ્લિશિંગ કું. લિ., કોટ, મુંબઈ; ૪૪ ૭૦, કિંમત આઃ આઠા. જોડાયા ચિરકાયાની બેનાની કળા

અનુકૂળ હવામાન, માટ જમણો, ટ્રેસાદ તેમજ સંખ્યાગ્રંથ નદીઓની કુદરતી ગણિત આપણા દેશને છે; ધરતીના એકાણુ માટે માનવશક્તિ છે; ડોર છે. આ બધું છતાં આપણા દેશમાં એકલા બૂખમરાથીજ અસંખ્ય માણસો મરણશરણ થાય છે. આ દુષ્ટીકત છે. શ્રી. મીનુ મસાણીએ હિન્દના આ દુઃખનાં કારણ શોધ્યાં છે. સચોટ દલીલો સાથે એમણે આ નાની રી પુસ્તિકામાં બતાવી આપ્યું છે કે ખાનર નાખ્યા વિના જમીનનો પાક લીધાજ કરીએ તો જેમ જમીન કસ વિનાની અને છે તેમ આજે હિન્દ વિશે જતી રહ્યું છે. સરકારે રજાસલા અસકસ પણ ચકાવના પ્રેમાચારી ચૂરી લીધા અને અપૂર્વ માનવશક્તિવાળા આપણા દેશને દરેક રીતે શક્તિહીન જનાઓ. આપણા ઉદ્યોગોને જમીનહીન કર્યા. આપણા ખેડૂત પાસેથી અનાજનો જથ્થો કાયદાને ગળે લેઈ લીધો. કંપનત્વો દરખાટ-અનાજ માટે કાલો દરખાટ. લેખકે પૂરવાર કર્યું છે કે આપણી અન્યારની આ ધિયતિને માટે જવાબદાર આપણી સરકાર જ છે. આપણી ધિયતિનું સાચું અને સચોટ જ્ઞાન આ પુસ્તિકામાંથી મળી રહેશે. ૨.

૧૮ ભરેખરેખા (પરિમત્ર ગ્રંથાવલિ ૪) : લેખક-મુનીલાલ વર્ધમાન શાહ : પ્રકાશક-ગાડીય સાહિત્ય મંદિર, મુરત; પૃષ્ઠ ૧૨ + ૩૨૩, પાકું પૂકું : કિંમત રૂ. ૩૦. સાહિત્ય એક દર્પણ છે તેમાં સંસાર-સમાજનાં પ્રતિબિંબ પડે છે અને વાચક તે સંદેશામયી જોઈ શકે છે. આ નવલકથા લખનાર લાઈ ગાંડે આપણા વર્તમાન સમાજની વિવિધ પ્રકૃતિની મૂર્તિઓનાં પ્રતિબિંબ આ નવલકથામાં દેખા છે. વિભાવરી અને અદ્રેવદન જેવાં, ભણતરને શાપક્રમ માનનારાં, આદર્શ પાત્રા આમાં છે. વડીલોની રૂઢિચુસ્તતા સામે જેહાદ ઉપાડનાર, અને તેથી હવનહર દુઃખ વહેરનાર એ જાને પાત્રો વંદનીય છે. એમના આદર્શો પ્રશ્નસાપાત્ર છે એમની રહેણીકરણી અનુસરણીય છે કૃષ્ણલાલ ગેડ જેના આદર્શો, અલિયારી અને અંબલને પોતાનાં વડીલની પુત્રી વિભાવરી, પિતા તરફથી આવતાં દુઃખોને હવનહર કરી દે છે એથી કૃષ્ણલાલ ગેડની પ્રતિષ્ઠા કાંઈકે અંશે જળાવાય છે, પણ એ પ્રતિષ્ઠા સંત નરસિંહજી એક રાક્ષસીજ હતી. વડીલો પ્રત્યક્ષ જવાની ખીંક પોતાના અવાગોને કેરવી દદ મુઠી પીટે છે, એ આ નવલકથામાંથી જોઈ શકાય છે માનવદ ગેડ અને શ્યામલાલ જેવાં, પૈસાને જ સર્વસ્વ માનનાર પાત્રા પણ આજના સમાજમાંથી મળી આવે. આમ ચારે પાર્ટથી દુઃખ વહેરનાર વિભાવરીની હવનકથા આ નવલકથામાં આલેખાઈલી છે. એ નવલકથા ગંધી, પણ એક યુવતીની દરજ્યે રસથી ભરપૂર હવનકથા છે. આપણા સમાજમાં કન્યાઓને એવાં જ દુઃખ વહેરનાં પડે છે. ૨.

પ્રસંગકથા

પૂ. 'ખા'નું જીવનચરિત્ર

અમદાવાદ ગુજરાત વર્નાધિકાર સોસાયટીના માનદ મંત્રીએ જાહેર કર્યું કે, ગુ. વ. સો.એ સફળ થી. કબુલેના ગાંધીનું જીવનચરિત્ર જેનો પાસે લખાવવા અને તે માટે અરજીઓ મંગાવવા હાલમાં ફરિયાદ કર્યા પ્રમાણે જે જેનોની ધરજા એ જીવનચરિત્ર લખવાની હોય તેમણે એ જીવનચરિત્રની ચોક્કસ સાથે, વેળાસર ગુ. વ. સોસાયટીને અરજ કરી. એ ભારતદેવીનું જીવનચરિત્ર જેનોને હાથે લખાય એ ખ્યાલ મુજબ કે, કારણ કે નારીજનનું હવે નારીજનન સારી રીતે જાણખે. એ જીવનચરિત્ર જેમ વહેતું. પ્રકટ થાય જેમ સારું.

વડોદરા નરેશના ધીજીં લગ્ન વિષે મહિલાપરિષદ

“મુંબઈ, તા. ૮. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું અધિવેશન આજે સવારે આશુ થયું હતું. ... વડોદરાના મહારાજાએ પોતાના રાજ્યમાં એક પત્નીત્વના કાયદાનો પોતે જ લાંબ કર્યો છે, તેની જાટકણી કાઢતો ફરિયાદી શ્રીમતી લેલેએ પેરા કર્યો ત્યારે જોરદાર ચર્ચા થઈ હતી... રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડેએ જોરદાર ભાષણમાં એવા નિર્દેશ કર્યો હતો કે રાજ્યમાં એક પત્નીત્વના કાયદાનો લાંબ કરવા માટે વડોદરા રાજ્યમાંના સંખ્યાબંધ લોકો સમત જોગવાઈ રહ્યા છે અને રાજ્યને કશુંય ન થાય તે વ્યાજબી ન મંજૂર. આ ફરિયાદ સારા થયો હતો” (‘ગુજરાત સમાચાર’ તા ૮:૪:૧૯૪૪). પણ ત્યાર પછી તો એ વડોદરાનરેય કારમીરની રીતગંદકરી ઉપર લહેર મારવા ઉપડી ગયા કે જેમ વર્તમાનપત્રો ઉપરથી જણાય છે.

પોથીમાંનાં રીંગણાં

આવણ માસમાં ભદ્રં કથા કરતા હતા. અનેક ભાવિક ભક્તજનો જેમની કથા શ્રદ્ધાથી સાંભળતા હતા પ્રસંગ આવતાં ભદ્રંએ ભક્તજનોને ઉપદેશ આપ્યો કે રીંગણાં રંગે કાળાં હોવાથી—કૃષ્ણભગવાનના રંગનાં હોવાથી—એ ખાંધામાં બહુ પાપ થાય છે. જેમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. કથાને અંતે ભક્તજનોએ ભદ્રંને કંઈ કંઈ બેટા ધરાવા, તેમાં એક ભક્તજને રીંગણાં જ આપ્યાં હતાં અને તેથી તે જ એણે ભદ્રંની પોથી ઉપર બેટ ધરાવ્યાં. ભદ્રંએ એ રીંગણાં પણ પોતાની જોળામાં પધરાવ્યાં. એટલે, અધિકારથી મુક્ત એવા કોઈ નરકશાસ્ત્રીએ એ ભદ્રંને પૂછ્યું કે ભદ્રં, ત્યારે આ રીંગણાં ખાશે. તો

તમે પાપમાં નહિ પડો! ભટ્ટજીએ કહે પેટે જવાળ આખો: “પોથીમાં
વ્રજેલાં રીંગણાં ન ખવાય, પણ પોથી ઉપર મૂકેલાં રીંગણાં તો ખાઈ શકાય,
જેમાં તો અમને કંઈ પાપ ન લાગે!” વડોદરાનરેશ પણ એ ભટ્ટજીની પેઠે
કાયદાપોગીમાંથી બીજી પત્ની અને છવતીગનમતી બીજી પત્ની વચ્ચે સાચો
નફાવત જનવૃત્તા દેખાય છે.

વડોદરામાં પાટીદાર ભાઈઓએ કરેલા ઇરાવ

વડોદરામાં રહેતા અનેક પાટીદાર ભાઈઓએ એકલા મળીને જોળના
બેઠલાવનો નિચાર કર્યા પિતા, સૌ પાટીદાર ભાઈઓને માફક આવે અને
તેમને ઉત્તરિને માર્ગે ચલાવે એવા કેટલાક સુધારા મૂકવાના ઇરાવો કર્યા છે,
ને આ અંકમાં પૃ. ૨૦૨ ઉપર જાપવામાં આવ્યા છે, આપણામાં હાલ જે
મુખ્ય રીતરિવાજો દાનિકતાં છે, એમાંના ઘણાંજાનો એ ઇરાવોમાં ઉલ્લેખ
કરવામાં આવ્યો છે. જાનિના દિન માટે વડોદરામાં એમ એકલા મળી
ઇરાવો કરનાર ભાઈઓએ આ જતની પહેલ કરી છે, તે માટે તેઓ ધન્ય-
વાદને પાત્ર છે, અને અમુક જોળના તેમ જ જોળના બેઠલાવ ગ્રામ્ય સિવાય
પણ અનેક ભાઈઓ જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ મળે ત્યારે ત્યારે એમ એકલા મળે
અને સાર્વજનિકતા ચર્ચા કરે તો ખડુ લાભ થાય. વળી એ ઇરાવોમાંની
મુચનાનો આપણે અગત્ય કરીએ ત્યારેજ ખરે લાભ તો થાય, માટે સૌ
ચાચકા એ સંસ્થાઓના પોતાનાં ઘેર પ્રસંગ આવતાં તેનો અમૂલ કરે એવી
આશા જરૂર રાખીએ.

ગુહરોરને પાપે

આખરે કનુજીની ખડકીમાં રહેતા જોરધનભાઈ ટ્રોસીભાઈના દીકરા
રાવજીભાઈની યુવાન પત્ની કાચીએ પોતાનાં બે ગાળકો મુઠી રાતના ૧૦
ગાળે ઘેરથી લોટો લેઈ કુવે પડ્યા માટે ગઈ. પરંતુ કાંઈ રોકિડી બાઈ તેની
સગી ભેંતાં નીચે જોડી મઘ અને તેના ગયા પાદ ખીપાંને ફેરા કરી કુવામાં
પડી. આ વખતે કીચ્છીની દુકાન કરતા પુરુષોત્તમ ગાજરભાઈની ઝોરત
પાણી ભરવા આવેલી, ને તે ગજરાઈ કુવામાં જઈ દોડા સાથે પડતો મુઠીને
ઘેર નાડી ને ખૂંસા પાડી. આથી લોકો જાણ ને દરમિયાન બાઈના ધણી તરફથી
જોરાની જગાએ જોડ નકી ગદાર કાઢી લેઈ ગયાનું કહેવાય છે. આદ
રાતના બાઈ ગુજરી ગયા પાદ પોલીસને ખબર મળે તે પહેલાં ઉપર મુજબ
જોડપણી કર્યાનું કહેવાય છે. પોલીસ તપાસ ચલાવી રહી છે (‘ખેડા વર્તમાન’,
તા. ૨૯ : ૩ : ૪૪). હિંદુ સંસારના ગુહકલેસ અવંકર છે. ને નહિ ત્યાં
ત્યાં મુઠી આપણે મુખી નથી જ સહ ચકાના.

ઘરમાં મોરસ તથા આસનેલ જે તેથી અરજી ઉપરથી ફૂડેન કંટ્રોલ પોલીસ
સ. ઇ. મિ. પંજાગે આજ રોજ દરોડો પાડ્યો હતો. નૌનમગૌરી બહારગામ
રોજેલાં દર્તા અને ઘરમાં એક ક્રિશ્ચિયન બાઈ તથા એક બીજી માણસ
દાગર હોવાથી તેમની રૂબરૂ ઝડપી કરતાં દોડ ડોડેદોડીની મળી આવ્યાથી
પોલીસે કેસ દાખલ કર્યો છે. ("ગુજરાત સમાચાર," તા. ૧૫:૪:૪૪).
આવું તો ઘણું ચેતનું દશે. વગવસીલા લોક પુણ્ય મેળવીને કાયદા વિરુદ્ધ
સંઘર્ષ કરતા-દશે અને સામાન્ય માણસો તેથી વસ્તુઓ વિના સંકટ ભોગવતા દશે.

આણંદનો આતંનાંદ

"આણંદ, તા. ૧૩. 'બાજરીના' પોદારને ત્રણ ત્રણ માસ પીતી ગયા
છતાં આણંદની જનતા હજુ ૫ બાજરી માટે વલખાં મારી રહી છે. પણ
કાઈ રથજેથી બાજરી મળતી નથી. ખાંડ દોડ રોડ મળતી હતી તે ઘટાડીને
અવાજોર કરી નાખવામાં આવી છે, તે જ પ્રમાણે ગોળમા પણ બંધુ છે.
જશેર આપવાને ગદલે એક રોડ ગોળ આપવાનું ઘોરણ કરતાં લોકોને વધુ
ભાવ આપી ગમે ત્યાંથી ગોળ ખરીદવાની જરૂર પડે છે. વેપારીઓ આનો
સારો લાભ ઉઠાવે છે. બારીસ, વેગનો ગોળનાં આવ્યા છતાં આમ કેમ
ગળતું દશે એ પ્રશ્નથી સમગ્રનું નથી. ("ગુજરાત સમાચાર," તા. ૧૫
: ૪ : ૪૪) અને આણંદના કંટલાક દિવસથી તો ગ્વાસતેલ સમૂળ મળતું જ
નથી, ન મળે, બજારમાં કે ન મળે સડકારી ભંડારમાં. તેને પરિણામે
મારે જ રાતે કિલોગ્રામ કોડિયે દીવો કેરીને વાંચવું પડે છે.

આનો સાચો ઉપાય

સરકાર ખેડૂતો પાસેથી અનાજ ફરજિયાત ખરીદે છે, અને લોકોને
વહેંચી આપવાની વાતો કરે છે. પણ અનેક જગાએ એવા ભંડારોમાં ભરેલું
અનાજ સડી ગયાનાં દાખલા સંખ્યાબંધ છે. આથી તો ઉત્કટ અનસંકટ જેવડું
પણ છે. આનો સાચો ઉપાય ખેડા-ગિજાના કલેક્ટરે બતાવ્યો છે. "આણંદમાં
ખેડા ગિજાના કલેક્ટર મિ. એક્ટન સાહેબ પત્રકારોની અને ખાતરપત્રીઓની
સમામાં કહે છે કે મને ખાતરી રહી છે કે પ્રશ્નના ચૂંટાએલા ઓફિસરો
અને સચ્ચો હોય તો જ 'સાફ' કામ થઈ શકે. ("ખેડા વર્તમાન," તા.
૫ : ૪ : ૪૪). દેશની વડી સરકારને આ વાત સચ્ચી હોય તો તેણે
મદદમાહને અને મદદસમાના જે સચ્ચોને દિવાલો પાછા ખોલી ઘાલ્યા
છે તેમને તુરંત છોડી મેલવા ઘટે અને અનસંકટનો નાશ કરવામાં તેમનો
સહકાર સાધવો ઘટે.

★ એલ્યુમિનિયમ અને પિત્તળનાં વાસણો ★

વાસણોનો વિચાર આવતાં જ 'કાઉન' માર્કની યાદ તાજી થાય છે. ખનાવટની ઉત્તમતા, ઉપયોગિતા માટેનું સંશોધન, ભાવોનું વ્યાજબીપણું અને વ્યવહારની નિયંત્રિતતાનું એ સાચું પરિણામ છે.

જગતમાં ૧૯૨૯માં ઉત્પન્ન થયું તે કરતાં અનેકગણું વધારે એલ્યુમિનિયમ દાક્ષ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યું છે. હિંદુસ્થાનમાં પણ ૧૯૪૩થી એલ્યુમિનિયમનું ઉત્પાદન શરૂ થઈ ગયું છે. જૂના લગભર ઉપરાન્ત નવા માસનો પણ વાસણોની યનાવટમાં ઉપયોગ થશે અને વધારે વ્યાજબી ભાવે વાસણોની છૂટ વધશે.

વાસણો માટે એલ્યુમિનિયમ જેવી ક્ષિપ્ત ભાવે મળતી ઉપયોગી ઘીંટ રાઈ ધાતુ નથી. અનેક ઉપયોગી ઉદ્યોગોમાં તે વપરાય છે. પોલાદ કે વીજળીના પંખા, રેલ્વે કે એંગ્રાફોન, મોટર કે સ્ટીમર, ગંધા ઉદ્યોગોમાં તેના વિના ચાલતું નથી.

નવાં પિત્તળનાં પતરાંની પણ હવે છૂટ થશે અને તેનાં વાસણો પણ વધારે ક્ષિપ્ત ભાવે મળશે. રીન મેળવવાની વ્યવસ્થા થઈ રહી છે.

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લિમિટેડ

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી, દિલ્હી, એડન, રંગૂન

(સ્થાપના ૧૯૩૮: રાષ્ટ્રી દરેક વર્ષે ડીવીડન્ડ દેના. ૬૧)

એમ્પિયન

પ્રોપર્ટીઝ એન્ડ ઈન્વેસ્ટમેન્ટ કું., લિમિટેડ

૩૦૧, ચનીં રોડ, મુંબઈ

મિલો, કારખાનાં અને બેન્કો વગેરે કંપનીઓના સદ્ધર અને છ ટકા ઉપરાંત વ્યાજ આપતા શેરો, લોનો, ડીબેન્ટર. ડીપોઝીટ અગર તો સ્થાનિક મિલકતો ઉપર નાણાં રોકવા માટે અને શેરો, લોનો વગેરેનું વેચાણ કરવા માટે લખો કંપનીને વિગત માટે.

ગ્રેજીટોને કમિશન, પરદેશના ધરાકોને સંગવંડ.

આમુને સંતાપે

બાવળા, તા. ૨૨, અહીં આજરોજ અમેલા એક ગમખારા જનાવથી લોકમાં ભારે અરેગરી ફેલાવા પામી છે. નિમત્ત એવી છે કે બાવળાના એક પાટીદાર સફરદરથી દીકરાની વહુને સાચુ તરફથી ફરજાં ૫ ઘરસોથી ખૂબ અસહ્ય ત્રાસ અપાતો હતો. ત્યાં સાસુના ત્રાસે માગા મૂકી અને ખાંસ અસહ્ય થવાથી વહુ ઘર છોડી ચાલી નીકળી. ત્યાં સાસુએ વહુની એક દોટકે વર્ષની ઝાકરીન પણ તેના તરફ ફેડી અને કહ્યું કે એકલી ક્યાં જાય છે? તારી ઝાકરીને સાથે લઈ જ અને દરે તારું કાળું મોંદું જતાવીશ નહિ! વહુ બિચારી ખૂબે ને મારેને ત્રાસે ચાલી નીકળી. બાવળાની સીમના કુચા ઉપર જઈને ઝાકરીને જાનીએ દયાળીને કુચામાં પડતું મૂકી આપઘાત કર્યો. કહેવાય છે કે મરનાર બાઈ જર્મવતી હતી આમ આમુને ત્રાસે ત્રણ છવને બોમ સેવાયાથી આરે જાવુ ખૂબ અરેગરી ફેલાવા પામી છે. પોલીસ આ જનાવ અંગે તપાસ ચલાવી રહી છે" ('ગુજરાત સમાચાર,' તા. ૨૬ : ૩ : '૪૪).

આપણા સંસારમાં સ્ત્રી જ સ્વમતિના શત્રુનું કામ આરે છે! સાસુ-વહુના તેમજ નણ્ણ-ભોમવદના કષ્ટ તો જાણીતાં છે. તેમાં જે નિર્જાળ, ઘણું કરીને વહુ તેમજ ભોમવદ, હોય તેણે આખરે વિના મોતે મરવું પડે.

ચાર આનાની ચોરી મારે

પણ આપ પ્રસંગે રાજદરજારે ચરે તો તો જુલમખારનુ આવી જ ગયું સમજવું. "કરાંગી, તા. ૧૮. ઘરમાંથી ચાર આના ચોરી જવાની સસરાને તથા સાસુને ગ્રંથં જવાથી ૧૫ વર્ષની એક નુગળી નામની બાળ-કાંદણી ઉપર એના પતિની મદદથી સાસુસસરાએ ત્રાસ આપ્યો હતો. અદાલતના જણાવ્યા મુજબ આ ત્રાસ એટલો ખોલે અમાનુષી હતો કે તે ગુનાના ઇતિહાસમાં અમેડ છે. ન્યાયાધીશ આમા વ્યુરીના સર્વાનુમતે ચએલ નિર્ણયને મળતા થયા હતા. ન્યાયાધીશે આ ત્રણેને વધુમાં વધુ સજા એટલે કે જન્મદેશનિકાલની સજા ફરમાવી હતી" ('ગુજરાત સમાચાર,' તા. ૧૯ : ૨ : '૪૮). દીકરને પરણવતાં પામવંવજપ્રતિને અને જમી જમાડીને આનંદ-ભોગવવાનું સૌને મમે છે. પણ જે પરણેલા દીકરાની વહુ ઘેર આવતાં તેના ઉપર વાઘના કરતાં જે કર ડોળા કાઢી તેને વધાવી લેવામાં આવે છે. પણ તેનાં દુર સાસરિયાને આવી ચાકરી સગ્ન થાય ત્યારે જ તેમની સાન ફેકાણે આવે.

ચૂરણીઓમાં મહાસભાનો પ્રચંડ વિજય

કેવરનાં ફરજાં વર્ષથી સરકારે ગુજરાતની અનેક મુનિશિપાલિટીઓને

અક્રિયોને, સંસ્થાઓને અને અન્ય મંડળોને સહાયક રકમો અપાશે. નિર્વાહનું સાધન મળે તેમ ન હોય નેવાં વૃદ્ધ અશક્ત લોકોને મદદ મદદ આપવા દરેક પ્રાન્તના સુચાને રૂ. ૧૦ હજાર અપાશે. જુદા જુદા પ્રાન્તોમાંના લાવો એકસરખા ધોરણે રાખવા પચાસ લેવાનો પણ હુકમ થયો છે." ('નવગુજરાત' તા. ૨૦ : ૩ : '૪૪).

અને છતાં યે એ રાજ્યમાં અત્તસંકટ

ઉપરની ઉદાર મહેરાત પ્રકટ થયા છતાં એ રાજ્યમાં અનાજનું અને ખાંડ, ઘાસતેજ, વગેરે હવનનિર્વાહની અનેક સામગ્રીઓનું સંકટ પ્રવર્તી રહ્યું છે. ખૂદ વડોદરા જેવા રાજધાનીના નગરમાંજ લોકો અનાજની ખૂસો મારે છે. એ રાજ્યમાં પ્રગતે પૂરું થઈ રહે એટલું અનાજ પાકતું નથી, એટલું જલારથી લાવવું પડે છે પણ રાજ્યની વિચિત્ર પ્રજાલીથી રાજ્યમાંના અમુક લોકને રાજ્યનું અનાજ રાજ્ય જલાર મોકલવાની પરવાનગી અપાય છે, અને એ લોક એવી પરવાનગીથી અનાજ જલાર મોકલી દે છે અને 'એમ રાજ્યમાં એવડું અત્તસંકટ જોલું' રહે છે, પ્રગતના સર્વે પ્રાન્તોમાં આ ન્શા પ્રવર્તી રહી છે આનો ઉપાય કોણ કરે?

સંગ્રહખોરી

આ અત્તસંકટની સર્વજ્ઞ ન્શા આજ પ્રવર્તે છે, કાઠિયાવાડનાં દેશી જ્યોમાં છે, તેમજ અગ્રિય મુલકમાં છે અને છતાં લાવનિયમન કરવું જ સરકાર આ રિયતિનો ઉપાય માને છે. પણ એથી તો ઉલટાં કાળાં જલાર જોવાં થાય છે અને સંગ્રહખોરવૃત્તિ પેદા થાય છે "આણંદમાં મઘ ના. ૧૫મીની રાતના મોટા અડધમાં રહેતા પટેલ હરમાનભાઈ આબરભાઈ તથા વિદુલભાઈ આબરભાઈને ત્યાંથી ૪ ડગ્ગા ફેરારીનના તથા ૪ મણ ખોરસ જે થેલામાં ભરેલી મળી આવવાથી પોલીસે તેમના ઉપર ફેસ કરવાથી અટકમાં લેઈ મેજિસ્ટ્રેટ આગળ રજુ થતાં ગામમાં ઘણીજ સનસનાટી ફાટવા પામી હતી અને સંધરો કરનારા તો ઘણાજ ગભરાયા હતા, તે સાગ મળતાં કુવાનટમાં નિકાલ કરી રવા હતા. અને મોટરો નેમજ પોલીસનાડીઓ રાતના એ વાગતા સુધી દોડી રહી હતી. મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીઓને રાતના એક વાગ્યે જામીન લેઈ ઊડવામાં આવ્યા હતા" ('ખેડા વર્તમાન', તા. ૨૯ : ૩ '૪૪)

શિક્ષિકાના મકાનમાંથી ફેરારીન

"આણંદ, તા. ૧૮ આણંદ મહાસંસ્કૃતનાં હુંડ મિસ્ટ્રસ નાનમગૌરીનાં

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!
 યાદ રાખશે? દાન કરે!

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
 મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
 છે. નિશાળ છે, દંત્યાશાળા છે. ઔદ્યાગિક શિક્ષણ
 માટે શીવલુવર્ગ, મુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
 પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
 નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
 છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

❧

❧

❧

કંઈ મદદ કરે તે

ખાલી, સાબળાં, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
 અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

સરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં લોકોને પોતાની રક્તમળા 'પોસ્ટલ
 ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
 લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
 કપરના ચેક આવે તો વધુ
 સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે. તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

તથા:—

મત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.